

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

CEL DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE
ISTORICE ȘI PARTICIPAREA ISTORICILOR ROMÂNI

DAN BRINDEI

650 DE ANI DE LA BĂTĂLIA DE LA POSADA

SEMNIFICAȚIA ISTORICĂ A BĂTĂLIEI DE LA POSADA

NICOLAE STOICESCU
FLORIAN TUȚĂ

LETOPISEȚUL CANTACUZINESC ȘI TRADIȚIA ISTORICĂ A
ORIGINILOR PRINCIPATULUI ȚĂRII ROMÂNEȘTI

SERGIU IOSIPESCU

CONTRIBUȚIA ROMÂNIEI LA ÎNTEMEIEREA SOCIETĂȚII
NAȚIUNILOR

ION M. OPREA

UNIUNEA FEMEILOR MUNCITORE DIN ROMÂNIA (U.F.M.R.)

ELISABETA IONIȚĂ

INSURECȚIA ROMÂNĂ DIN AUGUST 1944 ÎN PRESA ELVEȚIANĂ A
TIMPULUI

MONICA ANDONE

ROMÂNII ȘI PROBLEMA ORIENTALĂ (1683—1713)

CONSTANTIN ȘERBAN

DOCUMENTAR
STUDII DOCUMENTARE
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII
REVISTA REVISTELOR
ÎNSEMĂNĂRI

10

TOMUL 33

1980

OCTOMBRIE

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC (redactor responsabil; **ION APOSTOL** (redactor responsabil adjunct); **NICHITA ADĂNILOAIIE**; **LUDOVIC DEMÉNY GHEORGHE I. IONIȚĂ**; **VASILE LIVEANU**, **AUREL LOGHIN**; **DAMASCHIN MIOC**; **ȘTEFAN OLTEANU**; **ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU**; **POMPILIU TEODOR** (membri).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin **PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI**, Calea Victoriei nr. 125, sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la **ILEXIM** Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136-137. Telex 11226 - București, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției:

Bd. A. I. Cuza Iași nr. 1
www.dacoromanica.ro
București, tel. 50.72.41

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 33, Nr. 10
Octombrie 1980

S U M A R

DAN BERINDEI, Cel de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice și participarea istoricilor români. 1839

650 DE ANI DE LA BĂTĂLIA DE LA POSADA

NICOLAE STOICESCU, FLORIAN TUCĂ, Semnificația istorică a bătăliei de la Posada 1857
SERGIU IOSIPESCU, Letopisețul cantacuzinesc și tradiția istorică a originilor principatului Țării Românești 1875

★

ION M. OPREA, Contribuția României la întemeierea Societății Națiunilor 1891
ELISABETA IONIȚĂ, Uniunea Femeilor Muncitoare din România (U.F.M.R.) 1905
MONICA ANDONE, Insurecția română din august 1944 în presa elvețiană a timpului . . 1927

★

CONSTANTIN ȘERBAN, Românii și problema orientală (1683—1713) 1945

DOCUMENTAR

PAUL IOAN CRUCEANĂ, Puncte de vedere privind localizarea Posadei 1971
ȘTEFANA SIMIONESCU-DĂSCĂLESCU, Știri noi despre relațiile diplomatice dintre Ștefan cel Mare și Maximilian I de Habsburg 1981

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

Comentarii pe marginea lucrării lui André du Nay, *The Early History of the Romanian Language* (II) (Stelian Brezeanu) 1987

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Simpozion consacrat aniversării a 200 de ani de la nașterea lui Tudor Vladimirescu; Sesiuni științifice consacrate aniversării nașterii lui Tudor Vladimirescu (*Constantin Șerban*); Premiile Academiei R. S. România pe anii 1977 și 1978 (*Constantin Damian*); Cronică 2003

RECENZII

- VICTOR ATANASIU, ANASTASIE IORDACHE, MIRCEA IOSA, ION M. OPREA, PAUL OPRESCU, (coordonator științific Ion M. Oprea), *România în primul război mondial*, Edit. militară, București, 1979, 542 p. (*Dinu C. Giurescu*). 2011
- * * * *Studii de istorie a economiei și gândirii economice românești*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, 301 p. (*Daniela Bușă*) 2013
- * * * *Konferenca kombëtare a studimeve per Lidhen Shqiptare të Prizrenit 1878—1881* (Conferința națională de studii privind Liga Albaneză de la Prizren 1878—1881), Academia de științe a R. P. S. Albania, Institutul de istorie, Tirana, 1979, 428 p. (*Gelcu Maksutovici și Marius Dobrescu*) 2018
- MICHEL BARIDON, *Edward Gibbon et le mythe de Rome. Histoire et ideologie au siècle des lumières*. These, Université de Lille, III, 1975, 2 vol., 940 p. + repr. (*Vlad Protopopescu*) 2021

REVISTA REVISTELOR

- * * * „Revista arhivelor”, an. LV, vol. XL (1978) 1—4, 481 p. (*Radu-Dan Vlad*). . 2027

ÎNSEMNĂRI

- ISTORIA ROMÂNIEI: I. M. Ștefan, *Ceasuri de răscruce*, Edit. Eminescu, București, 1980, 294 p. (*Apostol Stan*); * * * *Tradiții de solidaritate revoluționară româno-ungară, 1884—1946. Documente și amintiri*. Edit. politică, București, 1979, 487 p. (*Ștețian Mîndruș*); ISTORIA UNIVERSALĂ: * * * *Istorie universală. Epoca contemporană, 1939—1945*, vol. II, Edit. didactică și pedagogică, București, 1979, 363 p. (*Mihai Opreșescu*); JAN URBAN JARNIK, *Corespondență*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Tr. Ionescu-Nișcov. Documente literare, Edit. Minerva, București, 1980, XVII + 394 p. (*Ilie Corfus*) 2035

REVISTA DE ISTORIE

TOME 33, Nr. 10
Octobre 1980

SOMMAIRE

DAN BERINDEI, Le XVe Congrès International des Sciences Historiques et la participation des historiens roumains 1839

650-e ANNIVERSAIRE DE LA BATAILLE DE POSADA

NICOLAE STOICESCU, FLORIAN TUCĂ, La signification historique de la bataille de Posada 1857

SERGIU IOSIPESCU, Les annales des Cantacuzène et la tradition historique des origines de la principauté de Valachie 1875

★

ION M. OPREA, L'apport de la Roumanie à la fondation de la Société des Nations . . 1891

ELISABETA IONIȚĂ, L'Union des Femmes Travailleuses de Roumanie (U.F.T.R.) 1905

MONICA ANDONE, L'insurrection roumaine d'août 1944 reflétée dans la presse suisse de l'époque 1927

*

CONSTANTIN ȘERBAN, Les Roumains et la question orientale (1683—1713) 1945

DOCUMENTAIRE

PAUL IOAN CRUCEANĂ, Points de vue concernant la localisation de Posada 1971

ȘTEFANA SIMIONESCU-DĂSCĂLESCU, Nouvelles données concernant les relations diplomatiques entre Etienne le Grand et Maximilien I-er de Habsbourg 1981

PROBLEMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE (ETUDES DOCUMENTAIRE)

Commentaires en marge de l'ouvrage d'André du Nay, *The Early History of the Romanian Language* (II) (Stelian Brezeanu) 1987

LA VIE SCIENTIFIQUE

Symposium consacré au bicentenaire de la naissance de Tudor Vladimirescu; Sessions scientifiques consacrées à l'anniversaire de la naissance de Tudor Vladimirescu (*Constantin Șerban*); Les prix de l'Académie de la R. S. de Roumanie pour les années 1977 et 1978 (*Constantin Damian*); Chronique 2003

COMPTES RENDUS

- VICTOR ATANASIU, ANASTASIE IORDACHE, MIRCEA IOSA, ION M. OPREA, PAUL OPRESCU (coordonnateur scientifique Ion M. Oprea), *România în primul război mondial* (La Roumanie pendant la première guerre mondiale), Editions militaires, Bucarest, 1979, 542 p. (*Dinu C. Giurescu*) 2011
- * * * *Studii de istorie a economiei și gândirii economice românești* (Etudes d'histoire de l'économie et de la pensée économique roumaine), Editions Dacia, Cluj-Napoca, 1979, 301 p. (*Daniela Bușă*) 2013
- * * * *Konferenca kombëtare e studimeve per Lindhen Shqiptare të Prizrenit 1878—1881* (La conférence nationale d'études concernant la Ligue Albanaise de Prizren 1878—1881), L'Académie des sciences de la R.P.S. d'Albanie, L'Institut d'histoire, Tirana, 1979, 428 p. (*Gelcu Maksutovici et Marius Dobrescu*) 2018
- MICHEL BARIDON, *Edward Gibbon et le mythe de Rome. Histoire et idéologie au siècle des lumières*. Thèse, Université de Lille, III, 1975, 2 vol., 940 p. + repr. (*Vlad Protopopescu*) 2021

REVUE DES REVUES

- * * * „Revista arhivelor” (Revue des archives), année LV, vol. XL (1978), 1—4, 481 p. (*Radu-Dan Vlad*) 2027

NOTES

- L'HISTOIRE DE ROUMANIE**: I. M. Ștefan, *Ceasuri de răscruce* (Moments cruciaux), Editions Eminescu, Bucarest, 1980, 294 p. (*Apostol Stan*): * * * *Tradiții de solidaritate revoluționară româno-ungară, 1884—1946. Documente și amintiri* (Traditions de solidarité révolutionnaire roumano-hongroise, 1884—1946. Documents et souvenirs), Editions politiques, Bucarest, 1979, 487 p. (*Stellan Mîndruș*); **HISTOIRE UNIVERSELLE**: * * * *Istorie universală. Epoca contemporană*, (Histoire universelle. Epoque contemporaine), 1939—1945, vol. II, Editions didactiques et pédagogiques, Bucarest, 1979, 363 p. (*Mihai Opriteșcu*); JAN URBAN JARNIK, *Correspondență* (Correspondance), édition parue par les soins de Tr. Ionescu Nișcov et étude introductive du même Tr. Ionescu Nișcov. Documents littéraires, Editions Minerva, Bucarest, 1980, XVII; 394 p. (*Ilie Corfus*) 2035

CEL DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI PARTICIPAREA ISTORICILOR ROMÂNI

DE

DAN BERINDEI

Încheiat la 17 august 1980, cel de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice a concretizat unul dintre cele mai importante succese ale științei și culturii românești din ultima perioadă și implicit a reprezentat un moment de afirmare a prestigiului internațional al României socialiste.

Dezbaterile au avut loc într-o atmosferă de conlucrare și cooperare. Mesajul pe care tovarășul Nicolae Ceaușescu, președintele României l-a adresat participanților a constituit în această privință un îndemn la înțelegere și colaborare, la largă comprehensiune internațională. Interesul constant pe care autoritățile superioare ale țării l-au manifestat față de Congres, atenția acordată acestuia și participanților în presă și de Radio-televiziune, ca și de întreaga opinie publică, s-a reflectat în mod pozitiv asupra lucrărilor înseși.

„Avem obligația — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului și președintele republicii, la 27 mai 1980, cu prilejul întâlnirii cu reprezentanții istoricilor — să ducem o asemenea politică, inclusiv în domeniul istoriei, încât să contribuim la crearea unui viitor al prieteniei și frăției tuturor popoarelor” și „a indicat istoricilor români să acționeze în așa fel încât congresul să contribuie la întărirea colaborării și conlucrării între popoare și națiuni, între state, pornind de la principiile noi de relații internaționale, care se afirmă cu putere astăzi în lume, ale deplinei egalități în drepturi, respectului independenței și suveranității fiecărei națiuni, neamestecului în treburile interne ale altor popoare”. Istoricii români au ținut seama neîndoielnic de acest îndemn la conlucrare și colaborare activă și de aceea s-a putut vorbi la un moment dat de „spiritul de la București”, tot așa după cum după primul război mondial se vorbea tot cu prilejul unui congres internațional de științe istorice de „spiritul de la Oslo”. Bucureștii au reprezentat un moment de activă conlucrare a istoricilor lumii întregi, când reprezentanții a 67 de state s-au întâlnit într-un fructuos dialog în jurul unor teme de însemnătate majoră.

Înregistrând 2715 înscrieri din 67 de țări, înregistrând o prezență mai accentuată a țărilor din lumea a treia — este cazul a se menționa prezența următoarelor țări din Africa : Algeria, Burundi, Camerun, Liban, Maroc, Nigeria, Senegal, Sudan, Tunisia și Zair, ca și a Organizației pentru

eliberarea Palestinei —, prezența R. P. Chineze și a R. S. Vietnam, ca și a reprezentanților mai multor țări din America Latină: Argentina, Brazilia, Chile, Ecuador, Mexic, Panama și Venezuela, cel de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice a avut neîndoiește caracterul cel mai universal pe care l-a înfățișat vreodată un congres similar. Peste 80 de istorici au participat din fiecare din următoarele țări: Bulgaria, Franța, Japonia, R.D.G., Spania, Statele Unite și U.R.S.S., iar peste 60 din fiecare din următoarele țări: Polonia, R.F.G., Suedia și Ungaria. Prezența istoricilor români a fost de asemenea marcată, înregistrându-se peste 700 de înscrieri.

Una din trăsăturile caracteristice ale recentului Congres a fost neconținutul prezența activă la lucrările Congresului a majorității participanților. Marea afluență s-a constatat nu numai la marile teme, când încăpătoarea sală a Ateneului Român era plină, ci și în cadrul organismelor internaționale, unde de asemenea zeci sau chiar sute de participanți, în unele cazuri, au demonstrat un evident interes față de dezbaterile cele mai variate. Dacă la Congresul precedent unele organisme internaționale s-au găsit în situația obiectivă de a nu se putea întruni sau de a-și limita dezbaterile la o simplă convorbire amicală între câțiva membri, de data aceasta astfel de cazuri n-au fost constatate.

Prealabila tipărire a rapoartelor și corapoartelor a creat un climat de dezbateră directă și fructuoasă, contactul cu tema în discuție făcându-se mai dinainte și prezentarea în ședință a acestor documente de bază implicând o durată de timp mai restrinsă, ceea ce a dus implicit la creșterea timpului de discuție dar și la o calitate mai ridicată a acesteia. A fost neîndoiește una dintre cele mai importante realizări ale părții române în acțiunea de organizare a Congresului această minuțioasă pregătire pentru tipar a rapoartelor și corapoartelor și editarea lor în trei masive volume, în condiții apreciate în general pozitiv de participanții de peste hotare. În această privință trebuie subliniat aportul eficient al unui grup de membri ai Institutului de Istorie „N. Iorga”, ai Institutului de Studii Sud-Est Europene, ai Institutului de Arheologie, la care s-au adăugat și câteva cadre didactice ale Facultății de Istorie și Filozofie din București, cunoscători de limbi străine, care răspunzând apelului ce li s-a adresat au dat un prețios concurs la asigurarea apariției volumelor în timp util. Editura Academiei a depus de asemenea toate eforturile pentru ca lucrarea să fie efectuată în timp și în bune condițiuni grafice.

Dezbaterile a cuprins teme variate, de o complexitate neîntilnită pînă în prezent la un alt congres internațional consacrat științelor istorice. Problema păcii în istorie, cea a rolului femeii, ori tema majoră care a revenit României și care a fost realizată, așa cum au remarcat numeroși participanți străini, la un înalt nivel de acad. Emil Condurachi și de Răzvan Theodorescu, prin care Europei de Sud-Est i s-au definit într-un mod pregnant contribuțiile la marele curs al civilizației universale, ca și temele de metodologie — între care tema permanent actuală a rolului istoriei în învățămînt și în procesul de formare a omului contemporan —, teme care au implicat și trei apreciate corapoarte ale istoricilor români, au evidențiat problematica importantă dezbătută. De asemenea, secția cronologică, care a supus discuției, îndeobște constructive, zeci de rapoarte, printre care trei ale istoricilor români, realizate și ele în optime condițiuni și apreciate

cautare de participanți, a oferit în cadrul celor patru subsecții ale sale, în cursul a patru după amiezi, terenul unor interesante dezbateri. Deosebit de importante au fost lucrările organismelor internaționale, ale comisiilor afiliate Comitetului Internațional de Științe Istorice și ale comisiilor interne și se poate chiar susține că nicicând n-au avut loc dezbateri atât de ample în cadrul acestor organisme, unele dintre ele reprezentând adevărate mini-congrese — Comitetul pentru istoria celui de-al doilea război mondial, Comisia internațională a mișcărilor sociale, Comisia internațională de istorie militară comparată, Comisia internațională de istorie ecleziastică comparată, Comisia internațională de studii slave etc. — înregistrând prezența a peste o sută și unele chiar a sute de participanți.

Congresul a fost inaugurat duminică 10 august, la orele 16 în marea sală a Palatului Republicii, printr-un discurs de bun venit rostit de președintele Academiei de Științe Sociale și Politice, prof. dr. doc. Mihnea Gheorghiu, președintele Comitetului de Organizare. Profesorul Ioan Ursu a prezentat din însărcinarea președintelui Republicii Socialiste România mesajul adresat celui de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice, document care a avut un profund ecou în rîndul participanților și care a fost întîmpinat cu aplauze susținute. Un mesaj din partea UNESCO-ului a fost prezentat în continuare de reprezentantul directorului general al înaltei instituții internaționale. Președintele Comitetului Internațional de Științe Istorice, profesorul Karl D. Erdmann a rostit în afara unui salut și a mulțumirilor adresate organizatorilor români discursul său asupra *Comunității ecumenice a istoricilor*. După prezentarea de cărți și saluturi, oferite și adresate Biroului Comitetului Internațional de Științe Istorice, acad. Ștefan Pascu, președintele Comitetului Național al Istoricilor Români și-a prezentat conferința *Geneza popoarelor de origine romanică. Originea și dezvoltarea istorică a poporului român*. În partea a doua a sesiunii, a fost oferit participanților un spectacol de gală, care a cuprins un variat program artistic, merit a înfățișa complexitatea creației culte și populare a artei românești. Participanții de peste hotare și au manifestat deosebită satisfacție față de înaltul nivel al spectacolului ce le-a fost oferit.

În primele două zile de lucru ale Congresului s-au desfășurat lucrările secției a IV-a, cea a *Organismelor internaționale și a comisiilor interne*, iar în următoarele patru zile, concomitent, cele ale celorlalte trei secții: *Marile teme*, *Metodologia* și *Secția cronologică*, primele două desfășurându-și activitatea și dimineața, iar ultima doar în cursul după amiezii.

Prima mare temă — *Europa de est, arie de convergență a civilizațiilor* — a ocazionat o amplă discuție, întemeiată pe amplul raport realizat de acad. Emil Condurachi și de Răzvan Theodorescu și pe corapoartele prezentate de specialiști din U.R.S.S., Grecia, Finlanda, Israel, Bulgaria și Statele Unite. În afară a trei experți — istorici reprezentînd Elveția, Grecia și Ungaria — care și-au dezvoltat intervențiile în cursul dimineții, în cursul după amiezii au luat parte la discuție 25 de istorici din diferite țări (între care și istoricii români M. Petrescu-Dîmbovița, D. Protase și Eugenia Zaharia), cărora le-au răspuns unii dintre raportori, coraportori și experți. Aria de discuție a fost vastă, abordîndu-se atât probleme ale perioadelor celor mai vechi, cît și impactul cu romanitatea, rolul Bizanțului privind în special părțile de sud ale zonei în cauză, prezența slavilor și de

asemenea unele aspecte politice referitoare mai ales la impactul popoarelor mici din zonă cu marile imperii. Relația convergență-conflict, problema „modelelor” culturale, particularitățile specifice evoluției zonei cercetate au fost, de asemenea, dezbătute.

Cea de-a doua mare temă — *Problemele păcii și formele ei în cursul veacurilor* — a ocazionat de asemenea o fructuoasă dezbatere întemeiată pe raportul general și pe corapoartele sale. Încă în dimineața zilei de 14 august, după cuvîntul celor doi experți — Stanislaw Russocki (Polonia) și Inga Floto (Danemarca) s-a desfășurat discuția cu o largă participare. Au luat cuvîntul 29 de vorbitori, între care și istoricii români Eliza Campus, Florin Constantiniu, N. Fotino, Carol Göllner, Ion Oprea, Andrei Pippidi, C. Șerban și V. Vesa. Problemele păcii au fost abordate atît în evoluția lor cronologică, insistîndu-se totuși mai stăruiitor asupra epocii contemporane, cît și în varietatea aspectelor lor. Aria de discuție a cuprins aproape toate zonele lumii, din Coreea și pînă în Ecuador. În cursul dezbaterii s-au făcut referiri și la problema războiului — opusul păcii. Mai mulți dintre vorbitori au reproșat, întemeiat, raportului general, insuficienta atenție acordată Europei de Est și de Sud-Est, unde problemele păcii și ale războiului s-au pus totdeauna cu o deosebită acuitate. În discuție au revenit insistent și uneori chiar dînd naștere la o dezbatere contradictorie problemele generate de „sistemul” de pace de la Versailles, ori cele legate de izbucnirea celui de-al doilea război mondial și desigur a fost ridicată, cu același prilej, problema responsabilităților.

În ziua de 15 august a fost dezbătută cea de-a treia mare temă privind *Statele federative și pluraliste*. Raportul alcătuit de specialiștii polonezi Juliusz Bardach și Hubert Izdebski, a fost însoțit de șapte corapoarte, care au tratat în detaliu aspectele federalizării în ceea ce privește Australia, Canada, Elveția, Uniunea Sovietică, Statele Unite, Republica Federală Germania și America latină. Discuția a fost inaugurată de cei trei experți, între care s-a numărat și reprezentanta României Cornelia Bodea, ceilalți fiind Federico Udina Martorelli (Spania) și Marta Sordi (Vatican). Dezbaterea, la care au participat 22 de istorici din diferite țări (din România : Camil Mureșan, Ion Ardeleanu și Dan Lăzărescu) a căpătat uneori accente mai ascuțite. În cursul discuțiilor au fost analizate și alte cazuri de federalizare, de exemplu cel al Iugoslaviei, ori s-a trecut la detalieri ale cazurilor prezentate în corapoarte sau chiar în raportul general. Au fost făcute și încercări de teoretizare ori au fost analizate unele proiecte de federalizare. A mai fost discutat conceptul de stat pluralist și totodată, în mod opus federalismului, s-a demonstrat, în cazul României, justetea căii aleasă de ea în cursul procesului de unificare statală a națiunii și de desăvîrșire a acestuia.

Ultima mare temă supusă discuției — *Femeia în societate* — s-a bucurat evident de o deosebită atenție din partea congresiștilor. Dezbaterea a fost purtată pe marginea raportului general întocmit de profesorul Ch. Fohlen (Franța), căruia i s-au adăugat șapte corapoarte. În ședință au luat cuvîntul, cei dintîi, experții : Maria Groza (România), Zofia Libiszowska (Polonia), Michael Mitterauer (Austria) și Lelia Cracco Ruggini (Italia). După amiază a avut loc o discuție animată, la care au participat 19 vorbitori, remarcîndu-se prezența în număr destul de însemnat a reprezentanțelor României (Georgeta Tudoran, Doina Smircea, Venera Teo-

dorescu, Maria Totu, Stana Buzatu, Rodica Șoimescu). Trebuie observat, totodată, că la discuție au luat parte nu numai specialiste ci și un număr de istorici, între care și profesorul Jacques Godechot (Franța). A fost dezbătută problema cercetării pluridisciplinare, ca și a metodelor celor mai adecvate studierii problematicii rolului femeii în societate. Unele intervenții au prezentat evoluția situației femeii în diferite țări, altele au evidențiat deosebirile zonale. O atenție s-a dat impactului dintre femei și factorul politic, ca și mișcării feministe. Unele intervenții au abordat o analiză a situației gândirii marxiste față de rolul femeii în societate. Au fost expuse și unele probleme mai speciale: durata vieții la femei ori problema rolului femeii în familie.

În cadrul secției de *Metodologie* au fost luate în discuție în cursul a patru zile, în paralel cu dezbaterile secției marilor teme, patru importante teme. Cea dintâi dezbateră a fost consacrată *Limbajului istoricului*, raportor general fiind profesorul Karl-Georg Faber (R.F.G.), secondat de un grup de coraportori din diferite țări, între care și coraportorii români Eugen Stănescu și Aron Petric; experți au fost doi specialiști reprezentând Belgia și respectiv Ungaria. Cei 28 de vorbitori — între care s-a înregistrat și prezența a cinci români (Cezar Apreotesei, Paul Cornea, Crizantema Joja, N. Liu și C. Mocanu) — au evidențiat însemnătatea temei și necesitatea studierii ei. A fost subliniată ideea corelării limbajului cu concepțiile istorice, discutându-se în această privință și raportul dintre marxism și limbajul istoric. Unii vorbitori au evidențiat legătura dintre limbaj și stadiul de evoluție a societății, precum și cea dintre limbajul istoric și limbajul utilizat în general și mai ales în alte științe. Au fost, de asemenea, subliniate trăsăturile pe care trebuie să le aibă un limbaj al istoricului și dacă o „standardizare” propusă de unii a fost respinsă de majoritatea vorbitorilor, totodată a fost evidențiată necesitatea accesibilității generale, a inteligibilității limbajului istoric și a corelării sale pe plan internațional.

Cea de-a doua temă *Locul și rolul învățămîntului istoriei în învățămîntul secundar, în special pentru formarea omului secolului XX* a prilejuit o amplă dezbateră întemeiată pe raportul general al lui V. T. Pașuto (U.R.S.S.) și pe cele opt corapoarte, între care a figurat și cel al profesorului Ștefan Ștefănescu; experți au fost cite un reprezentant din Franța, R.F.G., Statele Unite și Vatican. Au luat parte la discuții 25 de specialiști dintre care patru români (C. Mocanu, Fl. Stănculescu, Louis Roman și I. Șendrulescu). În dezbateră, vorbitorii au prezentat informații privind organizarea predării istoriei într-un număr de țări (Liban, R.D.G., R.F.G. România, Spania, Ungaria, U.R.S.S. etc.) și au discutat funcția socială a istoriei, raportul dintre istorie și societate. Propunerea de a se realiza un manual „unic” pe plan mondial n-a fost agreată de majoritatea celor ce au participat la dezbateră, dar a fost acceptată ideea combaterii unor prejudecăți și a limitării unei prezentări unilaterale a trecutului fiecărei țări ori a unei „glorificări” forțate. De asemenea, s-a dezbătut problema poziției istoriei față de regimul politic al fiecărei țări. S-a profilat și un consens ca problemele dezbătute să fie reluate eventual în cadrul viitorului Congres din 1985.

Problemele și metodele istoriei orale au reprezentat cea de-a treia temă a secției de Metodologie. Discuția a fost bazată pe raportul întocmit de istoricul american MacLyn Burg, pe cele șase corapoarte și pe opiniile

exprimate de cei trei experți — un istoric din Senegal, altul din India și al treilea din Franța. Au luat parte la dezbateri 20 de specialiști. În cadrul acestei teme participarea istoricilor din Africa și Asia — coraportori, experți sau prezentând intervenții în dezbateri — a fost mai mare ca în cadrul altor teme. Discuția a evidențiat însemnătatea istoriei orale nu numai pentru țările supuse pînă nu demult unui regim colonial, unde lipsesc în mare măsură sursele scrise, dar chiar și pentru Europa. Totodată, s-a insistat asupra metodologiei din acest domeniu, ca și a necesității utilizării critice a istoriei orale, a modalității de comparare a informațiilor oferite de istoria orală cu celelalte surse istorice. Un specialist american de origine armeană a adus elogii în intervenția sa la această temă lui N. Iorga pentru interesul manifestat și contribuția sa eficientă la o mai profundă cunoaștere a istoriei poporului armean.

Ultima temă din cadrul secției de *Metodologie* a fost consacrată *Demografiei, epidemiilor și ecologiei*. Intemeiată pe raportul prof. Michael W. Flinn (Anglia), pe cinci corapoarte — între care și cel al acad. Ștefan Pascu — și pe opiniile exprimate de doi experți, dezbateri a antrenat 19 vorbitori — între care și patru români (Șt. Pascu, Paul Cernovodeanu, Samuel Goldenberg și I. Șendrulescu). Accentul a căzut pe problemele de demografie, în intervenții prezentându-se informații privind evoluția demografică în Franța secolelor XVI—XVII, în Belgia secolului XVIII, în anumite regiuni din Africa secolelor XVII și XVIII și într-o localitate din Elveția în secolele XVI—XIX. Într-o intervenție a fost înfățișată, istoriografic, evoluția demografiei istorice în Polonia. O dezbateri a fost dusă și în jurul problemelor de ecologie, uneori chiar cu accente critice.

Cea de-a treia secție a Congresului, cea *cronologică*, a pus în dezbateri o tematică variată. Primele două subsecții — *Antichitatea* și *Evul Mediu* — și-au desfășurat lucrările în cursul a două după amiezi, iar celelalte două — epocile *Modernă* și *Contemporană* — în cursul a patru după amiezi.

În cadrul lucrărilor celei dintii subsecții cronologice s-au dezbătut în prima zi „Relațiile dintre Est și Vest”, discuțiile fiind purtate în jurul a cinci rapoarte privind: *Formarea statelor în Asia antică*, *Raporturile reciproce ale elementelor grecești și autohtone pe coastele Mării Negre*, *Marea Neagră și Caucazul între Roma și parți*, *Relațiile popoarelor din Europa de nord și de nord-est cu Imperiul roman* și *Religie și politică în mijlocul secolului IV în partea orientală a Imperiului roman*. La discuții au luat parte 19 specialiști dintre care nouă români. Interes deosebit a trezit raportul privind *relațiile dintre elementele grecești și cele autohtone pe coastele Mării Negre*, participanții la discuție furnizînd noi elemente privind în special caracterul evolutiv în timp și a variațiilor impuse de situația geografică a punctelor de contact. Dintre români au luat parte la această dezbateri Petre Alexandrescu, Eugen Cizek, Zoe Petre și Alexandra Ștefan. Interes au stîrnit și celelalte patru rapoarte, înregistrîndu-se în dezbateri lor prezența dintre români și a Ligiei Bîrzu, a lui Alexandru Ciurea, a lui Ion Rămureanu și a lui Virgil Ștefănescu. Cel din urmă raport a atras în discuție șase specialiști.

În cea de-a doua zi de lucru a subsecției, dezbateri a fost purtată în jurul temei generale „Civilizații și societăți” și a patru rapoarte referitoare la următoarele aspecte: *Structura oăsătoriei în Grecia clasică*, *Pro-*

bleme controversate în istoria culturii grecești — temă care a permis dezbaterea structurilor sociale și mai ales a sclavagismului grec — *Prosopografie și istorie socială sub Republică și sub Imperiul roman și Dacii și civilizația lor*. 19 specialiști au luat parte la discuții, dintre care șapte români. Cel din urmă raport întocmit de istoricul român Hadrian Daicoviciu a stîrnit un interes marcant, participanții la discuții reprezentînd în afara României (I. Coman, Ion H. Crișan, I. Glodariu, Pompei Mureșan și Mircea Petrescu-Dimbovița) Bulgaria, Italia și Uniunea Sovietică. În dezbateri au fost evidențiate anumite aspecte privind organizarea, cultura și spiritualitatea geto-dacă, au fost exprimate și unele deosebiri de vederi de natură însă a stimula în viitor studiile în domeniul abordat. De asemenea, și celelalte trei rapoarte s-au bucurat de intervenții, primele două și de aceea a specialistei românce Zoe Petre; iar al treilea de cea a lui Eugen Cizek.

Subsecția de istorie medievală a dezbătut în prima zi opt rapoarte grupate în cadrul temei generale „Mutații sociale și economice”. Problematika a fost extrem de variată: Frescele statului feudal Kokuryo din Coreea, curentele gândirii raționaliste în orientul apropiat în secolul IX, structura familiei în Evul mediu și structurii economice și sociale în secolele X și XI, dezvoltarea statelor în Evul mediu timpuriu, colonizarea întemeiată pe dreptul valah și păstoritul în Slovacia, istoriografia din Evul mediu superior privind regatele romano-barbare din Occidentul Europei și literatura hagiografică ca sursă de istorie a Occidentului european în perioada de trecere de la Antichitate la Evul Mediu. La discuții au luat parte 15 specialiști, inclusiv cinci români (Radu Ștefan Ciobanu, Vladimir Iliescu, Radu Manolescu, Radu Popa, V. Spinei) interes stîrnind mai ales rapoartele referitoare la structurile familiei medievale și la dezvoltarea statelor în Evul mediu timpuriu. Au fost ridicate probleme privind relațiile dintre scolastica europeană și gîndirea musulmană premergătoare sau contemporană acestui fenomen cultural, imaginea femeii în literatura franceză a secolului al XIII-lea, etapele constituirii senioriei occidentale, caracterul expansiunii germane din Evul mediu timpuriu, momentul colonizării valaha în Slovacia (secolul XII și nu secolul XV) etc.

În cea de a doua zi de activitate a subsecției au fost prezentate alte opt rapoarte grupate în cadrul temei generale „Relații între Est și Vest”. A putut fi din nou constatată aceeași varietate tematică ca și în prima zi de lucru a subsecției. Subiectele abordate au fost următoarele: interdependența între culturile ebraică, islamică și creștină din Evul Mediu în occidentul Europei, influența exercitată de instituțiile eclesiastice și mișcările religioase asupra dezvoltării limbii și literaturii medievale în Sud-Estul Europei, relații între Europa continentală, Marea Nordului și regiunea Baltică în Evul mediu timpuriu, Bizanțul și țările scandinave, Cipru ca punct de contact între Est și Vest în perioada Cruciadelor, drumurile comerciale levantine și Europa de Est în Evul Mediu, Dlugosz istoric al Poloniei și al Europei central-orientale. La dezbateri au luat parte 13 istorici (între care cinci români: Al. Andronic, Stelian Brezeanu, S. Goldenberg, Radu Manolescu, Șerban Papacostea). Macedonia în Evul mediu, extensiunea Hansei spre Scandinavia, influența catolicismului în Cipru, completări privind parcursurile românești și iugoslave ale drumurilor comerciale legate de Levant, rolul Dunării ca rută internațională

medievală, cooperarea economică maghiaro-genoveză în Evul mediu, raporturile româno-maghiare în secolul XIV, circulația monedei venețiene în țările române, Dubrovnicul și comerțul levantin au fost probleme abordate în intervențiile la sus-menționatele rapoarte, cele mai numeroase luări de cuvânt fiind legate de raportul profesorului Pach Zg. (Ungaria), care aborda o temă largă, cea a drumurilor de comerț.

În cadrul subsecției de istorie *Modernă* a fost dusă o amplă dezbatere în cursul după amiezilor de 13, 14, 15 și 16 august. În prima zi au fost susținute cinci rapoarte privind tema generală „Relații între continente și popoare”, care răspundeau următoarelor probleme: imaginea Rusiei moscovite în Occident în secolele XVI—XVII, America văzută de francezi în veacurile XVI—XVII, tipologia renașterii naționale în Europa de centru și de sud-est, soluția unei crize: congresul de la Berlin și urmările sale și filozofia istoriei la Herder. Au participat la discuții 21 de vorbitori (dintre români următorii șapte: Dan Berindei, Paul Cernovodeanu, V. Cristian, Al. Dușu, Andrei Pippidi, Iosif Wolf și Al. Zub). Cele mai multe intervenții s-au referit la problema complexă a formării statelor naționale în centrul și sud-estul Europei, unele comentarii și completări au fost făcute raportului consacrat filozofiei istoriei la Herder și de asemenea raportul profesorului Ekmečić privind tratatul de la Berlin a stîrnit o dezbatere vie chiar și cu unele accente mai ascuțite.

La 14 august, 21 de specialiști au participat la discutarea celor cinci rapoarte supuse dezbaterii și care tratau următoarele aspecte în cadrul temei generale „Idei și societăți”: dreptul de rezistență în secolul XVI, mișcări țărănești în Europa secolelor XVI—XVIII, intelectualii și puterea în Italia Vechiului Regim, vakufurile, Iluminismul în centrul și sud-estul Europei și implicațiile sale politice, ultimul raport fiind întocmit de istoricii români Al. Dușu și Pompiliu Teodor. Cele mai multe luări la cuvânt s-au referit la acest raport, apreciat în general foarte pozitiv. La dezbateri au luat parte patru istorici români: Maria Matilda Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, Costin Feneșan, Gh. Iseru și Juhasz Istvan.

Cea de-a treia zi a lucrărilor subsecției de istorie *Modernă* a fost consacrată discutării a șase rezumate care se refereau la următoarele aspecte: formarea marilor puteri în secolele XVII și XVIII, țărani și statul național în Franța și Germania în cursul secolului XIX, influențe reciproce dintre gândirea socială înaintată rusă și cea din Europa occidentală, controlul social în Anglia reginei Victoria, 1830: revoluții și reforme în Europa, gândirea politică a lui J. J. Rousseau. La dezbateri au luat parte 31 de istorici (șapte români: Augustin Deac, Ștefan Delureanu, Dinu Giurescu, Ladislau Gyemant, Ion Ilincioiu, Sergiu Iosipescu, Gh. Platon), cei mai mulți luînd cuvîntul la raportul consacrat problemei „țărani și statul național” și apoi la cel dedicat anului 1830.

În ultima zi a lucrărilor subsecției, au fost discutate patru rapoarte care răspundeau următoarei probleme: aprovizionarea cu sclavi în societățile de plantații din Lumea Nouă, urmările economice ale descoperirii și cuceririi Americii în secolele XV și XVI, China și pătrunderea capitalurilor străine din 1839 și pînă în 1949 și comerțul asiatic în secolele XV—XVIII. În dezbateri au fost implicați nouă specialiști în afara autorilor rapoartelor, printre vorbitori figurînd și Vasile Liveanu. Discuția

nerreferindu-se decît tangențial la Europa, participarea la dezbateri a fost relativ mai restrînsă.

Lucrările subsecției de istorie Contemporană au cuprins în prima zi dezbateri a patru rapoarte răspunzînd următoarele probleme: declinul sistemului mondial imperialist și problema păcii în Asia secolului XX, diplomația papală și Europa răsăriteană în perioada interbelică, alianța anglocolonială în aceeași perioadă și fenomenul neutralității tot în aceeași perioadă. Au luat cuvîntul 21 de specialiști (dintre ei următorii patru români: Eliza Campus, Viorica Moisuc, Cristian Popișteanu și Zorin Zamfir). Discuțiile s-au concentrat mai ales asupra destrămării sistemului mondial imperialist și a diplomației papale, aducîndu-se rectificări și completări rapoartelor respective. De asemenea, în cursul dezbaterii a fost abordat și rolul micilor state în viața internațională interbelică.

În ziua următoare, au fost discutate șapte rapoarte răspunzînd următoarelor probleme: dezvoltare și subdezvoltare în lumea secolului XX (de fapt și în secolul XIX), minoritățile naționale în Europa de Sud-Est, mișcarea muncitorească (în special social-democrația germană) și problema colonială, marea întreprindere și creșterea manager-capitalismului la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX, structura instituțiilor și revoluția industrială a secolului XX, marea depresiune și Europa de Est și centrală, relații între popoare și continente: problema națională. Au luat cuvîntul 18 istorici dintre care patru români: Iosif Kovács, Constantin Moisuc, Gheorghe Nicolae și Gh. Unc. Cele mai numeroase intervenții s-au referit la raportul privind minoritățile naționale și la cel privind mișcarea muncitorească și problema colonială.

La 15 august s-au prezentat patru rapoarte răspunzînd temei generale „Muncă și gestiune în industrie în secolul XX: forme de cooperare” și următoarelor probleme: istoria dreptului de gestiune în comun din R.F.G., muncă și organizare în conducerea industriei în Statele Unite: „General Electric și Westinghouse”, clasa muncitoare din U.R.S.S. și organizarea producției. 17 istorici au participat la discuții, inclusiv istoricul român Florin Constantiniu.

În ultima zi, dezbaterile subsecției au fost ample, supunîndu-se discuțiilor, în două săli, un număr de 11 rapoarte, răspunzînd unei problematice variate: progres științific și tehnic și coexistență pașnică, mobilitatea socială în Statele Unite, probleme sociale și naționale în China începutului secolului XX, reformele agrare din perioada interbelică, evoluția crininalității în Finlanda, partide politice în Irlanda contemporană, conflicte de muncă în Franța anilor 1919—1929, dezvoltarea autoconducerii muncitorești în Iugoslavia, muncă și conducere în industria norvegiană a secolului XX, industria, agricultura și administrația în Suedia, teoria și practica sectorului industrial Histadrut din Israel.

Raportul privind reformele agrare interbelice — pozitiv apreciat — a fost susținut de istoricii Damian Hurezeanu și Costin Murgescu. La discuții au luat parte 16 coraportori (dintre români patru: Gh. N. Cazan, Ion Căpreanu, N. Petreanu și I. Scurtu).

O deosebită însemnătate a avut în cadrul celui de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice activitatea celei de-a IV-a secții, cea a *Organismelor internaționale afiliate și a Comisiilor interne* ale Comitetului Internațional de Științe Istorice. Primele două zile ale lucrărilor Con-

gresului au fost rezervate acestor organisme și comisii. A fost înregistrată, cum s-a mai remarcat, o deosebită afluență la lucrările secției a IV-a și totodată în marea majoritate a comisiilor lucrările acestei secții au fost de un înalt nivel științific.

Asociația internațională de studii bizantine și-a consacrat lucrările temei *Insulele și litoralul ca punct de contact ale lumii bizantine în secolele X—XIII. Statutul de insulă și comunicațiile*. Au fost susținute trei rapoarte și au avut loc opt intervenții (între care și cea a specialistului român Teodor Teoteoi). În cursul discuțiilor au fost dezbătute următoarele probleme: Georgia și Bizanțul, importanța surselor artistice pentru ilustrarea contextului istoric, contacte comerciale și culturale între insule și continent în secolele XIII—XIV, fenomenele demografice în lumea insulară, contacte bizantino-chineze în secolele V—VI etc.

Comisia internațională de studii slave și-a consacrat lucrările temelor: *Insurecții țărănești în Europa centrală și orientală până în secolul XVII și Istoriografia Europei centrale și orientale începând din 1945. Probleme și metode*. Au fost prezentate trei rapoarte și un coraport în cadrul primei teme și trei rapoarte în cadrul celei de-a doua (unul din raportori fiind Dan Berindei). Au luat cuvântul 19 specialiști între care șase români — în afara raportorului amintit — și anume: Al. Andronic, Ladislau Demeny, Diru Giurescu, Damian Hurezeanu, Vlad Matei și Anca Tanașoca. Dezbaterile primei teme a contribuit la o comprehensiune mai deplină a ei, iar cea de-a doua — continuând o discuție anterioară a Comisiei care a avut loc la Paris — a completat imaginea istoriografiei postbelice privitoare la Europa centrală și de sud-est.

Institutul panamerican de geografie și istorie a dezbătut *Proiectul unei istorii generale a Americii*, avându-l ca raportor pe istoricul venezuelan Guillermo Montero Moron. La dezbateri au luat parte 12 specialiști, inclusiv participantul român Mircea Nicolaescu.

Federația internațională de studii asupra Renașterii a dezbătut raportul profesorului August Buck (R.F.G.) *Bilanț al cercetărilor și situația studiilor despre Renaștere*, la dezbateri participând nouă specialiști, inclusiv istoricii români Maria Holban și Radu Constantinescu. Au fost făcute completări bibliografice, a fost reproșat raportorului de a nu fi acordat atenție suficientă zonei balcanice, s-a discutat noțiunea de Renaștere, s-au adus date privind cuprinderea orașelor transilvane în curentul Renașterii, s-au adus completări referitoare la izvoarele antice ale filozofiei Renașterii etc. Au mai fost prezentate două scurte comunicări, între care și cea a lui Ion Hațieganu despre *Filippo Scolari și Renașterea în țările române*.

Comisia internațională de numismatică a dezbătut tema *Numismatica ca sursă a istoriei artei și a istoriei ideilor*, prezentată ca raportor de Jean-Baptiste Giard; au mai fost prezentate și cinci comunicări de către specialiști români (Maria Chițescu, Octavian Ilescu, Fr. Pall, Constanța Știrbu, Ana Maria Velter și I. Winkler), iar la dezbateri au participat doi specialiști francezi și șapte români (Valerian Ciofu, Octavian Ilescu, Bucur Mitrea, Flaminu Mirțu, Gheorghe Poenaru-Bordea, Constantin Preda și Răzvan Theodorescu).

Asociația internațională de istorie economică a dezbătut tema *Relații economice între răsăritul și apusul Europei începând din Evul Mediu* în baza raportului întocmit de specialistul francez P. Jeannin, însoțit de trei

corapoarte (între care și cel al istoricului român S. Goldenberg). Au luat cuvîntul nouă specialiști. În ședința următoare a fost dezbătut raportul la aceeași temă privind secolul XIX și cele cinci corapoarte ale sale. Au luat cuvîntul opt specialiști, între care și românul V. Bozga. Dezbaterea deosebit de bogată a întregit conținutul rapoartelor și corapoartelor.

Asociația internațională de istoria dreptului și a instituțiilor a dezbătut tema *Legislație și religie. Exemplul căsătoriei*. Dezbaterea a avut ca puncte de plecare raportul lui Jean Gaudemet (Franța) și coraportul lui E.E. Yangasa (Zair). Au avut loc 12 intervenții — dintre care și șapte românești (Maria Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, Vasile Gionea, A. Mărgineanu, V. Mirescu, Sava Nanu, V. Sasu și R. Vulcănescu) — care au reprezentat contribuții la istoria dreptului de familie.

Comisia internațională de istorie a mișcărilor sociale a dezbătut raportul *Problemele micii întreprinderi în fața creșterii industriale și consecințele socio-economice de la sfîrșitul secolului XVIII și pînă astăzi* întocmit de trei raportori generali, după ce i-a ascultat prezentarea ca și a unora dintre corapoarte (inclusiv cel românesc alcătuit de C. Șerban). Au luat cuvîntul, în afara raportorilor, 13 participanți între care și istoricul român Vladimir Diclescu.

Asociația internațională de studii sud-est europene și-a început lucrările prin evocarea vicepreședintelui ei Bedretin Tuncel de către istoricul român Alexandru Duțu. În continuare, s-au prezentat rapoarte și corapoarte privind tema „Aspecte ale orașului balcanic în secolele XVIII—XX” de către istorici din Albania, Austria, Bulgaria, Franța, Grecia, Iugoslavia, România — Anca Ghiață, Georgeta Penelea, Constantin Bușe, V. Râpeanu — și Turcia. La discuții au participat, în afara raportorilor și coraportorilor, 14 persoane, între care șase specialiști români: Olga Cicanci, Virgil Cîndea, Cornelia Danielopolu-Papacostea, V. Mirescu, Răzvan Theodorescu și C. Velichi. Dezbaterea a pus în evidență trăsăturile caracteristice ale vieții urbane balcanice în perioada de trezire și eliberare din veacurile XVIII—XX. Structurile economice și sociale, problemele urbanizării, orașele loc de contact al popoarelor balcanice, dezvoltarea culturii și artei moderne în orașe etc. au fost unele din problemele dezbătute; între altele a fost subliniat rolul orașelor românești în complexul vieții balcanice.

Comisia internațională de istorie maritimă și-a desfășurat lucrările timp de două zile, fiind prezentate de către specialiști din 14 țări (Anglia, Belgia, Canada, Danemarca, Franța, Irlanda, Italia, Norvegia, Olanda, Polonia, Portugalia, R.F.G., România și Statele Unite) un număr de 32 comunicări; istoricii români au susținut patru comunicări referindu-se la compoziția și structura socială a porturilor Dunării de jos în secolele XIII—XVI, la situația creștinilor din porturile românești ocupate de otomani ori la muncitorii portuari din România de la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX. Au fost făcute 55 de intervenții dintre care două de către istorici români (R. Manolescu și M. Maxim), R. Manolescu prezidînd și una dintre ședințe. Lucrările comisiei s-au încheiat prin discutarea bilanțului și a perspectivelor ei.

Comitetul internațional pentru istoria celui de-al doilea război mondial și-a desfășurat lucrările într-un cadru larg în jurul temei „Propaganda în

timpul celui de-al doilea război mondial. Metode, obiective, rezultate". Au fost prezentate 16 rapoarte (Anglia, Canada, Franța, Italia, Iugoslavia, Japonia, Polonia, R.F.G., România, Statele Unite, Ungaria, - U.R.S.S.), dintre care 3 întocmite de istorici români (I. Popescu-Puțuri, Gh. Zaharia și N. Copoiu, Gh. Unc și Vl. Zaharescu). Dezbaterile a fost amplă, antrenând specialiști din diferite țări (Albania, Anglia, Bulgaria, Elveția, Franța, Iugoslavia, Olanda, Polonia, R.D.G., R.F.G., România, Statele Unite, Suedia, Ungaria, U.R.S.S.), între care și 11 români (Mircea Bălănescu, Silviu Brucan, Eliza Campus, Mihail Florescu, Gh. Ioniță, Gh. Ivașcu, N. Minei, Cristian Popișteanu, Valter Roman, Gh. Unc, Vl. Zaharescu). Punctele de vedere n-au coincis întotdeauna, au avut loc și confruntări științifice, însă neîndoiește abordarea problemei și discuțiile au contribuit la o înțelegere mai profundă și într-o viziune mondială a temei dezbătute.

Comisia internațională a adunărilor de stări a supus discuției două rapoarte generale, unul consacrat adunărilor provinciale și celălalt statului modern și instituțiilor sale parlamentare. La dezbateri au participat 21 specialiști din Austria, Franța, Iugoslavia, Polonia, România, — I. Bulei, N. Edroiu, Valentin Georgescu și Th. Năgler —, Statele Unite, Suedia și U.R.S.S. Intervențiile s-au referit la sistemele parlamentare din Polonia, Suedia și Statele Unite, la adunărilor de stări din Franța, la dieta Transilvaniei, la rolul orașelor în cadrul statelor generale medievale, la tipologia organizării adunărilor generale din Europa centrală și din Polonia, la congresele bisericăști ale sârbilor, la adunărilor din Rusia feudală, la parlamentul modern românesc, la raporturile dintre adunărilor de stări și regalitate, la instituțiile reprezentative tribale ale indienilor americani, la problemele securității colective în viziunea parlamentului român contemporan, la adunărilor provinciale din Olanda secolului XVII, la adunărilor de stări provinciale franceze etc.

Lucrări deosebit de interesante s-au desfășurat în cadrul *Comisiei internaționale de istorie militară comparată* centrate în jurul temelor *Armata și societate și Teoria și realitatea războiului; experiența istoriei militare*. României — Al. Savu și Eugen Bantea — i-a revenit întocmirea raportului general la prima temă. Au mai fost prezentate 32 rapoarte de către specialiști din 19 țări (Anglia, Canada, Coreea de Sud, Danemarca, Elveția, Finlanda, Franța, Israel, Italia, Japonia, Olanda, Polonia, R.D.G., R.F.G., România, Statele Unite, Suedia, Turcia, U.R.S.S.). În afara raportului general menționat specialiștii români au mai prezentat rapoarte: Gh. Gomoiu (Militarii în viața culturală și științifică a României) și Ioan Talpeș (Participarea întregului popor la apărarea patriei, o permanență a istoriei României). Au fost făcute 34 intervenții de către specialiști din 14 țări (Anglia, Belgia, Canada, R.P.D. Coreeană, Elveția, Franța, Italia, Japonia, Liban, R.F.G., România, Statele Unite, Suedia și U.R.S.S.) între care și de către trei specialiști români (V. Alexandrescu, M. Ionescu și Sergiu Iosipescu). Dezbaterile variate s-au referit atât la probleme ale istoriei vechi și medievale, cât mai ales la cele ale istoriei moderne și contemporane. Tematic au fost în dezbateri probleme de teorie militară, dar și de istorie militară. Războiul naval coreeano-japonez din secolul XVI, primul război mondial și mai ales cel de-al doilea, organi-

zarea și evoluția forțelor armate în diferite țări (Danemarca, Finlanda, Franța, Israel, Japonia, R.D.G., Suedia, U.R.S.S. etc.) și impactul dintre ele și societate, organizarea „războiului industrial”, tehnica militară și înarmarea, armamentul, impactul dintre armată și cultură au fost doar unele din subiectele discutate în ampla dezbateri ce a avut loc.

Asociația istoricilor africani a ascultat trei rapoarte : *Evoluția socială și politică a Camerunului începând din 1914, Situația Senegalului înainte și după independență și Căi și mijloace menite a contribui la o mai bună investigare și cunoaștere a istoriei africane*. Au avut loc dezbateri la care au participat în afara autorilor africani ai rapoartelor : Kane Oumar (Senegal), Adalbert Owana (Camerun) și Emmanuel Ghoms (Camerun), 14 istorici din Franța, Maroc, Nigeria, R.D.G., R.F.G. — între care și profesorul Karl Erdmann, președintele în funcțiune în timpul Congresului al Comitetului Internațional de Științe Istorice — și România (Marin Voiculescu), care au făcut 17 diferite intervenții, unele privind rapoartele prezentate, altele problemele ce se ridică pentru o mai bună cuprindere a activității istoricilor africani în mișcarea istoriografică mondială.

Comisia internațională a istoriei orașelor și-a dezvoltat dezbaterile în jurul raportului istoricului englez Geoffrey H. Martin *Puterea centrală și orașele din secolul XV pînă la începutul evoluției industriale*. Au fost făcute 11 intervenții de către specialiști din Bulgaria, Grecia, Italia, R.D.G., R.F.G., România, U.R.S.S. ; istoricii români au prezentat patru din aceste intervenții (S. Goldenberg, Mircea D. Matei, Șt. Olteanu și Panait I. Panait). A fost abordat un vast evantai problematic oferit de tema luată în discuție, aducându-se critici raportorului pentru necuprinderea Europei de sud-est în studiul său. Absolutismul și orașele, fortificarea orașelor, orașele-capitale, Imperiul otoman și viața urbană greacă, problema centrului urban, defrișarea și urbanizarea, puterea financiară a orașelor, orașul feudal rus au fost unele din problemele abordate în cursul discuțiilor.

Comisia internațională de istorie a Universităților și-a desfășurat activitatea în cadrul celui de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice în jurul a două teme principale : *Tehnica învățămîntului în Universități de la începuturi pînă la 1914 și Cercetarea și istoria Universităților pînă la 1914*. Au fost prezentate 20 de rapoarte de către istorici din următoarele țări : Anglia, Belgia, Canada, Franța, Italia, Olanda, Polonia, R.D.G., Spania, Statele Unite, U.R.S.S. În afara raportorilor, la discuții s-au mai prezentat 17 intervenții de către istorici din Anglia, Canada, Polonia, R.D.G., România — V. Stănică —, Statele Unite și U.R.S.S.

Uniunea istoricilor arabi și-a desfășurat lucrările ascultînd un raport privind *Proprietatea culturală în Palestina : o soluție pentru pace*, raportul *Fundamentele civilizației arabe* și raportul *Geografi arabi privind Extremul Orient*. În continuare a fost ascultată o dare de seamă asupra activității Uniunii istoricilor arabi, precum și intervențiile prin care reprezentanții ai mai multor țări arabe au înfățișat rezultatele activității istoriografice (Egipt, Iran, Liban, Sudan, Tunisia). În afara acestor șase intervenții au mai fost făcute două de către un specialist bulgar și altul din Liban.

Comisia internațională de istorie ecleziastică comparată a dezbătut patru rapoarte : *Misiunile creștine din Antichitate și din Evul Mediu în lumea orientală, Mutațiile bisericii în secolele XI—XII, Europa de est —*

răscruce a civilizațiilor religioase și Mișcări laice în Bisericile secolelor XIX și XX. Au fost făcute 34 de intervenții de către specialiști din 14 țări (Anglia, Austria, Bulgaria, Canada, Elveția, Italia, Polonia, R.D.G., R.F.G., România, Spania, Statele Unite, U.R.S.S. și Vatican). Nouă specialiști din România au participat cu intervenții referitoare în special la primul raport (Teodor Bodogae, Al. Ciurea, Ioan Coman, Radu Constantinescu, Ion Dimitriu-Snagov, Emilian Popescu, Ion Rămureanu, Gabor Sipos și Mihai Ștefănescu-Drăgănești).

Comisia internațională de demografie istorică a defășurat lucrările sale axate pe raportul acad. Ștefan Pascu Contribuția demografiei la istoria generală și pe trei rapoarte realizate de Jacques Dupâquier (Franța), Claude Bruneel (Belgia) și Yves Landry (Canada). Au fost făcute 12 intervenții de către istorici din Belgia, Franța, Polonia, R.F.G., România și Ungaria. Dintre specialiștii români au prezentat intervenții Dan Lăzărescu, Ecaterina Negruzzi, Ștefan Pascu și Louis Roman.

*Comisia internațională de diplomatică și-a desfășurat lucrările între 11 și 14 august, consacrinde-le în special dezbaterii termenilor tehnici necesari dicționarului internațional de diplomatică și reglementării internaționale a normelor de publicare a documentelor financiare domeniiale și administrative ca și a corespondenței ; a mai fost luat în discuție și stadiul în care se găsește *Index actorum pontificium romanorum*.* La dezbateri au luat parte prin intervenții 14 istorici din Franța, Italia, Olanda, R.F.G., România, U.R.S.S., Vatican, Statele Unite, Ungaria. Dintre specialiștii români au susținut intervenții Marieta Adam, Aneta Boiangiu și Maria Dogaru.

*Comisia internațională de istorie a Revoluției franceze a dezbătut tema *Probleme ale proprietății în epoca revoluționară ; aspecte generale și aspecte regionale*.* Au fost prezentate rapoarte ale specialiștilor francezi Albert Soboul, Jacques Godechot și Claude Gindin, al istoricei poloneze Monica Senkowska-Gluck, al istoricului norvegian Kare Tonneson și de asemenea un raport al istoricului chinez Zhang Zhi-Lian. La dezbateri au luat cuvântul istorici din China, Franța, Norvegia, Polonia, România, Statele Unite, Ungaria, U.R.S.S. făcându-se 27 de intervenții. Au fost făcute patru intervenții românești de către Florin Constantiniu — două —, Victor Isac și Dan Lăzărescu.

*Comisia internațională de istoria presei și-a consacrat lucrările pentru a discuta tema *Război și pace reflectat în mass-media în perioada interbelică (1918—1939)*,* evidențiindu-se îndeosebi atitudinile înaintate progresiste, ca și contribuția organizațiilor internaționale ale ziarștilor la lupta pentru pace, securitate și destindere internațională ; au mai fost dezbătute modalitățile publicistice folosite în perioada interbelică. După un raport al profesorului Günter Heidorn, președintele comisiei, au fost făcute nouă substanțiale intervenții de către istorici din Bulgaria, R.D.G. R.F.G., România și U.R.S.S. ; României i-au revenit patru intervenții susținute de Constantin Antip și Rodica Șerbănescu, Cristian Popișteanu, Ion Iacoș și Ion Spălățelu.

Cu prilejul celui de-al XV-lea Congres Internațional de Științe istorice a avut loc și ședința de constituire a *Comisiei internaționale de istoriografie*, datorită în bună măsură unor inițiative românești.

„În marginea Congresului” au fost ținute și lucrări ale unor organisme care nu erau sau chiar nu sînt organisme afiliate sau comisii interne ale Comitetului Internațional de Științe Istorice. De exemplu, *Asociația Europeană de Istorie Contemporană* a dezbătut tema *Război și pace. Idei și mentalități în Europa (1899—1919)*. În cadrul unei discuții libere, neexistînd un raport prealabil, s-au făcut 14 intervenții de către istorici din Bulgaria, Franța, R.D.G., R.F.G., România, Statele Unite și U.R.S.S.; dintre istoricii români au luat cuvîntul Dau Berindei, Eliza Campus, N. Fotino, Șerban Rădulescu-Zoner.

Asociația latino-americanistilor europeni a ținut doar o ședință de lucru. Tot o ședință de lucru a fost și ședința *Grupului pentru realizarea unei bibliografii internaționale a istoriei Statelor Unite*. Un grup de lucru a luat în dezbateră tema revoluțiilor din 1830 și s-a constituit alt grup de lucru pentru aplicarea metodelor cantitative în istorie (acceptat drept Comisie internă a Comitetului Internațional de Științe Istorice) care a avut o dezbateră științifică întemeiată pe două rapoarte, unul realizat de specialistul român V. Liveanu. La dezbateră acestor rapoarte au luat cuvîntul cinci specialiști din Bulgaria, Finlanda, România — V. Liveanu — și U.R.S.S.

Lucrările s-au încheiat în ziua de duminică 17 august, cînd a avut loc ședința de închidere, desfășurată ca și cea de deschidere, sub conducerea profesorului Mihnea Gheorghiu, președintele Congresului. În cadrul acestei ședințe au luat cuvîntul fostul președinte al Comitetului Internațional de Științe istorice, profesorul Karl Erdmann, fostul său secretar general profesorul Michel François și noul președinte profesorul Aleksander Gieysztor, care au făcut bilanțul lucrărilor și au adus mulțumiri României, țara gazdă a Congresului. La propunerea sa, ca urmare a unei inițiative a României, Congresul a adoptat textul unui apel adresat istoricilor din lumea întreagă pentru salvagardarea păcii. În încheierea ședinței istoricul român Virgil Cîndea a susținut conferința *Locul poporului român în istoria universală*.

Tot în cadrul Congresului, în ziua de 13 august istoricul bulgar D. Anghelov a prezentat conferința *Bulgaria medievală și lumea europeană*.

Cu prilejul reuniunilor administrative ale organismelor internaționale și ale comisiilor interne istorici români au fost aleși ca membri ai acestora sau în birourile de conducere. Acad. Ștefan Pascu a fost reales președinte al Comisiei internaționale de demografie, iar prof. Valentin Georgescu vicepreședinte al Comisiei internaționale pentru istoria adunărilor de stări. Colonelul Al. Savu a fost ales vicepreședinte al Comisiei internaționale de istorie militară comparată, iar Lucian Boia a fost desemnat secretar general al nou instituitei Comisii internaționale de istoriografie. Gh. Zaharia a fost reales membru al biroului Comitetului pentru istoria celui de-al doilea război mondial, Dan Berindei a fost ales membru al biroului Comisiei internaționale de studii slave, V. Gionea al biroului Comisiei internaționale de istorie a dreptului și instituțiilor, iar Emilian Popescu al biroului Comisiei internaționale de istorie ecleziastică comparată. V. Liveanu a fost desemnat membru al biroului provizoriu al nou createi Comisii pentru

aplicarea metodelor cantitative la istorie. Ștefan Ștefănescu a fost ales membru al Comisiei internaționale de studii slave, iar Maria Dogaru al Comisiei internaționale de diplomatică. În cadrul Federației Internaționale de studii asupra Renașterii s-a propus ca și România să fie reprezentată în acest organism. În ansamblu, s-a înregistrat o pătrundere mai largă a istoricilor români în organismele internaționale de specialitate.

Dezbaterile din cel de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice au promovat, în general, ideile de pace și de prietenie între popoare, cele ale egalității națiunilor și a dreptului lor la existență liberă și independentă. Ele s-au desfășurat într-un climat academic, reflectând un schimb de opinii deschis, sincer. Discuțiile au dezvăluit evidentul interes pentru istoria comparată, pentru o istorie integrală și pentru istoria civilizațiilor. Tendința spre clasificare și tipologizare și critica factologiei seci, ca și tendința unei abordări multidisciplinare a fenomenelor istorice, pentru extinderea metodelor de analiză cantitativă și pentru modernizare au fost evidente. Uneori discuțiile au luat caracterul unei polemici științifice, deși nu aceasta a fost nota dominantă a Congresului. Dominanta l-a reprezentat neîndoielnic dialogul constructiv și nu înfruntarea și „spiritul de la București” va rămâne în istoria congreselor internaționale de istorie ca un moment caracteristic.

Reușita Congresului, confirmată de zeci de declarații ale participanților străini în timpul desfășurării sale, dar mai ales de zecile de scrisori sosite din partea unor personalități proeminente ale istoriografiei mondiale și de ecurile internaționale, a mai fost asigurată și printr-o serie de măsuri de natură organizatorică al căror merit revine țării noastre. Tipărirea actelor și totodată prealabila stringere într-un mare număr a rapoartelor, editarea unor lucrări și a unor numere speciale din periodicele de specialitate consacrate Congresului, tipărirea listei participanților și existența cas-telor de corespondență, organizarea expoziției de carte în excelențe condiții (profesorul Michel François caracterizând-o ca cea mai reușită în ultimii 30 ani), organizarea secretariatului în condiții optime au reprezentat realizări concrete. Au fost totodată apreciate spectacolul de gală, calitatea excursiilor, ca și editarea celor opt numere ale buletinului Congresului în limbile franceză și engleză. Mii de istorici străini au avut prilejul unui contact direct cu realitățile istorice dar și prezente ale României. Au fost dobândiți noi prieteni care au învățat să aprecieze țara noastră și eforturile noastre.

Congresul a dezvăluit și unele limite și lipsuri, arătând ceea ce mai trebuie făcut pentru o afirmare mai categorică în viitor a istoricilor români în mișcarea istoriografică mondială. Cadrul internațional s-a dovedit încă odată a fi necesar nu numai pentru circumstanțele prezentului, ci și în studierea trecutului poporului nostru. Mai mult ca oricând se impune a se ieși din tipare limitate, atât prin nivelul lucrărilor, cât și prin încadrarea lor în problematica universală și prin utilizarea metodelor celor mai înaintate și mai moderne. Activitatea Congresului a dezvăluit odată mai mult posibilități de afirmare în istoriografia lumii, dar și condițiile ce trebuie împlinite pentru aceasta. Încadrarea mai accentuată în fluxul istoriografic mondial, participarea la reuniunile științifice, specializarea în diferite

domenii ale istoriei și de asemenea cunoașterea cât mai largă și de către cât mai mulți istorici a limbilor de circulație internațională în așa fel încât ele să poată fi utilizate practic și nemijlocit se impun cu acuitate pentru viitor. Congresul internațional de științe istorice a reprezentat un succes de seamă, dar el impune istoricilor români importante sarcini pentru viitor și mai ales să nu abandoneze acțiunea de pătrundere mai departe în activitatea istoriografiei lumii, în afirmarea istoriografiei românești, în evidențierea trecutului și prezentului patriei noastre și implicit a înfăptuirilor socialiste.

Este însă evident că istoricii români au dat curs, cu prilejul Congresului, îndemnului președintelui țării din 27 mai 1980 acționând „ca patrioți și revoluționari” și punând u-și întreaga energie „în slujba intereselor națiunii noastre, a construirii construcției societății socialiste multilateral dezvoltate, a afirmării puternice a României în rindul statelor lumii, a voinței poporului român de a trăi în libertate, pace și colaborare cu toate popoarele”.

SEMNIFICAȚIA ISTORICĂ A BĂTĂLIEI DE LA POSADA

DE

NICOLAE STOICESCU și FLORIAN TUCĂ

Se împlinesc anul acesta, la 9 — 12 noiembrie, 650 de ani de la strălucita biruință de la Posada, prima mare victorie românească pentru apărarea independenței țării, prilej fericit de a evoca semnificația istorică a acestei lupte glorioase. Înainte de aceasta, se cuvine să amintim pe scurt împrejurările constituirii statului feudal al Țării Românești¹.

Celebra diplomă a ioaniților din 1247 surprinde un moment important din procesul lung și anevoios de constituire a primului stat feudal românesc independent, al cărui teritoriu era împărțit la acea dată în mai multe formațiuni politice, dintre care cele mai importante erau voievozatele lui Litovoi, în dreapta Oltului, și al lui Seneslau, în stînga râului, în regiunea Argeșului. Diploma arată, de asemenea, că, la acea dată, societatea românească era divizată în două clase: *maiores terrae* și *rustici*²; această împărțire făcea necesară organizarea statului pentru apărarea intereselor stăpînilor feudali.

Procesul de unificare al formațiunilor politice românești de la sudul Carpaților — bazat pe dezvoltarea economică, dezvoltarea târgurilor, necesitatea de a se asigura buna desfășurare a schimburilor comerciale, înmulțirea populației și împărțirea ei în clase prin extinderea raporturilor feudale — era stînjnit de pretențiile de suzeranitate ale regatului feudal maghiar la sud de Carpați, unde — după cum rezultă din diploma din 1247 — acesta căpătase anumite drepturi. De aceea, procesul de unificare era strîns legat de acela de desprindere de sub suzeranitatea maghiară și de organizare a unei ierarhii feudale proprii, în stare să conducă lupta de emancipare de sub suzeranitatea străină.

Un moment important din această luptă a avut loc în jurul anului 1273, cînd voievodul Litovoi a ocupat o parte din teritoriile de la sud de Carpați asupra cărora avea pretenții de suzeranitate regele maghiar; el a încercat, totdeodată, să pună capăt relațiilor de vasalitate față de coroana

¹ Pentru detalii cu privire la acest proces, inclusiv asupra istoriografiei „descălecatului”, a se vedea vol. *Constituirea statelor feudale românești*, în curs de apariție; Ștefan Olteanu, *Etapele procesului de formare a statelor feudale românești* („Rev. de istorie”, 1977, nr. 2, p. 313—330).

² Textul în *Documenta Romaniae Historica*, D, vol. I, p. 21—28 (va fi citat mai departe D R H). Vezi și Radu Popa, *Diploma cavalerilor ioaniși. Litovoi, un voievod între cnezii* („Mag. istoric”, 1976, nr. 4, p. 2—6).

maghiară, refuzînd plata tributului pretins de aceasta. Regele a trimis împotriva lui Litovoi o oaste puternică condusă de magistrul Gheorghe care l-a învins și ucis pe Litovoi și a luat prizonier pe Bărbat, fratele acestuia, care a fost silit să se răscumpeie cu „o sumă foarte mare de bani” și să accepte plata tributului³. Cu același prilej, foarte probabil, regele maghiar a luat pe seama sa regiunea Hațegului care fusese în stăpînirea lui Litovoi⁴.

Este foarte probabil că, după moartea lui Seneslau (la o dată greu de precizat), voievodul Litovoi, care stăpînea Oltenia, să fi cuprins o parte din teritoriul fostului voievodat al lui Seneslau și să fi făcut astfel prima încercare de unificare a teritoriului celor două voievodate⁵. „Lupta începută de Litovoi vestea că la sud de Carpați procesul de dezvoltare istorică atinsese acea treaptă în care, în condiții de conjunctură externă favorabilă, se putea trece la organizarea unui stat feudal independent”⁶. Din lipsă de izvoare, nu cunoaștem prea bine modul cum s-a alcătuit acest stat.

După cum se știe, procesul de constituire a statului feudal a fost condiționat și grăbit de doi factori principali. Primul este necesitatea de a se asigura stăpînitorilor feudali mijloacele necesare pentru a-și extinde exploatarea și a ține în frâu țărănimea; aceasta este funcția internă a statului. Al doilea factor constă în nevoia de a se organiza mai bine apărarea locuitorilor de atacurile externe. Dacă funcția internă a statului era îndreptată uneori împotriva maselor populare, cea externă era menită să apere întreaga populație de primejdiile care veneau din afară. Din acest punct de vedere, *formarea statelor feudale românești a constituit un progres, domnia căpătînd posibilitatea să organizeze mai bine forțele de care dispunea țara, forțe interesate să o apere.*

Una din principalele condiții necesare pentru dezvoltarea și unificarea formațiunilor politice era îndepărtarea dominației străine, fie ea cumană, tătară sau, mai târziu, maghiară⁷.

Condițiile externe favorabile s-au ivit către finele veacului al XIII-lea, cînd a luat sfîrșit stăpînirea lui Nogai, conducătorul tătarilor din aceste regiuni, ucis de hanul Toktai în lupta de lîngă Don (1299). Este foarte probabil că voievodul Țării Românești din acea vreme — cunoscut în tradiția populară sub numele de Negru vodă — va fi contribuit și el la îndepărtarea dominației tătare; luptele sale cu tătarii au fost înregistrate de tradiția populară.

Întîmplarea — care-și are și ea locul în istorie — a făcut ca în aceeași vreme în care slăbea dominația tătară, regatul maghiar, afectat „de prea grozave pustiiri”, să ajungă „gata de prăbușire”, după cum se spunea la 1298⁸.

³ D R H, D, vol. I, p. 30—35.

⁴ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilbaniei*, ed. II-a, vol. I, p. 178; Radu Popa, *Observații privind zidurile cu mortar din cetățile dactice hunedorene („Sargetia”, 13, 1977, p. 281—282).*

⁵ Despre importanța momentului Litovoi vezi Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „Întemeietorul” pînă la Mihai Viteazul*, București, 1970, p. 28.

⁶ *Ibidem*, p. 29.

⁷ Asupra împrejurărilor externe care au favorizat formarea statului feudal al Țării Românești vezi pe larg studiul lui Sergiu Iosipescu din vol. *Constituirea statelor feudale românești*, în curs de apariție.

⁸ *Doc. priv. istoria României*, C. veac XIII, vol. II, p. 443.

Anarhia a crescut în intensitate după anul 1301, când, stingându-se dinastia arpadiană, au început lupte pentru ocuparea tronului între cei doi candidați: Venceslav, fiul regelui Venceslav al Boemiei, și Carol Robert de Anjou, fiecare sprijinit de o tabără a nobilimii maghiare. După ce Venceslav a renunțat la coroana Ungariei (1305), a intervenit în luptă Otto de Bavaria care a cerut sprijinul lui Ladislau Kán, puternicul voievod al Transilvaniei; acesta i-a confiscat coroana și l-a arestat (1307), trimițându-l „voievodului românilor” spre păstrare. A urmat apoi o dispută între Carol Robert (ales rege la 27 nov. 1308) și puternicul voievod al Transilvaniei, dispută terminată la 8 aprilie 1310 prin supunerea acestuia și desființarea puterii sale în „Regnum Transilvanum”^{8b1a}.

De această stare de lucruri va fi profitat, desigur, voievodul Țării Românești care și-a mărit și consolidat țara. Subliniem faptul că, în procesul de constituire a Țării Românești, Transilvania a avut un rol de seamă, slăbind prin lupta sa regatul feudal maghiar rămas fără rege, îndepărtând pentru un timp stăpânirea ungară de la Carpați și înlesnind astfel detașarea Țării Românești din sfera de influență a regatului.

Aceasta a fost conjunctura externă favorabilă de care a profitat voievodul de la Argeș pentru a întinde și consolida stăpânirea statului de la sud de Carpați.

Cu privire la modul cum s-a format statul feudal Țara Românească și la direcțiile în care a înaintat organizarea acestuia s-au exprimat în istoriografia noastră două puncte principale de vedere: unul potrivit căruia unificarea politică ar fi pornit din spre apus spre răsărit (adică din Oltenia spre Muntenia)⁹ și un altul după care unificarea ar fi urmat direcția inversă, din spre Muntenia spre Oltenia¹⁰.

În Țara Românească existau în acea vreme două centre organizate politicește: unul în Oltenia, altul în regiunea deluroasă din nordul Munteniei, unde ființase voievodatul lui Seneslau. *Unirea teritoriului Țării Românești sub aceeași stăpânire și formarea unui stat unitar este opera voievodului de la Argeș*, urmașul lui Seneslau, căruia i s-au supus, recunoscându-l domn, ceilalți conducători politici din țară.

Faptul acesta este înregistrat mai tirziu de cronica țării care afirmă că, după „descălecatul” lui Negru vodă, Basarabestii (strămoșii Craioveștilor) din Oltenia, cu toată boierimea locală, au venit și s-au „închinat” lui Negru vodă, proces care a dus la unificarea țării ce a căpătat numele de Țara Românească.

Intrucât săpăturile de la Curtea de Argeș au dovedit existența aici a unui centru politic încă din secolul al XIII-lea¹¹, centru nedovedit încă în Oltenia, cum, pe de altă parte, în această regiune s-a stabilit prima capi-

⁸ b1a Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 195—202.

⁹ Indeosebi D. Onciul, *Radul vodă și originea principatului Țării Românești*, în *Scrieri istorice*, ed. A. Sacerdoțeanu, I, București, 1968, p. 355.

¹⁰ N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 159 și 162; A. Sacerdoțeanu, *Argeș — cea mai veche reședință a Țării Românești* („Studii și comunicări”, Muzeul din Pitești, 1968, p. 105—121), etc.

¹¹ N. A. Constantinescu, *Basarab întâiul, Tihomir și — poate Seneslau* („Mag. istoric”, IV, 1970, nr. 4, p. 64—68); idem, *La résidence d'Argeș de voivodes roumains des XIII-e et XIV-e siècles. Problèmes de chronologie à la lumière des récentes recherches archéologiques* („Revue des études sud-est européennes”, VIII, 1970, nr. 1, p. 5—31).

tală a țării, nu încapе îndoială că de aci a pornit realizarea procesului de unificare teritorială.

Este posibil, de asemenea, ca unificarea teritorială să fi mers paralel în Muntenia (înfăptuită de urmașii lui Seneslau) și în Oltenia (unde opera a fost îndeplinită de Litovoi și urmașii săi). Este greu de stabilit data la care cele două centre de putere politică — Muntenia și Oltenia — au ajuns să se unească într-un singur stat. După cum sublinia D. Onciul, dualitatea politică a Țării Românești s-a păstrat și după întemeierea statului în poziția aproape autonomă a banatului Craiovei.

Nu cunoaștem condițiile în care Basarab Întemeietorul a fost ales sau recunoscut ca domn al întregii țări, nu știm dacă a utilizat forța pentru a sili pe unele căpetenii politice să-l recunoască ca mare voievod sau dacă aceste căpetenii i s-au supus de bună voie; este mult mai probabil că unificarea teritoriului țării s-a făcut pe ambele aceste căi, ca și prin folosirea unor alianțe de familie; despre toate aceste împrejurări nu putem face decât simple presupuneri.

Faptul că, atît în vremea lui Basarab, cît și în aceea a urmașilor săi, existau unii boieri nemulțumiți care fug în Transilvania sau Ungaria poate fi o dovadă — așa cum susținea N. Iorga — că aceștia sau predecesorii lor fuseseră lipsiți de vechile lor stăpîniri după înființarea domniei de la Argeș.

Nu știm, de asemenea, cum a decurs în mod concret procesul de unificare, dacă e numai opera lui Basarab sau dacă începuse înainte de el, încă din vremea lui Tihomir, după cum susține N. Iorga, care consideră că Basarab „nu e întemeietor, ci un continuator, dar la urmă și un eliberator”¹². De aceea s-au propus diferite ipoteze asupra datei și modului cînd și în care diversele regiuni ale Țării Românești au intrat în componența statului lui Basarab.

După tradiția înregistrată de cronică, direcția de înaintare sau expansiune a statului ar fi fost de la nord la sud: Radu Negru ar fi făcut mai întîi Cîmpulungul, „de acolo au descălecat la Argeș”, unde și-a fixat capitala, după care „noroadele ce pogorîse cu dînsul, unii s-au dat pre supt podgorie, ajungînd pînă în apa Siretului și pînă la Brăila; iar alții s-au tîns în jos, preste tot locul, de au făcut orașe și sate pînă în marginea Dunării și pînă în Olt”^{12 bis}. Întrucît însă regiunile respective fuseseră locuite în secolele XI — XIII, nu este vorba de coborîrea „noroadelor” lui Negru vodă în aceste regiuni, ci de intrarea lor în stăpînirea lui Basarab, pe măsura alungării tătarilor.

Afirmația cronicii că Radu Negru ar fi coborît mai întîi la Cîmpulung și apoi la Argeș (sau Curtea de Argeș) este contrazisă de existența în această din urmă localitate a unui centru politic mai vechi, din secolul al XIII-lea, unde și-au avut reședința Seneslau și urmașii lui.

¹² N. Iorga, *op. cit.*, p. 156.

^{12 bis} *Istoria Țării Românești. 1290—1690. Letopiseful Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și Dan Simonescu, București, 1960, p. 1—3. Vezi analiza textului cronicii lui N. Stoicescu, „Descălecat” și „Întemeietor” în *Istoria Țării Românești* („Rev. de istorie”, 1980, nr. 1, p. 43—46) și Sergiu Iosipescu, *Letopiseful Cantacuzinesc și tradiția istorică a originilor principatului Țării Românești*, în această revistă, p. 185 și urm.

Cît privește regiunile de sud ale Țării Românești, ele trebuie să fi intrat în componența statului lui Basarab înainte de anul 1323 cînd oștile sale pot trece Dunărea pentru a ajuta pe țarul bulgarilor, aliatul său.

Deși nu cunoaștem în amănunt procesul de înglobare în statul feudal al diverselor regiuni ale sale, *un lucru este sigur : acestea au intrat pe rînd în componența statului*. Direcțiile de expansiune ale acestuia par a fi fost mai întii spre apus, apoi spre sud și răsărit. Să nu uităm că Basarab nu dispunea la început de forța militară pentru a-i supune pe ceilalți voievozi, ceea ce făcea necesară supunerea lor pe rînd.

Putem considera, oricum, că procesul de unificare statală fusese încheiat la 1324, cînd Basarab este numit în documentele regelui Ungariei „voievodul Țării Românești”¹³. Numai avînd un stat mare, puternic și destul de bine organizat a putut Basarab să reușească ceea ce nu izbutise Litovoi : să înfrîngă puterea armată a statului maghiar la 1330.

Dacă termenul de încheiere a procesului de formare a statului feudal este atestat de documentul din 1324, mai greu de stabilit este data cînd a început acest proces. Ținînd seama de condițiile externe care au înlesnit formarea statului, cei mai mulți istorici au admis că opera lui Basarab s-a desfășurat în primele decenii ale secolului al XIV-lea. Nu trebuie să uităm că cea mai veche relatare scrisă externă despre „descălecat”, aceea a raguzanului Luccari, dă ca dată a acestuia 1310, dată la care se presupune că a început domnia lui Basarab.

Primul stat feudal independent apărut pe teritoriul patriei noastre a luat numele neamului : Țara Românească, adică *tara locuită de români*^{13 bis}. Cînd a apărut a doua țară românească, Moldova, se înțelege că aceasta nu s-a mai putut numi tot Țara Românească, deși era locuită de același popor. Ea și-a luat numele de Moldova, după riul și regiunea de unde a început dezvoltarea sa. Se înțelege că aceasta nu poate constitui nici măcar o supoziție că moldovenii ar fi alt popor decît locuitorii Țării Românești, așa cum susțin unii pseudo-savanți străini.

★

Nu se cunosc prea multe date sigure despre începuturile relațiilor dintre Basarab și regele Ungariei și nu este locul să le analizăm aci¹⁴.

După ce a reușit să supună Transilvania și să înăbușe răscoala sașilor în 1324, Carol Robert a încercat să aducă Țara Românească sub suzeranitatea sa.

¹³ D R H, D, vol. I, p. 37.

^{13 bis} Vezi și Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 30, care spune: „forța tradiției era altă de puternică și conștiința originii etnice altă de vie, înct cel dinlăt stat care a luat naștere pe teritoriul României nord-dunărene s-a numit Țara Românească (cu un termen slav Valahia)”.

¹⁴ Cu privire la acestea vezi Maria Holban, *Despre raporturile lui Basarab cu Ungaria Angevină și despre reflectarea campaniei din 1330 în diplomele regale și în Cronica pictată* („Studii”, 20, 1967, nr. 1, p. 3—43), unde discută articolul lui G. Györfy, *Adatok a románok XIII századi történeléhez és a román állam kezdetéhez* [Contribuție la istoria românilor în sec. XIII și la începuturile statului român] („Történelmi Szemle”, 1964, nr. 3—4, p. 537—568). Vezi și Maria Holban, *Contacta balkaniques et réalités roumaines aux confins danubiens du royaume de Hongrie. A propos de la publication de nouvelles sources concernant Basarab* („Revue des études sud-est européennes”, III, 1965, nr. 3—4, p. 385—417).

Profitînd de faptul că oștirea lui Basarab fusese înfrîntă la Velbujd împreună cu aliații săi bulgari¹⁵ și contînd pe slăbirea potențialului militar al Țării Românești și pe lipsa acesteia de aliați, în toamna anului 1330 Carol Robert a pornit o mare campanie împotriva lui Basarab¹⁶.

Nu cunoaștem cu precizie adevăratele cauze ale conflictului, asupra cărora izvoarele se contrazic.

După cum rezultă din documentele regelui maghiar, principala cauză a conflictului din 1330 ar fi constat în ocuparea de către Basarab a unor teritorii asupra cărora emitea pretenții și Carol Robert, care le considera ca făcînd parte din regatul ungar, ca „ținuturi de margine” ale acestuia¹⁷.

Așa cum remarca foarte trumos N. Iorga, „în luptele ce se duc contra regelui Ungariei, niciodată domnul nu va provoca; el n-are să ceară nimic, nici ca pămînt și nici ca drepturi. Își ajunge cu ce are și cu ce poate”¹⁸.

Textele documentelor relative la aceste teritorii nu sînt prea clare; într-unul se spune că Basarab stăpînea pe nedrept „țara noastră transalpină” (deci toată țara); în altul „niște margini ale regatului nostru . . . din țara transalpină” iar într-unul mai tîrziu, „părțile transalpine ale regatului” maghiar sau „unele părți” ale acestuia¹⁹.

Din primul caz ar trebui să înțelegem că regele maghiar contesta lui Basarab dreptul de a domni, considerîndu-l „necredincios”, cum va spune mai tîrziu în unele documente. De îndată ce considera că Basarab stăpînea țara pe nedrept, regele urmărea în mod firesc să-l alunge de pe tron, în virtutea dreptului de suzeranitate asupra teritoriului fostei Cumanii Negre.

Din celelalte citate rezultă însă că regele imputa lui Basarab doar faptul că deținea unele teritorii situate la marginile regatului maghiar, teritorii pe care documentele cunoscute nu le precizează.

Problema stăpînirilor lui Basarab, contestate de regele maghiar sau de voievodul Transilvaniei, este deosebit de complicată și ea nu poate fi lămurită pe deplin din lipsă de izvoare mai precise. De aceea s-au propus diverse localizări, fie Banatul Severinului²⁰, fie unele ținuturi de la nordul Carpaților ca Amlașul. Nu trebuie să uităm însă că în vremea aceea nu existau granițe fixate între Transilvania și Țara Românească, al cărui teritoriu cuprindea și unele regiuni de la nordul munților Carpați, în primul rînd Amlașul și Făgărașul, ultimul legat de problema „descălecatului”.

¹⁵ Vezi Andrej Gawrilowic, *Bitka pod Wielbuzda, 28 iulie 1330 na szeslowlcowni pomien* [Lupta de la Velbujd, 28 iulie 1330, la pomenirea a 600 de ani], Beograd, 1929.

¹⁶ Despre această faimoasă bătălie a se vedea: N. A. Constantinescu, *Bătăliile mari ale românilor. I. Bătălia de la Posada, 1330, 9–12 noiembrie*, București, 1930; I. Lupaș, *Atacul regelui Carol Robert contra lui Basarab cel Mare*, Cluj, 1932; I. Minea, *Războiul lui Basarab cel Mare cu Carol Robert (Lupta de la Posada)*, Iași, 1932 (extras din „Cercetări istorice”, 1929–1931, p. 232–343); Florian Tucă, *Bătălia de la Posada și importanța ei pentru consolidarea independenței Țării Românești*, în *File din istoria militară a poporului român*, II, București, 1974, p. 7–20; N. Stoicescu — Florian Tucă, *Posada-650*, București, 1980.

¹⁷ M. Holban, *Raporturile lui Basarab cu Ungaria Angevină*, p. 25–27.

¹⁸ N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 167.

¹⁹ M. Holban, *op. cit.*, p. 25–27; N. Iorga, *O mărturie nouă asupra luptei lui Basarab vodă cu ungarul („Conv. literare”*, 1901, p. 285–286); D.R.H., D, vol. I, p. 51, 53, 68.

²⁰ D. Onciul, *op. cit.*, în *Scripte istorice*, I, p. 361 și idem, *Originile principatului Țării Românești*, în același volum, p. 637.

Indiferent care ar fi fost situația, trebuie să arătăm că, cel puțin teoretic, regele maghiar se considera suzeranul acestor părți și obligat să le apere. Așa cum susținea regele Ludovic cel Mare la 1365, „după vechiul obicei al regilor răposați, înaintașii noștri, și după datina statornicită a regatului Ungariei . . ., sîntem siliți și datori să redobîndim hotarele și ținuturile de margine ale acestui regat al nostru din ghiarele oricăror răzvrățiți ce s-ar răzvrăți și să le alipim din nou la acest regat al nostru”²¹. Teritoriile ocupate de Basarab fiind considerate de regele maghiar „niște margini” ale regatului său, îndeplinind și rosturi strategice, el se simțea obligat să le cucerească în virtutea „dreptului” său de cotropire. De altfel, nu trebuie să uităm că toate statele medievale puternice din jurul țării noastre (regatul maghiar, Imperiul otoman, Polonia, Imperiul habsburgic, Rusia țaristă) au manifestat tendințe de cucerire.

La problemele teritoriale destul de neclare, I. Lupaș a adăugat și unul politic, și anume sprijinul dat de Basarab fiilor lui Ladislau Kán (Borșa), fostul voievod al Transilvaniei, revoltați contra lui Carol Robert²². N. Iorga consideră că nu trebuiesc omise nici uneltirile unor foști conducători locali care „reprezintă poate pe moștenitorii acelor formațiuni oltene pe care Băsarabă le suprimate de curînd, folosindu-se de aceea ce a trebuit să urmeze dincolo de Olt după nenorocirea lui Litovoi și a lui Bărbat”²³.

După *Cronica pictată* de la Viena, cauzele conflictului maghiaro-român din 1330 ar fi fost altele decît cele relatate de documentele cancelariei regale. Iată cum prezintă această cronică cauzele și începutul campaniei : „în anul Domnului 1330, după ce regele strînsese oștire numeroasă — nu însă toată puterea sa armată, căci trimisese luptători la hotarele țării în diferite expediții contra numeroșilor săi dușmani²⁴ — el însuși, la îndemnul voievodului transilvan Toma și al lui Dionisie, fiul lui Nicolae, nepotul lui Iancha, s-a dus în luna septembrie prin Severin, în țara lui Basarab, voievodul valahilor . . . pentru ca regele să alunge din țara aceasta pe Basarab sau cel puțin ca țara lui să o dea în stăpînire unuia din însoțitorii (curtenii) săi, cu toate că domnul (Basarab) plătise totdeauna cu credință darea cuvenită mării sale regelui. Îndată ce regele a cuprins Severinul și castrul acestuia, le-a încredințat lui Dionisie împreună cu demnitatea de ban”²⁵.

Din această relatare rezultă că regele — instigat de doi dregători ai săi — urmărea să-l alunge din țară pe Basarab, deși acesta nu greșise

²¹ D R H, D, vol. I, p. 79.

²² I. Lupaș, *Un voievod al Transilvaniei în luptă cu regatul maghiar*, în *Omagiu fraților Alexandru și Ion I. Lapedatu*, București, 1936, p. 397—403; reprodus în *Studii, conferințe și comunicări istorice*, II, Cluj, 1940, p. 33—40. Vezi și I. Moga, *Problema Țării Loviștei și ducatul Amlășului*, Cluj, 1936; reprodus în vol. *Scripte istorice*, Cluj-Napoca, 1973, p. 37—45.

²³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 177.

²⁴ O parte din oastea Ungariei fusese trimisă în ajutorul regelui Poloniei, împotriva ordinului teutonic.

²⁵ Textul din *Chronicon Pictum Vindobonense* l-am folosit după traducerea publicată în *File de cronici. Crestomașe privind istoria românească (secolele X—XIV)*, București, 1973, p. 17—19 după G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei României*, XI, București, 1937, p. 233—236. O analiză critică amănunțită a textului cronicii și a împrejurărilor alcătuirii acesteia la Maria Holban, *Raporturile lui Basarab cu Ungaria Angevină*, p. 31—39.

cu nimic suveranului său, față de care își achitase obligațiile de vasal. Aici este vorba deci de altă cauză a conflictului decât aceia despre care vorbesc documentele inspirate direct de rege sau de anturajul său : în timp ce în documente Basarab apare ca fiind cotropitorul țării transalpine, în cronică lucrurile se inversează cu totul, arătându-se că regele era de fapt cotropitorul țării lui Basarab, vasalul său ²⁶.

După cum spunea G. Brătianu, „este deajuns să recitești *Cronica pictată* ca să înțelegi că campania lui Carol Robert, întreprinsă cu forțe considerabile, nu urmărirea numai Banatul de Severin, ci căuta să izgonească definitiv pe voievodul român din posesiunile sale, pe care le dorea noul voievod al Transilvaniei, Toma Szecheny” ²⁷.

Pentru a putea înțelege mai bine cauzele conflictului dintre Carol Robert și Basarab, va trebui să adăugăm la motivele amintite și o cauză economică, pusă în lumină de Emil Lăzărescu și G. Brătianu, și aume : ca aliat al bulgarilor, domnul Țării Românești participase la războiul contra sîrbilor, terminat în favoarea acestora prin victoria de la Velbujd. Încercarea de a dirija prin Serbia comerțul Veneției cu Peninsula Balcanică atrăgea necesitatea de a se racorda la această cale aceia a comerțului transilvănean care se îndrepta spre Dunăre. Existența unui stat românesc independent și ostil Serbiei constituia un obstacol în fața acestei dorințe, obstacol ce trebuie îndepărtat.

Acestea ar fi cauzele, în primul rînd politice și teritoriale, care l-au determinat pe Carol Robert să atace țara lui Basarab, considerînd desigur că o va supune cu ușurință. Fără îndoială că cei doi dregători ai regelui, Dionisie și Toma, și-au avut rolul lor în pornirea campaniei din care sperau să tragă foloase personale. Faptul că regele arată într-un document din 1335 că a cerut sfatul mai marilor regatului dovedește că acesta nu a plecat într-o aventură nechibzuită și că a avut asentimentul clasei conducătoare a regatului maghiar.

În sfîrșit, nu putem să nu amintim — pentru pitorescul ei legendar — că după *A csiki szekely kronika*, — scrisă în secolul al XVI-lea, cauza războiului din 1330 ar fi fost dragostea unui secu pentru frumoasa soție a lui Basarab ²⁸. Cu alte cuvinte, după acest izvor, am fi avut și noi războiul nostru troian !

Ce a făcut Basarab în fața marei primejdii ce-i amenința țara ? A aplicat tactica ce va deveni tradițională după el și pe care o vor folosi toți marii voievozi în cîștigarea strălucitelor victorii ce ne umplu și astăzi sufletele de mîndrie : a chemat la oaste pe toți locuitorii țării (pe care cronicile contemporane îi numesc rustici = țărani), adică așa numita „oaste cea mare”, a pustit totul în calea năvălitorilor pentru a-i lipsi de posibilitatea de aprovizionare (de aceia cronică maghiară se va lamenta de foametea ce cuprinsese oastea), a evitat lupta la cîmp deschis, pregătindu-se pentru

²⁶ Maria Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria Angevină (Problema stăpînirii efective a Severinului și a suzeranității în legătură cu drumul Brăilei)* („Studii”, XV, 1962, nr. 2, p. 321—325).

²⁷ G. Brătianu, *Les rois de Hongrie et les Principautés Roumaines au XIV-e siècle*, București, 1947, p. 8—9 (extras din „Bulletin de l'Académie Roumaine. Section historique”).

²⁸ Octavian Popa, *Basarab în „A csiki szekely kronika”* („Rev. Istorică”, XVIII, 1932, p. 12—15).

eventualitatea înfruntării cu armata maghiară într-un loc strîmt, unde aceasta să nu-și poată desfășura forțele. Totodată, pentru a-i slei puterea și a dezorienta armata dușmană, a dus o continuă acțiune de hărțuire a acesteia, așa cum vor face mai târziu Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș sau Ștefan cel Mare. Despre aceste lupte mărunte de hărțuire continuă, documentele și cronicile nu ne vorbesc, dar este de presupus că Basarab nu va fi lăsat trupele maghiare să înainteze nestingherite prin țara sa.

Este posibil ca ocuparea Severinului, considerat ca fiind stăpînierea de drept (încă din 1247) a regatului maghiar, să fi fost primul obiectiv al expediției lui Carol Robert; constatînd că nu i s-a opus o rezistență prea mare și considerînd că expediția va fi în continuare o simplă plimbare, mîndrul rege se va fi gîndit să ocupe toată țara, aceasta constituind al doilea obiectiv al expediției.

După ce a cucerit Severinul, într-un loc pe care nu-l cunoaștem, regele maghiar a primit din partea lui Basarab o solie de pace care-i aducea următoarele propuneri: domnul oferea lui Carol Robert 7000 de mărci de argint ca despăgubiri pentru cheltuielile făcute cu strîngerea armatei; îi ceda Severinul, pe care armata maghiară îl ocupase; promitea plata anuală a tributului (*censum*) datorat coroanei, precum și trimiterea unuia din fiii săi ca să slujească, pe cheltuiala sa, la curtea regală. În schimb, domnul ruga pe rege să se întoarcă în bună pace și să nu mai înainteze, avertizîndu-l că altfel se va expune unei mari primejdii²⁹.

După calculele făcute de Octavian Iliescu, suma de 7000 de mărci oferită lui Carol Robert drept despăgubiri de război ar reprezenta echivalentul a c. 1160 kg. argint curat de titlul 1000% sau 21.000 florini de aur³⁰. Posibilitatea pe care o avea Basarab de a oferi regelui o sumă atît de mare denotă că domnul Țării Românești dispunea de rezerve însemnate de numerar realizat îndeosebi din schimburile comerciale.

Supărat de avertismentul lui Basarab, care nu avea nimic jignitor la adresa sa, regele maghiar a respins oferta de pace, trînișînd domnului un răspuns umilitor. După mărturia cronicarului, Carol Robert s-ar fi repezit la solii lui Basarab, spunîndu-le că domnul era „păstorul oilor sale” și că „îl va scoate de barbă din ascunzișurile sale”³¹. Este posibil ca sub aceste cuvinte jignitoare la adresa lui Basarab, voievodul unei țări puternice, să se ascundă o amintire din analele latine mai vechi (cunoscute poate mediului cult de la Buda și regelui napolitan), anale care numeau pe români „*pastores romanorum*”³².

Oferta lui Basarab constituie o dovadă a dorinței de pace a poporului nostru, dorință de care mîndrul rege nu a vrut să țină seama, întrucît vroia probabil să cucerească toată țara. Deși unii sfetnici mai înțelepți îl sfătuiau pe rege să primească condițiile oferite de Basarab și să-i răspundă printr-o scrisoare în care să-l asigure de bunăvoința sa, Carol Robert a

²⁹ *File de cronică*, p. 18.

³⁰ Oct. Iliescu, *Despre natura juridică și importanța despăgubirilor oferite de Basarab voievod regelui Carol Robert (1330)* („Studii și mat. de istorie medie”, V, 1962, p. 133–150).

³¹ *File de cronică*, p. 18.

³² A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972, p. 28–30.

repetat vorbele de trufie și de amenințare la adresa lui Basarab și „a pornit îndată mai departe ca să dea lupta”, spune cronica ³³.

Din momentul în care regele maghiar a respins oferta de pace a lui Basarab, cu toate condițiile ei favorabile, agresiunea maghiară devenea un fapt indiscutabil, așa cum observa G. Brătianu.

Între timp, în țara pustiită de Basarab și de oștenii săi, foamea a început să-și spună cuvântul în tabăra regelui maghiar. „Și în țara necunoscută, între munți și dealuri cu păduri, regele neputînd să găsească cele de trebuință pentru hrana sa și alor săi, în scurtă vreme începură a pătimi de chinurile foamei însuși regele, ostașii și caii”, spune *Cronica pictată* ³⁴.

După cum rezultă din acest text, înaintarea oastei maghiare s-a făcut prin regiunea deluroasă împădurită, pe sub munți, deci prin partea nordică a Munteniei, care era — după cum au dovedit cercetările lui I. Donat și P. Panait ³⁵ — regiunea cu cea mai densă locuire. Faptul că oastea maghiară suferea de foamete în această regiune foarte populată dovedește că locuitorii pustiiseră totul în calea invadatorilor, desigur la porunca domnului.

Continuînd înaintarea prin țara pustiită de Basarab, regele și marea sa armată au ajuns pînă în apropiere de Curtea de Argeș, după cum va mărturisi Carol Robert într-un document din 1336, în care evocă vremea în care, „cu toată puterea oastei noastre”, a intrat în Țara Românească și cînd un anume Bako, cu puțini ostași, mintuindu-se printr-un noroc „vrednic de mirare . . . ne-a ajuns tocmai sub cetatea Argeș” (*sub castro Argyas*) ³⁶. Faptul că regele recunoaște că Bako a ajuns ca prin minune în locul unde se afla cu armata sa constituie o dovadă indirectă că oastea lui Carol Robert se găsea într-o situație critică, fiind foarte probabil înconjurată de oștirea lui Basarab care controla toate căile de acces spre castrul Argeș, din care pricină Bako se strecurase cu multă dificultate printre străjile muntene care supravegheau mișcările oastei invadatoare.

Ce s-a întîmplat la Argeș e greu de spus. Săpăturile arheologice din ultima vreme au dovedit că reședința lui Basarab de la Curtea de Argeș a suferit avarii în timpul luptelor din 1330, motiv pentru care ea a trebuit să fie refăcută în jurul anului 1340 ³⁷.

Cu toate că nici un document nu o amintește, unii istorici maghiari ca G. Györfy susțin existența unei capitulări a lui Basarab la Curtea de Argeș. După cum spunea M. Holban, „invenția recentă a «capitulării de la Argeș» e o încercare de a întregi și confirma invenția mai veche a păcii fățarnice a lui Basarab, pusă în circulație de *Chronicon pictum* pe la sfîrșitul deceniului al 7-lea al secolului al XIV-lea, adică aproximativ patruzeci de ani după eveniment” ³⁸.

³³ *File de cronică*, p. 18.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ I. Donat, *The Romanians south of the Carpathians and the migratory peoples in the thirteenth century*, in *Relations between the autochthonous populations and the migratory populations*, București, 1975, p. 277—298; Panait I. Panait, *Cercetarea arheologică a culturii materiale din Țara Românească în secolul al XIV-lea* („Studii și cercetări de istorie veche”, 1971, nr. 2, p. 247—262).

³⁶ Hurmuzaki, I/1, p. 641; D R H, D, vol. I, p. 58.

³⁷ N. Constantinescu, *op. cit.*

³⁸ Maria Holban, *Raporturile lui Basarab cu Ungaria Angevină*, p. 27—30.

Potrivit surselor maghiare, Basarab ar fi încheiat un armistițiu cu regele Carol Robert cu scopul de a-l înșela; în acest armistițiu, încheiat după ce regele și-a dat seama că nu-l poate înfringe pe Basarab, se prevedea că domnul va asigura întoarcerea armatei maghiare pe un drum drept. Iată textul cronicii: „din această pricină (a foametei), s-a încheiat pace cu Basarab, care s-a obligat să asculte de rege, să-i garanteze lui și tuturor oamenilor săi siguranța întoarcerii și să le arate drumul cel drept”, după care „regele a plecat înapoi”.

Este foarte posibil ca acest așa-zis armistițiu să fie o creație a cronicilor maghiare pentru a motiva înfrângerea oștilor regelui atacate prin surprindere. Ceea ce l-a obligat pe rege să se retragă a fost insuccesul campaniei sale, toametea care-i bîntuia țabăra și apropierea iernii; retragerea era singura manevră prin care își putea salva armata de la dezastru.

Cei mai mulți istorici români au respins ideea acestui armistițiu. Ca și Ilie Minea, M. Holban susține pe bună dreptate că încheierea acestei înțelegeri era necesară cronicarului „pentru a explica liniștea desăvîrșită a regelui, condiție indispensabilă a atacului prin surprindere al lui Basarab”³⁹. Contradicțiile dintre punctele presupusului armistițiu sînt clare: supunerea lui Basarab presupunea victoria oastei regale, dar asigurarea întoarcerii pe un drum indicat de Basarab dovedește, dimpotrivă, că regele era cel învins.

Chiar un istoric maghiar, Fessler, îl apără pe Basarab de acuzația de trădare: „lipsa de prevedere și de cumițenie nu le recunoaște niciodată conducătorul bătut își nici poporul învins. Ceea ce n-a fost decît urmarea firească a acestei lipse, poporul ungar și regele său au pus-o pe seama necredinței și trădării principelui valah”⁴⁰.

După opinia noastră, chiar dacă ar fi încheiat un asemenea armistițiu, Basarab nu trebuie judecat, ținînd seama de faptul că *orice mijloc poate fi utilizat pentru a învinge dușmanul care cotopește țara iar cotopirea țării nu poate rămîne nepedepsită*. După cum spunea B. P. Hasdeu, „a scăpa țara de dușman este culmea virtuții în orice împrejurare și cu orice armă, orice armă și orice împrejurare”. Și tot el amintește și faptul că — aidoma lui Basarab — și Ștefan cel Mare va fi acuzat de perfidie pentru că a învins oastea polonă în 1497⁴¹.

Cert este că — așa cum va face la 1462 Mahomed al II-lea, venit împotriva lui Vlad Țepeș — văzînd că nu poate înfringe pe Basarab și avînd oastea infometată, Carol Robert a dat ordin de retragere spre Transilvania.

Pe acest drum de retragere, într-un loc pe care nu-l cunoaștem, dar pregătit din vreme de Basarab, oastea regelui maghiar a fost atacată prin surprindere de oștenii români la 9 noiembrie 1330.

Despre această faimoasă luptă, care a consfințit dreptul Țării Românești de a fi un stat liber și independent, dispunem de o informație relativ bogată, rămasă numai de la învinși; deși cu un conținut diferit, această informație ne îngăduie să cunoaștem în linii mari condițiile în care s-a desfășurat bătălia. Din numeroasele cronicii și documente relative la luptă,

³⁹ M. Holban, *op. cit.*, p. 29—30.

⁴⁰ Traian Simu, *Mihail Basarab* („Arhivele Olteniei”, IX, 1930, p. 304).

⁴¹ B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, București, 1976, p. 780—781.

știm că ea s-a desfășurat într-o vale strîmtă pe unde trecea armata regelui spre Transilvania, vale unde oștenii maghiari au fost atacați prin surprindere de ostașii români, cățarați pe înălțimile ce mărgineau această vale, de unde aruncau asupra armatei maghiare inspăimîntate bolovani și o ploaie de săgeți.

Iată ce spune autorul *Cronicii pictate* în ultimul ei capitol : „Socotindu-se în siguranță și punînd temel pe credința perfidă a schismaticului, (regele) a ajuns pe o cale oarecare cu toată oastea sa, dar calea aceasta era cotită și închisă de amîndouă părțile de rîpi foarte înalte de jur împrejur și pe unde această cale era mai largă, românii o întăriseră în mai multe locuri în jur cu prisăci ; regele și toți ai săi, negîndindu-se în adevăr la așa ceva, mulțimea nenumărată a românilor se ivește din toate părțile pe crestele dealurilor, alergînd încoace și încolo, aruncînd săgeți asupra oștirii regelui, care se afla în fundul unui drum bătut, care nici nu se putea numi drum, căci era ca un fel de corabie strîmtă, unde, din pricina înghesuiei, cădeau luptătorii cei mai viteji împreună cu ostașii dimprejur, fiindcă din pricina urcușului prăpăstios nici nu se puteau sui împotriva românilor pe coastele piezișe ce erau de amîndouă laturile drumului, nici nu puteau străbate înaintea, nici loc de fugă înapoi nu aveau, fiind împiedicați de tăieturile de arbori făcute acolo, ci stăteau prinși cu totul ca niște pești în mreajă sau într-o plasă. Cădeau tinerii și bătrînii, principii și demnitarii statului fără nici o deosebire. Și a ținut mult această întîmplare, de vineri și pînă luni (9 — 12 noiembrie — n.a.), în care zile oștenii cei aleși se izbeau unii de alții, precum se clatină și se scutuă pruncii în leagăn sau ca niște trestii clătinate de vînt. S-a făcut aci un măcel nespus de mare și a căzut mulțime nenumărată de ostași, de principii și de nobili, vineri, în preajma sf. Martin și după aceea în zilele următoare”⁴².

Faptul că un document semnalat de N. Iorga afirmă că au fost două bătălii (*semel et secundo*)⁴³ i-a determinat pe unii istorici să accepte două lupte : una la 9 noiembrie, la intrarea în defileu, și o alta finală la 12 noiembrie, cînd resturile armatei maghiare au fost înfrînte. Faptul că cronica susține că măcelul a durat și în zilele următoare lui 9 noiembrie îndreptățește opinia că oștenii lui Basarab, cățarați pe înălțimile ce mărgineau defileul, au atacat tot timpul oastea maghiară înșirată de-a lungul defileului pe cîtiva km. Ultima luptă se va fi dat la ieșirea din defileu, închisă din vreme cu întărituri (*indagines*).

Din această crîncenă bătălie, spune cronica, „regele abia a scăpat cu cîtiva credincioși luați pentru apărarea sa, care au primit ei înșiși asupra lor toate loviturile de săbii și de săgeți ce cădeau ca o ploaie năvalnică, numai să scape viața regelui de năvala morții”.

Autorul cronicii susține că și românii au avut pierderi grele ; „numărul românilor uciși acolo de unguri numai istețul și vicleanul logofăt al iadului l-a socotit”.

În încheiere, cronicarul — devenit moralizator — consideră că maghiarii, care „au purtat războaie foarte mari și foarte crîncene”, au fost învinși în Țara Românească pentru ca „nu cumva să se trufească de mul-

⁴² *File de cronici*, p. 18—19.

⁴³ „Rev. istorică”, 1922, p. 16; vezi și Maria Holban, *Contribuții*, p. 323; D R H, D, vol. I, p. 57; Sergiu Iosipescu, în vol. *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980.

țimea biruințelor, . . . ci ca să învețe a fi umili și să înțeleagă că vor merita cu atât mai mult grația iubirii divine cu cât vor răbda încercările de îndreptare prin suferință trimise de tatăl ceresc". După cum spunea I. Minea, „înfrîngerea a fost așa de năpraznică încît pentru contemporani, pentru publicul din Ungaria, a putut apărea numai ca bătaia lui Dumnezeu”⁴⁴.

Bătălia a constat deci — după *Cronica pictată* — în închiderea armatei maghiare într-un defileu lung ale cărui creste erau ocupate de oștenii români și apoi în distrugerea ei prin aruncare de bolovani, săgeți și sulite (*iacula*).

Din această „vale a morții” au scăpat foarte puțini unguri, astfel încît atunci cînd regele a intrat în Timișoara, din armata numeroasă cu care plecase cu cîteva săptămîni mai înainte „nu mai erau nici măcar atîția (oameni) cîți îl însoțeau odinioară la o vînătoare de plăcere”⁴⁵. Pierderile probabile au fost de 4 șesimi din efectivele maghiare.

La această descriere trebuie să mai adăugăm o alta, făcută de cronicarul Petru de Duisburg și pusă în valoare de Emil Lăzărescu în 1935⁴⁶. După autorul acestei cronici, regele maghiar ar fi invadat Țara Românească cu o armată foarte mare (*cum maximo exercitu*). În fața oastei dușmane, țărani (*rustici*) ar fi aplicat tactica ce a devenit apoi tradițională, care va fi utilizată și la Ghindăoani, în 1395, și la Codrii Cîșminului, în 1497: au tăiat din timp copacii din drumul pe care înainta oastea maghiară și apoi i-au prăvălit asupra acesteia, producîndu-i mari pierderi. Doborîrea copacilor avea rolul nu numai să decimeze oastea maghiară, dar și să-i îngreuneze drumul, știut fiind că cei mai mulți oșteni maghiari mergeau călare.

Faptul că izvoarele narative maghiare recunosc victoria românească din 1330 dovedește că este vorba de o înfrîngere zdrobitoare a armatei ungare, înfrîngere ce nu putea fi ascunsă. Aceasta a rămas multă vreme în amintirea cronicarilor străini, fiind relatată mai tîrziu și de cronicarii poloni I. Długosz și M. Strykowski. Primul — urmînd în general *Cronica pictată* și surse maghiare — povestește pe larg lupta: Carol, regele Ungariei, năvălind fără pricină asupra voievodului Munteniei și disprețuind propunerile pașnice ale acestuia, prin viclenie este bătut, astfel încît regele însuși abia scapă cu fuga. El a ajuns în haine murdare la Vișegrad, unde a plîns și s-a vîit de marea pierdere suferită⁴⁷.

După opinia celui de al doilea, regele maghiar, a pornit fără pricină război împotriva domnului muntean Basarab, a fost bătut prin șiretenie . . . , astfel încît cu puțini ai săi de abia a scăpat regele de măcel în Ungaria”⁴⁸.

⁴⁴ Ilie Minea, *op. cit.*, p. 340.

⁴⁵ „Arhivele Olteniei”, 1930, p. 304.

⁴⁶ E. Lăzărescu, *Despre lupta din 1330 a lui Basarab voievod cu Carol Robert* („Rev. Istorică”, XXI, 1935, p. 241—246).

⁴⁷ I. Długosz, *Historia Polonica*, I, Lipsiae, 1711, col. 1005—1007, 1063. Vezi și I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Ian Długosz*, Iași, 1926, p. 12—13. Ca și în *Cronica pictată*, și la Długosz este vorba de o pace încheiată între rege și Basarab, care s-ar fi obligat să ofere însoțitori armatei regale pentru a-i ușura ieșirea din țară. Conform instrucțiunilor primite de la domn, însoțitorii au condus armata ungară prin defileurile și strimtorile munților (aceeași neprecizare a localizării luptei!), unde maghiarii au fost atacați din față și din spate (*a fronte et a tergo*) de oastea lui Basarab care-i aștepta și care le-a produs mari pierderi.

⁴⁸ M. Strykowski, *Kronika Litevska*, Cracovia, 1582, cap. VII; *Călători străini despre țările române*, II, București, 1970, p. 451. Același Strykowski afirmă că lupta s-ar fi dat „la două zile de drum de Sibiu”, ceea ce constituie un argument puternic pentru plasarea ei în Lovișteea.

Este vorba deci în mod neîndoios de o mare victorie românească, pe care nu o tăgăduiește nici un izvor narativ, și de fuga rușinoasă de pe câmpul de luptă a mîndrului rege angevin.

Cum era și firesc, regii maghiari Carol Robert și urmașul său, Ludovic de Anjou, au căutat explicații sau scuze pentru înfringere, dînd vina pe învingător, pe care l-au acuzat de necredință, trădare, pace falsă etc. Nu vom putea insista aici asupra numeroaselor contradicții dintre aceste documente, analizate pe larg de M. Holban⁴⁹.

*

Problema localizării bătăliei din 1330 a fost îndelung discutată în istoriografia română, în care s-au expus păreri foarte diferite; lupta zisă de la Posada a fost localizată în diverse puncte cuprinse într-un cadru geografic foarte larg, începînd din Valea Cernei, spre vest, pînă la pasul Branului și valea Prahovei, spre est. Discuțiile au fost cauzate de lipsa de precizie a izvoarelor. După *Cronica pictată*, lupta a avut loc într-un defileu prin care armata maghiară a trebuit să treacă și ale cărei intrări au fost astupate și întărite cu „indagines” („calea aceasta era cotită și închisă de amîndouă părțile de rîpe foarte înalte ... și pe unde această cale era mai largă acolo românii o întăriseră în mai multe locuri cu indagines”) ⁵⁰. Acest defileu cu malurile sale rîpoase apare și în cele două miniaturi, făcute din amintire de autorul lor la peste trei decenii după luptă ⁵¹.

Aceeași lipsă de precizare a localizării găsim și în documentele cancelariei maghiare, în care se spune că lupta s-a desfășurat: „într-un loc crîngos și păduros, încins cu dese întărituri”; „într-un loc strîmt și întunecos”; „în niște locuri strîmte și păduroase, împrejmuite de întărituri puternice” ⁵². Este vorba deci de un loc strîmt sau de niște locuri strîmte, prevăzute sau împrejmuite cu întărituri puternice, totul într-un decor păduros.

În sfîrșit, într-un document din 7 aprilie 1331, vorbind despre l pta din 9—12 noiembrie 1330, se afirmă că regele maghiar „a fost lovit și dovedit de voievodul Basarab în curmezișul muntelui românilor” (*trans Alpem Olacorum*), ceea ce dovedește că lupta s-a dat în munții care separau Țara Românească de Transilvania, într-un loc neprecizat însă.

Din înșiruirea acestor citate rezultă că *nici un izvor privitor la lupta din 1330 nu amintește de faptul că aceasta s-ar fi dat la Posada*; cronicile și documentele descriu vag locul luptei, fără să-l numească. Printr-o interpretare mai largă, din aceste descrieri rezultă că este vorba de un loc de trecere pe o vale strîmtă, un punct obligatoriu de trecere, pe care documentele medievale îl numeau posadă. Astfel, în trei documente relative la luptele din 1395 dintre trupele lui Sigismund de Luxemburg și Vlad Uzurpatorul se spune că acestea s-au dat pe cînd oastea regală urca „culmile munților, zise în vorbirea obișnuită *Posada* (Pazzata), prin niște strîmtori și poteci înguste (*indaginibus strictis et semitis*), strînse între tușișuri

⁴⁹ M. Holban, *Raporturile lui Basarab cu Ungaria Angevină*, p. 24—27; *idem*, *Contr bușii la studii raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria Angevină*, p. 321—325. Vezi și documentele publicate în D R H, D, vol. I, p. 48, 54, 57.

⁵⁰ *File de cronică*, p. 18.

⁵¹ Vezi Pavel Chihala, *Lupta de independență a lui Basarab I oglindită în Chronicon Pictum* („Glasul bisericii”, 1977, p. 711—717).

⁵² Maria Holban, *Raporturile lui Basarab*, p. 34, 39; D R II, D, vol. I, p. 48, 54, 57.

mari, unde mulțimea românilor stăteau la pîndă, aruncînd cu cruzime, din păduri dese și întunecoase, sulifi vătămătoare și săgeți otrăvite și învenimate asupra însoțitorilor și supușilor noștri"; „în trecătorile foarte înguste ale munților, numite Posada” (*in alpibus, Pazata dictis, strictissimis indaginibus*) sau „în munții ziși ai Posadei, închiși și întăriți cu prisăci foarte înguste” (*in alpibus Pazata dictis, strictissimis indaginibus conclusis et obturatis*)⁵³.

Reținem deci că *posada nu este un nume propriu*, ci unul comun, avînd accepțiunea de loc de trecere printr-un munte sau pe valea unui rîu⁵⁴.

Întrucît împrejurările în care s-au desfășurat cele două lupte — din 1330 și 1395 — au fost asemănătoare, marele istoric N. Iorga a susținut că ambele lupte s-ar fi dat în același loc (în munții Muscelului) și a numit prima bătălie de la Posada, nume cu care a intrat în istorie datorită, repetăm, lui N. Iorga⁵⁵.

Numele dat bătăliei de la „Posada” de N. Iorga a fost contestat pe drept de unii istorici. I. Minea — de pildă — se întreba: „e suficientă această apropiere (între cele două lupte — n.a.) ca să vorbim și scriem despre lupta de la Posada?”⁵⁶

Pornind de la constatarea că lupta s-a desfășurat într-o trecătoare prin care armata maghiară se retrăgea spre Transilvania, cei care s-au ocupat de istoria evenimentelor din 1330 au căutat să localizeze această trecătoare pe drumurile ce legau Țara Românească de Transilvania, fie pe valea Dîmboviței sau Prahovei, fie chiar pe valea Oltului⁵⁷, sau mai recent în Loviștea, părere ce a cișligat numeroși aderenți în ultima vreme⁵⁸. Fiecăruia dintre cei care propuneau o localizare sau alta i se părea că locul ales de el corespunde exact descrierii din *Cronica pictată* !

Ținînd seama de toate observațiile de mai sus, considerăm că *problema localizării bătăliei din 1330 nu este încă definitiv rezolvată, fiind însă foarte probabilă plasarea ei în Loviștea*.

Un lucru este însă sigur: *lupta nu s-a dat la o anumită posadă de care documentele nu ne vorbesc. În sens larg, ținînd seama că posada înseamnă*

⁵³ D R H, D, vol. I, p. 155—157, 182—183, 354—356.

⁵⁴ Vezi amănunte la N. Stolcescu, *Despre organizarea pazet hotarelor în Țara Românească în sec. XV—XVIII* („Studii și materiale de istorie medie”, IV, 1960, p. 208).

⁵⁵ N. Iorga, *Istoria armatei române*, ed. II-a, vol. I, București, 1929, p. 75—79. Vezi și Idem, *Carpații în luptele dintre români și unguri* („Analele Academiei Române, Memoriile Secției istorice”, s. II, t. XXXVIII, 1915—1916, p. 85).

⁵⁶ Ilie Minea, *op. cit.*, p. 330.

⁵⁷ Despre părerile expuse cu privire la localizarea Posadei vezi Andrei Pandrea, *Unde s-a dat bătălia de la Posada?* („Argeș”, 1972, nr. 3, p. 16—17) și C. C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, București, 1977, p. 157—158.

⁵⁸ Primul care a exprimat această opinie a fost geograful I. Conea, în lucrările sale *Țara Loviștei. Geografie istorică*, București, 1935 și *Corectări geografice în istoria românilor. Pe Olt, în Oltenia*, București, 1938 și apoi în articolul *Despre „Posada” care nu putea fi decît în Loviștea* („Geopolitică și geoistoria”, III, 1944, p. 133—134). De la I. Conea ideea a fost preluată de C. C. Giurescu care a popularizat-o prin vol. I din *Istoria Românilor*, ed. I, București, 1935, unde susținea că lupta a avut loc „între Curtea de Argeș și Sibiu, poate prin Loviștea”.

În ultima vreme localizarea bătăliei în Loviștea a fost susținută (fără argumente suficiente de convingătoare) de Andrei Pandrea, *op. cit.*; Doru Moțoc, *Unde s-a semnat actul de naștere al Țării Românești? Contribuții la localizarea războiului din 9—12 noiembrie 1330* („File vîlcene”, 1972, p. 85—106 + 1 h.); C. C. Giurescu, *Probleme controversate*, p. 158—162.

loc obligatoriu de trecere, putem admite că lupta s-a desfășurat într-o astfel de posadă, pe care nu o cunoaștem încă.

★

Analizând cauzele ce au determinat marea victorie din 1330, putem spune că prima dintre acestea a fost de ordin moral; este vorba de *caracterul drept al războiului care a dat o forță deosebită celor ce-și apărau patria de cotropitori*, le-a stimulat energia și a generat un moral ridicat în rîndul luptătorilor, manifestat prin eroismul dovedit în timpul bătăliei și prin găsirea căilor și a procedeelelor celor mai potrivite pentru zdrobirea inamicului.

Al doilea element ce a asigurat victoria a fost *caracterul larg, popular al oastei lui Basarab*, care a știut să mobilizeze în jurul său, pentru apărarea patriei amenințate, pe toți locuitorii țării care s-au ridicat ca un singur om la luptă sub conducerea domnului lor.

Victoria lui Basarab la 1330 a fost posibilă datorită faptului că el a avut alături toată țara, pe toți bărbații în stare să poarte arme, cu excepția, poate, a câțiva boieri sau voievozi locali nemulțumiți. Miniaturile din *Cronica pictată*, ca și mărturia citată a lui Petru de Duisburg, care-i numește *rustici* pe oștenii lui Basarab, arată că armata acestuia a fost formată în cea mai mare parte din țărani. Victoria din 1330 asupra unei armate numeroase ca aceea a regelui maghiar nu ar fi fost posibilă fără o oaste puternică și bine organizată. De aceea, este sigur că, așa cum vor face și urmașii săi în caz de mare primejdie pentru țară, Basarab întemeietorul a chemat la oaste pe toți locuitorii în stare să poarte arme. Aceasta ar fi prima ridicare a oastei celei mari a țării, oaste ce va asigura de-a lungul secolelor, prin vitejia ei, independența țării.

Vitejii luptători ai lui Basarab au găsit în persoana acestuia un comandant priceput și destoinic, care a știut să organizeze și să conducă lupta în mod magistral. Ca și alți mari comandanți de oaste din istoria patriei — Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul — Basarab a știut să aplice tactica cea mai potrivită pentru a putea înfrînge pe dușman, hărțuindu-l continuu pentru a-l slăbi și dînd lupta într-un loc îngust pentru a nu-i permite inamicului să-și desfășoare forțele. Putem spune că *Basarab a fost primul domn care a aplicat această tactică ce va deveni după el tradițională.*

Folosirea cu iscusință a particularităților terenului și fortificarea lui cu lucrări genistice constituie un alt factor care a asigurat victoria oștirii lui Basarab. În perioada următoare acest factor va fi și el ridicat la nivel de principiu al artei militare românești, Basarab fiind și în acest domeniu un strălucit precursor al marilor comandanți de oștiri din istoria patriei.

Deosebit de important de subliniat pentru tradiția marilor bătălii din istoria patriei este faptul că *lupta de la Posada a devenit, am putea spune, model pentru unele din aceste bătălii, care au reeditat tactica lui Basarab.*

Victoria strălucită obținută de oastea lui Basarab la 1330 a avut o mare importanță politică în istoria Țării Românești; ea a consolidat acest stat de curînd întemeiat, dovedind totodată că acesta era un organism viguros, cu reale perspective de dezvoltare, capabil să-și apere independența împotriva oricărui agresor hrăpăreț și puternic.

La împlinirea a 650 de ani de la memorabila luptă zisă de la Posada înțelegem mai clar ca oricînd că biruința de atunci, apoi luptele glorioase

duse după aceea în secolele următoare împotriva tuturor celor ce căutau să supună poporul român, toate aceste jertfe au asigurat libertatea patriei noastre, au făcut să trăim astăzi într-o țară liberă și independentă. *Posada se înscrie cu litere de foc ca prima mare biruință în lupta grea, multiseculară, dusă de poporul nostru pentru asigurarea independenței sale, a dezvoltării sale libere pe pământul lăsat de strămoși.*

SIGNIFICATION HISTORIQUE DE LA BATAILLE DE POSADA

— RÉSUMÉ —

L'étude — consacrée au 650-e anniversaire de l'éclatante victoire remportée à Posada — évoque brièvement les circonstances dans lesquelles fut constitué le premier Etat féodal roumain dirigé par Basarab, rappelé en 1324 en tant que voïevode de Valachie. En essayant d'instaurer la suzeraineté hongroise sur le nouvel Etat, le roi Charles Robert y pénétra en tête d'une puissante armée, poussant sa marche jusqu'à Curtea de Argeș. Ne réussissant pas à triompher de l'armée de Basarab, son armée étant en proie à la famine, le roi résolut de se replier. En cours de route, au passage d'un défilé, son armée fut attaquée et anéantie dans sa majeure partie par les soldats de Basarab lors du combat des 9—12 novembre 1330. Cette importante victoire a consacré le droit à l'indépendance de la Valachie, qui se vit assurer de la sorte son libre développement. La victoire de 1330 fut favorisée par le fait que tout le pays se rassembla autour de son prince dans la personne duquel il trouva le commandant compétent et habile qui sut magistralement organiser et diriger la bataille. La victoire de Posada s'inscrit par des lettres de feu comme le premier succès éclatant dans l'âpre lutte multiséculaire menée par le peuple roumain pour assurer son indépendance, son développement libre sur la terre léguée par ses aïeux.

LETOPISEȚUL CANTACUZINESC ȘI TRADIȚIA ISTORICĂ A ORIGINILOR PRINCIPATULUI ȚĂRII ROMÂNEȘTI

DE

SERGIU IOSIPESCU

Din fabulosul moștenirii istoriografice medievale și premoderne severa școală critică, afirmată la sfârșitul secolului al XIX-lea, a lăsat totuși să subziste o mlădiță rezistentă, tenace și insidioasă : „legenda descălecatului lui Radul vodă Negrul”.

Orice tentativă de reconstituire istorică a etapei de la sfârșitul veacului al XIII-lea și începutul celui de-al XIV-lea, fundamentală pentru constituirea domniei Țării Românești dar lipsită din păcate de date certe, a fost influențată, mai mult sau mai puțin vizibil de „legenda descălecatului”, variat interpretată. Privită indulgent sau agresiv, mărturisit sau nu ea a creat istoriografiei române și străine, moderne și contemporane, o conștiință — s-ar zice — subliminală. Chiar negată cu totul, „legenda” își manifestă subrepticios prezența : cronologia sa, datele 1290, 1310, 1315, impresionează raționalismul vremurilor moderne, dornic de cifre potrivite oricăror combinații ¹.

În marginea discuției fundamentale asupra tradiției istorice despre întemeierea statelor medievale românești, dezbaterea momentului consemnării „legendei descălecatului”, a semnificației includerii sale în analitica Țării Românești, îndeosebi în Letopisețul Cantacuzinesc nu este de prisos.

Existența unei cronici a domniei lui Matei Basarab și a continuării ei sub Constantin vodă Șerban a fost afirmată încă de Nicolae Iorga în *Istoria literaturii românești*, autorul ei fiind arătat, cu rezerva cuvenită, în persoana învățatului cumnat princiar Udriște Năsturel din Fierestți ². Un prim scriitor cantacuzinesc a urmat povestirea domniilor lui Mihnea al III-lea, Gheorghe și Grigore Ghica, lucrul său desfășurându-se după 1664 și înainte de 1672 ³, mai precis între 1667 și 1671 ⁴. Potrivit ilustrului

¹ Vezi de pildă însuși pe Dimitrie Oncul, *Originele principatului Țării Românești*, în *Scrieri istorice*, ed. Aurelian Sacerdoțeanu, vol. I, București, 1968, p. 634—635; DIR. Introducere, I, p. 485.

² N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, ed. a II-a, vol. I, București, 1925, p. 352—353.

³ Ibidem, p. 357.

⁴ *Istoria Țării Românești. 1290—1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, Dan Simonescu, (București), 1960, p. 152 („Iar când fu leatul 7173, iar Gilgorașco (...) au trecut în Țara Nemțescă, de șade acolo. Și s-au făcut papistaș”); pentru cronologie v. Andrei Veress, *Pribeaga lui Gilgorașcu vodă prin Ungaria și aturea* (1664—1672), în AARMSI, s. III, t. II, 1924, p. 24—35.

istoric, legenda primului și celui de-al doilea descălecat, cu Radul vodă Negrul, a fost introdusă în letopiseș abia sub domnia lui Șerban Cantacuzino (1678—1688), prin redactarea cronicii țării datorată lui Stoica Ludescu⁵. Descoperirea versiunii șiriace a istoriei Țării Românești, în traducerea patriarhului de Antiohia Macarie Zaim⁶, incluzând și „legenda descălecatului lui Radul Negrul vodă”, ar putea, eventual, modifica ultima aserțiune a lui Nicolae Iorga. Consemnarea cronicărească a tradiției începuturilor Țării Românești se va fi făcut înainte de octombrie 1658 când patriarhul Macarie și fiul său, arhidiaconul Paul de Damasc și Alep, au părăsit meleagurile românești îndreptându-se spre patrie⁷.

Ar rezulta așadar că introducerea pasajului „descălecatului lui Radul Negrul vodă” și însăși prima redactare a unei cronici complete a Țării Românești s-a produs în intervalul de la începutul domniei lui Matei Basarab (1632—1654) și pînă în toamna anului 1658. Importanța cu totul deosebită a unei asemenea inițiative istoriografice a îndemnat pe cercetători să încerce o mai strînsă precizare a momentului, avansîndu-se ideea plasării sale în vremea domniei lui Matei Basarab⁸. Maiestatea îndelungatei sale guvernări — cu tot sfîrșitul dramatic — recomanda parcă de la sine această atribuire, conferindu-i de la început o tentă de veracitate. Mai multe argumente au venit să se adauge favorabilei impresii dîntii.

Dintr-o primă categorie de argumente — aceea a reconstituirii ideologiei politice a vremii — face parte ideea fabricării „legendei descălecatului lui Radul Negrul” la curtea și după porunca lui Matei voievod, pentru legitimarea domniei sale. Anume, partea din introducerea letopiseșului ce vorbește despre îndelungata cîrmuire a Olteniei prin „banoveți”, din neamul „ce le zicea Basarabi”, ce s-au supus ulterior lui „Radul vodă-Negrul”, domnul de la Argeș, a fost interpretată drept o dovadă indubitabilă a încercării de afirmare printr-un fals istoric a drepturilor Craioveștilor, mari bani prin excelență, la domnia Țării Românești și a apartenenței lor, la fel de imaginară, dinastiei Basarabilor⁹. Aga Matei din Brîncoveni, descendent prin femei al Craioveștilor, ajuns principe și adoptînd „ca nume de familie pe cel de Basarab al primului voievod”¹⁰, ar fi trebuit astfel să proclame în fața țării drepturile sale la scaunul domnesc.

Dar Matei Basarab nu a fost primul și nici ultimul dintre Craiovești care a ajuns domn al Țării Românești : înaintea sa fuseseră Neagoe Basarab (1512—1521), fiul acestuia Theodosie sub regența unchiului Preda (1521—1522), Șerban din Coiani numit Radu Șerban Basarab (1602—1611), iar după el Constantin Șerban (1654—1658) și Constantin Basarab Brîncoveanu. Este destul de curios ca abia după trei domnii ale acestui neam și la peste

⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 356—357.

⁶ Virgil Cîndea, *Letopiseșul Țării Românești (1292—1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în „Studii. Revistă de istorie”, 23, 4/1970, p. 673—692.

⁷ Este suprinzătoare continuarea versiunii patriarhului Macarie tot pînă la 1664 cînd există și o sudură în Letopiseșul Cantacuzinesc.

⁸ P. P. Panaitescu, *Începuturile istoriografiei în Țara Românească*, în SMIM, V, 1962, p. 198—199; cu o amplă reluare a argumentării la harnicul cercetător Nicolae Stoicescu, „Descălecat” și „Întemeiere” în istoria Țării Românești, în „Revista de istorie”, 33, 1/1980, p. 43—61.

⁹ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 198—199; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 50.

¹⁰ *Ibidem*.

un secol după prima înscăunare a unuia dintre Craiovești să fi apărut stringentă nevoia legitimării. Cu mult mai firească ar fi fost în cazul lui Neagoe voievod sau a lui Radu vodă Șerban. Împrejurările ascensiunii și apoi ale guvernării lui Matei Basarab ar trebui să explice această anomalie. Or acestea sînt departe de a da un răspuns de îndreptățire. Exponent al partidei boierilor, olteni mai ales, revoltați împotriva atotputerniciei clientelei, și grecești, a domnilor Țării Românești din deceniile doi și trei ale secolului XVII, aga Matei din Brîncoveni a fost ridicat în scaun de țară — „și au luat pre Matei aga *cu sila*, neajuns la casa lui, de l-au dus la Mehmet Abaza pașa, la cetatea din Necopoe; și după ce s-au împreunat Matei aga cu dînsul, numai decît l-au îmbrăcat cu caftan; și acolo i s-au înălțat numele de domnie”¹¹. Îndelungata stăpînire, fără îndoială autoritară și nu lipsită de momente critice, nu înmățească însă elemente îndesulătoare pentru acreditarea ideii unei contestații de legitimitate¹², căreia să i se fi răspuns prin oarecare propagandă domnească. Fără a insista asupra valorii reale a legitimității dinastice în prima jumătate a secolului al XVII-lea și a raporturilor sale cu ideile politice ale așa-numitului regim nobiliar contemporan, trebuie totuși spus că divergența în discuție aici reprezintă de fapt doar o fațetă a marelui eșafodaj al interpretării istorice a evoluției ideologiei politice din Țara Românească din cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea și pînă la cel de-al XVII-lea. Trăinicia edificiului istoriografic propus rezidă într-o măsură apreciabilă și pe negarea originii Basarabesti a lui Neagoe voievod și, apoi, a lui Mihai Viteazul. În privința primului cercetările speciale mai vechi și mai noi¹³, fără să fie categorice, tind să justifice titlul Basarabesc¹⁴. Dăinuirea băniei în Oltenia, sub diversele ei metamorfoze, din secolul al XII-lea, faptul că o astfel de dregătorie a fost deținută de Craiovești, boieri mari încă de la mijlocul secolului al XV-lea, întîmplarea că primul reprezentant notabil al familiei, Neagoe, a fost ban de Ștrehaia — unde era și episcopie”¹⁵ — pot fi, cu oarecare probabilitate, suporturi ale datelor legendei „banoveților Basarabi”.

Dar dincolo de această discuție, neclădită, strălucitoare domnie a lui Neagoe Basarab, marcantul efect al înălțării bisericii sale de la Argeș în imaginația și conștiința contemporanilor și urmașilor constituiau desigur în secolul al XVII-lea un titlu de legitimare voievodală destul de puternic pentru oricare urmaș. Și, deși Basarabii, cît de cît direcți, prin urmașii lui Nicolae vodă Pătrașcu și Mihnea al II-lea Turcitul, nu se stînseseră¹⁶, totuși descendența din Neagoe Basarab, fie și colaterală, conferea o legitimitate acceptabilă.

¹¹ *Istoria Țării Românești* . . . , 100—101 (toate mss-urile); pentru primirea la revenirea de la Poartă v. mass-urile grupelor A și K, p. 101 aparat critic.

¹² Poate cu excepția aceleia a lui Constantin Șerban, nepot al său și din același neam.

¹³ Manole Neagoe, *Neagoe Basarab*, București, 1971, p. 28—30; aceeași opinie susținută și de genealogistul Dan Plessia.

¹⁴ Vezi de altfel scrisoarea lui Neacșul din Cîmpulung din 1521 (N. Iorga, *Studii și documente*, X, p. 284) și versiunea patriarhului Macarie a cronicii țării (Anexă la Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 682—683) care numesc pe Neagoe voievod *Basarab*.

¹⁵ Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965, p. 13—60, 64—65, 67—68; Alexandru Lapedatu, *Episcopia Ștrehail și tradiția scaunului bănesc de acolo*, București, 1906.

¹⁶ Pentru opinia contrară v. Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 46.

Conștiința politică a veacului al XVII-lea nu făcea o discriminare atât de riguroasă — precum istoricul actual în fața arborilor genealogici critice întocmiți¹⁷ — între fii domnești, sau presupuși astfel, nelegitimi, din secolul al XV-lea și cei din cel de-al XVI-lea¹⁸.

În cazul lui Matei Basarab, relațiile sale cu familia lui Mihai Viteazul nu îndrituiesc afirmarea certă a unei contestații legitimiste. Mai mult este cunoscut planul domnului Țării Românești de a lăsa în scaun pe Mihail, fiul lui Nicolae Pătrașcu și nepotul Viteazului, pe care doar opoziția Curții habsburgice l-a anulat¹⁹.

Așadar, se poate conchide, că, din punctul de vedere al ideologiei vremii și a desfășurării concrete a domniei lui Matei Basarab, aprecierea introducerii la cronică Țării drept un manifest propagandistic, de afirmare a unei legitimități false și contestate, este dificil de susținut²⁰.

O altă categorie de argumente invocate pentru datarea redactării introducerii sub domnia lui Matei Basarab țin de interpretarea istorică generală și de conjunctură.

S-a insistat astfel asupra mențiunii separate între cei cu care „Radul vodă Negrul” a descălecat, a papistașilor și sașilor, ceea ce ar constitui dovada sigură datării propuse, întrucât doar la curtea lui Matei vodă se putea ignora faptul că în secolul XIII sașii fuseseră catolici, și abia din a doua jumătate a veacului al XVI-lea luterani, deci deosebiți de papistași²¹. Ulterior, grație „luminilor” stolnicului Constantin Cantacuzino, o asemenea eroare grosolană nu s-ar mai fi putut produce²². Dar eroarea redactorului de la curtea voievodală din Tîrgoviște apare cu atât mai stranie dacă se ia în considerație că urmașii sașilor „descălecați” cu „Radul Negrul vodă” la Cîmpulung rămăseseră de fapt catolici și în timpul lui Matei Basarab²³.

Fără a insista aici asupra presupusei ignoranțe din vremea domniei lui Matei vodă, trebuie spus că antinomia papistași/sași din textul letopisețului se datorează doar punctuației propuse de editor: „ridicatu-s-au (Radu Negru voievod) de acolo cu toată casa lui și cu mulțimea de noroade: rumâni, papistași, sași, de tot felul de oameni, pogorîndu-se pre apa Dîmboviții (...)”²⁴ (subl. S.I.). Nu este imposibil ca redactorul textului să fi voit de fapt să arate tocmai că este vorba de „descălecatul” sașilor papistași, spre a-i deosebi de contemporanii săi transilvani *atît unguri cît și sași în marea majoritate reformați*²⁵. De altfel unele versiuni ale letopisețului

¹⁷ Editarea lor sub auspiciile comisiei specializate existente se lasă încă așteptată.

¹⁸ Cazul lui Neagoe Basarab, Pătrașcu cel Bun, Petru Cercel, Radu Mihnea, a căror posteritate — și prin femei — se continua în prima jumătate a secolului al XVII-lea.

¹⁹ N. Iorga, *Istoria românilor*, VI, p. 89.

²⁰ De altfel Matei voievod Basarab nu se sfiă să arate în actele sale legătura lui Neagoe cu Craioveștii (DRH, B, XXIV, p. 54; cf. Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 53, n. 60).

²¹ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 199; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 50–51.

²² *Ibidem*.

²³ V. între altele raportul lui Petru Deodatus Bakšic, în *Căldări străine*, V, p. 264, Alex. Lapedatu, *Cum s-a alcătuit tradiția națională despre originile Țării Românești*, în *AIINC*, II, 1923, p. 293, n. 2.

²⁴ *Istoria Țării Românești* ..., p. 4.

²⁵ Altminteri termenul de papistaș nu ar mai avea nici o acoperire etnică în secolul al XVII-lea.

din preajma anului 1700 (subgrupa K) omit să mai menționeze pe sași²⁶. Pare deci mult mai firesc să se socoată expresia „papistași sași” drept o justă precizare a redactorului introducerii și cituși de puțin dovada unei ignoranțe databile cu precădere sub Mihai voievod.

Un alt argument al propusei încadrări cronologice a introducerii îl constituie similitudinea termenilor redactării cronicărești cu aceia ai pisaniei mânăstirii de la Cîmpulung din 1636²⁷. În sine această constatare nu conduce neapărat la o datare precisă, ci ar putea indica un termen *post quem* al redactării introducerii letopisețului. Există însă o diferență fundamentală între pisanie și introducere, aceea a datei „descălecatului”: 1215 (6723) după prima, 1290 (6798) potrivit celei de-a doua. Diferența de explicația ce s-ar da apariției anului 1215 în inscripție²⁸, discrepanța față de redacția cronicărească într-o chestiune atât de însemnată, precum a datei „descălecatului lui Radul Negrul” complică deslușirea relației dintre cele două surse.

S-a mai afirmat apoi că „povestea descălecatului” se va fi conceput într-o etapă de bune raporturi între Transilvania și Țara Românească²⁹, „de antantă politică și culturală”, „care presupunea o mutuală atracție și o circulație de valori între cele două țări, încurajate de conștiința originii lor comune”³⁰. Pentru plasarea cronologică a acestor *data* de natură politică și culturală s-au propus fie domnia lui Radu de la Afumați (1522—1529), fie aceea a lui Matei Basarab. Este totuși surprinzător cum citirea introducerii letopisețului nu i-a făcut memorialistului contemporan, vornicului Radu Popescu, aceeași impresie de bună înțelegere transilvano-munteană care ar fi favorizat „descălecatul”, ci împotriva³¹. Impresia este împărtășită și de istoriografia contemporană³² în primul rînd de Gheorghe Brătianu³³. De-ar fi să se atribuie introducerii valoarea unui act de ideologie politică a vremii, atunci mențiunea stăpînirii lui „Radul Negrul voievod” asupra Amlășului și Făgărașului din Transilvania, acum, în secolele XVI—XVII, cînd aceste posesiuni fuseseră pierdute, ar fi avut, eventual, un caracter revendicativ. Afirmarea unor titluri de pretenție în cronică oficială a curții Țării Românești conferea faptului cu totul altă semnificație decît simpla repetare mecanică a formulei inițiale din actele interne ale cancelariei princiare³³.

Cel mai nou și năi viguros argument al datării introducerii letopisețului în vremea domniei lui Matei Basarab este în ultima demonstrație

²⁶ *Istoria Țării Românești ...*, p. XLII, 2.

²⁷ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 49, 51—53.

²⁸ V. Dimitrie Onciul, *op. cit.* p. 372—373; Alex. Lapedatu, *op. cit.*, p. 293.

²⁹ Pavel Chihala, *De la „Negru Vodă” la Neagoe Basarab*, București, 1976, p. 58; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 51—52.

³⁰ Pavel Chihala, *op. cit.*, p. 58.

³¹ Radu Popescu Vornicul, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. Constantin Grecescu, București, 1963, p. 5.

³² Ioan I. Nistor, *Emigrările de peste munți*, în AARMSI, s. II, t. XXXVII, 1914/1915, p. 818; Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1945, p. 104—106; Ștefan Ștefănescu, *Demografia, dimenstune a istoriei*, f. 1., 1974, p. 55—58; vezi și Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, 1972, p. 179—185 unde se reactualizează pozițiile susținute odinioară de A. D. Xenopol.

³³ Pentru critica acestei poziții vezi argumentația lui Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 52, n. 56 bis.

propusă, argumentul filologic-terminologic ³⁴. Documentele invocate, de la începutul secolului al XVI-lea (1517) și pînă în primele decenii ale celui de-al XVII-lea (1620) redau originile principatului Țării Românești prin termenul *свэданиа* — întemeiere, zidire sau așezare. „Descălecatul” ar fi fost conceput la curtea și din porunca lui Matei voievod Basarab spre a crea în conștiința politică a vremii apropierea necesară între „Radul vodă Negrul” și însuși domnul din veacul al XVII-lea coborît de peste munți cu ajutor de la Gheorghe Rákóczi I, principele Transilvaniei ³⁵. Matei vodă ar fi apărut astfel opiniei publice contemporane și urmașilor ca un „descălecător”, asemeni antecesorului său de la sfîrșitul secolului al XIII-lea. Totul se explică recurgîndu-se la aceeași idee a legitimării, întărită prin autoritatea lui Nicolae Iorga ³⁶. Dacă grație unei binevoitoare imaginații, nișel complice, planul politico-militar al boierilor olteni răsculați, pentru dobîndirea de la Leon vodă Tomșa (1629—1632) a Țării Românești printr-o coborîre din Transilvania, s-ar putea asemui unui „descălecător”, împrejurările istorice reale sînt departe de a se preta acestei combinații. Căci „descălecatul” dîntii al revoltaților cu Matei aga Brîncoveanu s-a încheiat cu victoria „gicului” Leon voievod — „deasupra viilor din jos de mănăstirea lui Mihai vodă” ³⁷ (lingă București pe atunci) — și alungarea „descălecătorilor” în Oltenia și apoi refugiarea lor peste munți în Transilvania. Al doilea „descălecător” al lui Matei aga din Brîncoveni — întîmplat după mazilirea lui Leon vodă Tomșa (24 iulie 1632) — a urmat mai mult calea Dunării fiind marcat de negocierile pentru domnie cu Abaza pașa din Nicopole ³⁸. În sfîrșit, apoteoza victoriei consințite a lui Matei Basarab s-a petrecut abia la începutul lui martie 1633 cînd principele a traversat Dunărea întorcîndu-se în țară de la Poarta otomană ³⁹.

Esența chestiunii în discuție rămîne însă pe tărîmul filologic, al semnificației reale și apariției termenului „descălecător”. În elucidarea problemei o importanță primordială o are apariția termenului în limba română într-o etapă de afirmare generală a acesteia și de relativ recul al celei slavone. Faptul că noțiunea de „descălecător” a înlocuit definitiv pe aceea de întemeiere este numai aparentă întrucît în slavona secolelor XVI — XVII *свэданиа* și din familia sa *основаниа* aveau și sensul de „descălecător”. La prefacerea generală a terminologiei slavone echivalentul lui *свэданиа* a

³⁴ *Ibidem*, p. 47—50.

³⁵ *Ibidem*, p. 49, 51.

³⁶ „Pentru întăia oară, după unele mențiuni documentare din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, se sapă în piatră legenda ‘bătrânului și prea milostivului creștin Radul Negrul voevoda, carea au fost de-nceput descălecătorul Țerii Rumânești’ (...). Fundația lui ‘Radu Negru’ o rela, după dreptul și datoria sa, ‘acest domn bun și milostiv creștinu Matei Băsărabă voevod’, — el însuși un ‘Băsărabă’ acum, și nu un simplu nepot, prin Danciu și înaintașii acestuia, dintr-un vag Băsărabă — carea venit ‘întru moșia lui’ și această afirmare de legitimitate, de coborîre dinastică, e îndată întărită: ‘fiind și măriia sa de într-acea rudă bună și de întru acel neam adevărat.’” (N. Iorga, *op. cit.*, p. 84) — formulare subtilă și cu mai multe înțelesuri decît cel invocat; el trebuie să i se adauge constatarea surprinzătoare indiferențe a lui Matei voievod față de Argeșul strămoșului său Basarab Neagoe (*Ibidem*, p. 85) precum și afirmația combinării acum printr-un cărturar anonim a lui ‘Negru vodă’ cu Radu (*ibidem*).

³⁷ *Istoria Țării Românești ...*, p. 97.

³⁸ De la Porțile de Fier, prin Orșova, — în Oltenia trîncîntîndu-i-se țara — apoi la Nicopole (*Istoria Țării Românești ...*, p. 100—101).

³⁹ *Ibidem*, p. 105 și versiunile altor mase în aparatul critic al paginii.

fost deci „descălecat” și nu întemeiere, care nu pare să fi existat încă, derivat din temeliti (slavon), acesta atestat încă în Psaltirea Scheiană⁴⁰. De altminteri „descălecatul” nu avea sensul unei sosiri și cuceriri a unor veniți de aiurea, ci acela al organizării politice medievale a teritoriului. Semnificația derivă din aceea a mediolatinului *descendere*, a încadrării într-o alcătuire socio-politică dependentă de un senior⁴¹. Prea subtila diferențiere de sensuri ce se propune — bazată mai cu seamă pe *nuanțele de azi ale termenilor* „descălecare” și „întemeiere” — nu pare să fi existat în secolul al XVII-lea⁴². Acreditarea ideii făuririi și punerii în circulație la curtea și din porunca lui Matei Basarab voievod a unei teorii de tip „normanist” — a întemeierii statului de către cuceritori străini — nu-și află suportul și nici nu cadrează presupusei nevoi de legitimare a domniei.

★

Argumentul fundamental pentru datarea propusă îl constituie însă includerea „legendei descălecatului” ca introducere a celei mai vechi versiuni a cronicii Țării Românești, păstrată în traducerea patriarhului Macarie al Antiohiei. Acest argument *nu a fost invocat*. Versiunea înaltului cleric ortodox — „Istoriei și știri pe scurt despre domnii Țării Românești” — are un mătoarea introducere :

„Cel dintîi care a cucerit⁴³ Țara Românească a fost Ankro voievod (Ankro înseamnă pe limba românească „negru”, căci era negru, de acum țara s a și numit pe turcește Kara Falakh, sau Valahia Neagră, după numele lui)⁴⁴. Venit-a din Țara Ungurească, adică al-Mağar, și s-a pogorît pe riul Dimbovița și a început cucerirea Țării Românești. Și a zidit o biserică măreață și foarte frumoasă în orașul Cîmpulung. Și a stat în domni ani 24 și a murit”⁴⁵. Compararea acestui text cu acela al introducerii Letopisețului Cantacuzinesc relevă deosebiri notabile, în primul rînd absența pasajului stăpînirii banoveșilor Basarabi în Oltenia și închinarea lor ulterioară către „Badul Negrul voievod”. De aici se poate deduce faptul cu patriarhul Macarie și-a alcătuit compendiul său de istorie a Țării Românești după un letopiseț *care nu cuprindea referiri la banoveșii Basarabi*.

Analiza circumstanțelor ce au permis patriarhului Macarie Zaim să încrepească versiunea sa este în măsura să deslușească mai bine chestiunea.

Yuhanna ibn az-Za’im, patriarh de Antiohia sub numele de Macarie

⁴⁰ Al. Rosetti, *Limba română în secolul al XVI-lea*, București, 1932, p. 144. Folosirea termenului ‘descălecat’ relevă, eventual, o cultură latină dacă nu chiar influența sau preferința manifestă pentru formulele acestei limbi.

⁴¹ J. F. Niermeyer, *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden, 1954–1958, sub voce; pentru înțelesul acesta v. Gheorghe Șincai, *Opere*, vol. I, București, L 967, p. 382 („încă n-au împorît el (Negru vodă) Valahia, ci numai o au cuprins”).

⁴² Exemplul contemporan ce se invocă — „descălecatul” satului Septilicenii din Moldova (v. Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 49, n. 42) denotă același înțeles, de întemeiere, pe care îl avea termenul în epocă; diferit de instalarea unor străini ‘scoboriți’ de pe cal.

⁴³ În lipsa originalului nu se poate verifica dacă sensul cuvîntului arab nu este cumva mai puțin concret.

⁴⁴ Adaos marginal (nota editorului).

⁴⁵ Anexă la Virgil Cîndea, *op. cit.*, p. 681.

⁴⁶ V. mai recent Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru în prezentarea operei lui Paul de Alep, în *Căldători străini*, VI, p. 1–5.

al III-lea (1647—1672) a poposit în Țara Românească în două rinduri — noiembrie 1653 — mai 1654 și octombrie 1656 — octombrie 1658⁴⁶ — răstimp ce a coincis cu prima etapă a gravei crize ce a însăngerat cele trei principate carpato-dunărene la mijlocul secolului al XVII-lea. Venit să obțină sprijinul domnilor români pentru ortodoxii de sub oblăduirea sa, patriarhul Macarie și fiul său arhidiaconul Paul au fost martorii marelui zbucium, luînd cu ei la plecarea definitivă din Țara Românească o istorie pe scurt, dar completă, a acesteia.

Momentul alcătuirii versiunii patriarhului Macarie se poate plasa deci între noiembrie 1653 — mai 1654 sau octombrie 1656 — octombrie 1658 atunci cînd solia ortodoxiei siriace s-a aflat în Țara Românească și la curțile principilor Matei Basarab, Constantin Șerban și Mihnea al III-lea. Mai multe indicii, relevate de critica operei patriarhului Macarie, tind să plaseze momentul alcătuirii în ultima ședere în Țara Românească, octombrie 1656 — octombrie 1658⁴⁷. Ar rămîne deci de stabilit la curtea căruia dintre domnii ce s-au succedat în acest interval a putut patriarhul să-și întocmească lucrarea, urmînd, printr-un text intermediar grecesc, cea mai veche cronică, quasi-oficială, a Țării Românești. Faptul relevat de editorul versiunii siriace, potrivit căreia prezentarea succintă a istoriei perioadei 1629—1658 a fost întocmită de patriarhul Macarie însuși⁴⁸, poate conduce la concluzia că în preajma plecării înaltului ierarh (octombrie 1658) la curtea Țării Românești era în lucru o istorie a principatului de la origini, a cărei redactare (eventual greacă) ajunsese pînă la anul 1629.

Marea inițiativă istoriografică nu pare insolită în atmosfera politică și culturală a curții lui Mihnea al III-lea (martie 1658 — noiembrie 1659)⁴⁹. Cu o legitimitate contestată dacă nu și îndoielnică, reînviator cu ostentație al unei tradiții monarhice autohtone, reconstituită livresc de el însuși, „tiran dreptu fantastic, adecă buiguitoriu în gînduri” după părerea lui Miron Costin⁵⁰, „arhiduce” de pretenție al Amlașului și Făgărașului, creator în Muntenia a vorniciei de Țara de Sus și de Țara de Jos — care pot să nu fie numai de influență moldoveană — imitator predestinat al lui Mihai Viteazul, privit cu uimire apoi cu ostilitatea și spaimă de o bună parte a boierimii, Mihnea al III-lea — Mihail Radu pare capabil de o asemenea directivă. Un cultural „Monumentum princeps” legitimitor și justificator, comunicat și fraților întru credință melkiși, se potrivește spiritului acestui principe dornic să-și cîștige „cevași faimă-n lume”. Întîmplător patriarhul Macarie de Antiohia a fost părtaș la toată urzeala dintîi a planurilor lui Mihnea al III-lea, el fiind acela care l-a încoronat și uns, i-a consfințit numele nou, Mihail Radu — un adevărat program de reînviere internă a monarhiei „tatălui” Radu Mihnea voievod și de reluare în afară a politicii Viteazului. Consultat și miluit de domn, patriarhul de Antiohia este printre pușinii contemporani ce au numai cuvinte bune despre Mihnea

⁴⁷ Virgil Cîndea, *op. cit.*, p. 674.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 675.

⁴⁹ Pentru referințele la viața și domnia lui Mihnea al III-lea am folosit datele fundamentalei monografii a lui Alexandru Ciorănescu, *Doamna lui Mihnea III (Mihail Radu) 1658 — 1659*, București, 1935 precum și concluziile cercetărilor întreprinse pentru alcătuirea unei noi lucrări, în pregătire la Editura militară.

⁵⁰ Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 186.

al III-lea, inserate tocmai în versiunea siriacă a Letopisețului Țării Românești⁵¹.

Cum în memoriile de călătorie ale arhidiaconului Paul de Alep întîmpinăm o altă versiune a originilor domniei Țării Românești, culeasă de la Cîmpulung⁵², pare evidentă extragerea prologului compendiului arhiepiscopului de Antiohia din introducerea letopisețului în lucru la curtea lui Mihnea al III-lea.

Alături de aceste considerații conjecturale ce îngăduie datarea propusă se mai poate invoca o dovadă posibilă provenind din analiza textului introducerii cronicii Țării Românești, mai precis a titlului domnesc. Critica internă a trecut prea ușor cu vederea formula „mare herțeg pre Amlaș și pre Făgăraș” care de fapt nu reprezintă altceva decît titlul de pretenție al lui Mihnea al III-lea „*arhidux de Amlaș și Făgăraș*”. Redactorul formei încheiate a cronicii Țării Românești a reprodus în introducere forma *mare herțeg*, traducerea latinescului *arhidux* din titlul ce și-l atribuie domnul la curtea căruia se elabora letopisețul. De prisos a mai insista asupra faptului că formula nu se regăsește în titlul altor domni, numai duci/herțegi ai celor două posesiuni transilvane ale Țării Românești.

Cu un dram de șansă — de obicei însă refuzat moștenirii culturii medievale a acestui popor — înfățișarea finală a acestei redacțiuni, s-ar ști prin descoperirea manuscrisului, fie urmărindu-se soarta averii lui Mihnea al III-lea, confiscată de imperiali după moartea principelui (5/6 aprilie 1660, Satu-Mare) și îngroparea sa la iezuiții din Nagyszöllös (Ungaria Superioară), fie prin reconstituirea peripețiilor secretarului și sfetnicului domnesc Paisie Ligaridi prin marele-duc al Moscovei.

Revenind asupra pasajului îngrîminat, al „banoveților Basarabi”, prima sa apariție se constată în redacția cantacuzină a letopisețului țării, din deceniile 7—9 ale secolului al XVII-lea. Atribuindu-i o valoare propagandistică, includerea sa în cronică s-ar putea datora dorinței de legitimare a domniei Cantacuzinilor, a căror singur titlu era descendența din Craiovești prin Elina, fiica lui Radu vodă Șerban. Faptul că letopisețul nu pomeneste această înrudire și conferă doar Craioveștilor aura Basarabă nu este un impediment, așa cum s-a crezut⁵³. Nu era nevoie de cunoștințe deosebite de genealogie pentru a ști această rudenie întrucît la data alcătuirii letopisețului, întruchiparea acestei descendențe, domnița Elina era încă în viață⁵⁴. S-ar fi pus deci doar problema împodobirii strămoșilor ei cu titluri voievodale și acreditarea deii apartenenței lor la dinastie.

⁵¹ „Acest domn a știut să cîrmuiască bine pentru că era un om curat, virtuos, milostiv și drept. El nu lubea nici tirania nici păcatu de loc” (Anexă la Virgil Cîndea, *op. cit.*, p. 692).

⁵² „(...) românii aceștia locuiau în orașele maghiarilor sub cîrmuirea craiului, avînd un comite dintre ei. Acest comite a venit să-și pască odată caii pe acest pămînt, care era pe vremea aceea în întregime în mîinile tătarilor și lipsit de locuitori. Cerînd, așadar, voie craiului, el a venit, și cu ajutorul lui Dumnezeu, a izgonit pe tătari din acest ținut și, crescîndu-și puterea, a ajuns domn peste acest ținut. Îl numeau Negru voievod adică domnul cel Negru și el a clădit această mănăstire (din Cîmpulung)” (Călători străini, VI, p. 170—171).

⁵³ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 218—219.

⁵⁴ Pentru dată morții v. chiar P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 226.

S-a mai uitat însă un lucru esențial : dincolo de planurile sale „bizantine”, anunțate voalat și în țară ⁵⁵, Șerban Cantacuzino însuși a adăugat la numele său de familie pe acela de Basarab, al cărui suport putea fi, eventual, și cronica de curte.

Extirparea pasajului banoveților Basarabi în compilația cronicărească a Bălenilor s-ar înfățișa astfel drept un atac ideologic anticantacuzinesc și nu s-ar datora, cum s-a admis, unui „scrupul de exactitate istorică” ⁵⁶. Este indoielnică brusca și spectaculoasa relevație la compilatorul partidei bălene a raportului cronologic exact între apariția banatului oltean și întemeierea domniei Țării Românești, descoperire care să-l fi determinat să renunțe la pasajul incriminat ⁵⁷.

Împotriva tentației acestei interpretări ideologizante ar sta, eventual, rezultatele analizei filiației și conținutului manuscriselor analelor Țării Românești. Se constată astfel că prologul „descălecatului lui Radul vodă Negrul” din unele manuscrise ale cronicii Bălenilor ⁵⁸ este aproape identic începutului versiunii patriarhului Macarie de Antiohia. Nu ar fi deci exclus ca versiunea lor ca și aceea siriacă să reprezinte, — cu inerente variații, datorate prelucrării patriarhului Macarie și a vornicului Radu Popescu ⁵⁹, — forma redacției încheiate a istoriei Țării Românești, elaborată probabil la curtea principelui Mihnea al III-lea.

De la acest prototip al letopisețului țării vor fi pornit redactorii Cantacuzinești alcătuirea versiunii lor, împodobită aparent cu broderii avantajoase neamului din care descindeau.

Din analiza anunțată rezultă că manuscrisele tuturor letopisețelor Țării Românești prezintă fie „Legenda Minor” (patriarhul Macarie, unele manuscrise ale cronicii Bălenilor) fie „Legenda Maior” a „descălecatului lui Radul vodă Negrul”, a originilor principatului.

★

Cercetarea raportului dintre ideologii, mentalități politice și reflec-tarea lor literară nu trebuie însă să-și limiteze sfera la redusul număr al manuscriselor de cronici păstrate. Punctele de vedere exprimate mai sus nu postulează în nici un fel datarea începuturilor istoriografiei din Țara Românească odată cu arhietipul letopisețului abreviat al patriarhului Macarie de Antiohia. Este mai presus de orice îndoială elaborarea în vremea lui Matei Basarab a unei cronici a acestei domnii, continuatoare a unor anale anterioare, ale lui Matei al Mirelor, logofătul Teodosie Budeanul,

⁵⁵ Misterioasele inițiale *нн* (țar țarigradski) semnalate și comentate de mult de N. Iorga, *Inscripții din bisericile României?*, I, București, 1905, înscrise în piatra unor ctitorii ale lui Șerban vodă Cantacuzino ilustrează afirmația.

⁵⁶ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 223.

⁵⁷ V. nota 15.

⁵⁸ „Cînd au fost cursul anilor de la Adam 6798, Radul vodă Negrul, care avea scaunul său la Făgăraș (...) s-au socotit ca să-și mute scaunul dencoace, peste plai. (...) Ci dar Radul vodă s-au așezat în cităva vreme în Cimpul-Lung, unde și mînăstire frumoasă și mare au făcut. (...) Alt ce au mai făcut acest domn, întru 24 de ani al domniei lui, nimeni nimic nu pomenește” (Radu Popescu Vornicul, *op. cit.*, p. 3—5).

⁵⁹ Vezi îndeosebi mssele din Biblioteca Gimnaziului evanghelic din Brașov, nr. 436 de la Biblioteca Academiei Române, nr. 646 de la Biblioteca Centrală Universitară; pentru situarea lor în stema msseilor cronicii indicațiile lui Constantin Grecescu, *Introducere la Radu Popescu Vornicul, op. cit.*, p. CI.

a celor slavone din veacul al XVI-lea. Ar fi potrivit mentalității medievale ca acestea din urmă să fi fost acefale, să înceapă ex-abrupto de la anul 1508.

Forma primară a posibilei introduceri referitoare la „legenda descălecatului lui Radul vodă Negrul”, în discuție aici, se poate însă reconstitui plauzibil pe temeiul adiacentelor consemnări ale tradiției istorice a originilor principatului Țării Românești. Metoda istoriei *à rebours* pare recomandabilă și în acest caz.

Un cărturar de talia lui Paisie Ligardi aflat îndelungată vreme în preajma curții de la Tirgoviște a lui Matei Basarab a înregistrat (1656) o versiune proprie a originilor țării⁶⁰, dovadă probabilă a faptului că în acea vreme nu se fixase o formă oficială a „legendei descălecatului”. Ea există cu toate acestea în textul pisaniei din 1636 a mănăstirii de la Cimpulung, rezultat posibil al combinației dintre tradiția locală a descălecatului lui Radul vodă Negrul și citirea, amendabilă, a datei de fundare a edificiului. Dar o notație de acest gen, de bună seamă fără dată, o puteau avea la începutul lor și cronicile slavone din secolul al XVI-lea. O dovadă în acest sens o constituie analele raguzane compilate către 1601 de Giacomo di Pietro Luccari⁶¹, care dispunea desigur de informații românești orale dacă nu chiar manuscrise⁶². Aceștia li se alătură menționarea după 1569 în documentele interne emise de cancelaria Țării Românești a lui Negru vodă ca întemeietor al principatului. Astfel că măcar de la mijlocul secolului al XVI-lea istoriografia munteană avea elemente pentru o relatare a întemeierii statului medieval în formula cunoscută⁶³.

Noi surse externe sînt astăzi în măsura să indice posibilitatea unei astfel de consemnări cu mult mai înainte. Desemnarea romanității orientale carpato-dunăreano-pontic sub termenul *Colonia Nigrorum Romanorum* (Colonia Romanilor Negri) în opera lui Paolino da Verona, episcop de Pozzuoli, de la începutul secolului al XIV-lea, similară celui de Kara-Ulagh (Romani Negri) al analelor Ilkanide⁶⁴, explică „legenda lui Negru-vodă drept întruchiparea originilor organizării politice medievale la români și a conștiinței romanității lor⁶⁵. Din păcate dacă această autocunoaștere a originii latine este dovedită grație mărturiei arhiepiscopului Ioan de Sultanieh de la 1400⁶⁶, primele mențiuni interne ale legendarului „Negru

⁶⁰ „(...) Germani, unguri, cumani, secu, vlahi, care au scuturat aripa mucegăită a tiraniei tătărăști, căci Vlahul Munteanul leșind din Ungaria de Jos, zisă și Panonia, a venit și a locuit pentru înția dată la Cimpulung (...) (traducerea lui Alexandru Elian, în Gheorghe Brătianu, *op. cit.*, p. 241); Paisie Ligardi adaugă aici și legenda corbului Corvineștilor pe care o combină cu aceea a „descălecatului”.

⁶¹ Pentru interpretarea mențiunii lui Luccari v. Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 49 n. 45 și altfel Sergiu Iosipescu, *Despre unele controverse ale istoriei medievale românești (sec. XIV)*, în „Revista de istorie”, 32, 10/1979, p. 1975.

⁶² Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 235.

⁶³ Cf. Ștefan Andreescu, *Considérations sur la date de la première chronique de Valachie*, în RRH, XII, 2/1793, p. 372—373.

⁶⁴ Sergiu Iosipescu, *‘La Colonia degli Romani negri che dicono Valacchi’ — La romanité des Roumains dans la conscience européenne du XIVe siècle*, în RRH, XVIII, 4/1979, p. 673—686.

⁶⁵ Idem, *Românii din Carpații meridionali la Dunărea de Jos de la invazia mongolă (1241—1243) pînă la consolidarea domniei a toată Țara Românească. Războiul victorios purtat în 1330 împotriva cuceritorilor ungari*, în volumul „Posada/1330” (sub tipar).

⁶⁶ Șerban Papacostea, *Les Roumains et la conscience de leur romanité au moyen-âge*, în RRH, IV, 1/1965, p. 15—24.

voievod nu datează decît de la mijlocul secolului al XVI-lea (1549)⁶⁷. Dificultatea poate fi însă depășită recurgîndu-se la izvorul, atît de controversat, al heraldicii. Încă de la Conciliul de la Constanța (1415—1417) heraldicii occidentali, provocați tocmai de denumirea livrească *Colonia Nigrorum Romanorum*, au alcătuit celebra stemă a Țării Românești cu capete de negri⁶⁸. Și în mediul românesc pare însă să se fi procedat întocmai, ajungîndu-se la conceperea, poate în vremea domniei lui Mircea cel Bătrîn, a stemei țării cu „aquila valachica” sau corb, oricum o pasăre prin excelență neagră, menită să evoce în simbolistica vremii pe români — Romani Negri. Este oare prea îndrăzneță opinia fixării către 1400, a datei de afirmare a mitului lui Negru vodă, întemeietorul Țării Românești ?

O ultimă problemă ce se impune a fi măcar trecută în revistă este aceea a datei „descălecatului”, elaborată de redactorul cronicii țării. Ipoteza unei numărări inverse, pornită de la cunoașterea anului 1508, al morții voievodului Radu cel Mare, din care succesiv s-ar fi scăzut duratele domniilor anterioare, obținîndu-se astfel data 1290 a „descălecatului”⁶⁹, se exclude de la sine; aceste durate au fost stabilite arbitrar pentru a „umple” golul dintre 1290 și 1508, singurele limite dinainte știute ale acestui calcul. Coexistența a două date, 1215 a pisaniei de la Cîmpulung și 1290 a cronicii, pentru „descălecat”, face improbabilă interpretarea adoptării celei din urmă drept o acțiune propagandistică, de convingere a opiniei publice și impunere a unui fals interesat. Singura rațiune a redactorului cronicii pentru a prefera anul 1290, ar fi fost doar aceea de a nu-și uimi cititorii cu domnii de lungimi quasi biblice precum s-ar fi întîmplat în cazul adoptării lui 1215⁷⁰.

Sfirșitul primului dintre Basarabi, piatra funerară a fiului său, marele voievod Nicolae Alexandru, documentele amintind „descălecatul lui Radul Negrul voievod”, se leagă de istoria Cîmpulungului. „Descălecătorii” înșiși, ai cronicii, se coboară pe apa Dimboviței la Cîmpulung. Dintr-acest mediu pare să provină și datarea „descălecatului” la anul 1290. O primă „linie de apropiere”, către această cronologie se întîlnește în diploma principelui Matei Basarab acordată cîmpulungenilor la 12 aprilie 1636, în care pomenește „hrisovul strămoșului domniei mele, prea luminatul și blagocestivul și de Hristos iubitorul răposatul Io Radul Negru voievod, leat 6800”⁷¹ (1291/1292). La vremea cînd patriarhul Macarie de Antiohia și-a alcătuit compendiul său se pare că data începuturilor Țării Românești nu fusese încă stabilită deoarece versiunea siriacă a cronicii plasează „legenda

⁶⁷ Andrei Busuloceanu, *Două documente inedite din Țara Românească din secolul al XVI-lea*, în SMIM, IX, 1978, p. 178—179 (documentul publicat în 1978 nu putea să-i fie cunoscut lui Ștefan Andreescu în 1973), cf. Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 51, n. 55.

⁶⁸ Pentru apariția acestor steme v. B. Petricecu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, vol. III, București, 1976, p. 232—238 și în urmă Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 77—81.

⁶⁹ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 57—58.

⁷⁰ De bună seamă păstrîndu-se aceleași nume de domni!

⁷¹ Preot I. Răuțescu, *Cîmpulung-Muscel. Monografie istorică*, Cîmpulung, 1943, p. 363—364.

descălecatului lui Negru vodă” sub anul 1291/1292 ⁷² și nu la 1290. Ceea ce importă în primul rând este rezultatul criticii acestui pretins hrisov al lui „Radul Negru voievod” de la veleat 6800 (1291—1292). Grație acestei „plăsmuiri” cîmpulungenii au obținut la 12 aprilie 1636 un surplus de privilegii față de cele întărite lor de domnii anteriori. Dacă din 1615 și pînă atunci, orașenii înfățișaseră drept cel mai vechi document al lor hrisovul voievodului Mihail cu veleatul 6900 (1391/1392) ⁷³, acum, la 1636, ei produceau unul cu mult anterior, de la „Radul Negru voievod”. După opinia lui Nicolae Iorga, exprimată în pragul secolului XX ⁷⁴, veleatul acestui din urmă hrisov — ‘6800’ — a fost citit incomplet din cauza stării sale ⁷⁵. Ipoteza savantului istoric se impune cu precădere subliniată și dezvoltată. Cifrele zecilor și unităților nu puteau depăși 99 — altminteri s-ar fi schimbat și sutele — din care ar fi rezultat veleatul 8699 (1380/1381), termenul ante-quem se poate data acest hrisov. De aici posibilitatea existenței reale, nefalsificate, a unui asemenea document dat de Radu I (cca. 1377—1383) împodobit, din pricina vechimii sale, cu porecla „Negru” doar în hrisovul lui Matei vodă Basarab din 1636 ⁷⁶. La această dată se produsese în tradiția istorică contopirea lui Radu I de la care se păstrau documente interne și Negru vodă, întemeietorul legendar al țării. Astfel o suită întreagă de hrisoave — de la Radu I, Mihail I, fiul și asociatul lui Mircea cel Bătrîn, de la Vlad Dracul din 1438/1439 (veleat 6947) și Vladislav al II-lea ⁷⁷ și-ar lua locul între documentele interne ale Țării Românești. *Simpla asociere târzie a lui „Negru” numelui marelui-voievod Radu I nu este un criteriu infailibil pentru contestarea autenticității.*

Combinăția propusă, rezemată pe amintita ipoteză a lui Nicolae Iorga, explică plauzibil elaborarea datei 1291/1292 (veleat 6800), constatată în versiunea siriacă a letopisețului Țării Românești.

În pofida nevoii de rapidă expediere a chestiunii, nu tot astfel, printr-o eroare de lectură, se poate rezolva apariția datei 1290. Redactarea litere-cifre chirilice a veleatului 6798 este prea complicată pentru a permite ipotetice corecturi, care, oricum, nu ar conduce decît la date din secolul al XIII-lea. O soluție este sugerată de versiunea letopisețului Cantacuzinesc păstrată în manuscrisele din subgrupa O : după fraza „la cursul anilor de la Adam 6798, fiind în Țara Ungurească un voevod ce l-au chemat Radul Negru voievod, mare herțeg pre Amlaș și pre Făgăraș” textul este completat cu mențiunea „în zilele lui Andreiaș craiul” ⁷⁸. Cum

⁷² „Istoriile și știri pe scurt despre domnii Țării Românești și despre petrecerea lor și vremea șederii lor în domnie precum am putut culege și aduna. Și începutul este în anul 6800 al lumii” (Anexă la Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 681).

⁷³ „Magazin istoric pentru Dacia”, V, 1847, p. 331.

⁷⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 131—132.

⁷⁵ Atribuindu-se cîmpulungenilor intenția falsificării se poate presupune deteriorarea artificială a hrisovului, menită sporirii vechimii sale pentru a putea „concura” cu succes data pietrei tombale a principelui Nicolae Alexandru (1346) și a lega privilegiile orașului de tradiționalul întemeietor al țării.

⁷⁶ Nu este exclus, după cum de altfel propunea și Hasdeu, ca Radu I să fi avut în adevăr porecla „Negru”.

⁷⁷ Cf. A. D. Xenopol, *Istoia românilor din Dacia Traiană*, vol. III, ediția a II-a, București, 1914, p. 32—35.

⁷⁸ *Istoria Țării Românești* ..., p. 226.

pretinsul hrisov al lui „Radul Negrul voievod” pentru Cîmpulungeni era de la 1291/1292 (veleat 6800), din zilele lui Andrei al III-lea, și cum acest rege al Ungariei își începuse domnia în 1290, „descălecarea” Țării Românești oricum anterioară privilegiului, nu a mai putut fi plasată decît în 1290⁷⁹. După acest anno Domini s-a transpus în chirilice complicatul veleat 6798.

Oricit de atrăgătoare, soluția avansată se sprijină pe o redacție a letopisețului atribuită primei jumătăți a secolului al XVIII-lea, unde datei 1290 i s-ar fi adăugat doar dintr-un exces de zel mențiunea domniei contemporane a lui Andrei al III-lea. În acest caz anul 1290 provine dintr-o sursă istorică, azi pierdută sau neștiută, pe care alcătuitoarea redacției închegate a cronicii Țării Românești a cunoscut-o, eventual după 1658⁸⁰. Asupra existenței reale a unui astfel de izvor medieval intern se impun câteva reflexii. În ruinele vechii mănăstiri catolice din Cîmpulung se afla în a doua jumătate a secolului al XVII-lea piatra sepulcrală a comitelui Laurencius de la anul 1300. Cel puțin cu cîțiva ani mai înainte de sfîrșitul secolului al XIII-lea la Cîmpulung se întemeiasă o așezare, din care nu lipseau, alături de localnici, și sașii. Nu este exclus ca anul 1290 să reprezinte un eveniment marcat dacă nu marcant din viața comunității cîmpulungene trăitoare sub oblăduirea voievodului român al acelor meleaguri⁸¹. Prețioasa dată se va fi păstrat în vreuna din codicile mănăstirii catolice din Cîmpulung : aici între (azi pierdutele) „Series privilegiorum et instrumentorum litteralium” s-au aflat și acele „Litterae de origine provinciae Bulgariae et Valachiae sonantes” (Diplome tratînd originea provinciilor Bulgaria și Valahia), inserate limitelor anilor 1612— și 1616/1618⁸².

Cîteva repere se cuvin fixate la capătul discuției unei chestiuni evoluînd prea adesea pe terenul mișcător al plauzibilului și probabilului : a. Versiunea siriacă a patriarhului Macarie de Antiohia (cca. 1658—1664)

⁷⁹ Data 1291/1292 a hrisovului pentru Cîmpulung a atras precizarea „în zilele lui Andreiaș cralul”; la o nouă socotință lundu-se seamă că privilegiul nu se putuse da decît după „descălecat” dar oricum în vremea domniei regelui amintit s-a ajuns la singura posibilitate rămasă — fixarea întemeierii la 1290.

⁸⁰ Altminteri nu se poate înțelege de ce nu a fost comunicată această dată a „descălecatului” — 1290 — patriarhului Macarie de Antiohia.

⁸¹ Cit privește data 1310 a anelor lui Luccari ea trebuie pusă probabil în legătură cu aceea a reconstrucției Făgărașului simultană cu încoronarea regelui Carol Robert d'Anjou (v. între altele *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, ed. Josephus Trausch, I, Coroniae, 1847, p. 19); de aici însă ar rezulta cunoașterea de către compilatorul cronicilor raguzane a întregii „legende a descălecatului”, cu venirea lui Negrul voievod din Făgăraș. Pentru anul 1315 obținut de Alexandru Lapedatu, *op. cit.*, p. 293 printr-o corecție a datei 1215, care ar fi totodată acela al versiunii reale a pisaniei puse în vremea lui Matei vodă Basarab la mănăstirea din Cîmpulung (v. Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 53—54) trebuie remarcat faptul că el nu coresponde intervalului domniei lui Negru vodă stabilit de cronică țării — respectiv 1289—1290/1313/1314 (24 de ani). Este încă o dovadă a incompatibilității pisaniei de la Cîmpulung cu prespușele anale ale începuturilor țării din vremea lui Matei Basarab.

⁸² N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, p. 274; pentru comparație v. *Protocollum Provinciae Bulgariae et Walachiae* păstrat odinioară într-un codice al mănăstirii catolice de la Tirgoviște, publicat de Bogdan Petricicu-Hasdeu, *Archiva istorică a României*, I^o, 1865, p. 46—47.

reprezintă prescurtarea celei mai vechi cronici încheiate a Țării Românești de la origini și pînă în secolul al XVII-lea, redactată se pare la curtea principelui Mihnea al III-lea (1658—1659).

b. Capitolul introductiv al acestei redacții, privitor la originile Țării Românești, constituie *Legenda minor* a „descălecatului lui Radul Negrul voievod” și se păstrează în unele manuscrise ale cronicii Bălenilor.

c. *Legenda maior* a „descălecatului” apare odată cu *Letopisețul Cantacuzinesc*; acordindu-i-se o valoare de manifest ea justifică și legitimează domnia Cantacuzinilor⁸³.

d. Atît *Legenda minor* cît și *maior* ale „descălecatului” reprezintă consemnarea interpretată a tradiției istorice a originilor principatului Țării Românești ce nu poate fi redusă la o simplă invențiune cărturărească din veacul al XVII-lea.

Impuse de nevoia unei încheieri, reperatele amintite, cu toată prezumția denumirii lor, nu sînt și nu pot fi mai mult decît ipotezele etapei actuale din drumul nesfîșit al cercetării istoriei medievale românești⁸⁴.

LES ANNALES DES CÂNTACUZÈNE ET LA TRADITION HISTORIQUE DES ORIGINES DE LA PRINCIPAUTÉ DE VALACHIE

— RÉSUMÉ —

Deux grands dossiers de l'histoire roumaine — celui traitant de la fondation de la principauté de Valachie et celui portant sur les débuts de son historiographie aux XVI-e et XVII-e siècles restent encore à classer. La présente étude se propose d'aborder conjointement les deux questions en s'appuyant, parmi d'autres sources, sur la chronique de Valachie (les années 1292—1664) rédigée par Macarie Za'im, patriarche d'Antioche, voyageur dans les pays roumains vers la sixième décennie du XVII-e siècle, chronique récemment mise au jour (1970, Virgil Cîndea). Les conclusions de l'analyse sont les suivantes : a. La version siriague due au patriarche Macarie, rédigée vers 1658—1664, représente un abrégé des plus anciennes annales complètes de la Valachie, depuis ses origines médiévales jusqu'au milieu du XVII-e siècle, annales élaborées probablement par l'ordre et à la Cour du prince Michel Radul — Mihnea III (1658—1659). Une preuve à l'appui en est la dignité archiducal („mare herțeg”) introduite seulement par ce prince dans son titre officiel et qu'on retrouve dans le prologue des annales dans le titre du légendaire fondateur de la Valachie Radul „le Noir”. b. Le chapitre introductif de cette composition des annales sur les origines de la Valachie représente la *légende mineure* du „descensus” (fon-

⁸³ V. mălastra argumentație a însuși stolnicului Constantin Cantacuzino către generalul conte Marsigli în favoarea descendenței Basarabești a familiei sale, vrednic pandant al adnotărilor cronicii (*Catalogo dei princîpi della Walachia*, în N. Iorga, *Manuscripte din bibliotecă străine*, în AARMSI, s. II, t. XXI, 1899, p. 73—76).

⁸⁴ „... ajunge un punct de vedere nou, o informație neașteptată pentru a spulbera o întregă interpretare și a reduce la nimic cea mai ispititoare ipoteză” (N. Iorga, *Două concepții istorice*, în AAR, *Discursuri de recepție*, s. II, t. XXXV, 1911, p. 4).

dation) de la principauté par le voïévode Radul „le Noir” ; elle est comprise dans quelques manuscrits de la chronique dite de la famille des Băleanu. c. La *légende majeure* du „descensus”, tissée des éloges de la famille des Basarab et leurs descendants collatéraux, les Brancovan et les Cantacuzène, surgit seulement avec la rédaction des annales de cette dernière famille (vers 1670—1680) ; si on donne à cette élaboration la valeur d’un manifeste politique, elle peut légitimer le règne des Cantacuzène en Valachie. d. Les deux formes, courte et ample, de la légende du „descensus” sont des récits interprétatifs sur la tradition historique des origines de la Valachie, tradition qu’il ne faut pas considérer comme une simple invention livresque mise en vedette seulement à la Cour du prince roumain Mathieu de Brankovan (1632—1654) afin de légitimer son règne.

L’étude relève en passant le sens de la légende du „Prince Noir” (Negrul Vodă), le héros éponyme de la fondation de la Valachie, couvrant les origines politiques médiévales du peuple *Nigrorum Romanorum Colonia* des annales vénitiennes (première moitié du XIV-e siècle) et le blason imaginé pour la Valachie au Concile de Constance (1417) — les têtes des noirs — également pour désigner, conformément à la symbolistique du temps, la continuité politique des Roumains — *les Romains noirs* — dans les pays des Carpathes, du Danube et de la mer Noire.

CONTRIBUȚIA ROMÂNIEI LA ÎNTEMEIEREA SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR

DE

ION M. OPREA

Zguduite puternic de flagelul războiului, statele beligerante și nebeligerante din întreaga lume au început, încă din ultimii ani ai ostilităților, să se preocupe insistent de făurirea mijloacelor capabile să prevină repetarea unei asemenea calamități sociale. Deoarece războiul căpătase din însuși momentul izbucnirii sale proporții mondiale oamenii politici, juriștii și ideologii de orientări diferite dar cu stare de spirit pacifistă și-au îndreptat eforturile spre înființarea unor instituții diplomatice care să slujească întreaga colectivitate internațională și să împrumute astfel păcii un caracter universal. La temelia unei întreprinderi atât de anevoioase și de complicate stătea ideea că „efectele unui mare război domină lung timp diplomația”¹. Ideea aceasta ilustrată ulterior prin tendința statelor învinse de a menține și de a mări prăpastia contradicțiilor care le-a separat de țările învingătoare în anii războiului, s-a dovedit adine ancorată în realitățile politice europene.

Din frământarea generală menită să caute soluțiile cele mai eficace pentru evitarea conflictelor militare dintre țări, s-a desprins și s-a impus tot mai mult atenției diplomaților, concluzia că instaurarea unei păci durabile, devenea posibilă numai pe calea asocierii națiunilor într-un organism diplomatic la baza căruia să stea principiul egalității în drepturi a statelor mari și mici. Se pare că ideea creării Societății Națiunilor s-a născut în Anglia, sau în orice caz a făcut obiectul atenției cercurilor conducătoare britanice înainte ca ea să intre în discuția autorităților din alte țări. „Deja la prima ședință a cabinetului militar imperial ținut la Londra în primăvara anului 1917 — scrie Lloyd George — s-a discutat problema Ligii Națiunilor. Ea a fost analizată mai întâi într-una din comisiile speciale și apoi discutată în adunarea întregului cabinet”². Mai mult discuția din cabinetul britanic — după cum susține premierul englez — n-a făcut decât să continue lucrările unei comisii înființate în ianuarie 1917 cu scopul precis de a elabora planul amănunțit în vederea întemeierii Ligii Națiunilor³.

După aproximativ cinci luni de la ședința cabinetului militar englez problema înființării Ligii Națiunilor a intrat în mod nemișlocit și în preocupările parlamentului francez care la începutul lunii iunie 1917 a adoptat

¹ „La Vie”, 1 octombrie 1925.

² David Lloyd George, *Pravda o mirnkh dogovorah*, Moskva, 1957, p. 515.

³ *Ibidem*, p. 516.

în acest sens o rezoluție în care se spunea : „departe de el orice idee a subjugării altor popoare, parlamentul nădăjduiește că eforturile armatei republicii și a aliaților ei vor permite, după înfrângerea militarismului prusac să ofere garanții solide păcii și independenței statelor mari și mici în egală măsură, pe calea asocierii lor în Liga Națiunilor a cărei întemeiere se pregătește deja”⁴.

În lumina acestor date apare limpede că Marea Britanie, Franța și Italia n-au fost surprinse de proiectul lui Woodrow Wilson privitor la înființarea Societății Națiunilor cu atât mai mult cu cât acest proiect, anunțat în cadrul celor 14 puncte a fost prezentat în fața congresului american abia la începutul anului 1918⁵.

Preocupările cercurilor conducătoare ale marilor puteri aliaste, de a organiza o asociație a tuturor națiunilor care să contribuie la reglementarea conviețuirii pașnice dintre state, deși se găseau într-o fază incipientă au inspirat și guvernele celorlalte țări angajate sau neangajate în război. Influența acestor preocupări s-a resimțit deosebit de profund în Elveția, Germania, Austro-Ungaria, România și în alte țări europene ai căror factori de răspundere politică au și trecut, fără întârziere, la examinarea proiectului de înființare a Ligii Națiunilor, încercând fiecare din punctul său de vedere să-i precizeze obiectivele și să-i definească principiile. Astfel, Consiliul federal elvețian, în urma cercetărilor întreprinse de o comisie specială înființată la începutul lunii mai 1918⁶, a elaborat un adevărat proiect de întemeiere a Societății Națiunilor, care în linii generale îmbrățișa vederile președintelui Americii Woodrow Wilson. Alături de numeroase concluzii, de altfel foarte valoroase, proiectul elvețian pune în relief ideea că : „tot ceea ce va fi făcut pentru a evita conflictele armate care iau din ce în ce mai mult caracterul unor catastrofe mondiale devastatoare va fi înainte de toate în interesul statelor mici”⁷.

Din spirit de solidaritate cu interesele țărilor mici și mijlocii guvernul elvețian, prin legăția sa de la Paris, a ținut în permanență la curent autoritățile românești cu stadiul lucrărilor pregătitoare în vederea creării Societății Națiunilor⁸.

Intrînd în sfera acestor frământări internaționale, diplomația românească a căutat să contribuie pe diferite căi, la realizarea ideii preconizată de marii aliați. Atitudinea sa față de proiectul marelui edificiu al păcii s-a distins prin fermitate și hotărîre încă din momentul afirmării ei. Această afirmare i-a fost prilejuită în luna iulie 1918, de publicarea intențiilor Germaniei și Austro-Ungariei de a se alătura eforturilor Antantei în vederea organizării unei Asociații a Națiunilor care potrivit concepției Puterilor Centrale trebuia să cuprindă încă de la întemeiere nu numai statele învingătoare, ci și statele învinse cu drepturi depline și fără a suporta mai întîi consecințele firești ale înfringerii⁹.

⁴ *Ibidem*, p. 516.

⁵ *L'Europe du XIX et du XX siècle (1914—aujourd'hui)*, vol. VI. Problèmes et interprétations historiques, Librairie Fischbacher Marzorati, Paris, 1964, p. 805.

⁶ Arh. M.A.E., fond Berna. Probleme politice, vol. 21, perioada 1918 — noi 1919, nepaginat.

⁷ Arh. M.A.E., fond 71—1914, E1, vol. 15, perioada 1914—1918, p. 131.

⁸ Arh. M.A.E., fond Paris, Conferința Păcii, vol. 53, p. 391.

⁹ Col. House, *Ce qui se passa à Paris en 1918—1919*, Payot—Paris, 1923, p. 411.

Diplomația românească s-a ridicat cu toată vehemența împotriva concepției Puterilor Centrale, demonstrând caracterul vătămător al scopurilor ei nemărturisite și dezvăluindu-i șubrezenia bazelor pe care era construită. Ea și-a făcut cunoscută poziția în coloanele presei străine, în diferite expuneri ale membrilor emigrației române la Paris dar mai cu seamă în ziarul „La Roumanie” unde prin articole pline de fermitate și cumpătare preciza că Germania și Austro-Ungaria voiau într-adevăr să sprijine acțiunea diplomatică a Puterilor Antantei, dar cu gândul ascuns de a-și salva pozițiile, sugerind guvernelor aliate și opiniei publice în general, că prin intrarea în aceeași organizație internațională cele două tabere beligerante ar avea scopuri concordante și deci „ar fi inutil să se continue războiul cu toate ororile și crimele lui . . .”¹⁰. Diplomația românească a arătat că prin această formulă, aparent logică, Germania, Austro-Ungaria și aliații lor urmăreau un triplu scop și anume : să încheie cât mai repede și cât mai onorabil ostilitățile cărora nu le mai puteau face față, să evite răspunderile și vinovățiile pentru declanșarea primului război mondial și să devină membrii Asociației Națiunilor care le-ar permite menținerea neștirbită a statu-quo-ului european antebelic, a coloniilor și a poziției lor politice, economice și financiare. Acesta era desigur un mod ingenios de a câștiga războiul prin mijloace politice și de a transforma înfringerea iminentă într-o victorie plină de perspective.

Construcția unei asemenea tactici politice pornea de la interpretarea subiectivistă, forțată și simplistă a noțiunii captivante de Societate a Națiunilor, în care, formal, ar fi avut dreptul să intre și națiunile învinse fără îndeplinirea prealabilă a unor condiții obligatorii. „Pentru Germania și Austro-Ungaria — scria unul din membrii emigrației române la Paris, profesorul universitar Constantin Simpson — Societatea Națiunilor ar fi o asociație de state așa cum sînt ele constituite acum, așa cum sînt croite de război, o asociație care consacră o stare de lucruri existentă în momentul acordului, fără reglementarea contului, fără restabilirea echilibrului și a dreptului, uitînd sancțiunile, și ocolind pedepsele cuvenite . . .”¹¹. Descifrînd sensul răstălmăcirii noțiunii de Societate a Națiunilor, organul de publicitate al diplomației românești în apus „La Roumanie” arăta : „În această formulă și în aparență afirmația ar putea să pară fondată. Ea este însă esențialmente eronată căci ea derivă dintr-o interpretare deplasată a expresiei : Societatea Națiunilor. Pentru popoarele Antantei această expresie însemnează o asociație între popoare libere, care concep în același fel organizarea libertății, repudiînd anticipat orice idee de forță, de violență, de injustiție, însemnează o comuniune voluntară, de aspirații, de interese, un acord al bunei credințe care va exclude însăși ideea de război sau a mijloacelor de ducere a războiului”¹². Astfel diplomația românească a pus în relief caracterul diametral opus dintre cele două concepții privitoare la întemeierea Societății Națiunilor și la rolul acestei instituții în reglementarea noii ordini internaționale. Ea a formulat limpede concluziile demonstrației făcută cu acest prilej arătînd fără echivoc : „Nu e

¹⁰ „La Roumanie”, 8 août 1918.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

posibilă întemeierea unei Societăți a Națiunilor împreună cu Germania și acoliții ei, atita vreme cit Germania va fi și va persista să fie ceea ce este : un imperiu prădălnic, dirijat de o castă războinică inumană și necivilizată . . . , cu o mentalitate anacronică . . . ”¹³.

Această pledoarie împotriva admiterii Puterilor Centrale ca membre fondatoare al Ligii Națiunilor nu era decit o latură a concepției diplomatice românești cu privire la condițiile pe care trebuia să le îndeplinească un stat pentru a fi primit în instituția internațională ce se proiecta.

Potrivit punctului de vedere al diplomației românești pentru ca o țară să poată deveni membră a Ligii Națiunilor trebuia ca pe lângă un anumit grad de cultură să fie și satisfăcută pe deplin prin pacea încheiată deoarece o țară care avea de formulat aspirații naționale n-ar fi putut să aibă încredere în judecata noului areopag internațional¹⁴.

Același interes a manifestat diplomația românească, în faza incipientă a discuțiilor și față de problema structurii Societății Națiunilor și a mai precis față de formele organizatorice menite să creeze acestei asociații posibilitatea de a fi deopotrivă de folositoare tuturor statelor indiferent de mărimea lor. Diplomații români au considerat că înființarea unei Ligi din toate națiunile lumii sau numai din Franța, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii și Italia, după cum se degaja din principalele proiecte consacrate acestei chestiuni pînă la deschiderea conferinței de pace, nu corespundea așteptării legitime a popoarelor, cel puțin în primii zece ani posteriori încetării războiului¹⁵. „Liga celor patru mari state — potrivit acestei concepții — ar fi putut să devină o Antantă egoistă care și- r fi împărțit pămîntul în patru sfere de influență, în timp ce Liga care ar fi compusă din toate popoarele ar deveni curînd o bursă unde cei care speculează ar fi mereu nemulțumiți”¹⁶.

Pentru reglementarea raporturilor dintre state cel puțin în primii zece ani după război, cercurile diplomatice din cadrul emigrației române de la Paris considerau, deși cu anumite rezerve, mai utilă înființarea concomitentă a două asociații a națiunilor dintre care una compusă din marile puteri mondiale iar alta din statele mici, europene și extraeuropene¹⁷. Rămînînd independente una de alta aceste Ligi urmau să se ocupe de interesele specifice membrilor lor iar soluționarea problemelor comune celor două grupuri de state urma să fie încredințată unei comisii mixte. În timpul coexistenței celor două Ligi interesele țărilor mici trebuiau — potrivit acestei concepții — coordonate puțin cîte puțin și apoi atrase în sfera intereselor mondiale.

Deși aveau parțial, un caracter nerealist sau nu prezentau decit valoarea unor soluții ipotetice, ideile și propunerile cercurilor diplomatice ale emigrației române de la Paris, privitoare la forma de organizare a Ligii Națiunilor vădeau, fără îndoială, interesul sincer și tendința manifestă a diplomației românești de a contribui la înfăptuirea uneia din cele mai cuprinzătoare și mai folositoare instituții internaționale din perioada contemporană.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, 16 janvier 1919.

¹⁵ Ibidem, 16 janvier 1919.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, 16 janvier 1919.

După o dezbatere aprinsă, la care a participat, mai mult de șase luni, majoritatea cercurilor diplomatice mondiale, inițiativa marilor puteri aliate, de a crea o asociație a națiunilor a căpătat, în ochii popoarelor, adevăratele sale dimensiuni și valențe. Traducerea în viață a inițiativei anglo-franco-americane a început la ședința inaugurală a Conferinței de pace. Cu acest prilej adunarea generală a delegaților, acceptînd propunerea lui Wilson, a hotărît înființarea Societății Națiunilor și elaborarea statutului ei care să facă parte integrantă din tratatele de pace ¹⁸.

Întrucît rezoluția Conferinței de pace „nu făcea decît să enumere în termeni generali cîteva din scopurile asociației . . .” ¹⁹ întreaga muncă de elaborare a Chartei Ligii Națiunilor, a trecut în sarcina unei comisii speciale compusă din „oameni de stat care se bucurau de o reputație mondială” ²⁰ ca : premierul Italiei, Orlando, reprezentantul Iugoslaviei Vesnitch, reprezentantul Cehoslovaciei Kramarz, ministrul afacerilor străine al Belgiei Himans, premierul Greciei Venizelos, reprezentantul Chinei Welington Koo, generalul englez Smuts, Lordul Robert Cecil, reprezentantul Braziliei Pessoa, delegatul francez, Leon Bourgeois, delegatul portughez Reis și alții ²¹.

Lucrînd sub conducerea personală a președintelui Americii Wilson, comisia pentru elaborarea pactului Ligii Națiunilor a devenit prin caracterul și întinderea obligațiilor sale „organul cel mai important al Conferinței de pace” ²². Activitatea acestei comisii, chemată să introducă în domeniul politicii practice unul din idealurile popoarelor, nu a fost izolată de preocupările cercurilor diplomatice ale diferitelor țări. Numeroși experți în materie juridică, diplomați și oameni politici cu renume internațional, au anticipat lucrările comisiei elaborînd un mare număr de proiecte ale statutului Societății Națiunilor și tinzînd pe această cale să promoveze, înainte de toate, interesele țărilor pe care le reprezentau ²³. Firește, odată cu apărarea punctului de vedere al țării lor, autorii fiecărui proiect încercau să transforme această mare idee într-un act salutar politicii internaționale, într-o forță materială a cărei semnificație și importanță era menită să pătrundă adînc în conștiința popoarelor.

În modul cel mai insistent au reținut atenția comisiei proiectele de statut elaborate de către delegațiile franceză, engleză, americană și germană. Dezbaterea unor principii care stăteau la temelia acestor proiecte a pus în relief contradicțiile adînci dintre reprezentanții marilor puteri din sinul comisiei.

Proiectul francez deși elaborat pe baza principiului general enunțat de președintele Republicii Raymond Poincaré, după care Liga Națiunilor, alcătuită din statele victorioase urma să fie „un instrument de pace și nu o armă de răzbunare și de stăpînire” ²⁴, a dat naștere la vii discuții ²⁵. În

¹⁸ Col. House, *op. cit.* p. 310.

¹⁹ *Ibidem*, p. 313.

²⁰ *Ibidem*, p. 318.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, p. 318.

²³ *Ibidem*, p. 313.

²⁴ „Adevărul”, 8 ianuarie 1919.

²⁵ Col. House, *Op. cit.* p. 319.

concepția cercurilor guvernante franceze Societatea Națiunilor trebuia să fie înainte de toate „un factor de protecție a Franței contra unui atac german”²⁶. De aceea programul francez considera absolut necesară instituirea unei forțe militare internaționale, care să stea în spatele Ligii Națiunilor și să-i asigure aplicarea hotărârilor adoptate.

Împotriva acestei prevederi a proiectului francez care pe lângă scopurile cu caracter general ascundea și intenția Republicii de a deveni hegemonul Europei, s-au ridicat vehement reprezentanții Statelor Unite și ai Marii Britanii respingând ideea creării unei armate internaționale însă reținând în schimb celelalte principii care de altfel „urmau de aproape proiectul elaborat de Wilson”²⁷.

O soartă mai rea i s-a rezervat proiectului german, deși s-a dovedit a fi unul din cele mai complete și mai îndrăznețe proiecte din câte s-a prezentat comisiei prevăzând printre alte principii: obligația membrilor Societății Națiunilor „de a-și garanta reciproc posesiunile teritoriale”²⁸ și înzestrarea Ligii cu organe permanente ca: un congres al statelor, un parlament mondial, o curte de justiție, un oficiu internațional de conciliere etc.²⁹.

Odată cu respingerea integrală a proiectului german a fost respinsă și cererea Germaniei de a intra în Liga Națiunilor ca membru fondator deși Wilson a visat și înainte de începerea conferinței de pace și în timpul conferinței să imprime acestei asociații a națiunilor, un caracter universal căci „numai universalitatea putea să-i asigure eficacitatea sa”³⁰. De altfel, ca urmare a opoziției statelor aliate și asociate, care nu puteau să uite distrugerile sistematice provocate de inamic, a fost refuzată intrarea tuturor Puterilor Centrale, în Liga Națiunilor „pînă ce ele nu vor fi făcut proba bunelor lor intenții”³¹.

După aproximativ o lună de muncă, membrii comisiei reușind să concilieze diferite poziții contradictorii și să integreze amendamentele cele mai valoroase în textul general, au elaborat proiectul de statut al Societății Națiunilor pe care l-a supus dezbaterii conferinței de pace în ziua de 14 februarie 1919³².

Discuția proiectului de statut a Ligii Națiunilor în plenarele conferinței de pace a reclamat participarea activă a celor mai multe delegații care timp de peste două luni de zile au înfățișat cu spirit de răspundere atît propria lor poziție cît și poziția statelor aliate în general. Cu această ocazie, susținerea punctului de vedere al României ca și al celorlalte state aliate din sud-estul Europei a fost încredințată premierului Greciei Venizelos³³. Prin intermediul aliatului său, ca și pe alte canale diplomatice,

²⁶ *Ibidem*, p. 320.

²⁷ „La Roumanie”, 10 april 1919.

²⁸ „Deutsches Zentralarchiv Auswärtiges”, nr. 57101, p. 19.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *L'Europe du XIXe et du XXe siècle (1914—aujourd'hui)*, vol. VI, Problèmes et interprétations historiques, Librairie Fischbacher Marzorati, Paris, 1964, p. 805.

³¹ C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol. III, Edit. Casa Școalelor, București, 1925, p. 530.

³² Col. House, *Op. cit.*, p. 315.

³³ „La Roumanie”, 20 février, 1919.

România și-a manifestat spiritul său internaționalist evocînd pacifismul înăscut al populației sale „mereu favorabilă arbitrajului și mijloacelor civilizate de a evita războiul”³⁴. Astfel, pe căi indirecte, delegația română a făcut să pătrundă în atmosfera conferinței de pace, ideea că virtuțile poporului român și „aptitudinile sale pentru o viață civilizată l-au transformat de mult în candidat matur pentru locul de membru al Societății Națiunilor”³⁵.

În calitate de virtual membru al Societății Națiunilor România a luat parte la lucrările comisiei juridice, organizată din inițiativa Quai d'Orsay-ului cu scopul de a contribui la elaborarea celor mai importante documente ale conferinței de pace³⁶. Reprezentantul României în această comisie cunoscutul juriconsult Rosenthal a adus alături de reprezentanții celorlalte țări, o contribuție însemnată la elaborarea proiectului de statut al Societății Națiunilor ca și la redactarea lui definitivă³⁷.

Paralel cu eforturile depuse în comisia consilierilor juridici, experții și diplomații români au desfășurat o activitate remarcabilă și în alte organisme ale conferinței de pace, constituite cu scopul de a facilita elaborarea statutului Societății Națiunilor. În etapa redactării proiectului de statut ca și în etapa dezbaterii lui în plenarele conferinței de pace o serie de reprezentanți ai diplomației românești au colaborat intens cu diplomații altor țări, în „Uniunea asociațiilor liber aliate pentru Societatea Națiunilor” examinînd principiile de bază ale viitorului pact și formulînd propuneri noi pe care apoi le transmitea Consiliului Suprem. În conferințele acestei Uniuni care au avut loc la Londra în lunile ianuarie și martie 1919 „cugețarea română cu privire la proiectul de pact al Societății Națiunilor”³⁸ a fost dusă de către exponenți remarcabili ai vieții culturale și politice ca: Ermil Pangrati, Elena Văcărescu și Demetru Negulescu în calitate de trimiși ai Asociației române pentru Liga Națiunilor constituită la Paris, în luna ianuarie 1919, sub președinția cunoscutului jurist C. Dissescu³⁹. După ce au analizat, împreună cu reprezentanții Angliei, Franței, Statelor Unite ale Americii, Chinei, Greciei, Iugoslaviei, Belgiei, Japoniei și Italiei⁴⁰, amendamentele referitoare la proiectul de pact al Societății Națiunilor, prezentat de către președintele Wilson conferinței de pace, delegații Asociației române au înfățișat punctul lor de vedere privitor la principiile pactului care urma să reglementeze și să guverneze relațiile internaționale. Invocînd noua concepție care se afirma tot mai insistent pe arena diplomației internaționale, după terminarea primului război mondial, precum și o serie de argumente juridice, politice, morale și naționale, delegații Asociației române au susținut că statutul Ligii trebuia înainte de toate să consacre, „egalitatea în drepturi a tuturor țărilor membre ale Societății Națiunilor nu numai în corpul delegațiilor (adică în Adunarea generală) ci și în alte organe permanente ale Societății, și în mod particular în comitetul

³⁴ „La Roumanie”, 20 février 1919.

³⁵ Ibidem.

³⁶ „Adevărul”, 18 ianuarie 1919.

³⁷ Ibidem, 7 februarie 1919.

³⁸ Ibidem, 25 aprilie 1919.

³⁹ Ibidem, 19 februarie 1919.

⁴⁰ „La Roumanie”, 10 avril 1919.

său executiv”⁴¹. Acest principiu căpăta, după concepția diplomației românești o semnificație majoră în viața politică mondială deoarece era menit să proclame dreptul popoarelor la un tratament egal în fața legislației internaționale. „Idea discriminatorie care consacră inegalitatea în drepturi a statelor împărțindu-le, din acest punct de vedere, în puteri mari și puteri mici — spunea Dimitrie Negulescu într-o ședință a Uniunii asociațiilor pentru Liga Națiunilor — nu mai corespunde noii concepții a lumii. Aceste expresii corespund vechilor idei, vehiculate pe cînd pacea nu era bazată pe drept ci pe un echilibru al forțelor”⁴².

Prin delegații săi la conferințele Uniunii, Asociația română pentru Societatea Națiunilor a făcut un apel călduros la oamenii politici de pretutindeni cerindu-le să părăsească vechile principii ale diplomației antebelice potrivit cărora noțiunea de suveranitate națională includea și dreptul absolut al statelor de a rezolva diferendele dintre ele pe calea războiului. Pledoaria diplomaților români împotriva acestor principii însemna implicit adeziunea lor la proiectul de statut al cărei principală operă trebuia să fie „unirea popoarelor în Societatea Națiunilor pentru a tranșa în mod amical toate conflictele”⁴³ dintre ele. Urmînd cu fidelitate linia acestui raționament ei cereau ca viitoarea Societate a Națiunilor să concilieze cu toată cumpătarea „două principii fundamentale care par diametral opuse”⁴⁴ și anume principiul suveranității de stat așa cum era conceput în dreptul internațional antebelic și principiul respectării statutului Societății Națiunilor care interzicea oricărui stat să recurgă la război agresiv, era considerat de unii juriști ca un factor de știrbire a suveranității naționale. Armonizarea acestor două principii în cadrul Societății Națiunilor trebuia să ducă la suprimarea dreptului fiecărei țări de a recurge la război ca măsură supremă pentru soluționarea conflictelor dintre ele și în același timp la menținerea intactă a suveranității naționale grevată de această servitute internațională.

Traducerea în viață a principiului suveranității naționale și al egalității în drepturi a tuturor statelor ca și soluționarea altor probleme ale comunității internaționale reclamau statuarea expresă a unor noi prevederi în pactul Societății Națiunilor. Ele au constituit obiectul propunerilor, pe care delegații români le-au prezentat și le-au susținut în fața celei de-a doua conferințe a Uniunii asociațiilor liber aliatale ținută la Londra în luna martie 1919⁴⁵.

Prin aceste propuneri se urmărea ca Societatea Națiunilor să devină „un organ permanent cu putere legislativă, judecătorească și executivă”⁴⁶ care să fie înzestrată cu organe de poliție și o armată interaliată capabilă să contribuie la aplicarea sancțiunilor politice, economice și militare adoptate împotriva agresorului⁴⁷. Totodată propunerile delegaților români recomandau: să se interzică pe viitor încheierea tratatelor secrete, să se

⁴¹ Ibidem.

⁴² „Bulletin d'Information Roumain”, 20 mai 1919, p. 10.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ „La Roumanie”, 10 april 1919.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

recunoască minorităților dreptul de a se instrui și de a practica orice cult religios, să se recunoască femeilor dreptul de a fi reprezentate în Societatea Națiunilor și în sfârșit să se reglementeze legislația muncii în spiritul concepției moderne a lumii⁴⁸.

Cu anumite corective propunerile delegaților români au fost admise în unanimitate de către paricipanții la conferința Uniunii asociațiilor naționale de la Londra. Ele au fost înscrise printre amendamentele propuse de către delegații celorlalte țări și transmise conferinței de pace⁴⁹. Odată cu adoptarea lor, s-au încheiat și lucrările Uniunii asociațiilor liber aliate care după aprecierea lui Ermil Pangrati „au constituit un pas înainte spre înfăptuirea Societății Națiunilor care trebuie să fie și va fi cu certitudine o garanție a independenței și a păcii mai ales pentru statele mici”⁵⁰.

Amendamentele propuse de membrii Uniunii asociațiilor naționale ca și de participanții la plenarele conferinței de pace au servit la completarea și redactarea definitivă a proiectului de statut al Ligii Națiunilor. Acest document de o mare importanță istorică, prin care s-au stabilit principiile, funcțiile și structura Societății Națiunilor, a fost adoptat în ziua de 28 aprilie 1919 de către adunarea generală a delegaților la conferința păcii de la Paris.

Prin Charta Societății Națiunilor statele contractante și-au asumat obligația de a contribui la dezvoltarea cooperăției între națiuni, supunându-se hotărârii de a nu recurge la război pentru soluționarea litigiilor dintre ele, întreținând relații bazate pe justiție și onoare, observând riguros prescripțiunile dreptului internațional și respectând cu strictete în raporturile lor mutuale toate clauzele tratatelor de pace încheiate după încetarea primului război mondial⁵¹. În virtutea prevederilor acestui pact statele semnatare s-au angajat de asemenea să nu încalce principiul egalității în drepturi a membrilor Societății Națiunilor, să recunoască necesitatea de a reduce în anumite condiții forța lor militară pînă la minimum compatibil cu apărarea lor națională, să respecte și să mențină integritatea teritorială și independența națională a tuturor membrilor Societății, să tindă la transformarea Societății Națiunilor într-o instituție universală prin acceptarea în rîndul membrilor ei a tuturor statelor, inclusiv a foștilor inamici etc. Principiile cuprinse în Charta Societății Națiunilor au inspirat popoarelor încredere și stimă, deoarece ele rezultau din acordul de voință al unui număr de 54 de state⁵² ceea ce înseamna, după observația președintelui Statelor Unite ale Americii, „voința unui număr de cel puțin 1200 milioane de oameni care făcînd război războiului nu mai vor să lase prin testament copiilor lor coșmarul unor lumi care seucid reciproc pentru a putea trăi”⁵³. Cu hotărîrea acestor milioane de oameni s-a contopit și voința poporului român, și în consecință România a devenit membru fondator al Societății Națiunilor⁵⁴.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ „La Roumanie”, 10 april 1919.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ *Tratat de pace între puterile aliate și asociate și Germania și protocolul lui. Semnate la Versailles la 28 iunie 1919*, București, Imprimeriile Statului, 1920, p. 5.

⁵² N. Titulescu, *Documente diplomatice*, Edit. politică, București, 1967, p. 296.

⁵³ „La Roumanie”, 20 février 1919.

⁵⁴ *Tratatul de pace între puterile aliate și Germania*, p. 10.

Prezența României și a celorlalte state mici și mijlocii în rîndul țărilor fondatoare ale Societății Națiunilor subliniază modificarea profundă care s-a produs în concepția juridică și politică a lumii privind egalitatea în drepturi a tuturor țărilor, marchează rolul nou pe care statele mici și mijlocii erau chemate să-l joace pe arena diplomației internaționale, și în sfîrșit dovedește spiritul internaționalist al diplomației acestor țări. Semnînd pactul, care a fondat Liga Națiunilor, România, alături de celelalte state fondatoare, a optat fără nici o rezervă pentru politica de pace, pentru apropierea între popoare indiferent de orînduirea lor economică și socială, pentru calea prosperității și progresului tuturor națiunilor. Opțiunea României ca și orientarea politicii sale externe care derivă din această opțiune au purtat girul celor mai înaintate și mai realiste personalități ale vieții politice românești din perioada interbelică, în frunte cu Nicolae Titulescu al cărui patriotism înflăcărat și remarcabil talent diplomatic l-au recomandat pentru funcția de reprezentant permanent al țării noastre la Liga Națiunilor din momentul înființării ei și pînă în anul 1936⁵⁵.

Pentru Nicolae Titulescu, Pactul care a stat la baza Societății Națiunilor n-a avut semnificația unei linii despărțitoare categorice și inflexibile, între două concepții politice, în succesiunea cărora cea nouă ar fi constituit o negație definitivă a celei vechi făurită de lumea diplomatică antebelică pentru a reglementa raporturile interstatale din acea epocă. Acest Pact reprezenta în concepția diplomatului român, doar un moment, firește de o mare importanță, în evoluția ideilor juridice și politice mondiale. „Nici Pactul Societății Națiunilor ... nici orice alt pact asemănător — spunea el — nu constituie începutul unei lumi noi sau sfîrșitul definitiv al unei lumi vechi. Ele sînt rezultatul, unei lungi evoluții și deci punctul de plecare al unei noi evoluții⁵⁶” Definiția locului și semnificației Pactului Societății Națiunilor care oglindea, pe plan politic, organizarea juridică a comunității internaționale deja înfăptuită pe plan cultural, economic și social⁵⁷ este valabilă în egală măsură și pentru Societatea Națiunilor deoarece ea nu este decît rezultatul unei convenții încheiate între statele semnatare ale Pactului.

Născută ca rezultat al eforturilor îndelungate ale diplomației internaționale, Societatea Națiunilor considerată de Lloyd George ca „mijloc nou de reglementare a diferendelor umanității”⁵⁸ a devenit obiectul celor mai diferite aprecieri ale juriștilor și oamenilor politici de pretutindeni. Diplomația românească a văzut în Societatea Națiunilor, după aprecierea lui Nicolae Titulescu, „Aurora constantă care urmează după o lungă noapte de coșmaruri prelungite”⁵⁹ sau după aprecierea profesorului universitar Traian Lalescu, membrul emigrației române de la Paris „un rezultat magnific al eforturilor unei voințe care a înfruntat cu seninătate inerția istoriei”⁶⁰.

⁵⁵ N. Titulescu, *Documente diplomatice*, Edit. politică, București, 1967, p. 817.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 289.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ „La Roumanie”, 30 janvier 1919.

⁵⁹ *Ibidem*, 6 mars 1919.

⁶⁰ *Ibidem*, 30 janvier 1919.

Punînd astfel în relief laturile pozitive ale Societății Națiunilor, diplomații români, cu puține excepții, n-au intenționat să supraestimeze forța și semnificația acestei instituții internaționale și cu atât mai mult să treacă sub tăcere neajunsurile și defectele ei congenitale. Ei și-au dat seama că Liga Națiunilor înființată acolo unde s-a încheiat pacea, în apropierea cîmpurilor de luptă, unde imaginea grozăviilor războiului păstrîndu-se mai vie decît în orice altă parte, întreținea și chiar sporea valabilitatea punctului de vedere după care statele inamice nu trebuiau să devină membri fondatori. Astfel Societatea Națiunilor nu putea să aibă de la început caracterul unei forțe juridice și politice imparțiale.

Într-adevăr, Liga Națiunilor n-a fost concepută numai ca un organism al păcii. Privită prin prisma atmosferei psihologice din momentul creării sale, a tendinței marilor puteri spre hegemonie și a griji statelor mici aliate de a-și apăra și menține revendicările naționale cucerite prin luptă, Liga Națiunilor a fost investită și cu funcția de instrument politic al învingătorilor. Pe măsură ce în rîndul membrilor Societății Națiunilor au intrat și statele învinse în primul război mondial, această funcție a slăbit dar n-a dispărut complet.

Marile puteri aliate, după cum observă economistul Virgil Madgearu, au folosit Liga Națiunilor și pentru promovarea propriilor lor interese imperialiste⁶¹. Aceste interese au fost realizate în virtutea art. 22 din Pactul Societății Națiunilor⁶² care acordînd marilor puteri aliate mandatul de a conduce și administra colonii și teritorii locuite, chipurile, de popoare incapabile să se autoguverneze a reînviat sub o formă deghizată vechiul sistem colonial.

Prevederile Pactului ofereau lumii diplomatice imaginea unei Societăți a Națiunilor înzestrată cu forțe prea limitate și prea slabe ca să se poată opune cu succes tendinței de expansiune economică a marilor puteri. Pornind de la aceste realități, diplomația românească a constatat că Ligii Națiunilor i s-a rezervat un rol foarte șters în organizarea cooperării economice și financiare a lumii, că i s-a fixat atribuții fără importanță în realizarea chestiunii reparațiilor și datoriilor interaliate; în ceea ce privește realizarea egalității economice între popoare i s-a acordat prerogative inoperante și vagi iar pentru înfăptuirea dezarmării nu i s-a lăsat decît competențe cu caracter general și imprecise⁶³. Deși oamenii de stat și diplomații din diferite țări au atribuit Societății Națiunilor, încă de la întemeiere, numeroase imperfecțiuni totuși ei au fost nevoiți să accepte valabilitatea constatării că „nu există o altă instituție care să-i poată lua locul”⁶⁴. În virtutea acestei realități și a nevoii popoarelor de a-și rezema speranțele păcii pe o instituție internațională cu mare prestigiu, majoritatea covârșitoare a statelor din Europa și din alte continente a aplaudat întemeierea Societății Națiunilor și a sprijinit-o din toate puterile. „În Europa — spunea Lloyd George — Liga a fost unanim susținută de

⁶¹ V. Madgearu, *Agrarism, capitalism, imperialism*, Edit. Economist, București, 1936, p. 166.

⁶² *Traité de Versailles 1919*, Berger-Lvrault Editeurs, Nancy-Paris—Strasbourg, 1925, p. 19.

⁶³ V. Madgearu, *Op. cit.*, p. 165.

⁶⁴ N. Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 843.

toate guvernele și parlamentele . . . Popoarele Europei au făcut orice le-a stat în putință pentru ca ea să-și înceapă activitatea”⁶⁵.

În ciuda acestei aprecieri, întemeierea Ligii Națiunilor n-a avut numai ecouri pozitive și n-a trezit numai simpatii în lumea politică de pretutindeni. În anumite țări europene și în primul rînd în fostele țări inamice crearea Ligii Națiunilor a fost privită cu scepticism, și chiar cu ostilitate. Cauza acestei stări de lucruri rezidă în lipsa a două mari puteri din rîndul membrilor fondatori — Statele Unite ale Americii și Rusia Sovietică unde războiul civil și intervenția marilor puteri făceau imposibilă întreținerea unor relații diplomatice normale cu statul sovietic. Personalități politice marcante din diferite țări, dar mai ales din statele mici învinse, au încercat să minimalizeze și chiar să ridiculizeze întemeierea Societății Națiunilor ca instrument de menținere a păcii. Atitudinea lor a întîmpinat dezaprobarea unanimă a susținătorilor Societății Națiunilor, printre care se numărau și oamenii politici români de prestigiu. „Ridicularizarea, în trecutul apropiat, a Ligii Națiunilor de către oamenii de stat ai țărilor mici — scria Virgil Madgearu după cîțiva ani de la încheierea conferinței de pace — a fost o greșeală de neiertat. Țările mici au interes mai mare să existe o puternică Ligă a Națiunilor decît statelor mari. Statele mai mari au găsit totdeauna prilej de înțelegere reciprocă pentru exploatarea celor mici. Numai cînd statele mici vor avea asigurarea păcii de la o Ligă a Națiunilor ca să-și dezvolte opera de civilizație, numai atunci își vor putea realiza misiunea lor”⁶⁶.

Dovada cea mai concludentă a interesului diferit pe care îl puitau Ligii Națiunilor statele mari și cele mici au oferit-o Statele Unite ale Americii, al căror senat plasîndu-se pe poziția izolaționismului, inaugurat prin doctrina președintelui Monroe, a refuzat să ratifice tratatele de pace și să adere la Societatea Națiunilor silind și pe Woodrow Wilson să renunțe la visurile și speranțele sale de a salvagarda pacea lumii prin intermediul unei asociații universale a națiunilor.

Lipsită de concursul Americii de Nord, și deci cu perspective reduse de a-și îndeplini misiunea, Societatea Națiunilor, își începe totuși activitatea în ziua de 15 noiembrie 1920 la sediul său permanent de la Geneva.

L'APPORT DE LA ROUMANIE À LA FONDATION DE LA SOCIÉTÉ DES NATIONS

— RÉSUMÉ —

La fondation de la Ligue des Nations a été l'un des actes politiques les plus importants de la diplomatie internationale d'après-guerre. Le projet de constitution de cet organisme fut lancé officiellement par le président des Etats-Unis, Woodrow Wilson, et il exerça une influence positive sur les Etats victorieux parmi lesquels la Roumanie.

Les milieux diplomatiques roumains ont fourni des efforts considérables tout au long de la période d'examen et d'accomplissement du pro-

⁶⁵ David Lloyd George, *Op. cit.*, p. 540.

⁶⁶ V. Madgearu, *Op. cit.*, 169.

jet de constitution de la Société des Nations. Dans une première phase, ils se sont levés avec véhémence contre la conception des Puissances Centrales selon laquelle la Ligue des Nations devait compter dès sa fondation non seulement les Etats victorieux mais aussi les Etats vaincus pour qu'ils échappent, de la sorte, aux conséquences de la défaite.

Dans le même temps, la diplomatie roumaine a manifesté un vif intérêt envers le problème de la structure de la Ligue des Nations. Elle a combattu l'idée initiale de la création d'une Société des Nations composée uniquement des grandes puissances pour la raison qu'un tel organisme international serait devenu une autorité égoïste qui n'aurait pas répondu aux attentes légitimes des peuples.

C'est pourquoi, les milieux diplomatiques roumains, notamment ceux de l'émigration, soutenaient la fondation pour le début, de deux Sociétés des Nations, dont une composée des grandes puissances mondiales et l'autre, des petits Etats. Peu à peu, ces organismes mondiaux devaient s'approcher par l'intermédiaire d'une commission mixte et se grouper en une seule, directement ou par l'entremise de l'un des représentants des petites puissances victorieuses. La Roumanie a transmis son point de vue aux commissions des grandes puissances qui analysaient le statut de la Ligue des Nations, contribuant activement à son débat et devenant de la sorte membre fondateur de cet organisme diplomatique international.

UNIUNEA FEMEILOR MUNCITOARE DIN ROMÂNIA (U.F.M.R.)

DE

ELISABETA IONIȚĂ

Încă de la înființare în 1893, partidul politic al clasei muncitoare din România a inclus între problemele fundamentale pentru soluționarea cărora a militat consecvent și problema antrenării și organizării femeilor în vederea asigurării emancipării lor.

Acum aproape șase decenii, când pe arena istoriei poporului nostru a apărut Partidul Comunist Român, i-a revenit acestuia misiunea de a prelua și ridica pe trepte calitativ superioare tradițiile mișcării revoluționare și democratice de femei din țara noastră.

În istoria mișcării de femei din România, una din perioadele în care aportul femeilor a fost solicitat în măsură tot mai mare în lupta împotriva asuprii, a nedreptăților de tot felul, a constituit-o perioada dintre cele două războaie mondiale. În acești ani, ca și în cei anteriori, probleme ale mișcării de femei au stat în atenția și a altor partide și grupări politice, în prim planul cărora s-au situat consecvent cele cu caracter muncitoresc revoluționar. În acest studiu ne propunem să ne referim la modul în care o asemenea problematică a preocupat Partidul Social Democrat din România, înființat în 1927, partid împreună cu care Partidul Comunist Român a desfășurat o continuă acțiune pentru crearea și întărirea frontului unic muncitoresc, pentru statornicirea unui climat de luptă comună a muncitorimii din patria noastră, fără deosebire de apartenență la partide și grupări politice.

În mai 1927, la Congresul general al mișcării socialiste ce a marcat constituirea Partidului Social-Democrat din România, în Statutul care a fost adoptat — capitolul „Organizarea partidului” — se prevedea că „Fiecare secțiune de partid e datoare a promova organizarea femeilor”¹.

Preocupat de a-și lărgi baza sa de masă, totodată susținând cauza emancipării femeii, considerînd-o egală în drepturi, în perioada care a urmat, P.S.D. a inclus în programul său revendicări care priveau problema feminină, avînd în vedere atragerea femeilor în rîndurile sale și mobilizarea lor la diferite acțiuni.

Fără a deveni o constantă, această latură a activității partidului s-a concretizat în înființarea Cercurilor femeilor social-democrate în București și în alte localități, organizate pe lingă secțiunile de partid respective.

¹ „Calendarul muncii”, 1928, p. 25.

În conducerea acestor cercuri găsim militante ale mișcării social-democrate de femei, membre ale partidului, care au avut un rol important în impulsivarea activității, căutînd printr-o neîncetată muncă de propagandă să antreneze un număr cît mai mare de femei la acțiunile cercului, din rîndul acestora multe devenind ulterior membre ale partidului social-democrat. La ședințele care aveau loc erau invitate a lua parte „toate membrele partidului și sindicatelor”², avînd sarcina de a-și aduce contribuția la îmbogățirea activității cercurilor.

În ședința Cercului femeilor social-democrate din București din noiembrie 1929, Eugenia Deleanu în cuvîntul de deschidere s-a referit la importanța acestor forme de organizare a femeilor, scopul fiind, așa cum arăta oratoarea „ridicarea conștiinței de clasă a femeii muncitoare și formarea de noi elemente care să ducă mai departe cuvîntul de desrobire a femeilor din jugul exploatării capitaliste”. Definind caracterul acestor cercuri, se preciza că: „Noua organizație feministă se dovedește ca o adversară definită a cunoscutelor asociații feminine, căci are la bază recunoașterea principiului luptei de clasă”³.

Pe lîngă latura teoretică, propagandistică scopul antrenării femeilor în activitatea acestor cercuri era și acela privind pregătirea lor „pentru chestiuni sociale care interesează îndeaproape pe femei”, după cum se făcea cunoscut în sus numita ședință.

Întîlnirile, cu caracter public, care aveau loc în mod periodic se bucurau și de sprijinul fruntașilor partidului, îndeosebi prin conferințele pe teme care interesau în mod direct opinia feminină, pledînd pentru organizarea femeii muncitoare în lupta împotriva exploatării capitaliste. În ianuarie 1930 în sala sindicatelor muncitorești din București din str. Veseliei, la șezătoarea culturală organizată de Cercul femeilor social-democrate, Ion Mirescu în conferința sa „Femeia muncitoare în societatea capitalistă”, referindu-se la situația grea pe care femeia salariată o avea la locul de muncă a arătat că problema revendicărilor specifice feminine nu mai putea fi neglijată, susținînd necesitatea protecției femeii muncitoare, pentru realizarea căreia un cuvînt însemnat îl aveau de spus și organizațiile muncitorești. „O legislație de protejare a femeilor nu trebuie așteptată numai de la guvern. Asociațiile profesionale muncitorești au rolul de a stimula și de a impune aplicarea lor strictă. A proteja femeia muncitoare este a proteja națiunea și generațiile viitoare. Civilizația unui stat se măsoară după grija ce o pune în legislația sa pentru protecția mamei și a copilului”, conchidea Ion Mirescu”⁴.

Activitatea acestor cercuri a urmărit, pe plan politic, economic, cultural, obținerea unor condiții mai bune de muncă, de viață pentru femeia muncitoare în special și, în general, recunoașterea femeii ca egală în drepturi în toate domeniile.

În timpul alegerilor municipale și comunale din anul 1930, cînd în urma legii administrative adoptată în 1929 se prevăzuse dreptul de vot pentru femei la comună, „un început de dreptate ce se acorda doar unor

² „Dimineața”, 23 noiembrie 1929.

³ Ibidem, 25 noiembrie 1929.

⁴ Ibidem, 30 ianuarie 1930.

anumite categorii de femei”⁵, Cercul femeilor social-democrate s-a situat pe o platformă de luptă înaintată, înfățișând caracterul ciuntit al acestui „drept de vot” acordat de guvernul național-tărănesc femeilor și militând pentru cucerirea lui integral. Articolul „Femeile și alegerile comunale”, protestind împotriva acestei nedreptăți arăta că în primul rând femeia muncitoare era exclusă de la drepturile politice. „Lupta tuturor femeilor socialiste are un prim scop : de a asigura dreptul de vot tuturor femeilor care știu din propria lor experiență care probleme economice trebuie rezolvate”, preciza semnatarul vehementului articol. „Femeia participă în așa de largă măsură în mod activ la viața economică încît mai ales femeia muncitoare are dreptul indiscutabil de a-și formula revendicările ei în stat și comună și a pretinde ca și glasul ei să fie ascultat și recunoscut”⁶.

Astfel că, pe listele P.S.D. în alegerile comunale din 1930 s-au aflat și numele unor femei, cunoscute militante ale mișcării socialiste din țara noastră a căror participare o regăsim în diferite momente ale luptei clasei muncitoare împotriva exploatării, pentru o viață mai bună și dreaptă.

Publicind numele candidaților, ziarul „Socialismul”, organul central de presă al P.S.D., făcea cunoscut că în București în cele patru sectoare erau propuse și femei membre ale Partidului Social Democrat și Maria Ottoi⁷, alături de liderii mișcării, care în întreaga campanie electorală au desfășurat o bogată activitate participînd și luînd cuvîntul la numeroase întruniri. Astfel, în marea adunare electorală a P.S.D. din 14 martie din sala „Dacia”, ca și cu alte ocazii, Sofia Brănișteanu, referindu-se la faptul că dreptul de vot acordat era numai în favoarea femeilor din clasa privilegiată, preciza că „Pentru comună trebuie drepturi imediate pentru toate femeile și în special pentru biata funcționară și lucrătoare de fabrică. Ea ar trebui să aibă dreptul elementar de a se interesa efectiv de gospodăria comunelor, la progresul cărora ea contribuie cu munca și impozitul ei”⁸. Rozalia Frimu, candidată în sectorul III Albastru, a lansat un manifest chemînd femeile să voteze reprezentanții clasei muncitoare⁹.

Revendicările politice, economice înscrise în programul cu care Cercul femeilor social-democrate se prezenta în alegeri au fost exprimate și în manifestul său electoral publicat în presă și răspîdit pe larg în rîndul femeilor muncitoare, cărora se adresa prin cuvintele : „Pentru prima dată în istoria politică a acestei țări sinteți chemate să luați parte, prin votul vostru, la gospodărirea comunelor”. Fiind un drept pe care-l vor exercita „ca femei și cetățence”, specifică manifestul, prin intermediul lui au datoriat de a continua lupta, pentru că „marea masă a femeilor, mii și mii de femei, femeile proletare, au fost sacrificate, au fost nedreptățite”¹⁰, neacordîndu-li-se posibilitatea de a vota.

După cum se vede, Cercul femeilor social-democrate înscriindu-și programul de activitate pe linia preocupărilor P.S.D. față de problema feminină, a reușit în diverse direcții rezultate fructuoase. Totuși, ce

⁵ C. Titel — Petrescu, „Socialismul în România”, Biblioteca Socialistă, p. 410.

⁶ „Socialismul”, 7 martie 1930.

⁷ Ibidem, 2 martie 1930.

⁸ „Dimineața”, 15 martie 1930.

⁹ Ibidem, 13 martie 1930.

¹⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., Fond 46, mapa 495, an 1930.

era mai important n-au reușit să devină : o organizație de masă, numărul femeilor antrenate în activitate fiind relativ redus. Pe de altă parte, atenția s-a concentrat mai ales în București și mai puțin în alte orașe. În fața acestei situații, chestiunea organizării, a educării, a mobilizării femeii muncitoare fiind o problemă însemnată înscrisă în programul revendicativ al mișcării social-democrate din țara noastră, Comitetul Executiv al P.S.D. în aprilie 1930 a hotărât ca la apropiatul congres al partidului să se țină și o conferință feminină unde să se discute modalitățile de concentrare a activității feminine într-o uniune pe scară națională. Astfel că, anunțându-se convocarea congresului P.S.D. în presă se aduce totodată la cunoștință că, „tot cu ocazia congresului general va avea loc și Conferința femeilor social-democrate”¹¹.

În zilele de 18—20 mai 1930 în București a avut loc cel de-al II-lea Congres al P.S.D., prezidat de C. Titel-Petrescu¹². În timpul dezbaterilor printre cei ce au luat cuvântul a fost și Eugenia Deleanu, care în numele Cercului femeilor social-democrate a salutat congresul. Arătând eforturile care s-au făcut în ultimii ani pentru organizarea și educarea femeii muncitoare, oratoarea a înfățișat totodată slaba preocupare a partidului față de această majoră problemă a mișcării considerind că pentru viitor atitudinea trebuie să se schimbe¹³.

În prima zi a congresului, seara, s-a ținut Conferința femeilor social-democrate¹⁴, prezent fiind și I. Mirescu din partea Comitetului Executiv al Partidului Social-Democrat. Hotărârile Conferinței au fost concretizate într-o rezoluție care cuprindea următoarele puncte :

- „1. Se alege un Comitet Central provizoriu care împreună cu cîte un delegat al P.S.D. și al C.G.M. să ia toate măsurile pentru stringerea relațiilor între grupările existente de femei muncitoare, de a proceda la înființarea de noi grupări, precum și de a face toate pregătirile necesare pentru convocarea unui congres de constituire a Uniunii femeilor muncitoare din România.
2. Pînă la fixarea normelor definitive de activitate și organizare a secțiunilor prin Congresul general al femeilor muncitoare, Conferința de azi a stabilit următoarele : a) Femeile își vor constitui în toate localitățile, unde este posibil, organizațiuni separate de femei, nu numai din femeile înscrise în partid, ci din marile mase de femei muncitoare care stau azi nepăsătoare și care pe această cale vor putea apoi fi educate și atrase în mișcarea sindicală și politică socialistă. b) În conducerea secțiunilor locale ale femeilor muncitoare nu vor putea fi alese decît membrele partidului cu o vechime de cel puțin un an. c) Pentru ca să se ușureze intrarea femeilor muncitoare în partid, conferința roagă congresul să hotărască reducerea cotizației de partid cu 50% pentru femeile muncitoare organizate în gruparea feminină.

¹¹ „Socialismul”, 6 aprilie 1930.

¹² C. Titel-Petrescu, *op. cit.*, p. 408.

¹³ „Socialismul”, 25 mai 1930.

¹⁴ *Ibidem*.

3. Conferința fixează o cotizație uniformă pentru toate secțiunile de 5 lei pe lună de membră.
4. C.C. provizoriu ales de conferință va face un regulament de funcționare a secțiunilor inspirat din programul și principiile călăuzitoare ale P.S.D.”¹⁵

Cu privire la acest punct se precizează că Regulamentul * înainte de publicare va fi supus aprobării Comitetului Executiv al P.S.D. și C.G.M.

Comitetul ales la Conferință a fost format din reprezentante din București, Reșița, Anina, Cernăuți, Ploiești, Brașov, Cluj, Satu Mare, Petroșani¹⁶. Tot în rezoluție se preciza că „În ședințele Comitetului Executiv al P.S.D. și C.G.M. în care se vor discuta chestiunile privitoare la mișcarea femeilor muncitoare se va admite și o delegată a Uniunii, cu drept de vot consultativ”.

În cea de a treia zi a Congresului P.S.D., Ion Mirescu a înfățișat în fața delegaților rezultatele Conferinței femeilor **, iar presa a relatat pe larg sub titlul „Conferința femeilor socialiste”.

Din analiza acestui Regulament se remarcă în principal preocuparea ca noua organizație să aibă un caracter larg, cuprinzând membre de pe întreg teritoriul țării. În acest scop a creat anumite posibilități pentru aderarea lor, putînd să intre nu numai femeile înscrise în partid și sindicat, ci și masa muncitoarelor.

O importanță prevedere, idee existentă și în Statutul P.S.D. adoptat la Congres, menționa că U.F.M.R. își va desfășura activitatea sub îndrumarea Comitetului Executiv al P.S.D., și a C.G.M., fapt care urma să se reflecte și în normele de activitate bazate pe programul și principiile fundamentale ale P.S.D.¹⁷ În acest context găsim în Regulament și hotărîrea ca secțiile locale să fie conduse numai de femei cu o vechime de cel puțin 1 an în partid, aceasta pentru „a se evita orice confuzie sau deviere de la principiile socialiste”¹⁸.

Conferința din mai 1930 a constituit un moment de cotitură în dezvoltarea mișcării femeilor social-democrate. Cele câteva cercuri feminine răslețe au fost unite în Uniunea Femeilor Muncitoare din România, se consemna în studiul „Mișcarea femeilor socialiste”, semnalînd o serie de importante concluzii pe marginea celor discutate și hotărîte la conferință. „O puternică și unitară mișcare feminină este absolut necesară pentru dezvoltarea întregii noastre mișcări socialiste”, se arăta în continuare, scoțînd în evidență drumul nou care se deschidea atît în fața femeii salariate sau gospodine, cit și pentru membrele de partid care „rămînînd luptătoare conștiente ale partidului au în același timp un larg cîmp de activitate în grupările feminine”¹⁹.

Uniunea Femeilor Muncitoare din România, propunîndu-și a desfășura o largă activitate educativă, de propagandă și de antrenare a femeilor, a editat și un ziar întitulat : : „Femeia muncitoare”, al cărui prim număr

¹⁵ Ibidem

* Acest Regulament va avea valabilitatea de Statut.

¹⁶ Idem.

** În același timp, paralel a avut loc și Conferința tineretului.

¹⁷ „Socialismul”, 29 mai 1930.

¹⁸ „Calendarul muncii”, 1931, pg. 73—74.

¹⁹ Ibidem.

a văzut lumina tiparului în mai 1931, redacția fiind în București în str. Izvor nr. 37. Periodicul, lunar, cuprindea pagini în limbile română, maghiară și germană, exprimând astfel dorința de a se adresa tuturor femeilor muncitoare fără deosebire de naționalitate.

Primul număr, în format mic, a fost dactilografiat. „Lucrul nu trebuie să apară nimănui curios fiindcă orice început este greu”²⁰, se arăta în editorial. Sub titlul „Scopul nostru” arăta că „este prima publicație care apare în această țară pentru femeile socialiste”²¹. Ziarul a apărut la un an de la înființarea U.F.M.R., interval de timp în care organizația a cunoscut o serie de rezultate care s-au concretizat și prin spor numeric, întrunind peste 1000 de membre în secțiunile din localitățile Anina, Aninoasa, București, Cernăuți, Lupeni, Vulcan, Mediaș, Petroșani, Petrița, Reșița, Satu Mare, Sibiu²². Astfel că „se simțea nevoia ca membrele secțiunilor feminine să aibă un buletin al lor care să le țină în curent cu activitatea Uniunii și activitatea fiecărei secțiuni” se preciza în editorial.

Pornită la drum, U.F.M.R. își conturează profilul combatant prin prezența sa activă în evenimentele social-politice ce au brăzdat întregul deceniu, afirmându-se ca o aprigă susținătoare a cauzei femeii muncitoare.

În 1931, în timpul campaniei electorale pentru alegerile parlamentare, Uniunea a lansat un manifest sub titlul „Femeia muncitoare și alegerile”²³, în care se pronunța pentru acordarea întregului sprijin Partidului Social-Democrat. Ulterior, în „Buletin” făcându-se cunoscut că P.S.D. a trimis 7 deputați în parlament, se concluziona cu satisfacție că „în toată această campanie electorală femeile muncitoare au fost alături de tovarășii bărbați . . . dovedind și cu acest prilej că deși nu au dreptul de vot, sînt conștiente de rolul și menirea lor de luptătoare în rîndurile proletariatului pentru izbînda socialismului”²⁴.

Această conștiință înaintată, U.F.M.R. a manifestat-o în întreaga sa activitate, din primul moment, cu atît mai mult cu cît constituirea sa a avut loc în anii marilor bătălii de clasă ale proletariatului din țara noastră, anii crizei economice, ale cărei grele consecințe au fost resimțite din plin alături de bărbați și de numărul mare de femei salariate, lovite în plus și de măsurile discriminatorii aplicate de guvern.

În fața ofensivei patronale, a înrăutățirii condițiilor de muncă, de viață, Uniunea chema membrele sale, femeile muncitoare în general, „La luptă!”, cum de altfel se intitula și manifestul publicat în organul său de presă în noiembrie 1931. „De-a lungul acestei țări bogate s-a întins ca o plagă, ca un blestem, cea mai înfricoșătoare dintre mizerii — se scria în manifest. Destul! Chemăm la luptă toate roabele fabricilor, toate soțiile, toate surorile, toate mamele. Să ne stringem laolaltă, să ridicăm protestul nostru energic, zguduitoare, împotriva acestei societăți ticăloase și să ajutăm cu forțele noastre la doborîrea societății de trîntori și cucerirea dreptății socialiste”²⁵.

²⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 30, mapa 6, 1931.

²¹ Idem.

²² Idem.

²³ „Socialismul”, 31 mai 1931.

²⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 30, mapa 8, 1931.

²⁵ Ibidem, mapa 10, 1931.

Astfel că, în puternica efervescență revoluționară care în acești ani a cuprins mase largi de oameni ai muncii de la orașe și sate și în primul rînd prin înalta combativitate a clasei muncitoare, la numeroasele manifestații, întruniri și greve femeile muncitoare din fabrici și ateliere, din birouri, magazine și de la catedre, fie că erau comuniste, social-democrate, socialiste, sindicaliste sau fără nici o poziție politică, legate de aceleași interese, au acționat într-o dirză unitate muncitorească, pentru satisfacerea revendicărilor economice și politice, integrate în neînfricată luptă a întregului proletariat român.

Dintre locurile unde femeile s-au ridicat hotărît împotriva nedreptății în anii crizei economice, fabricile de tutun și chibrituri din București au reprezentat un puternic nucleu muncitoresc feminin, presa consemnînd spiritul combativ de care au dat dovadă lucrătoarele în timpul numeroaselor întruniri și greve. La 17 mai 1931 în prezența a peste 3.000 de muncitori și muncitoare în sala „Belvedere”, președinta sindicatului, Paraschiva Ioan, a arătat că scopul adunării este de a protesta împotriva hotărîrilor direcțiunii locale a trustului suedez „Kruger” care „începînd seria concedierilor de personal a și avizat zilele acestea 4000 de muncitori fără nici o considerație în ce privește vîrsta și vechimea”. În semn de solidaritate cu cei concediați a fost adoptată și o moțiune de înfierare a măsurilor luate ²⁶.

La începutul anului următor peste 2000 de lucrătoare de la Regie — multe dintre ele membre ale U.F.M.R. — au ridicat din nou steagul luptei luînd atitudine hotărîtă împotriva deciziei direcțiunii C.A.M. de a impune mari reduceri de salarii cu ocazia noului contract colectiv de muncă ²⁷.

Pe baricada luptei Uniunea s-a dovedit a fi un tovarăș de nădejde al P.S.D. În anul 1932, anul de vîrf al crizei, la începutul căruia s-a aplicat cea de a doua curbă de sacrificiu, la întrunirile partidului organizate în București și în diferite orașe pentru democratizarea regimului electoral, legiferarea asigurărilor sociale, legiferarea ajutorului de șomaj, împotriva reducerii salariilor și a masivelor concedieri, printre oratori înîlțim femeii care au manifestat o deosebită combativitate. La una din acestea, ținută în aprilie 1932 în sala „Tomis” din București, Eugenia Deleanu în numele Uniunii Femeilor Muncitoare arăta că „Femeile sînt și ele tot atît de interesate în cîștigarea reformelor pe care le agităm, pentru că și ele suferă din cauza șomajului, din cauza raționalizării sălbatice, lipsei de drepturi politice etc.” ²⁸. Pe aceleași coordonate s-au înscris luările de cuvînt și ale unor cunoscute militante ca Paraschiva Brățfăleanu, Ecaterina Constantinescu, Melania Pop ²⁹.

O importantă formă de activitate a constituit-o hotărîrea ca și femeile social-democrate din țara noastră să serbeze anual „Ziua femeii”. Prin decizia secretariatului U.F.M.R. prima sărbătorire a avut loc în 1931. „Cu ocazia „Zilei femeii” am aranjat o lună de propagandă și de agitație printre femei, — se arată în documentul menționat. În toate orașele unde

²⁶ „Dimineața”, 18 mai 1931.

²⁷ Ibidem, 21 ianuarie 1932.

²⁸ Ibidem, 12 aprilie 1932.

²⁹ Idem.

există secțiuni feminine se vor ține întruniri, conferințe, festivaluri și serbări în scopul mobilizării femeilor”.

Instituirea acestei manifestări în plină criză economică, când masele largi populare își exprimau puternic nemulțumirea, constituie o mărturie incontestabilă a poziției militante pe care a avut-o Uniunea Femeilor Muncitoare din România, angajându-se plenar în frontul luptei pe care clasa muncitoare o ducea împotriva exploatării capitaliste, pentru apărarea intereselor oamenilor muncii, deci și ale femeilor muncitoare.

„Ziua femeii, prin variatele forme în care a fost organizată, s-a vrut a fi și a și fost o tribună de luptă feminină de la care lucrătoarea, funcționara, vinzătoarea sau învățătoarea și-au ridicat glasul în a cere să-i fie recunoscute drepturile care i se cuveneau. Secretariatul U.F.M.R. a hotărât, cu ocazia primei sărbătoriri, în 1931, ca la chemările internaționale să se adauge și „următoarele revendicări ale mișcării noastre : 1) Lupta pentru acordarea drepturilor politice tuturor femeilor ; 2) Respectarea legii duratei muncii, a legii pentru protejarea muncii femeii și a copilului ; respectarea celor 8 ore de muncă ; 3) Legiferarea ajutorului de șomaj”³⁰.

În pregătirea programului de acțiune un rol însemnat revenea membrilor partidului care activau în Uniune, în instrucțiunile secretariatului U.F.M.R. specificându-se că „tovarășele de la centru vor pleca pentru propagandă în localități”³¹.

Documentația existentă ne oferă un bogat material informativ relatând diferite aspecte de la desfășurarea manifestărilor. Astfel, în Valea Jiului au avut loc ample sărbătoriri. La Casa Culturii din Lupeni au fost prezentate peste 1000 de persoane, majoritatea fiind femei, cu care ocazie „s-au făcut și numeroase înscrieri în secțiune”³², cum se consemna. La Aninoasa în timpul întrunirii de la Căminul muncitoresc, Ana Borea a vorbit în limba română iar Roze Bodenlasz în limba maghiară ; iar la Petrila, în sprîjinul serbării și-au dat concursul corul muncitoresc și fanfara minerilor³³. O frumoasă acțiune a pregătit secțiunea Uniunii din Cernăuți, la încheierea căreia Tatiana Grigorovici a dat citire unei moțiuni prin care femeile bucovinene, alături de femeile muncitoare din întreaga țară, chemau la luptă pentru cucerirea de drepturi egale³⁴.

Însă cele mai importante acțiuni pentru sărbătorirea „Zilei femeii” au avut loc, cum era și firesc, în București, unde se afla conducerea U.F.M.R și unde își desfășura activitatea și cea mai mare și puternică secțiune a Uniunii. În 1931 la prima manifestare, care a avut loc la Casa Poporului, a fost invitată și Sofia Dobrogeanu Gherea, „văduva marelui critic și teoretician socialist”. Marcind importanța acestei zile, în prezidiul adunării s-a aflat și Lotar Rădăceanu care a prezentat conferința „Femeia și pacea”, precum și președinta U.F.M.R., al cărui cuvînt a fost o vibrantă pledoarie pentru apărarea cauzei femeii salariate în societatea capitalistă³⁵.

³⁰ „Socialismul”, 22 martie 1931.

³¹ Idem.

³² „Socialismul”, 19 aprilie 1931.

³³ Ibidem, 12 aprilie 1931.

³⁴ Ibidem, 1 mai 1931.

³⁵ „Dimineața”, 8 aprilie 1931.

În anul 1932, U.F.M.R. a serbat „Ziua femeii” între 1 martie și 1 aprilie, avînd un program de revendicări asemănător cu cel din 1931, în plus cuprinzînd două puncte importante, mărturisind odată mai mult ancorarea mișcării social-democrate de femei în realitățile vieții interne și internaționale, anume „măsuri urgente pentru combaterea șomajului” și „înfăptuirea păcii definitive între popoare prin dezarmarea generală a tuturor statelor”³⁶.

Cu această ocazie s-a hotărît ca diferitele festivități care se vor organiza de către toate secțiunile Uniunii să se desfășoare sub lozincile acestui program. În București au fost hotărîte trei șezători în trei cartiere : la Stadionul muncitoresc din Parcul Veseliei, în sala din Calea Griviței și la Casa Poporului, însoțite de reprezentații artistice pentru aranjarea cărora s-a acordat o atenție deosebită³⁷.

Pentru mobilizarea femeilor muncitoare din fabrici, magazine cît și a femeilor cîsnice ca să participe la aceste întruniri, membrele P.S.D. au mers în întreprinderile cu profil feminin cît și prin cartierele muncitorești răspîndind Apelul lansat de secțiunea București a U.F.M.R., în care se arăta pentru ce erau chemate a lua parte la aceste șezători : „Anul acesta — se spunea — noi femeile muncitoare trebuie să manifestăm pentru drepturi politice [necesare] tuturor femeilor, pentru protecția muncii femeilor și a copiilor, pentru legiferarea ajutorului de șomaj, pentru pace și socialism”³⁸.

Față de primul an, în 1932, participînd la diferite acțiuni pregătite în cadrul lunii de propagandă cu ocazia „Zilei femeii” un număr și mai mare de femei, în anumite localități secțiunile Uniunii au întîmpinat greutăți din partea autorităților, care nu vedeau cu ochi buni prezența numeroasă a participantelor, anulînd aprobările de ținere a întrunirilor, așa cum s-a întîmplat la Sibiu, Reșița, Cernăuți³⁹ și în alte localități.

În șirul puternicelor mișcări sociale din anii crizei, culminante au fost eroicele lupte ale muncitorilor petroliști și ceferiști de la începutul anului 1933, care au avut o profundă semnificație și o mare importanță atît pe plan intern cît și extern. „Desfășurate la scurtă vreme după instaurarea dictaturii fasciste hitleriste în Germania, luptele proletariatului român din 1933 au avut și o însemnătate internațională, înscriindu-se printre primele mari acțiuni ale proletariatului mondial împotriva fascismului”⁴⁰ arată tovarășul Nicolae Ceaușescu.

În anii deceniului patru, lupta împotriva pericolului fascismului și a războiului, a tendințelor revizioniste și revanșarde, pentru apărarea libertăților și a drepturilor democratice, a independenței, suveranității și integrității teritoriale, a constituit temelia numeroaselor și puternicelor manifestări patriotice, antifasciste ce au avut loc în țara noastră. Un rol deosebit a revenit Partidului Comunist Român, care deși își desfășura activitatea în condițiile grele ale ilegalității, a folosit o politică rea-

³⁶ „Socialismul”, 6 martie 1932.

³⁷ Ibidem, 13 martie și 10 aprilie 1932.

³⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 30, mapa 14, 1932.

³⁹ „Socialismul” 13 martie 1932.

⁴⁰ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșit construcției socialiste*, vol. I, București, Edit. politică, 1968, p. 367.

listă, elastică, căutînd să antreneze toate forțele naționale, democratice, antifasciste în vederea coalizării lor într-un front popular, al cărui pivot avea să fie unitatea de acțiune a clasei muncitoare.

Mișcarea socialistă și social-democrată din România a adoptat de pe poziții proprii o atitudine fermă antifascistă și antihitleristă, prin intermediul organizațiilor lor politice și profesionale, opunîndu-se marii primedii ⁴¹.

Organizație de masă a clasei muncitoare, Uniunea Femeilor Muncitoare din România s-a aflat pe baricadele acestei lupte fiind un tovarăș de nădejde pentru Partidul Social-Democrat în diferite împrejurări, Uniunea acordînd sprijinul său și Partidului Socialist Unitar ⁴².

Astfel că, chiar din primăvara anului 1933, cu prilejul „Zilei femeii”, U.F.M.R. s-a înscris printre forțele combatante din țara noastră, desfășurînd această tradițională sărbătoare sub semnul luptei nu numai împotriva crizei economice și a urmărilor ei, dar și împotriva fascismului și a războiului. În editorialul apărut în ziarul „Femeia muncitoare”, cu această ocazie se arăta: „O luptă pe viață și pe moarte se dă între lumea care apune și lumea nouă, care va veni, între muncitorime și reacțiune. Femeia proletară, femeia proletarului, nu trebuie să lipsească de la această luptă grea. De aceea, datoria noastră este să demonstrăm de „Ziua femeii” pentru libertate, contra reacțiunii fasciste, pentru socialism” ⁴³.

La Casa Poporului, U.F.M.R. a organizat întruniri la care participații, marea majoritate femei membre și nemembre ale Uniunii, și-au exprimat adevărată față de moțiunea citată de președintă, conținînd parolele generale ale luptei contra fascismului, pentru unitatea clasei muncitoare și pentru legiferarea drepturilor politice tuturor femeilor ⁴⁴.

Femeile social-democrate — mame, soții dar și luptătoare — au înscris pagini importante în istoria mișcării antifasciste din țara noastră, pe această platformă de multe ori în acești ani acționînd în front unic comuniste, social-democrate, socialiste, femei de diferite orientări politice, dar aflate pe poziții democratice înaintate.

Prin atitudinea pe care a avut-o față de multe probleme care au frământat societatea românească în acest deceniu, U.F.M.R. s-a dovedit a fi o însemnată organizație muncitorească din țara noastră, un bastion de luptă al femeilor muncitoare pentru apărarea drepturilor și a demnității lor.

Rîndurile sale au crescut, creîndu-se alte și alte filiale în diferite localități. Era o atestare a maturității politice a femeilor muncitoare care acum înțelegeau cît de necesară era și lupta lor. „Emanciparea femeii în viața economică și socială nu se poate înfăptui decît prin forța organizării și a conștiinței sale” ⁴⁵, se preciza într-unul dintre articolele apărute sub semnătura unor femei în acei ani în organul de presă al P.S.D.

⁴¹ N. Jurcă, *Mișcarea socialistă și social-democrată din România. 1934—1944*, Edit. „Litera”, 1978, București, p. 26.

⁴² Ibidem, p. 24.

⁴³ „Femeia muncitoare”, an 17, mai 1933.

⁴⁴ „Lumea nouă”, 25 iunie 1933.

⁴⁵ „Socialismul”, 1 mai 1931.

În preocuparea pentru constituirea de noi secțiuni s-a acordat atenție centrelor economice unde era stringentă problema organizării femeilor truitoare. Într-un material de analiză a rezultatelor obținute în primul an de activitate, intitulat „Mișcarea feminină socialistă progresează”, președinta U.F.M.R. făcea cunoscut că s-au înființat secțiuni nu în localități ne semnificative, ci în centre industriale cu un proletariat compact: regiunea Banatului și Valea Jiului⁴⁶. Când s-au pus bazele filialei din Ploiești, în 1932, comentariul apărut în presa muncitorească, salutând acest fapt, sublinia că: „Importanța unei astfel de secțiuni într-un oraș industrial ca Ploiești, unde se află un număr mare de muncitoare și funcționare este de netăgăduit”⁴⁷.

Trebuie remarcat în activitatea U.F.M.R. că atenția sa a fost îndreptată în direcția formării de noi secțiuni, în cât mai multe localități din țară, manifestul mărturisind astfel în munca de propagandă, de educație și organizare o neîncetată grijă față de femeile salariate, fiind antrenate românce, maghiare, germane și de alte naționalități.

În 1933, prin începerea activității și la Brașov⁴⁸, Uniunea avea 14 secțiuni, în însemnate orașe cu o considerabilă forță de muncă feminină și cu vechi tradiții privind participarea lor la lupta revoluționară.

Deși U.F.M.R. a avut ca obiectiv central creșterea numărului membrilor săi, extinderea ariei sale de cuprindere, în trecerea anilor nu mai constatăm același ritm în înființarea de noi secțiuni. Această chestiune va forma subiectul multor discuții, la diferite conferințe ale Uniunii, în articolele apărute în presa proprie și în organul central de presă al P.S.D.

O cauză care de-a lungul anilor va fi des semnalată a fost aceea privind insuficiența cadrelor care să se ocupe de coordonarea activității acestor secțiuni, aducându-se în mod direct o critică membrilor de partid care nu activau sau a căror prezență era formală în cadrul secțiunilor feminine. „Se resimte însă lipsa de cadre feminine — se înfățișează într-un articol — lipsa de tovarășe care să poată conduce o secțiune, să poată ține conferințe, să poată lua cuvântul în public”⁴⁹.

Trebuie arătat că, fără a-și precupeți eforturile, multe militante social-democrate și-au consacrat întreaga putere de muncă cauzei clasei muncitoare pentru zdrobirea exploatării și nedreptății și făuririi unei lumi mai bune, luminoase.

Alături de Eugenia Deleanu Rădăceanu* care a avut un însemnat rol în conducerea U.F.M.R., este cunoscută munca stăruitoare, fără odihnă depusă de-a lungul timpului de Lili Rădăceanu**, Paraschiva Brătfăleanu, Melania Pop, Paraschiva Cornea Paltin, Cati Constantinescu, Elena Răceanu⁵⁰, Rozalia Frimu, Maria dr. Ottoi, Sonia Moscovei din București, Maria Ursu⁵¹ (Sibiu), Iosefina Bocșa (Reșița), Gisela Borsai (Lupeni),

⁴⁶ Idem.

⁴⁷ „Femeia muncitoare”, februarie—martie 1932.

⁴⁸ „Lumea nouă”, 9 iulie 1933.

⁴⁹ „Socialismul”, 22 martie 1931.

* Eugenia Deleanu prin căsătoria cu Lotar Rădăceanu a devenit Eugenia Rădăceanu.

** Lili Rădăceanu a fost prima soție a lui Lotar Rădăceanu.

⁵⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., Fond 30, Mapa 13, anul 1932.

⁵¹ Idem, Mapa '14.

Janeta Maltus (Ploiești)⁵², Tatiana Grigorovici (Bucovina)⁵³, Ana Comănescu (Brașov)⁵⁴.

Tabloul realizărilor Uniunii în primii săi ani de existență, pînă la Conferința din 1933, poate fi întregit și prin prezentarea altor aspecte.

Problema emancipării femeii, a cuceririi de drepturi politice și economice a constituit permanent un deziderat principal. Preluînd ștafeta Cercului femeilor social-democrate, U.F.M.R. s-a aflat pe baricade în campaniile electorale din acești ani, prin organizarea unor acțiuni proprii, precum și prin participarea la cele convocate de P.S.D., acțiuni la care femeile social-democrate din întreaga țară și-au exprimat hotărîrea de continuare a luptei pentru recunoașterea legitimei drepturi. Astfel, în 1932, la una din întrunirile electorale ale P.S.D. din București, printre vorbitori s-a numărat și Tatiana Grigorovici, care aducînd salutul muncitoarelor din Bucovina, arăta: „Pentru noi femeile muncitoare, alegerile sînt ocazia de a protesta împotriva lipsei de drepturi politice pentru femei. Noi cerem astăzi drepturi politice egale pentru toate femeile și protestăm împotriva acelor femei burgheze care se declară mulțumite cu drepturile restrînse acordate”. Subliniind că și în mișcarea feminină există deosebite poziții, determinate de deosebirile de clasă, oratoarea a înfățișat că diferit de asociațiile burgheze „dacă noi, femeile muncitoare cerem dreptul de vot, noi n-o cerem pentru că avem scopuri feminine, ci pentru că (și) cu ajutorul votului vrem să ducem cu frații noștri lupta comună pentru un ideal nou, pentru o viață nouă”⁵⁵.

Ca și de „Ziua femeii”, de 1 Mai 1932 în marea zi de sărbătoare dar și de luptă a clasei muncitoare, femeile truditoare și-au strîns și mai mult rîndurile reafirmîndu-și cu tărie revendicările. În acești ani și mai ales în anii ce au urmat, de 1 Mai, sub faldurile steagului roșu au fost umăr la umăr avînd deziderate comune, femei comuniste, socialiste, social-democrate și fără de partid.

În această zi, femeile social-democrate au manifestat ca un important detașament proletar, dînd „dovadă de maturitate”⁵⁶, cum se remarcă la întrunirea de la Casa Poporului din București de 1 Mai 1932. „Femeia muncitoare vine să se alăture organizației muncitorilor cu care este decisă să lupte cot la cot pentru înfăptuirea unei societăți mai bune, mai drepte”⁵⁷ remarcă președinta U.F.M.R. la sărbătorirea Zilei oamenilor muncii.

Pe lîngă acțiunile coordonate de centru, fiecare secțiune în parte a avut programul său de activitate.

Accent deosebit s-a pus pe latura educativ-propagandistică organizîndu-se șezători, întruniri, programe culturale la care erau invitate și nemembre în vederea atragerii lor în Uniune. La Lupeni, în august 1931, cînd a avut loc „prima conferință feminină”, Maria Ūrsu în cuvinte calde a vorbit despre „Femeia în lupta de clasă”, explicînd de fapt de ce era nevoie ca și femeile să-și îndrepte pașii spre forme organizate de luptă,

⁵² Ibidem, Mapa 17, an 1933.

⁵³ „Lumea nouă”, 7 aprilie 1935.

⁵⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., Fond 39, Mapa 16, an 1933.

⁵⁵ „Dimineața”, 12 iulie 1932.

⁵⁶ Ibidem, 4 mai 1932.

⁵⁷ „Socialismul”, 10 mai 1931.

intrînd în rîndurile Uniunii Femeilor Muncitoare. Că secțiunea din Lupeni și-a început activitatea sub cele mai bune auspicii o atestă și faptul că după cum se relatează după întrunire „s-a făcut o frumoasă și importantă demonstrație de stradă organizată de secțiunea femeilor din Lupeni la care a luat parte un număr foarte mare de femei”⁵⁸.

De remarcat că aceste ședințe ale secțiunilor nu se rezumau numai la partea educativ-culturală, ci se urmărea prin teme conferențiate, prin problematica discuțiilor să fie captat interesul auditoarelor, venind în întîmpinarea doleanțelor lor. Nu rare au fost situațiile cînd subiectele abordate le-au stimulat interesul, ele formulînd diferite propuneri cu privire la ridicarea nivelului activității lor. Ziarul „Femeia muncitoare” relatînd despre ședința secțiunii din Sibiu a U.F.M.R., arăta că după ce președintele filialei a vorbit despre „Femeia muncitoare în lupta de desrobire”, asistența — în mare majoritate formată din lucrătoare la întreprinderile din localitate — a cerut „înființarea unei școli de educație socialistă pentru femei”⁵⁹.

În anii grei ai crizei, ca de altfel și în perioada următoare, problema care a întrunit adevărată solidaritate a fost solidaritatea militantă a femeilor cu lupta clasei muncitoare, exprimată în diferite forme și în diferite împrejurări: în timpul bătăliilor de clasă, a manifestațiilor, întrunirilor și grevelor, în scopul ajutorării celor închiși și a familiilor lor, în acțiunile de demascare a pericolului fascismului și a războiului pentru realizarea unor obiective social-culturale muncitorești etc.; găsim în documentele vremii numeroase mărturii despre preocupările secțiunilor în aceste direcții încă de la începutul activității lor. Este cazul să amintim darea de seamă prezentată de secțiunea U.F.M.R. din Lupeni în decembrie 1931, în care se precizează că din fondurile sale s-a venit în ajutorul luptătorului revoluționar M. Gh. Bujor, aflat de mulți ani în spatele grătilor la închisoarea Doftana, s-au făcut donații în folosul ziarului „Socialismul”, organul central de presă al mișcării social-democrate, au contribuit la ridicarea căminului muncitorilor metalurgiști din Petroșani, au acordat ajutoare șomerilor ș.a.⁶⁰.

Profilul revoluționar, muncitoresc al activității secțiunilor era marcat și de faptul că puneau accent pe organizarea acțiunilor în mijlocul muncitoarelor, la locul de muncă, contribuind astfel în mod nemijlocit și la educarea lor și la antrenarea lor în luptă. În acest fel s-a procedat la fabrica de chibrituri de la Filaret, la Regie și în general la întreprinderile unde lucrau multe femei.

O preocupare a U.F.M.R., care în toți anii s-a dovedit a fi un obiectiv major, a fost grija caldă, într-adevăr maternă, pe care a manifestat-o față de copiii oamenilor muncii. Pe această linie Uniunea, sub îndrumarea P.S.D., s-a ocupat de asociația „Prietenii copiilor”, formă importantă de educație revoluționară a copiilor de proletari. În București — și în alte locuri de altfel — începutul îl făcuse Cercul femeilor social-democrate, care în 1930 a pus bazele unei grădinițe de copii în Parcul Veseliei⁶¹, sub con-

⁵⁸ Ibidem, 23 august 1931.

⁵⁹ „Femeia muncitoare”, noiembrie 1931.

⁶⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., Fond 30, mapa 9, 1932.

⁶¹ „Dimineața”, 25 septembrie 1930.

ducerea unor vajnice militante. Activitatea s-a continuat sub egida U.F.M.R., întâlnind de multe ori în presă relatări despre grija Comitetului Secțiunii Femeilor din București și a filialelelor din țară de a pregăti programe pentru copii cu ajutorul copiilor muncitorilor. Despre „ședințele de prietenie pentru copiii din cartierul Veseliei” din București, ziarul „Socialismul” cuprinde multe mențiuni detaliind activitatea inimoaselor femei.

Conform Regulamentului Uniunii Femeilor Muncitoare din România, în mai 1933. în același timp cu Congresul Partidului Social Democrat, C.C. al U.F.M.R. a convocat Conferința generală a secțiunilor feminine afiliate la Uniune.

Conferința a început imediat după Congresul P.S.D.* în 17 mai, la Casa Poporului din București. „Conferința a fost convocată — se arăta în acele zile — în scopul strângerii legăturilor dintre organizațiile respective pentru a se lua o serie de măsuri administrative spre mai bunul mers al Uniunii și pentru asigurarea apariției regulate a gazetei „Femeia Muncitoare”⁶². Ordinea de zi a avut următoarele puncte: 1) Raportul moral; 2) Raportul material; 3) Presa Uniunii; 4) Lupta împotriva fascismului; 5) Ocrotirea femeii și copilului; 6) Femeia muncitoare și drepturile politice; 7) Alegerea Comitetului Central și Comisiei de control”⁶³.

Ordinea de zi reflectă cu claritate care erau direcțiile principale spre care se îndreptau preocupările Uniunii în viitor.

La Congresul P.S.D. din 1933 care s-a ținut în zilele de 14—16 mai în București, U.F.M.R. a ținut să sublinieze că „în cei trei ani trecuți de la înființarea Uniunii, această organizație s-a consolidat din punct de vedere organizatoric, reușind să aibă secțiuni în toate principalele centre muncitorești”⁶⁴.

Înfățișând rezultatele obținute, președinta U.F.M.R. a arătat că se puteau obține rezultate și mai bune dacă sprijinul acordat de P.S.D. ar fi fost permanent, cerînd delegaților „să dea o mai mare atenție propagandei socialiste între femeile proletare”.

Conferința femeilor social-democrate s-a deschis sub președinția Iosefinei Bocșa, conducătoarea secțiunii din Reșița.

Cu mult interes a fost urmărit raportul moral, oglindă a activității Uniunii în perioada celor trei ani de la înființare. Urmărind evoluția asociației de la „5 secțiuni feminine cu o viață izolată”, în 1930 la început de drum, raportoarea a făcut cunoscut că C.C. al U.F.M.R. a avut în vedere crearea de noi secțiuni în diferite locuri din țară și în special în centrele muncitorești „apelînd și la sprijinul sindicatelor și secțiunilor partidului”, Valea Jiului și Bucureștiul fiind dintre centrele asupra cărora s-a oprit în mod deosebit⁶⁵. Valea Jiului pentru numărul mare de secțiuni constituite, menționînd că aici organizația avea o vechime respectabilă, Bucureștiul pentru că era secțiunea de frunte a Uniunii, care deși a fost „cea mai nouă” a cunoscut o creștere a numărului membrilor sale.

* Congresul Partidului Social Democrat a avut loc în zilele de 14—16 mai 1933.

⁶² „Lumea nouă”, 28 mai 1933.

⁶³ Arhiva C.C. al P.C.R., Fond 30, mapa 17, 1933.

⁶⁴ „Lumea nouă”, 21 mai 1933.

⁶⁵ Ibidem, 28 mai 1933.

„Este însă prea puțin pentru capitala țării”, arăta președinta Uniunii, subliniind necesitatea unei dezvoltări mai profunde.

Cum era și firesc, un accent deosebit s-a pus în acest principal material al Conferinței pe înfățișarea greutăților întâmpinate în cei trei ani de la înființarea Uniunii, cu atât mai mult cu cât primii săi pași au fost făcuți în plină criză economică, când măsurile aplicate de guvern loveau din greu pe toți oamenii muncii.

O altă greutate, dar care a constituit totodată o trăsătură specifică a modului în care a pornit la drum organizația, a fost faptul că în fața Comitetului Central al U.F.M.R. de la bun început a existat problema „nu de condus, ci de creat organizații, spre a da o bază serioasă numerică noii Uniuni”, arăta raportoarea, subliniind că această titanică muncă s-a făcut aproape fără posibilități materiale”⁶⁶.

Referindu-se în continuare la cauzele pentru care secțiunile în general și în special cea din București nu s-au dezvoltat mai mult, președinta Uniunii a formulat o aspră critică la adresa acelor membre de partid, destule la număr, care s-au dovedit a fi adversare „fățișe sau tacit organizării aparte a femeilor”. Căutînd a remedia această stare de lucruri, C. C. al U.F.M.R. „a făcut totuși eforturi să învingă piedicile”, pentru aceasta desfășurînd o vie activitate de propagandă în întreprinderi, mai ales în cele cu un număr mare de lucrătoare, difuzîndu-se ziarul „Femeia muncitoare”, avînd loc totodată discuții și întîlniri etc.

Această problemă de fond a mișcării social-democrate feminine în legătură cu necesitatea existenței unei organizații proprii a determinat, de altfel, diverse luări de poziție, pro sau contra. Delegata din Cernăuți, de exemplu, Erna Weisman, a susținut ideea că femeile trebuie să activeze numai în cadrul partidului, punct de vedere combătut de către celelalte secțiuni cu argumente din însăși activitatea lor curentă.

Conferința a adoptat două importante rezoluții „Acordarea drepturilor politice tuturor femeilor indiferent de clasă și învățătură”⁶⁷ și „Lupta femeilor contra fascismului”⁶⁷.

Înscriindu-se în frontul luptei pe care clasa muncitoare, forțele progresiste, democrate din România o ducea împotriva pericolului fascismului, Uniunea Femeilor Muncitoare din România declară la cea de a doua Conferință a sa că „U.F.M.R. se asociază P.S.D.R. în principiile și tactica lui împotriva fascismului” „Uniunea va lupta verbal și în scris în concordanță cu principiile Partidului Social-Democrat — se arată în rezoluție — contra curentelor dușmane de rasă și șoviniste și va lucra pentru înțelegerea între toate naționalitățile din România”⁶⁸. Constatînd că pericolul războiului este un efect al propagandei fasciste și naționaliste, rezoluția arată în continuare că „fiecare membră a Uniunii noastre va trebui să propovăduiască atât în familie cît și în afara ei ideea dezarmării și înțelegerii dintre popoare”. În încheiere se specifică că U.F.M.R. este convinsă „că numai democrația asigură drepturile maselor muncitoare împotriva dictaturii fasciste-naționaliste”⁶⁹.

⁶⁶ Idem.

⁶⁷ „Gazeta femeii”, 23 mai 1933.

⁶⁸ „Cuvîntul femeilor”, 22 mai 1933.

⁶⁹ Idem.

Această Conferință a constituit un eveniment însemnat în viața și activitatea Uniunii. Problemele discutate, greutățile semnalate au format obiective majore pentru rezolvarea cărora toate forțele organizației se vor concentra, unele dintre ele continuând însă să dăinuie. „La datorie”! se intitula ca o chemare editorialul numărului din august 1933 al ziarului „Femeia muncitoare”, arătând că „Uniunea suferă încă de lipsa unui mecanism perfect de dirijare a activității secțiilor, de asemenea resimte lipsa de fonduri și de suficiente elemente de conducere”. Dar cu toate acestea, în condițiile în care efectele crizei economice se resimțeau încă puternic și instaurarea fascismului în Germania producea adâncă îngrijorare, lupta trebuia intensificată, pentru că „Niciodată n-a fost mai necesară ca acum — se spunea în articol — munca în slujba clasei muncitoare, propaganda socialistă, organizarea lucrătoarelor și lucrătorilor, lupta pentru asigurarea libertăților individuale și publice”.

Anii care au urmat pînă la declanșarea conflagrației mondiale, de acerbă luptă împotriva pericolului fascismului și al războiului, pentru apărarea cercurilor democratice, a independenței, suveranității și integrității teritoriale, au fost ani cînd forțele patriotice, progresiste, antifasciste naționale, în frunte cu clasa muncitoare sub conducerea Partidului Comunist Român și-au ridicat cu hotărîre glasul, organizînd și participînd la numeroasele manifestări de demascare a teribilului flagel.

Uniunea Femeilor Muncitoare din România s-a dovedit a fi o dirză combatantă în frontul luptei împotriva pericolului fascist, de la tribuna tuturor acțiunilor lor, femeile social-democrate militînd și pentru pace.

În acești ani, în condițiile restrîngerii drepturilor și libertăților democratice, U.F.M.R., deși era o organizație legală, recunoscută ca persoană juridică, a cunoscut deseori șicanările autorităților, pentru fiecare ședință trebuind să ceară aprobare specială, de la prefectură, ba mai mult, să prezinte și textul conferințelor care urmau să fie ținute.

La ședințele cultural-educative ale secțiilor printre cei care au răspuns solicitărilor au fost și C. Titel-Petrescu, Ion Pas, Eugen Relgis, Izabela Sadoveanu și alți militanți de frunte ai P.S.D. care au oferit auditoarelor ocazia de a urmări conferințe cu asemenea titluri: „Copiii noștri”, „Poezia populară românească”, „Cine amenință pacea”, „Femeia muncitoare și alegerile”, „Problema scumpetei”, „Amintiri din trecutul mișcării socialiste”, „Femeia în partidul socialist”⁷⁰ etc. Numai din aceste enumerări ieșese clar că preocuparea de a oferi femeilor o gamă variată de prelegeri în scopul lărgirii orizontului cunoștințelor lor, a pregătirii lor revoluționare. Ancorate în cele mai stringente probleme ale timpului, aceste conferințe scoteau în evidență și aportul femeilor de pretutindeni cu accent asupra acelorora din țară noastră, pe terenul luptei contra războiului, pentru pace.

Acțiunile organizate de U.F.M.R. în acești ani s-au caracterizat în mod distinctiv printr-o atitudine combativă împotriva fascismului și a primejdiei războiului. Una din vehementele luări de poziție a fost în februarie 1936 în ședința secțiunii din București, cînd s-a adoptat o

⁷⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 30, mapa 19, an 1934, „Dimineața”, 24 noiembrie 1935 și 18 februarie 1936, „Lumea nouă”, 29 aprilie 1934, „Dimineața”, 28 noiembrie 1937.

moțiune care exprimă foarte clar atitudinea antifascistă: „Adunarea secției feminine social-democrate își manifestează odată mai mult adinca ei credință în regimul democratic, singurul care poate asigura clasei muncitoare libertățile necesare pentru a lupta efectiv atît pentru revendicările ei imediate cît și pentru înlăptuirea idealului ei final. În consecință, adunarea protestează contra prigoanei ce se îndreaptă împotriva oricăror curente de gîndire de stînga, cere amnistie generală a deținuților politici de stînga și depline libertăți pentru toate curentele ideologice de a se manifesta pe arena vieții politice”⁷¹. Moțiunea care se definește a fi un adevărat „credo” al femeilor social-democrate pentru apărarea libertății, se încheie prin a sublinia că singura cale prin care pot ajuta la înlăptuirea unei lumi mai bune și mai drepte este participarea lor la lupta organizată a clasei muncitoare și îndeosebi în cadrul secțiilor U.F.M.R.

Integrindu-se în frontul mișcării antifasciste, Ziua femeii a căpătat un conținut mai profund, fiind sărbătorită în acești ani prin ample acțiuni pentru cucerirea de drepturi economice și politice, dar purtînd amprentă antifascistă, antirăzboinică.

O frumoasă manifestare a avut loc în 1936, organizată de U.F.M.R., prin secțiunile sale, în întreaga țară. În apelul către „Femei, muncitoare, funcționare, gospodine”, se arăta că sărbătorirea Zilei femeii în acest an se face sub deviza „Pace, democrație, socialism” și — se precizează — „pentru revendicările noastre speciale”⁷². Prin acest apel femeile erau invitate a participa la întrunirea ce a avut loc la Casa Poporului din București în cadrul căreia s-au prezentat conferințele: „Femeia muncitoare și războiul” și „Femeia muncitoare și fascismul”, prima fiind susținută de cunoscuta militantă a mișcării, Paraschiva Cornea Paltin⁷³.

Referindu-se la felul în care s-a sărbătorit Ziua femeii în 1936, ziarul „Lumea nouă” din 17 mai arată că, deși Uniunea întâmpina o serie de greutăți datorită măsurilor restrictive, sărbătorirea a fost consacrată „nădejdi că acești doi dușmani ai umanității — războiul și fascismul — vor fi zdrobiți într-un viitor pe care-l credem cît mai apropiat”.

În ultimii ani ai deceniului patru cînd politica expansionistă a Germaniei naziste constituia un evident pericol și pentru independența, suveranitatea și integritatea României, poporul nostru a mărturisit că este gata de a pune mîna pe arme și a apăra fruntariile patriei. Partidul Comunist Român chema întreaga suflare românească la luptă împotriva pericolului fascismului și a războiului, pentru apărarea pămîntului scump al patriei. „Nu vrem soarta Austriei și a Cehoslovaciei”, se spunea într-una din chemările sale din acei ani.

U.F.M.R., alături de P.S.D. pe aceeași platformă militantă, a înfierat cu indignare actele de agresiune hitleriste, exprimîndu-și solidaritatea cu popoarele ce au avut de suferit de pe urma nazismului. De Ziua femeii, de 1 Mai, precum și cu prilejul altor acțiuni s-a făcut remarcată această atitudine și îndeosebi față de lupta dreaptă a poporului spaniol. La 1 mai 1937 în timpul întrunirii de la Casa Poporului a luat cuvîntul și Eugenia Rădăceanu, care în numele U.F.M.R. a adus „salutul de soli-

⁷¹ „Dimineața”, 18 februarie 1936.

⁷² Arhiva C.G. al P.C.R., Fond 46, mapa 1168, anul 1936.

⁷³ Idem, Fond 30, mapa 20, anul 1936.

daritate al femeilor social-democrate”, înfățișidn în mod vibrant sprijinul pe care îl dădea forțelor revoluționare femeia din Spania care „nu a pregetat să ia arma în mână și să lupte alături de bărbați” ⁷⁴. Totodată a lansat o caldă chemare către membrele Uniunii, către toate femeile muncitoare pentru ajutorarea copiilor orfani, „victime nevinovate ale măcelului fascist din Spania”.

Ziua femeii, în același an de crincenă însingerare pentru poporul spaniol, s-a desfășurat sub semnul luptei pentru împlinirea revendicărilor speciale ale mișcării de femei din România dar și sub lozinca de „solidaritate cu luptătorii din Spania” ⁷⁵.

În întreaga sa activitate Uniunea Femeilor Muncitoare din România, a colaborat în diverse acțiuni și diferite împrejurări și cu alte organizații de masă muncitorești și burghezo-democrate. O strinsă conlucrare a avut cu I.M.S.E.R. (Institutul Muncitoresc de Sport și Educație din România), organizind în repetate rânduri — după cum găsim menționat în ziarul „Lumea nouă”, reușite manifestări cultural-sportive, în țară și în București, mai ales pe stadionul din str. Veseliei *. De asemenea, au existat legături cu Cercul femeilor socialiste conduse de Partidul Socialist (C. Popovici.)

În anumite situații U.F.M.R. a colaborat și cu organizații feminine burghezo-democratice. Așa a fost în timpul alegerilor comunale din 1937, cind în cadrul unor întruniri, ale P.S.D. și P.N.T. — aflate în același cartel electoral — printre oratori o găsim și pe Eugenia Rădăceanu din partea femeilor social-democrate și pe Ortana Satmary, național-țărănistă, lideră a unor importante asociații feministe ⁷⁶.

Cu prilejul acestor alegeri, U.F.M.R. a desfășurat o bogată activitate propagandistică, subliniindu-se ideea că femeile social-democrate nu pot rămâne indiferente, deoarece „se hotărăște prin cei care vor fi aleși modul cum va fi condusă comuna în viitor” — searată în manifestul secțiunii București. „Vrem ca de aici înainte să ajungă în consiliile comunale și reprezentanți ai poporului muncitor, ca să pună odată ordine în treburile comunei. Vrem ca în alegerile comunale să biruiască ideea democratică împotriva curentelor reacționare și fasciste care tăgăduiesc femeilor orice drept de a se ocupa de treburile obștești și care vor să arunce în cea mai groaznică robie întregul popor muncitor” ⁷⁷.

În același timp important e faptul că pe linia colaborării dintre comuniști, socialiști și social-democrați, prin acțiuni de front unic muncitorese în lupta împotriva pericolului fascist, pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice a existat o fructuoasă activitate comună desfășurată cu unele organizații de masă legale conduse de Partidul Comunist Român. Astfel, știut este că între Societatea pentru protecția femeii și a copilului și Uniunea Femeilor Muncitoare din România, a existat — cum mărturisesc documentele — o colaborare îndeaproape ⁷⁸.

După cum cunoaștem, Partidul Comunist Român militind pentru închegarea unității de acțiune muncitorești — coloană vertebrală în vede-

⁷⁴ „Lumea nouă”, 9 mai 1937.

⁷⁵ Ibidem, 13 iunie 1937.

* Vezi N. G. Munteanu. *Cincizeci de ani de sport muncitoresc*, Edit. Stadion, 1971.

⁷⁶ „Dimineața”, 6 aprilie 1937.

⁷⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., Fond 30, mapa 33, 1937.

⁷⁸ N. Jurcă, *op. cit.*, p. 52.

rea realizării unui Front Popular Antifascist — în mai multe rânduri a adresat, în acest sens, chemări mișcării socialiste și social-democrate. Acordînd o deosebită atenție contribuției pe care o puteau aduce femeile în această direcție, partidul comunist a căutat să le mobilizeze. În manifestul din martie 1935 „Către Organizația femeilor a Partidului Social-Democrat din România, către femeile muncitoare, țărance, funcționare, liber-profesioniste, studente și gospodine!” semnat de „Femeile comuniste din România” se propunea încheierea unui front comun de luptă pentru aniversarea Zilei femeii. „Femeile din România trebuie să facă din Ziua de 8 martie o zi de luptă unită împotriva scumpetei și a mizeriei, pentru împiedicarea războiului, contra fascismului ucigător, pentru libertățile poporului — se spunea în manifest. Femeile comuniste din România vă propun încheierea unui Front Unic de luptă pentru aniversarea zilei de 8 martie pe baza următorului program : Contra scumpetei; Pentru ridicarea nivelului de trai al maselor muncitoare; Contra reținerilor din salariu; Pentru ajutorul de șomaj; Pentru concediu de sarcină și de naștere; Contra lui Numerus Clausus; Pentru eliberarea celor închiși; Contra dizolvării organizațiilor revoluționare de masă”⁷⁹. Exprimînd dorința ca frontul unic de luptă să continue și după ziua de 8 martie, femeile comuniste vin cu inițiativa unor acțiuni în comun : întruniri publice pentru sărbătorirea zilei femeii, organizarea de greve demonstrative, alegerea unor comitete feminine de front unic pentru combaterea scumpetei, a fascismului și războiului. În încheiere, acest important manifest-program de colaborare a femeilor comuniste și social-democrate, specifică faptul că primele „sînt gata de a trece imediat la discutarea fiecăreia din propunerile de față”.

În anii deceniului patru și mai tirziu, pentru mișcarea muncitorească feminină, frontul unic nu a rămas la nivel de deziderat. Unitatea de acțiune a femeilor muncitoare s-a materializat în multe din grevele, manifestațiile, demonstrațiile și întrunirile din această perioadă. Să ne amintim de greva lucrătoarelor textile de la Buhuși din 1935⁸⁰, de greva textilestelor de la Arad în 1936⁸¹, de greva de la „Dermata” — Cluj, din 1937, cînd din cei peste 2 000 de muncitori intrați în luptă mai mult de jumătate erau femei⁸² și din atîtea alte întreprinderi.

Privind în ansamblu activitatea U.F.M.R. de-a lungul aproape a unui deceniu, se poate constata că munca „mănunchiului” de femei — dar înimioase, neobosite și cu un înalt simț al datoriei — a cunoscut satisfacția unor realizări, cea mai însemnată fiind încercarea de scoatere a femeii muncitoare din stare de prejudecăți și antrenarea sa în lupta revoluționară pentru o viață mai bună.

„Mănunchi” de femei, pentru că numărul membrilor nicicînd n-a fost prea mare, iar cu trecerea timpului constatăm chiar un regres. Pe parcursul anilor în diferite împrejurări, de la tribuna conferințelor Uniunii și a congreselor Partidului Social Democrat sau în presă, de multe ori s-a

⁷⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 57, 1935.

⁸⁰ „Scîntela” 10 martie 1935.

⁸¹ Elena și Titu Georgescu, *Mișcarea democratică și revoluționară a femeilor din România*,

Ediț. Scrisul Românesc, Craiova, 1975, p. 197.

⁸² „Lumea nouă”, 31 octombrie 1937.

făcut auzit glasul femeilor care cu îngrijorare înfățișau situația existentă în organizația lor, faptul că întâmpinau numeroase greutăți, nefiind sprijinite cu toată atenția și puterea de P.S.D.

Un adevărat articol-apel au publicat femeile social-democrate în presă cu puține zile înainte de deschiderea celui de-al XVI-lea congres al P.S.D., în aprilie 1936, care realizează de fapt o serioasă analiză a cauzelor dificultăților pe care le resimte U.F.M.R. Cu toate rezultatele lăudabile „Uniunea cu greu se mai poate menține” — arătându-se că un motiv îl constituia insuficiența cadrelor feminine necesare pentru conducerea secțiunilor ca urmare a numărului redus de femei în partid. Însă principala cauză a greutăților, se precizează că a fost determinată de faptul că P.S.D. s-a dezinteresat de propaganda în rindurile femeilor muncitoare, cadrele din partid și sindicate ajutând prea puțin U.F.M.R. În multe cazuri „chiar au bagatelizat orice inițiativă a Uniunii”. Scopul acestor rinduri, după cum se specifică, era de a fi supuse „reflecției tovarășilor congresiști”, femeile social-democrate cerind astfel apropiatului forum al mișcării să-și schimbe optica cu privire la acordarea unui sprijin mai substanțial organizației feminine îndrumate de P.S.D.

La Congresul al XVI-lea al P.S.D., delegata U.F.M.R., a cerut în numele Uniunii „sprijinul P.S.D. ca să ajute femeile în lupta de desrobire”, trebuind să „acorde mai multă atenție organizării și educării socialiste a femeilor”. Referindu-se în continuare la faptul că partidele burgheze au organizații mari de femei fără a-și propune deplina lor egalitate în drepturi, reprezentanta femeilor social-democrate a precizat : „Cu atit mri mult trebuie să le avem noi, care reprezentăm cu adevărat ideea emancipării depline a femeii”⁸³.

În mai 1937 într-un articol apărut în „Lumea nouă” se analizează situația precară a Uniunii. Cu luciditate se face o comparație între perioada de început, când activitatea luase „un avînt deosebit”, existînd 14 secțiuni cu aproape 1500 de membre și ultimii ani cînd se constată „un vădit regres, unele secțiuni nu mai există — arată autoarea — și o bună parte din membre s-au risipit”. În analiza cauzelor acestui regres, semnatara articolului se referă din nou la „dezinteresul tovarășilor bărbați”, înfățișînd totodată că și măsurile represive aplicate de autorități au constituit obstacole în buna desfășurare a activității⁸⁴.

S-a ajuns astfel ca în mai 1937 U.F.M.R. să aibă doar 6 secțiuni, anume : în București, Cluj, Reșița, Anina, Doman și Satu Mare⁸⁵, în curs de înființare fiind cea de la Tg. Mureș, toate la un loc cuprinzînd, estimativ, 500 de membre. „Nici în partid situația nu e mai bună — se arată — femeile formînd un procent de aproximativ 9%”. Încheierea, este un cald apel adresat tuturor membrilor partidului ca să facă totul pentru „a antrena soțiile, fiicele în activitatea P.S.D., în organizația femeilor socialiste, ocupîndu-se astfel de educația lor”.

În perioada următoare, evenimentele au evoluat în așa fel încît, la un moment dat, s-a ridicat problema oportunității existenței Uniunii

⁸³ Ibidem, 12 aprilie 1936.

⁸⁴ Ibidem, 1 mai 1937.

⁸⁵ Ibidem.

Femeilor Muncitoare din România. Părerile împărțite existente în P.S.D. au determinat ca militantele organizației să adopte o dirză poziție susținând această cauză. „Această Uniune separată a femeilor nu înseamnă menținerea unei separații între sexe, ci, dimpotrivă, este o afirmare a solidarității dintre femei și bărbați uniți în același scop și luptând pentru același ideal—declara cu tărie Izabela Sadoveanu. — Apoi trebuie să existe în mișcarea noastră și un punct de vedere al femeilor, în ceea ce privește viața noastră publică”. Din nou și în acest articol ca în toate luările de poziție din acești ultimi ani, autoarea pledează pentru necesitatea luptei organizate a femeilor muncitoare. „Pentru ca glasul lor să fie ascultat, ele trebuie să fie unite, să știe ce să ceară, cum și unde să ceară și pe ce căi să lupte”⁸⁶.

Activitatea Uniunii nu s-a mai redresat, nici timp nu a mai avut pentru așa ceva, pentru că peste puțină vreme în urma instaurării dictaturii regale U.F.M.R. a fost printre formațiunile și organizațiunile care au avut de suferit în urma decretelor-lege promulgate.

Dar, militantele social-democrate — multe foste membre și simpatizante ale Uniunii Femeilor Muncitoare din România — și-au adus în continuare contribuția, în cadrul Partidului Social Democrat în lupta grea a poporului nostru sub conducerea Partidului Comunist Român împotriva dictaturii fasciste, participând alături de femeile comuniste în front unic muncitoresc la împlinirea marelui deziderat al deschiderii unei ere noi în istoria patriei.

L'UNION DES FEMMES TRAVAILLEUSES DE ROUMANIE (U.F.T.R.)

— RÉSUMÉ —

La mobilisation et l'organisation des femmes travailleuses dans la lutte contre l'exploitation capitaliste pour une vie meilleure et plus digne a constitué constamment une préoccupation notable du Parti Communiste Roumain, du mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie.

L'Union des Femmes Travailleuses de Roumanie, organisation créée par le Parti Social Démocrate de Roumanie a déployé son activité pendant la quatrième décennie de la période de l'entre-deux-guerres, en réunissant des membres de nombreuses localités — roumaines, hongroises, allemandes et d'autres nationalités.

L'auteur de l'étude présente par ordre chronologique l'évolution des préoccupations, le rôle joué par l'Union des Femmes Travailleuses de Roumanie sur le front de la lutte féminine, militant pour l'amélioration des conditions de travail et de vie de la femme obligée de travailler durement pour s'assurer l'existence quotidienne, pour des revendications politiques, en vue de l'affirmation de la femme avec des droits égaux dans la vie socio-politique du pays, activité qui situe l'Union des Femmes Travailleuses parmi les organisations de premier ordre de l'histoire du mouvement des femmes de Roumanie.

⁸⁶ „Lumea nouă”, 8 august 1937.

INSURECȚIA ROMÂNĂ DIN AUGUST 1944 ÎN PRESA ELVEȚIANĂ A TIMPULUI

DE
MONICA ANDONE

Insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944 constituie un punct de cotitură în istoria contemporană a României socialiste, cu profunde reverberații în destinele poporului român, angajat plenar, sub conducerea Partidului Comunist Român, în lupta pentru libertate și independență națională. Ca moment declanșator al revoluției de eliberare socială și națională, insurecția „a inaugurat o etapă nouă în istoria patriei, a deschis calea împlinirii idealurilor și năzuințelor de dreptate și libertate ale poporului român, a cuceririi depline a independenței și suveranității naționale, a afirmării României ca națiune liberă și demnă în rîndul națiunilor lumii”¹.

Pregătită și organizată minuțios și în deplină conspirativitate de Partidul Comunist Român, în jurul căruia se polarizaseră toate forțele patriotice și democratice din țară, insurecția s-a desfășurat impetuos și a constituit o mare surpriză pe plan intern — referindu-ne la conducerea politică antonesciană — precum și pe plan internațional. Succesele dobândite de poporul român în cele opt zile de înfăptuiri revoluționare pe calea armelor au constituit obiectul unor largi comentarii, suscitînd interesul opiniei publice democratice pe plan internațional. „Importanța actului de la 23 August din România în zdrobirea mașinii de război hitleriste — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — s-a bucurat de o largă recunoaștere și apreciere din partea opiniei publice internaționale”².

În zilele de foc ale insurecției, decisive pentru destinele poporului român, presa internațională și posturile de radio din numeroase țări din Europa, America, Asia, Africa și chiar din Australia au transmis știri din surse directe sau au preluat informațiile diferitelor agenții de presă în legătură cu evenimentele politice din România, petrecute în perioada 23—31 august 1944³. Valoarea acestor informații poate fi apreciată în raport cu exactitatea lor, cu respectarea adevărului istoric asupra faptelor

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, 18, Edit. politică, București, 1979, p. 581.

² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste, multilateral dezvoltate*, 10, Edit. politică, București, 1974, p. 602.

³ Vezi *România în războiul antihitlerist*, Edit. militară, București, 1966, p. 142—145; colonel Vasile Gherghescu, *Aprețeri străine asupra însemnătății insurecției poporului român, în Insurecția din august 1944 și semnificația ei istorică*, Edit. militară, București, 1974, p. 315—316; Dr. Gheorghe Zaharia, *Insurecția poporului român din august 1944*, Edit. militară, București, 1979, p. 82, 91 și altele.

înscrise în aceste zile de poporul român, condus de partidul comunist, la înfăptuirea insurecției naționale românești. În marea lor majoritate, presa internațională și posturile străine au transmis și comentat de pe poziții în general pozitive evenimentele istorice care au avut loc în țara noastră. Evident, știrile provenite de la organele informative germane nu puteau fi favorabile revoluției declanșate în România. „În măsura în care există declarații de partea germană — remarcă la 24 august 1944 un corespondent de presă elvețian aflat la Berlin — ele culminează cu învinuirea că evenimentele din România reprezintă o trădare a regelui și a celorlalți apropiați lui nu numai față de Germania aliată, dar și față de interesele naționale vitale ale României”⁴. Asemenea afirmații, sau altele de o duritate și mai accentuată, pline de amenințări, au fost emise de întregul sistem informativ german.

Cele mai cuprinzătoare știri, cu o pronunțată doză de obiectivitate provin din sursele informative ale Elveției, publicate în organele centrale de presă. Studiarea amănunțită a relatărilor apărute în ultima săptămână din luna august și în prima decadă din septembrie 1944, duc la concluzia că informațiile date publicității se referă la o arie largă de preocupări ale conducerii politice naționale insurecționale românești pe care le-au redat în marea lor majoritate corect, în consens cu rezolvările date de guvernul român sau de cursul evenimentelor la momentul istoric respectiv. Întilnim relatări, succinte sau mai largi, referitoare la organizarea și desfășurarea insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste, precum și la reușita surprinderii totale pe care acest eveniment a realizat-o cu o formidabilă exactitate atât asupra organismelor de guvernământ proantonescien, cât și asupra comandamentului politico-militar al Germaniei naziste. Este comentată pozitiv stabilitatea guvernului insurgent condus de generalul de corp de armată adjutant Constantin Sănătescu și siguranța cu care au acționat forțele naționale patriotice — armata și detașamentele patriotice — pentru înfrângerea Wehrmachtului aflat pe pământul românesc. Sint reliefate de asemenea consecințele rezultate pentru armata germană din poziția fermă și hotărâtă de partea revoluției a comandamentelor și trupelor române, în totalitatea lor, fie că se găseau în zona operativă din Moldova sau în interiorul țării. Un amplu spațiu este rezervat comentariilor privind consecințele militare și politice precum și implicațiile determinate de insurecție asupra evoluției războiului în spațiul balcanic și asupra potențialului economic și militar al Germaniei naziste. Difuzarea și comentarea obiectivă a știrilor privind evenimentele din România se datorează faptului că Elveția, neutră pe toată durata celui de-al doilea război mondial, a dispus de corespondenți de presă în majoritatea statelor aflate în conflict, iar aceștia au transmis informațiile — în general cu exactitate și obiectivitate — direct de la surse sau din surse demne de luat în considerație. Evidente în acest sens sint și informațiile privind organizarea, evoluția și implicațiile politico-militare asupra zonei operative din Balcani determinate de insurecția națională din august 1944.

Momentele principale ale *pregătirii insurecției*, efectuate îndeosebi în anii 1943—1944, sint făcute publice la 2 septembrie 1944, preluând

⁴ „Neue Zürcher Zeitung”, 25 august 1944.

date din interviul acordat corespondenților de presă anglo-americani de Lucrețiu Pătrășcanu, cu prilejul sosirii sale la Moscova, la sfârșitul lunii august 1944, în fruntea delegației române desemnate să semneze convenția de armistițiu dintre România pe de o parte, Uniunea Sovietică, Statele Unite ale Americii și Regatul Unit al Marii Britanii, pe de altă parte. „Aș vrea să atrag mai întâi atenția asupra faptului — menționează Lucrețiu Pătrășcanu — că schimbarea guvernului și a regimului din România au fost înlesnite la unison de armată și popor”⁵. Apoi, după ce explică contactele partidului comunist cu celelalte forțe patriotice, inclusiv cu cercurile palatului, afirmă în continuare: „La începutul acestui an însă, (1944 — n.n.), înfringerile suferite de germani pe toate fronturile au accelerat desfășurarea evenimentelor. Regele a luat contact cu toate partidele democratice*, inclusiv al comuniștilor și în aprilie au și început pregătirile tehnice și militare pentru pasul făcut acum (...). La o consfătuire decisivă** regele a acceptat propunerea comuniștilor care pornea de la atragerea armatei și a elementelor patriotice în București și mobilizarea tuturor patrioților din România. O lovitură de stat a fost prevăzută pentru 26 august, dar la 23 august Antonescu, care voia să plece pe front, a apărut la palatul regal și regele a profitat de situație. El i-a ordonat să înceteze imediat războiul sau să demisioneze. Antonescu a respins ambele alternative, la care regele a ordonat arestarea lui în sala de audiențe”⁶. Informațiile menționate de acest ziar, sînt, în linii generale, exacte, unele din ele fiind redate și de alte ziare care publică știri, concomitent cu organele de presă românești, cu un conținut conform adevărului istoric. În manifestul Comitetului Central al Partidului Comunist Român, difuzat la 25 august 1944, prin care toți cetățenii sînt chemați la luptă pentru înfringerea Wehrmachtului aflat pe teritoriul național, se arată referitor la perioada de pregătire a insurecției: „Partidul Comunist din România a reușit, înfrîngînd toate greutățile, să unească toate forțele patriotice antihitleriste din țară într-un singur front de luptă”⁷. Documentul se referă la „platforma comună a celor patru partide din Blocul Democratic de luptă pentru încheierea păcii, redarea drepturilor și libertăților cetățenești, pentru o Românie liberă, democratică și independentă”⁸. Acest fapt istoric de o deosebită semnificație și importanță, înscris în istoria poporului român este relatat în aceeași zi cu difuzarea lui de organele de presă românești, confirmînd că nu era vorba de o lovitură de palat sau „puci militar” cum afirmaseră atunci și mai tîrziu alte organe informative occidentale. „Încă la începutul lunii iunie reprezentanții celor patru mari partide românești de opoziție (...) au semnat o convenție în care se angajau să facă totul pentru a trece din noua țara de la un regim autoritar la unul democratic și să încheie pacea cu aliații.

⁵ „Basler Nachrichten”, 4 septembrie 1944, ediția de dimineață.

* Contactele nu au fost făcute direct de rege, ci prin reprezentanți al palatului: generalul Constantin Sănătescu și Ion Mocsony Stîrcea.

** Este vorba de consfătuirea din 13/14 iunie 1944.

⁶ „Basler Nachrichten”, 4 septembrie 1944, ediția de dimineață.

⁷ „România liberă”, II, nr. 12 din 26 august 1944.

⁸ *Documente privind istoria militară a poporului român, 23—31 august 1944*, II, Edit. militară, București, 1977, documentul nr. 418, p. 103 (în continuare sursa se va cita prin sigla DIMPR).

În orice caz aceste eforturi s-au făcut fără știrea aliaților României și au rămas secrete pînă în ultimul moment”⁹.

După cum este cunoscut insurecția națională a debutat victorioasă în după-amiaza zilei de 23 august 1944. Au fost elaborate și difuzate documentele fundamentale în care erau prezentate obiectivele politice și militare imediate și de perspectivă ale poporului român și ale noului guvern. În acest sens declarația Comitetului Central al Partidului Comunist din România difuzată la radio în seara zilei de 23 august și în presa românească în ziua următoare, preciza: „Încheierea imediată a armistițiului, scoaterea României din Axă și curățirea teritoriului românesc de ocupația hitleristă, instaurarea unui regim de drepturi și libertăți publice, acestea sunt unele din obiectivele pe care C. C. al P.C.R. le-a fixat încă din septembrie 1941”¹⁰. Obiectivele politice fundamentale stabilite de partidul comunist vor fi preluate atît în declarația guvernului cit și în proclamația șefului statului român, documente difuzate în aceleași condiții ca și declarația de principiu a partidului comunist¹¹. În fiecare din documentele amintite eliberarea părții de nord-vest a Transilvaniei prin lichidarea consecințelor nefaste pentru poporul român ale dictatului de la Viena, constituiau un obiectiv major al poporului român.

Presa elvețiană comentează perspectivele politice românești, fie prin corespondenții săi, fie apelînd la unele personalități române stabilite în Elveția după instaurarea dictaturii antonesciene în țară. Autorul articolului *Axa se sfărîmă în bucăți*, după ce arată că Germania nazistă nu mai este capabilă să domine popoarele cotropite, care se află în fața unor realități și caută mijloacele cele mai bune cu putință pentru „a ieși dintr-o situație dificilă care le-a fost sau nu impusă”¹², conchide: „România dă semnalul. Mareșalul Antonescu, multă vreme atotputernic, a fost debarcat. Noul guvern este format din oameni care pînă de curînd făceau parte din opoziție și reprezintă marea majoritate a poporului”¹³. Interesante sînt declarațiile făcute presei de unii foști demitari români stabiliți în Elveția, care la momentul respectiv au servit interesele naționale prin opiniile lor referitoare la cele ce se petreceau în România. Voi cita doar două exemple, ele fiind, evident, mai multe. Astfel, la 24 august 1944, Richard Franasovici, ambasadorul României la Paris în ultimii ani antebelici, declara, printre altele, unui grup de ziaristi: „Este evident că această zi de 23 august 1944, consfințind falimentul politicii noastre externe, deschide pentru noi (...) o dorință veche: aceea, a colaborării sincere și loiale cu aliații noștri din marele război, cărora le datorăm, ca și bravurei armatei noastre, unitatea națională consacrată prin tratatele care au pus capăt războiului din 1914—1918 (...). Se află în fața ei (a României — n.n.) speranța de a recuceri prin eforturile proprii și sprijinul aliaților, teritoriile transilvănene, care ne fuseseră pe nedrept răpite prin arbitrajul de la Viena, operă a domnilor Hitler și Mussolini, aceasta pentru că aliații au declarat în mai multe rînduri prin glasul condu-

⁹ „Der Bund”, 25 august 1944, ediția de dimineață.

¹⁰ DIMPR, doc. 1, p. 3.

¹¹ Vezi detalii în DIMPR, I, doc. 2 și 3 p. 5 și 6.

¹² „Gasette de Lausanne”, 24 august 1944.

¹³ Ibidem.

cătorilor lor că nu recunosc acest arbitraj. Așteptăm așadar plini de încredere corectarea acestei nedreptăți”¹⁴. Comparînd unele părți ale declarației sus-amintite, constatăm că autorul ei era intru totul de acord cu unele din principiile fundamentale publicate în 24 august 1944, dar mai ales cu conținutul de idei din proclamația șefului statului, necunoscînd probabil că și acest document a fost elaborat de partidul comunist. „Alături de armatele aliate și cu ajutorul lor — se arată în proclamație — mobilizînd toate forțele națiunii, vom trece hotarele impuse prin actul nedrept de la Viena pentru a elibera pămîntul Transilvaniei noastre de ocupația străină”¹⁵. Tălmăcirea dată acestui text de către Richard Franasovici, pare evidentă, ceea ce presupune că era de acord cu conținutul lui, iar difuzarea în cercurile politice elvețiene, favorabilă insurecției românești. Pe aceeași poziție se plasează și declarația lui Grigore Gafencu, fost ministru de externe al României în perioada antebelică, stabilit în Elveția. „Guvernul actual (...) se pune exclusiv în slujba prosperității naționale, acțiune în care poate conta pe asentimentul și sprijinul imensei majorități a poporului român. Dat fiind că prima lui sarcină constă în restabilirea ordinii militare și a securității țării în exterior, componența cabinetului indică un caracter militar. În acest sens numirea a patru politicieni ca miniștri fără portofoliu constituie o dovadă a faptului că guvernul regal va fi susținut de marea majoritate a forțelor naționale de rezistență, situație ce exprimă și voința unanimă a națiunii”¹⁶. Ideile exprimate de fostul demnitar român pot fi regăsite cu ușurință în declarația guvernului și în proclamația șefului statului.

În Germania, precum și în unele cercuri politice proaxiste se aprecia că insurecția română nu are durabilitate, scontîndu-se pe o înăbușire rapidă a „loviturii de palat” sau a „puciului de la București”¹⁷, cum erau apreciate evenimentele din România. Asemenea păreri se bazau pe dispozițiile date în acest sens de Hitler. Generalul Hans Friessner, comandantul Grupului de armate „Ucraina de sud”, comunica generalului-locotenent Alfred Gerstenberg, la 24 august, ora 1,55: „Führerul ordonă: arestați imediat camarila trădătorilor; înăbușiți eventuala răscoală. Formați un nou guvern prezidat de un general filogerman”¹⁸. După cum se știe, insurecția a fost foarte bine pregătită și a avut o indiscutabilă stabilitate, guvernul și forțele naționale patriotice stăpînind cu fermitate toate pirghiile care conduceau poporul român spre victorie. „Faptul că radio București continua să transmită fără întrerupere — relata din New York la 24 august 1944 un corespondent de presă elvețian — denotă că guvernul român este stăpîn pe situație”¹⁹. În aceeași ordine de idei, cu cîteva zile mai tîrziu, „Gazette de Lausanne”, menționa: „Pînă în momentul acesta se poate spune că lovitura de stat de la București (...) a fost bine organizată și executată. Germanii, luați prin surprindere, n-au

¹⁴ „Gazette de Lausanne”, 25 august 1944.

¹⁵ DIMPR, I, doc. 2, p. 5.

¹⁶ „Der Bund”, 27 august 1944.

¹⁷ Vezi Leonida Loghin, *Itinerar erotic*, în „Magazin istoric”, anul VIII, nr. 8(89), august 1974, p. 14.

¹⁸ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond 948, dosar 1559, f. 19 (în continuare sursa se va cita prin sigla Arh. M.A.N.).

¹⁹ „Basler Nachrichten”, 24 august 1944, ediția de dimineață.

avut timp să facă să dispară regele și complicii lui, care trebuie că s-au înconjurat în prealabil cu o gardă solidă și fidelă”²⁰.

Unul din factorii care au decis izbînda din marele august 1944 a fost *surprinderea* realizată de declanșarea revoluției de eliberare socială și națională în momentul cînd opinia publică mondială se aștepta mai puțin. Din New York, corespondentul de presă transmite: „În mod evident germanii au fost complet surprinși de proclamația regelui, căci în caz că ar fi știut ceva ar fi făcut desigur tot posibilul pentru a ocupa postul de emisie și alte instituții importante”²¹. Din Londra, corespondentul elvețian relatează: „Decizia României a surprins complet opinia publică (...). România a preferat să nu mai riște noi pierderi de prestigiu, dar, după cum se spune la Londra, ea și-a luat soarta « în propriile mîini ». În continuare se arată că armata României „va lupta împotriva celui de-al treilea Reich și a aliaților lui fără ca guvernul să fi pretins anterior o garanție sau alta. Impresia pe care o produce această decizie rapidă asupra opiniei publice londoneze este enormă”²². Această stare de „surprindere londoneză” a fost preluată și de alte organe de presă dovedind efectul provocat de insurecție asupra opiniei publice mondiale. Corespondentul de presă de la Moscova, comunică: „Mai repede decît se aștepta s-a abătut catastrofa asupra armatei germane aflată în România”²³. Încercînd o paralelă a celor două insurecții desfășurate concomitent în luna august 1944 — la București și la Paris — corespondentul din capitala Franței, prezentînd mai voalat factorul surprindere, relatează: „În seara aceleiași zile (23 august — n.n.) la București — oraș numit pe bună dreptate « Parisul Europei răsăritene » s-a derulat o acțiune eliberatoare asemănătoare. România a răsturnat guvernul filogerman, a încheiat armistițiul cu marile puteri aliatare și a hotărît totodată să facă cauză comună cu Națiunile Unite”²⁴. La Berlin factorul surprindere s-a manifestat mult mai puternic tinzînd către panică „Opinia publică germană este total surprinsă de răsturnarea din România, nefiind pregătită pentru eventualitatea unei asemenea evoluții. Știrile publicate pînă acum pe această temă nu permit celor de aici să-și formeze vreo impresie asupra proporțiilor și importanței evenimentului (...). Astăzi (24 august — n.n.) Wilhelmstrasse* n-a luat nici o poziție. Ea depinde de clarificarea situației politice și militare din România, pe care Berlinul nu poate să o înțeleagă suficient”²⁵.

Dacă am adăuga informațiile transmise de posturile de radio și presa din alte țări — China, Argentina, Suedia, Turcia, Statele Unite ale Americii, Marea Britanie și altele — constatăm că evenimentele din România, declanșate în după-amiaza zilei de 23 august 1944, au avut un larg ecou în întreaga lume. Marea majoritate a comentariilor se refereau pozitiv la hotărîrea poporului român de a-și lua soarta în propriile sale

²⁰ „Gasette de Lausanne”, 25 august 1944.

²¹ „Basler Nachrichten”, 24 august 1944, ediția de dimineață; „Der Bund”, 24 august 1944, ediția de seară.

²² „Gasette de Lausanne”, 25 august 1944; „Neue Zürcher Zeitung”, 25 august 1944.

²³ „Basler Nachrichten”, 26/27 august 1944.

²⁴ Ibidem din 24 august 1944.

* Pe această stradă își avea sediul Ministerul de Externe al Reichului.

²⁵ „Neue Zürcher Zeitung”, 25 august 1944.

mîni pentru a-și redobîndi libertatea și independența națională. Recîștigarea acestor deziderate vitale, sălășluite în cugetele românilor de-a lungul sutelor de ani, nu se putea realiza decît prin forța armelor. Direcțiilor și obiectivelor politice fundamentale stabilite de partidul comunist și preluate de guvernul insurecțional, factorului „surpriză” amintit mai sus, i se adaugă, ca o necesitate vitală pentru obținerea deciziei globale, *factorul militar* — atît pe plan organizatoric cît și executiv — în înfruntarea directă cu Wehrmachtul aflat pe teritoriul românesc controlat de guvern. După cum se știe documentele elaborate de conducerea politico-militară a insurecției difuzate începînd cu noaptea de 23/24 august 1944, conțin directive prin care masele populare, forțele patriotice naționale, inclusiv armata sînt chemate să acționeze cu arma în mîină pentru înfrîngerea dușmanului aflat în special în zona centrală, de sud și de sud-vest a țării. Se avea în vedere desprinderea imediată din dispozitivul operativ de pe frontul din Moldova a marilor unități române și retragerea lor ordonată în interiorul țării. Se conta, de asemenea pe acțiuni ale mișcării de rezistență a populației transilvănene aflată sub ocupație maghiară ca rezultat al impunerii dictatului de la Viena. În consens cu necesitățile vitale ale poporului român de a lupta cu arma în mîină împotriva forțelor germane, Comitetul Central al Partidului Comunist Român lansa, în declarația publicată la 24 august 1944, Apelul din care cităm următorul fragment : „În ciocnirea inevitabilă cu forțele hitleriste, Partidul Comunist din România cheamă muncitorimea, țărănimea, intelectualii și pe toți cetățenii României la lupta fără cruțare, cu toate armele, împotriva dușmanului de moarte al poporului român, pentru asigurarea viitorului său”²⁶. În deplină concordanță cu linia politică fermă a partidului comunist, și celelalte documente publicate vor sublinia în conținutul lor necesitatea luptei cu arma în mîină pentru dobîndirea victoriei, a libertății și independenței naționale. „Poporul nostru — se arată în proclamația șefului statului — înțelege să fie singur stăpîn pe soarta sa. Oricine s-ar împotrivi hotărîrii noastre liber luate și care nu atinge drepturile nimănui este un dușman al neamului nostru. Ordon armatei și chem poporul să lupte prin orice mijloace și orice sacrificiu (...). Cel care nu va da ascultare guvernului, se opune voinței poporului și este un trădător de țară”²⁷. Declarația guvernului conține, la rîndul ei, aceleași elemente de angajare a tuturor forțelor patriotice la lupta împotriva dușmanului. Semnificativ prin conținutul său angajant este apelul Comandamentului formațiunilor de luptă patriotice : „Lupta cu arma în mîină împotriva cotropitorilor nemți a început — se arată în Apel. Din această clipă, fiecare român e un soldat al României libere (...). Pentru respingerea și exterminarea cotropitorilor sunt necesare toate forțele și toate resursele noastre”²⁸. Acestor documente politice, ale căror obiective sînt foarte clare, li se alătură Directiva operativă a Marelui stat major difuzată comandamentelor militare în noaptea de 23/24 august 1944 : „Cu începere de la primirea prezentului ordin — se arată în directivă — ostilitățile încetează/.../. Orice subordonare a comandamentelor și unităților române față de coman-

²⁶ „România liberă”, II, nr. 11 din 24 august 1944.

²⁷ DIMPR, I, doc. 2, p. 5.

²⁸ „România liberă”, II, nr. 12, din 26 august 1944.

damentele germane încetează”²⁹. După ce sint stabilite zonele de regrupare a marilor unități aflate în retragere din Moldova, directiva precizează un alt obiectiv : „Armata română încetează lupta alături de trupele germane în scopul de a obține pacea de la Națiunile Unite și de a reincepe lupta alături de forțele armate ale acestora pentru eliberarea Ardealului de Nord”³⁰. Dînd semnalul declanșării operațiilor de dezarmare a trupelor germane, Marele stat major ordonă : „acțiunea militară trebuie să fie fulgerătoare în scopul de a exploata surpriza inițială”³¹. Retrospectînd conținutul în întregime al documentelor menționate, elaborate pe patru canale — partidul comunist, șeful statului, guvernul și Marele stat major — constatăm că ele țintesc și reușesc pe deplin să angajeze în întregime poporul român — armata și forțele patriotice naționale — la lupta pentru zdrobirea mașinii de război germane. Desfășurările militare din acele opt zile ale insurecției au confirmat dorința și hotărîrea maselor populare de a obține victoria în înfruntarea armată directă cu Wehrmachtul. În acest context, generat de evoluția evenimentelor din România, presa elvețiană a comentat pe larg aspectele militare ale ridicării la arme a poporului român, pornit pe calea lungă și anevoioasă a revoluției de eliberare socială și națională. „Regele cere armatei și poporului — menționează ziarul „Gasette de Lausanne”, preluînd ideea din proclamație — să depună toate eforturile nu numai pentru salvagardarea independenței ei, ci și pentru a redobîndi frontiera pierdută”³². Declanșarea acțiunilor militare de către trupele române în Capitală și împrejurimi a fost larg comentată în presa elvețiană, aducîndu-se la cunoștința opiniei publice mondiale informații destul de exacte, care infirmau la momentul dat știrile false difuzate de presa germană. „Pentru moment soldații români nu au altceva de făcut decît să pornească într-un război de eliberare. Ei se află în luptă cu trupele germane încadrate în SS”³³.

Presa elvețiană relatează faptul că guvernul român, în dorința de a evita vărsările de sînge, a avertizat comandamentul german să părăsească țara. Drept răspuns la acest act de clemență, călcîndu-și cuvîntul de onoare, reprezentanții Misiunii militare germane au ordonat bombardarea Capitalei cu artileria și aviația, ceea ce a însemnat declanșarea generală a ofensivei armatei române împotriva trupelor germane. „Legația germană din București — subliniază ziarul „Der Bund” — a fost mai întîi informată că România nu va întreprinde acțiuni ostile împotriva Germaniei și va permite retragerea trupelor. Posturile de radio germane au dat asigurări că și Germania se va abține de la orice acțiuni ostile”³⁴. Aceeași informație este preluată și de la corespondentul agenției Reuter din Cairo, la 25 august 1944 : „În cursul dimineții de joi (24 august — n.n.) guvernul român a făcut cunoscut comandanților trupelor germane staționate în România că a încetat ostilitățile împotriva Rusiei. El a cerut

²⁹ DIMPR, I, doc. 27, p. 43.

³⁰ Ibidem, doc. 11, p. 14.

³¹ Ibidem, p. 16.

³² „Gasette de Lausanne”, 24 august 1944.

³³ Ibidem.

³⁴ „Der Bund”, 27 august 1944.

în același timp ca trupele germane să părăsească imediat România”³⁵. După cum este cunoscut comandamentele germane au devenit ostile, au proferat amenințări grave și jignitoare la adresa poporului român și a conducerii sale revoluționare. „Garnizoana germană de la București a atacat forțele armate române, încercînd să ocupe pozițiile-cheie strategice din oraș și să dezarmeze trupele române. În fața acestei situații, românii au luat cu asalt cele mai importante cazărmi germane. Guvernul Sănătescu (...) a ordonat armatei române să dezarmeze toate trupele germane aflate pe teritoriul românesc și să elibereze țara”³⁶. Drept răspuns trupele române sprijinite de forțele patriotice au atacat obiectivele germane producîndu-le grave pierderi. „După lupte grele — menționează același ziar — garnizoana germană din București a capitulat. Vineri, înainte de amiază, la ora 11 (25 august — n.n.) capitala română era complet eliberată și toate trupele germane au depus armele”³⁷. Un alt organ de presă relatează că luptele din interiorul Capitalei, încheiate cu succes, au continuat la barierele orașului. „Trupele germane staționate în foburgurile Bucureștiului și care aveau intenția de a ataca orașul, au fost dezarmate și respinse de trupele române. În urma agresiunii de vineri dimineața (...) guvernul a adresat un apel armatei române și populației să treacă la o acțiune războinică, încercînd îndeosebi să captureze material de război”³⁸. Apelul la care se referă ziarul elvețian nu aparținea guvernului, care-și exercita autoritatea sa prin directive și ordine transmise comandamentelor militare din întreaga țară, ci partidului comunist, forța politică conducătoare a revoluției române. Chemarea acestuia, difuzată în după-amiaza zilei de 25 august, se adresa forțelor patriotice chemîndu-le să colaboreze cu armata în vederea înfringerii punctelor de rezistență germane: „Colaborați cu armata și cu unitățile patriotice la zdrobirea rezistenței nemților” se arată în chemare³⁹. Situația trupelor germane din Capitală și împrejurimi era cu adevărat critică la data de 25 august 1944. Pentru a completa informațiile elvețiene menționate mai sus, vom reaminti telegrama generalului-locotenent Alfred Gerstenberg, împuternicit de Hitler să înăbușe „puciul de la București”, adresată la 25 august OKW-ului: „Situația din București foarte serioasă. Ne aflăm doar cu forțe insuficiente la marginea de nord a Bucureștiului la înălțimea aeroportului Băneasa și pînă la marginea de nord a aeroportului Otopeni (...). Pentru moment irealizabil atacul pentru recucerirea orașului și executarea ordinului fîhrerului fără afluire pe aeroportul Otopeni de armament greu și trupe cu mare capacitate și experiență de luptă”⁴⁰. Rezultă clar concordanța dintre informațiile oferite publicului de presa elvețiană, situația precară în care se aflau trupele germane și realitatea confirmată de faptele înscrise în istoria poporului de fiii săi angajați în marea bătălie pentru libertate. Obținerea victoriei în Capitală este întregită de o altă relatare elvețiană: „În capitala română (...) generalul Hansen, șeful Misiunii militare a Wehrmachtului în România, a fost

³⁵ „Gasette de Lausanne”, 26 august 1944.

³⁶ „Der Bund”, 27 august 1944.

³⁷ Ibidem.

³⁸ „Gasette de Lausanne”, 26 august 1944.

³⁹ DIMPR, II, doc. 418, p. 102—104.

⁴⁰ DIMPR, I, doc. 173, p. 164.

luat prizonier cu încă 4 000 de oameni⁴¹. Informația concordă cu raportul șefului Marelui stat major, generalul de divizie adjutant Gheorghe Mihail, adresat guvernului: „Cu onoare se face cunoscut că personalul ce aparține Legației germane (, .) se găsește predat la Marele stat major, până mine 27 august a.c. când domnul ministru al apărării naționale va decide⁴².”

Informațiile posturilor de radio și ale presei elvețiene, din care rezultă că trupele germane din zona Capitalei și împrejurimi au fost decisiv înfrinse până la 26—28 august 1944, concordă cu ordinul de zi al ministrului de război nr. 10 din 30 august 1944⁴³ și declarația generalului de divizie adjutant Gheorghe Mihail în ședința Consiliului de Miniștri din 27 august 1944: „Orice primejdie asupra Capitalei este definitiv înlăturată⁴⁴.”

În deplin consens cu obiectivele politice fixate de organizatorii insurecției pe planul acțiunilor militare Marele stat major a difuzat — imediat după transmiterea directivei operative — ordine referitoare la desprinderea marilor unități române din dispozitivul german, deplasarea spre sud și intrarea lor în zone de concentrare anterior stabilite în vederea reorganizării și trimerii lor pe frontul din Podișul Transilvaniei. În acest scop, conform ordinului nr. 250 din 25 august 1944, Armatele 3 și 4 începeau deplasarea imediat pentru a se concentra, prima în zona București-Tîgănești⁴⁵ și a doua în zona Ploiești-Tirgovîște⁴⁶. În realitate marile unități începuseră mișcarea încă din dimineața zilei de 24 august după difuzarea la radio a documentelor de partid și guvernamentale.

Desprinderea trupelor din dispozitivul german și deplasarea lor spre interiorul țării — ca momente istorice aparținând insurecției — au fost de asemenea, în atenția presei elvețiene. „După capitularea României — comenta, la 24 august 1944, un corespondent al agenției United Press aflat la Moscova — rezistența germană pe tot frontul românesc este în destrămare. După desprinderea armatei române, mari unități germane sînt complet izolate (...). Ambele grupări de forțe germane (Armatele 6 și 8 — n.n.) care însumează 20 divizii de infanterie și 2 de tancuri trebuie considerate pierdute⁴⁷. Ordinul Marelui stat major este interpretat, cu evidentă nuanță de fermitate, și de un alt ziar elvețian: „Această decizie, care părea să fie executată prompt, însemna efectiv moarte sau captivitate pentru cele 12 divizii ale Armatei 6 germane care apărau culoarul limitat la vest de Prut iar la est de Nistru⁴⁸”. Comentariile presei amintite nu se mulțumesc să enunțe doar aspectul militar al retragerii constatată pe frontul din Moldova, ci și implicațiile în desfășurarea operațiilor de aici, determinate de acțiunea fermă a comandamentelor române. Jean Heer relatează în articolul *Cum a părăsit România tabăra Axei*: „Din evoluția evenimentelor rezultă că germanii au fost complet

⁴¹ „Curieux”, 31 august 1944.

⁴² Arh. M.A.N., fond 948, dosar 351, f. 3.

⁴³ Arh. M.A.N., fond 338, dosar 123, f. 32.

⁴⁴ *Pentru eliberarea patriei*, Edit. militară, București, 1972, doc. 18, p. 51.

⁴⁵ Arh. M.A.N., fond 948, dosar 1181, f. 262.

⁴⁶ Ibidem, fond 4, dosar 255, f. 335.

⁴⁷ „Der Bund”, 24 august 1944, ediția de seară.

⁴⁸ „Curieux”, 31 august 1944.

surprinși de evoluția politică din România. Un militar german relatează că după trei ore de pregătire de artilerie sovietică în sectorul Iași, cele două divizii române care trebuiau să reziste atacului rus inițial, s-au repliat. Aceste două divizii se găseau la vest de oraș, separate între ele de o divizie de infanterie germană. Retragera dorită și subită a românilor i-a adus pe ruși în spatele germanilor care nu înțelegeau ce se întâmplase (...). Ele au deschis astfel deliberat calea unităților ruse. Atunci când mesagerii trimiși de comandantul diviziilor germane au sosit la cartierul unităților române ei n-au mai întâlnit aici nici un comandament român superior, căci statele majore își părăsiseră locurile, dând ordin de retragere. În felul acesta pregătirea loviturii de stat, executarea precisă a ordinelor date de ofițeri și atitudinea trupelor pe front atestă o pregătire minuțioasă”⁴⁹. Informația furnizată de publicistul elvețian fusese confirmată anterior de agenția de presă germană DNB. Aceasta relatează la 25 august: „Situția la aripa sudică a frontului de est este determinată de abandonarea luptei de către diviziile române (...). Atunci când rușii au atacat pentru a străpunge, n-au întâlnit, ca să zicem așa, nici o rezistență din partea unor trupe române”⁵⁰. Atât directiva operativă difuzată de Marele stat major în noaptea de 23/24 august 1944, cit și ordinele care i-au urmat prevedeau ca marile unități române aflate în retragere să se opună prin forța armelor tentativelor germane de a le dezarma și totodată, să împiedice afluirea forțelor Wehrmachtului spre sudul țării. Corespondentul unui cotidian elvețian aflat la Moscova, transmitea, la 26 august, aspecte ale comportamentului unităților române aflate în retragere: „În noaptea de 24/25 august trupele române, desprinse de vechii lor aliați, au trecut Siretul pentru a forma un baraj de artilerie, care ar face acum să eșueze orice încercare de străpungere spre vest”. Detaliind această misiune, același corespondent precizează că „diviziile române, înaintînd spre vest, au ordinea să închidă, în orice condiții drumul unităților germane care ar încerca să străpungă spre Ploiești și București”⁵¹. Dacă avem în vedere și unele informații privind ciocnirile dintre trupele române și ungare în Podișul Transilvaniei⁵² sau acțiunile populației românești transilvănene împotriva ocupației maghiare⁵³ constatăm că în aria de preocupări a organelor de informații elvețiene au intrat unele din principalele puncte și zone fierbinți în care s-a desfășurat insurecția în ultima săptămână a lunii august 1944. Datorită repeziunii cu care s-au derulat evenimentele și mai ales a zonelor largi în care s-a circumscris întregul teritoriu național, corespondenții nu au relatat despre desfășurările militare și din alte zone încinse, ca Valea Prahovei, Dobrogea, Turnu Severin, Arad, Timișoara. Ar fi putut astfel să facă cunoscut opiniei publice mondiale — spre deplina noastră satisfacție — adevăratul aspect al evoluției insurecției românești din august 1944. Presa elvețiană a comentat de asemenea pe larg influența și consecințele revoluției din România asupra potențialului economic și militar al Germaniei naziste, asupra spațiului operativ din

⁴⁹ „Journal de Genève”, 28 septembrie 1944.

⁵⁰ „Gasette de Lausanne”, 26 august 1944.

⁵¹ „Basler Nachrichten”, 26/27 august 1944.

⁵² „Gasette de Lausanne”, 26 august 1944.

⁵³ „Basler Nachrichten”, 25 august 1944, ediția de seară.

Balcani cu implicații deosebite asupra desfășurării războiului, mai ales în această zonă, determinările cu nuanțe decisive asupra poziției altor state față de Axă în perspectiva imediată a timpului, avantajele create forțelor armate sovietice în continuarea războiului și ale armatei române pentru a participa la eliberarea deplină a teritoriului național și apoi la eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei de sub dominația fascistă și altele.

Referindu-se la situația dezastruoasă în care a ajuns Germania nazistă, corespondentul ziarului „Basler Nachrichten” subliniază, între altele : „Din punct de vedere militar (...) faptul petrecut are și pentru Germania semnificația unei catastrofe. Indiferent dacă România iese pur și simplu din războiul dus de partea Germaniei sau continuă să participe activ de cealaltă parte, în orice caz ieșirea forței armate române are o deosebită însemnătate dacă românii se vor pune într-adevăr în marș împotriva Ungariei și Germaniei; asta ar însemna nu numai o scădere de partea Germaniei, ci un plus de partea aliaților. Oricum Germania a pierdut sursa de alimente și petrol românesc. Asta pentru că chiar în caz că nemților le-ar reuși să se mențină mai multă vreme la Dunărea de jos — ceea ce este puțin probabil — dezorganizarea va lua asemenea proporții, încît nu va mai fi posibilă o circulație comercială regulată”⁵⁴.

Desprinderea marilor unități române din dispozitivul german și retragerea lor de pe frontul din Moldova spre zonele sud-estice ale Munteniei au produs pierderi mari Wehrmachtului la aripa sudică a frontului sovieto-german. „Situația armatei germane la sud, compusă din armatele 6 și 8 — arată corespondentul din Moscova al ziarului „Der Bund” — s-a înrăutățit catastrofal după încheierea armistițiului dintre România și Rusia. Malinovski și Tolbuhin încearcă să profite energic de situația favorabilă și propulsează cu cea mai mare viteză tancuri și infanterie moto în flancurile germane așa că armata germană de sud se află în fața pericolului unei nimiciri complete”⁵⁵. Preluînd informațiile transmise la 24 august 1944 de corespondentul agenției United Press aflat la Moscova, ziarul „Gasette de Lausanne” publică între altele, următoarele : „Capitularea României a provocat prăbușirea întregului dispozitiv al apărării germane. Forțele aduse, complet izolate, se găsesc într-o situație cu atât mai critică, cu cît potrivit ultimelor informații, o parte din trupele române ar fi intrat deja în acțiune pentru a sprijini manevra rusă”⁵⁶.

Situația gravă în care se afla Grupul de armate german „Ucraina de sud” ca rezultat al desfășurării cu succes a insurecției ridică o problemă greu de rezolvat pentru comandamentul german. „În comentariile la raportul de astăzi (25 august — n.n.) al OKW-ului — se arată într-un articol — se sugerează că situația militară la sectorul sudic al frontului de est s-ar afla sub semnul evenimentelor politice din România”⁵⁷.

Situația cu adevărat dezastruoasă pentru trupele germane este cunoscută exact și redată, cum era și firesc, de exponenți de primă mărime ai Înaltului comandament german. Într-un raport înaintat lui Hitler, la puțin timp după victoria insurecției, mareșalul Wilhelm Keitel, șeful

⁵⁴ „Basler Nachrichten”, 25 august 1944, ediția de dimineață.

⁵⁵ „Der Bund”, 25 august 1944, ediția de dimineață.

⁵⁶ „Gasette de Lausanne”, 25 august 1944.

⁵⁷ „Neue Zürcher Zeitung”, 25 august 1944.

Statului major general german, și generalul Heinz Guderian, șeful Statului major al armatei de uscat, apreciau că evenimentele din România (...) pe lângă consecințe imediate de ordin militar, au produs, în același timp, o răsturnare de fronturi extrem de periculoasă, ce va duce la pierderea teritoriului nu numai al României, ci și al Bulgariei, Iugoslaviei și Greciei, punând în pericol toată armata germană din Balcani⁵⁸. De aceea, pe bună dreptate generalul-colonel Hans Friessner, comandantul Grupului de armate „Ucraina de sud” considera ziua de 23 august ca „ziua neagră a Wehrmachtului în România”⁵⁹.

Desfășurările militare din perioada insurecției au decurs net în favoarea armatei române cu consecințe decisive și în privința evoluției operațiilor de pe frontul din Moldova. Aceste aspecte au fost remarcate în presa elvețiană. „Executarea strălucită a ordinului regal de alungare a germanilor permite acum ca armata română să primească alte misiuni. A și început marșul pentru eliberarea Transilvaniei și în acțiuni locale teritoriul transilvănean ar fi fost cucerit în mai multe localități”⁶⁰. Desprinderea armatei române de pe frontul din Moldova și retragerea trupelor române spre sud sînt estimate de comentarii politico-militari ca net favorabile trupelor sovietice care străpungeau dispozitivul german la aripa sudică a frontului sovieto-german. „Înaintînd prin breșele deschise în dispozitivul german prin retragerea română — arată corespondentul ziarului „Curieux” — trupele Frontului 3 ucrainean n-au avut decît să împingă înainte pentru a curăți Basarabia și a ocupa Brăila și Galațiul”⁶¹. Reevaluînd, la începutul lunii septembrie 1944, avantajele create de insurecția română, corespondentul agenției United Press menționa: „În înaintarea lor spre vest, coloanele blindate rusești au parcurs întreaga Cîmpie română și au atins frontiera iugoslavă pe un front de 30 kilometri. În felul acesta a fost parcursă o distanță de 100 km în 24 de ore”⁶².

Presa elvețiană acordă un spațiu larg analizei implicațiilor și consecințelor insurecției românești asupra continuării operațiilor în spațiul balcanic și în sud-estul Europei. Lovitura dată mașinii de război naziste în această zonă prin ieșirea României din Axă și întoarcerea armelor contra Wehrmachtului este de o asemenea manieră surprinsă în comentariile elvețiene — directe sau preluate de la alte agenții — încît nu mai necesită comentarii suplimentare. „În cercurile politice și militare americane — comunică la 24 august 1944, din New York, corespondentul agenției United Press — se afirmă că capitularea României modifică complet situația în Balcani (...); un purtător de cuvînt al ministerului britanic de externe declară că România constituie astăzi unul din atuurile principale ale aliaților în sud-estul european. Pierderea regiunii petrolifere de la Ploiești va avea consecințe dezastruoase pentru apărarea Reichului”⁶³. În aceeași zi corespondentul din Londra al ziarului „Gasette de Lausanne”

⁵⁸ Dr. Gheorghe Zaharia, *Insurecția poporului român din august 1944*, Edit. militară, București, 1979, p. 86.

⁵⁹ Peter Gosztony, *Rumänien im August 1944* publicat în revista „Österreichische Militärische Zeitschrift” nr. 1/1980.

⁶⁰ „Basler Nachrichten”, 4 septembrie 1944, ediția de dimineață.

⁶¹ „Curieux”, 31 august 1944.

⁶² „Basler Nachrichten”, 7 septembrie 1944, ediția de dimineață.

⁶³ „Gasette de Lausanne”. www.dacoromanica.ro

comunica, fără să cunoască opinia New York-ului : „Din punct de vedere politic gestul României este considerat ca însemnând prăbușirea sistemului hitlerist de alianțe în Balcani. Din punct de vedere militar, flancul sudic al frontului german din Est s-a prăbușit pînă la Marea Neagră unde se află suspendat în vid. Amenințarea din sud-est se adaugă acum grelelor amenințări care apăsau asupra celui de-al treilea Reich în vest, din est, și din sud”⁶⁴. Din New York și tot în aceeași zi — 24 august 1944 — corespondentul altui ziar, „Der Bund”, se realizează întru totul părerilor mai sus amintite : „(...) odată cu întoarcerea României, întreaga poziție germană din Balcani nu mai poate fi apărată. Evoluția din zilele următoare va demonstra ce repercusiuni va avea pasul României. Se poate spune încă de pe acum că dacă românii ar acționa împotriva Germaniei cu forțele lor armate, întreaga armată germană de sud ar fi pierdută. O altă consecință importantă ar consta în faptul că resursele române de petrol — vitale pentru partea germană — vor fi sustrate accesului armatei germane, ceea ce ar avea repercusiuni catastrofale — peste criza de carburanți existentă — pentru apărarea Reichului”⁶⁵. Comentînd situația strategică în spațiul balcanic, rezultată ca o consecință imediată a insurecției din România, specialistul în probleme militare al ziarului „Basler Nachrichten”, afirma : „Flancul sudic german al frontului de est a ajuns într-o situație militară dificilă. Diviziile germane aflate acolo în Moldova și Basarabia sînt complet izolate. Frontul este rupt. Rușii se apropie, folosindu-și succesele militare din ultimele zile și modificările militar-politice în tempo rapid din unghiul Galați-Focșani. Nu va mai fi posibil probabil a închide această breșă-poartă spre bazinul Dunării. Dacă, potrivit părerii noastre, acest lucru nu va reuși, în acest caz nu se va mai putea încerca o ancorare solidă a flancului sudic german în est decît abia în Adriatică, și anume în sudul Mării Adriatice. În întreg spațiul balcanic stăpînirea germană (...) se va prăbuși la prima lovitură serioasă. În orice caz consecința lui 23 august va fi în primul rînd faptul că întreaga poziție din Balcani se năruie. Contopirea frontului de est rus cu frontul lui Tito și al aliaților din Italia poate fi așteptată în viitorul apropiat. În orice caz distanțele sînt încă mari. Ele se vor scurta considerabil dacă forța armată română va lupta împotriva Germaniei”⁶⁶. Comentatorul în probleme militare al ziarului „Journal de Genève”, S. Stelling Michaud, făcînd o amplă analiză a situației politico-militare din spațiul balcanic, consideră hotărîrea României ca decisivă pentru evoluția evenimentelor din această zonă în favoarea Națiunilor Unite : „România a luat o hotărîre care va influența considerabil evoluția războiului în sud-estul european. De la capitularea Italiei, în septembrie 1943, Germania n-a mai suferit o lovitură atît de grea, pe plan politic și militar. Cotitura României face pe de o parte Pactul tripartit fără obiect, pe de altă parte, întorcînd armele împotriva Reichului și cooperînd cu armata roșie împotriva lui, România — piesa cea mai importantă a dispozitivului german din Balcani — a deschis o breșă mortală în sistemul defensiv al « fortăreței Europa » (...) Cele 8 sau 10 divizii care mai luptau la 23 august alături de armata română în

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ „Der Bund”, 24 august 1944, ediția de seară.

⁶⁶ „Basler Nachrichten”, 25 august 1944, ediția de dimineață.

Moldova și Basarabia se aflau într-o situație disperată, obligate — dacă nu voiau să se predea — să reziste atît sovieticilor cît și vechilor aliați. Nu este deloc surprinzător că întregul front dintre Carpați și Marea Neagră s-a prăbușit brusc”⁶⁷.

Este interesant de remarcat faptul că această opinie coincide cu punctul de vedere a numeroși istorici contemporani asupra însemnătății covârșitoare a răsturnării de la București. Este suficient să menționăm în acest sens un articol publicat recent de Peter Gosztony, șeful Bibliotecii est-europene din Berna, care s-a preocupat în numeroase lucrări de diversele aspecte ale conflagrației mondiale în sud-estul european : „Teșirea României din coaliția lui Hitler, respectiv schimbarea de front, a ușurat în oarecare măsură campania Armatei Roșii în Europa centrală și răsăriteană, apropiind cu câteva luni sfîrșitul războiului în Europa”⁶⁸.

Insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944 a influențat, considerabil, guvernele unor state aflate încă sub tutela Germaniei naziste, precum și mișcarea de rezistență din unele state europene. Acest lucru a fost, de asemenea, surprins în relatările corespondenților de presă elvețieni. La 24 august 1944, reprezentantul ziarului „Der Bund”, comunica : „Eliberarea Parisului și cotitura României au produs o puternică impresie în țările nordice ; potrivit informațiilor de care dispunem, aceste două evenimente dau un nou impuls mișcării patriotice de rezistență din Danemarca și Norvegia (. . .). Mai mult decît toate evenimentele de pînă acum ale războiului, retragerea trupelor germane din Paris și trecerea României de partea aliaților trebuie să fi deschis ochii poporului german asupra faptului că înfrîngerea definitivă a Germaniei nu mai poate fi împiedicată (. . .). « Dagens Ryheter » afirmă că capitularea României ar fi produs cea mai mare breșă în zidul « fortăreței Germania » și că acum trebuie să se sconteze pe o înfrîngere rapidă a Germaniei”⁶⁹. Posibilitatea ca și alte state din coaliția Axei să urmeze „exemplul României” este pe larg comentată în presa elvețiană, unii dintre corespondenți considerînd o asemenea ieșire din Axă ca realizabilă pentru o parte din state într-un timp apropiat. La 24 august 1944 comentatorul ziarului „Basler Nachrichten” remarca : „Acceptarea condițiilor de armistițiu de către România va avea — după cum se afirmă aici — repercusiuni asupra celorlalte state satelite Bulgaria, Ungaria și Finlanda (. . .). Și în primul război mondial prăbușirea germană din Balcani a constituit începutul sfîrșitului”⁷⁰. Aprecierile corespondenților și ale comentatorilor cu privire la posibila schimbare a cursului politic în unele state este confirmată — deocamdată în ceea ce privește Finlanda — de aprecierea înaltului comandament al Wehrmachtului : „Evoluția situației din România și reacția germană față de atitudinea acesteia — se arată într-un document german — este urmărită de Finlanda cu deosebit interes deoarece aici ar putea afla eventual, printre altele, un imbold pentru o atitudine asemănătoare”⁷¹.

⁶⁷ „Journal de Genève”, 29 august 1944.

⁶⁸ Peter Gosztony, *op. cit.*

⁶⁹ „Der Bund”, 25 august 1944, ediția de dimineață.

⁷⁰ „Basler Nachrichten”, 24 august 1944, ediția de seară.

⁷¹ DIMPR, I, doc. 122, p. 119. www.dacoromanica.ro

Comentariile publicate cu privire la situația statelor din zona operațională, aflate încă sub dominație germană, generalizează trei situații. Prima se referă la faptul că insurecția va avea repercusiuni directe asupra tuturor statelor balcanice. „Noua bătălie din România — menționează la 24 august corespondentul din Moscova al ziarului „Der Bund” — nu este mai puțin primejdioasă pentru Germania decât atacul asupra teritoriului propriu-zis al Reichului, deoarece prăbușirea frontului românesc ar fi desigur similară cu prăbușirea întregii coaliții balcanice. Însemnătatea bătăliei din România este evidențiată de atitudinea șovăielnică a țărilor balcanice care, după părerea Moscovei, vor folosi orice prilej favorabil pentru a se desprinde de Axă”⁷². Concomitent, corespondentul aceluiași ziar din Londra, transmite informații similare prin conținutul lor: „Din punct de vedere strategic și politic, cei de aici văd în schimbarea cursului românesc începutul unei prăbușiri generale a așa numiților sateliți”⁷³.

Al doilea grupaj de informații dă ca sigură ieșirea Bulgariei din Axă într-un timp foarte scurt. „În câteva ore hotărîrea României ar putea avea repercusiuni decisive asupra Bulgariei”⁷⁴, arată corespondentul ziarului „Gasette de Lausanne”. „Capitularea României constituie o nouă breșă deschisă în tabăra Reichului. Acesta este poate semnalul pe care-l așteaptă Finlanda obosită și Bulgaria încă ezitîndă”⁷⁵, remarca același corespondent, care lărgeste sfera de implicații determinate de insurecție în spațiul balcanic: „Aceasta înseamnă, începînd de astăzi, pierderea pentru Wehrmacht a petrolului de la Ploiești, iar de mîine sfîrșitul hegemoniei germane în Balcani. Și mai înseamnă și un conflict care se redeschide cu Ungaria. Se prăbușește un nou pilon al «fortăreței Europa»”⁷⁶. Al treilea grup de informații se referă la situația Ungariei, păstrînd însă mari rezerve în privința posibilității ca în această țară să se producă „o răsturnare” asemănătoare celei din România. Deși contele Rubido Zichy, șeful protocolului din Ministerul de Externe ungar, declarase confidențial consulului român Tincu că „în circa o săptămînă Ungaria va fi silită de evoluția situației să urmeze exemplul României”⁷⁷, derularea evenimentelor a infirmat părerea, singulară de altfel, a diplomatului maghiar, în timp ce corespondenții elvețieni au relatat cu exactitate situația existentă și posibilă în politica Ungariei. „Guvernul progerman al Ungariei — se arată în ziarul „Gasette de Lausanne” — se pare că se teme să nu împărtășească soarta mareșalului Antonescu. Pentru a împiedica vocea poporului să se manifeste, el a suprimat toate partidele politice”⁷⁸. Corespondentul aceluiași ziar constata, la 24 august: „Ungaria este foarte impresionată de turnura pe care au luat-o evenimentele. Capitularea României în forma în care s-a petrecut îi provoacă o mare neliniște”⁷⁹. Mai categorică, dar mai realistă, este părerea lui Stelling-

⁷² „Der Bund”, 24 august 1944, ediția de dimineață.

⁷³ Ibidem din 25 august 1944, ediția de seară.

⁷⁴ „Gasette de Lausanne”, 25 august 1944.

⁷⁵ Ibidem din 24 august 1944.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ DIMPR, III, doc. nr. 831, p. 221.

⁷⁸ „Gasette de Lausanne”, 25 august 1944.

⁷⁹ Ibidem din 24 august 1944.

Michaud : „Situația Ungariei este tragică (...). Fără îndoială că nu este în măsură să imite exemplul Bulgariei”⁸⁰.

Din constatările enunțate rezultă că presa elvețiană, ca dealtfel și presa din alte țări, evidențiază faptul că insurecția română se constituie într-un eveniment de maximă importanță atât pe plan intern cât și internațional. „Înfăptuirea actului istoric de la 23 August — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — a deschis o eră nouă în istoria poporului român — era unor profunde transformări democratice, revoluționare, a realizării deplinei independențe și suveranității naționale, a făuririi unei vieți noi. Totodată, prin întoarcerea armelor și angajarea României, cu întregul ei potențial, alături de Uniunea Sovietică și aliați, în războiul antifascist, s-a dat o puternică lovitură planurilor strategice ale Germaniei hitleriste. Aceasta a dus la prăbușirea întregului front din sud, a deschis calea înaintării rapide a trupelor sovietice, a accelerat zdrobirea dispozitivului militar al Germaniei în această parte a Europei”⁸¹.

Privită doar din unghiul de vedere al implicațiilor strategice, insurecția a adus serioase perturbări desfășurării celui de-al doilea război mondial. Mai întâi, a dus la prăbușirea apărării germane între Carpați și Marea Neagră, cu întregul avantaj de consecințe pe plan economic și teritorial. Este destul să amintim că menținerea sub control a spațiului vestic al României, a zdruncinat din temelii întregul sistem defensiv din Balcani. În al doilea rând, insurecția a determinat crearea unui nou front, în Transilvania și Banat, permițând concentrarea forțelor sovietice și române printr-un teritoriu eliberat și degajat de forțele germane. În al treilea rând insurecția a accentuat decisiv schimbarea raportului de forțe între cele două coalitii. Este cunoscut faptul că suma morților și al prizonierilor germani scoși din luptă de armata română echivalează cu șase divizii de război. Dacă adăugăm și cele peste 35 de divizii române care au întors armele împotriva Wehrmachtului vedem că, de fapt, insurecția a lipsit înaltul comandament al armatei germane de forța a aproximativ 40 de divizii, cifră deloc de neglijat; reamintind și mari pierderi materiale — printre care 222 avioane distruse sau capturate la sol, în afara celor doborâte —, avem imaginea valorii strategice a insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste din august 1944. Iată de ce, retrospectiv prin perspectiva timpului, insurecția — ca moment declanșator al revoluției de eliberare socială și națională — se constituie ca un eveniment crucial în istoria contemporană a României socialiste, cu profunde mutații în dezvoltarea socială a poporului român angajat plenar în lupta pentru libertate și independență națională.

L'INSURRECTION ROUMAINE D'AOUT 1944 REFLÉTÉE DANS LA PRESSE SUISSE DE L'ÉPOQUE

RÉSUMÉ

Moment déclencheur de la révolution de libération sociale et nationale, l'insurrection roumaine d'août 1944 a constitué un événement socio-politique d'une ampleur particulière sur le plan intérieur et à pro-

⁸⁰ „Journal de Genève”, 29 august 1944.

⁸¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, 10, Edit. politică, București, 1974, p. 623.

fondes implications sur le plan international. Préparée et organisée minutieusement et en pleine clandestinité par le Parti Communiste Roumain, autour duquel s'étaient groupées toutes les forces patriotiques et démocratiques du pays, elle a assuré → au cours des huit jours d'affrontement décisif → des succès de portée décisive pour le peuple roumain, faisant en même temps l'objet de larges commentaires dans l'opinion publique internationale.

La presse et les postes de radio de nombreux pays d'Europe, d'Amérique, d'Asie et d'Afrique ont transmis des informations relativement aux événements politiques survenus en Roumanie durant la période 23 août — 31 août 1944. L'Etat fédéral de Suisse a occupé une place prioritaire dans ce contexte, son statut de neutralité pendant toute la durée de la deuxième guerre mondiale lui ayant permis de disposer de correspondants de presse dans la majorité des Etats se trouvant en conflit. De ce fait, les plus amples informations, ayant un caractère particulièrement objectif, proviennent des sources d'informations suisses publiées dans les organes centraux de presse.

Le profond examen des relations parues pendant la dernière semaine dans des journaux suisses tels „Neue Zürcher Zeitung”, „Basler Nachrichten”, „Gazette de Lausanne”, „Das Bund”, „Curieux” et „Journal de Genève” nous font conclure que les informations publiées portent sur une vaste aire de préoccupations de la direction politique nationale insurrectionnelle roumaine reproduites en général correctement, avec exactitude et objectivité, en consensus avec les solutions données par le gouvernement roumain ou le cours des événements ou moment historique respectif.

On enregistre des informations concernant l'organisation et le déroulement de l'insurrection nationale armée antifasciste et antiimpérialistes ainsi que la prise à l'improviste des organismes de gouvernement d'Antonescu et du commandement politico-militaire de l'Allemagne nazie, l'importance de la ferme position des commandements et des troupes roumaines dans leur ensemble du côté de la révolution, les conséquences militaires et politiques de même que les implications déterminées par l'insurrection sur l'évolution de la guerre dans l'espace balkanique et sur le potentiel économique et militaire de l'Allemagne nazie.

La présentation de tous ces aspects de l'insurrection roumaine à la lumière de l'écho suscité dans la presse suisse permet de souligner une fois de plus, dans la perspective du temps, l'immense importance de cet événement crucial dans l'histoire contemporaine de la Roumanie.

ROMÂNII ȘI PROBLEMA ORIENTALĂ (1683—1713)

DE

CONSTANTIN ȘERBAN

Literatura istorică din epoca modernă și contemporană relativ la problema orientală este una din cele mai bogate ca conținut și problematică din istoriografia europeană în special, deoarece de mai bine de două secole toate lucrările privind relațiile politice, diplomatice și militare de pe continentul nostru au abordat-o sub diferite forme, pentru a stabili împrejurările în care s-a căutat rezolvarea *emancipării sociale și naționale a popoarelor din Europa de sud-est aflate sub stăpânirea sau dominația otomană* în perioada de destrămare a acesteia ¹. O preocupare a specialiștilor în acest sens a fost stabilirea originilor și conținutului problemei, mai ales că părerile multora din ei erau (și au rămas și azi) contradictorii. Așa de exemplu unii au constatat că pentru Republica Veneției problema orientală se reflectă în politica ei încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea ², în timp ce pentru Imperiul Habsburgic abia de la sfârșitul secolului al XVII-lea. Alții susțin că pentru Rusia anul 1774 a fost hotărîtor din acest punct de vedere, în timp ce pentru Anglia abia din 1791 iar pentru Franța numai din 1792 sau cel mai târziu din 1798, provocat de campania lui Napoleon în Egipt ³.

Dacă pentru marile puteri europene problema orientală a apărut relativ târziu, în viața lor politică și diplomatică, pentru statele mai mici din Europa de sud-est, inclusiv țările române, aceasta ar fi de dată mult mai

¹ În ajunul primului război mondial se credea că problema orientală poate fi numită *problema orientală europeană* pentru a da un conținut mai precis acestei noțiuni istorice, vezi A. A. C. Stourdza, *L'Europe orientale et le rôle historique des Maurocordato, 1660—1830*, Paris, 1913, p. 13. Unii specialiști dînd o interpretare mai largă problemei au considerat existența unei probleme orientale încă din antichitate de cînd a apărut dominația romană în sud-estul Europei și în părțile vestice ale Asiei (Asia mică, Caucaz, Partia), moștenită apoi de Imperiul roman de răsărit, de Imperiul bizantin iar din secolul al XIV-lea de Imperiul otoman. Aceasta pe de o parte. Pe de alta problema orientală a fost extinsă și în perioada interbelică. Vezi pentru toate acestea: I. Mașkin, *Istoria Romei antice*, trad. din l. rusă, București, 1951, p. 114—128, 199—205, 250—251, 283—285, 304, 307, 322, 324—325; Fr. Cognasso, *La questione d'Oriente dalle origini al Congresso di Berlino*, Torino, 1934, p. 12—406; A. Gianieri, *L'Ultima fase della questione orientale, 1913—1932*, Roma, 1933.

² Ch. Diehl, *Une république patricienne: Venise*, Paris, 1928, p. 199—204; Fr. Thirllet, *Histoire de Venise*, Paris, 1965, p. 101—109.

³ H. Hansch, *Die Geschichte Osterreichs*, II, Graz, 1969, p. 41—57; * * *. *Vostocinski voprosi vo vneșnei politike Rossii koneț XVIII-naceale XX v.*, Moscva, 1978, p. 35—40; J. Ancel, *Manuel historique de la question d'Orient 1792—1931*, Paris, 1931, 359 p.; J. Bainville, *Bona-partie en Lygypte*, Paris, 1936, 127 p.; T. J. Hope, *Interesele britanice în Europa de sud-est și în regiunea Dunării de jos la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București, 1979, (rezumatul tezei de doctorat), p. 1—2.

îndepărtată și anume din secolul al XIII-lea, adică din momentul în care Imperiul bizantin a căzut sub loviturile cruciaților latini (1204), pentru a fi înlocuit pentru câteva decenii de Imperiul latin de răsărit ⁴. Aceasta ar fi una din perioade. Perioada următoare ar fi după acești istorici secolele XIV — XV când Imperiul bizantin restaurat în părțile europene a fost atacat și apoi desființat la mijlocul secolului al XV-lea de Imperiul otoman ⁵. Din această perioadă popoarele din sud-estul Europei, inclusiv poporul român, nu numai că au cunoscut o nouă dominație străină, mai grea decît cea bizantină, dar multe din ele au încetat să mai existe din punct de vedere politic, statele lor fiind cu totul desființate pentru o perioadă de câteva secole (de ex. Serbia, Bulgaria, Grecia, Albania etc.) ⁶.

În privința redobîndirii independenței, popoarele supuse de Imperiul otoman în Europa de sud-est au început o luptă fără încetare, care avea să dureze peste o jumătate de mileniu, cînd singure, cînd aliate între ele, cînd sprijinite și de alte state de pe continentul nostru, în cadrul unor coaliții antiotomane (cunoscute o vreme sub numele de cruciadele tîrzii). Astfel în bătăliile din regiunile sud-dunărene de la Filipopoli (1365), Ploșnik (1388), Kosovo (1389), Nicopole (1396), Slatnița (1443), Varna (1444), din nou Kosovo (1448), Constantinopol (1453), Navarino (1499), Belgrad (1456) și iar Belgrad (1521) și în cele din țările române de la Rovine (1394), Sintimbru (1442), Giurgiu (1462), Vaslui (1475), Valea Albă (1476) aceste popoare au căutat să rezolve cu sabia în mînă problema orientală care însemna pentru ele *emanciparea politică și economică și crearea unui climat favorabil pentru desăvîrșirea unității lor statale*.

În timpul acestor acțiuni militare de valoare europeană s-au alcătuit și unele proiecte pentru stabilirea unor noi condiții juridice internaționale ale acestor popoare, cel mai vechi din ele datînd din 1433, așadar chiar înainte de căderea Constantinopolului (1453) ⁷. După cum se știe este vorba de proiectul alcătuit de Bertrandon de la Broquière, consilier și mare comis al lui Filip cel Bun, duce de Burgundia prin care Țara Românească, Bulgaria, Bosnia, Albania urmau să scape de sub dominația otomană prin includerea lor în hotarele Imperiului romano-german condus atunci de Sigismund de Luxemburg — totodată și rege al Ungariei ⁸. Acest proiect destinat eșecului de la început, ținînd seama de greutățile care stăteau în calea realizării lui, a fost urmat de altele de asemenea neînfăptuite ⁹, pentru faptul că pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea Imperiul otoman s-a aflat în permanență ascensiune militară și politică ajungînd la această dată nu numai un arbitru în problema navigației pe marea Medi-

⁴ K. M. Setton, *A History of the Crusades*, Philadelphia, 1962, II, p. 153—186. A. Carile, *Per una storia dell'Impero latino di Costantinopoli*, Bologna, 1972, 290 p.

⁵ Dorothy M., Vaughan M. A., *Europe and the Turk. A Pattern of Alliances, 1350—1700*, Liverpool, 1954, p. 1—2.

⁶ M. Inalcik, *The Ottoman Empire, The Classical age, 1300—1600*, London, 1973, p. 9—34.

⁷ S. Runciman, *Căderea Constantinopolului, 1453*, București, (trad. din l. engleză), 1971, 331 p.

⁸ T. G. Djuvara, *Cents projets de partage dela Turquie, 1281—1913*. Paris, 1914, p. 39—41.

⁹ *Idem*, p. 41.

terană dar și o mare putere continentală, un important factor de echilibru, de care trebuia să se țină seama în relațiile internaționale europene¹⁰.

Cu toate acestea în secolul al XVI-lea au început să apară și primele semne de declin ale acestei mari puteri europene. Mai întâi că la mijlocul secolului înaintarea oștilor otomane în centrul Europei ușurată de lichidarea Ungariei prin bătălia de la Mohaci (1526) a fost în mod practic oprită în urma eșecului campaniei din Ungaria a lui Suleiman cel Mare (1566), apoi că în anii 1570—1571 cucerirea Ciprului a fost considerată ultimul succes militar otoman¹¹. Aceasta pe de o parte. Pe de alta flota otomană în confruntarea cu aceea a Spaniei (care după 1559 a instaurat hegemonia sa în Europa occidentală), avea să sufere o mare înfringere navală la Lepanto (7 oct. 1571) ceea ce a atras după sine renunțarea la dominația asupra întregii mări Mediterane¹².

În condițiile acestui declin accentuat în a doua jumătate a secolului al XVI-lea s-a încercat rezolvarea problemei orientale pe calea luptei fățișe de unele mari puteri europene și anume prin alcătuirea unor alianțe antiotomane. Una a fost Liga din 1571—1573 inițiată de papa Pius al V-lea¹³ și la care au aderat și unii domni ai Moldovei ca de pildă Bogdan Lăpușeanu¹⁴ și Ioan vodă cel Viteaz¹⁵. Dar în afară de victoria de la Lepanto și alcătuirea unor proiecte menite să stabilească o nouă condiție juridică internațională pentru popoarele din teritoriile europene ale Imperiului otoman¹⁶ aportul statelor occidentale în rezolvarea problemei orientale nu s-a mai concretizat în vreo altă formă. Mai mult Republica Veneției, cu sprijinul diplomatic al Franței, s-a grăbit să încheie pacea cu Imperiul otoman (7 martie 1573). În comparație cu marile puteri de pe continent popoarele din Europa de sud-est au fost mai active în timpul crizei orientale din anii 1570—1573. Așa de ex. în 1570 grecii din Peloponez s-au alăturat trupelor venețiene iar victoria de la Lepanto a avut rolul să intensifice rezistența antiotomană în Grecia de sud, Muntenegru, Epir și Corint. Numai faptul că aceste acțiuni au fost lipsite de un sprijin efectiv din partea Spaniei și Republicii Veneției a provocat înăbușirea lor în mod singeros de către ocupanții otomani¹⁷. De asemenea s-a mai remarcat în această vreme rezistența antiotomană a lui Ioan vodă cel Viteaz, domnul Moldovei (1572—1574), care în alianță cu cazacii zaporojeni a înfrânt la Jiliște, Iezerul Cahului (1574), forțe otomane de trei ori mai numeroase și a

¹⁰ H. Inalcik, *op. cit.*, p. 23—40; Dorothy M., Vaughan M. A., *op. cit.*, p. 115—146; Abbe J. Martin, *De Saint Siège et la question d'Orient au XVI-e siècle (de Leon X à Paul III et de 1521 à 1543 d'après l'Histoire des Papes de Pastor)* în „Revue d'histoire diplomatique”, 1916, p. 35—56; Ludovic de Contesson, *Le protectorat catholique en Orient au XVI-e siècle...* în „Revue d'histoire diplomatique”, 1912, p. 280—288.

¹¹ H. Inalcik, *op. cit.* p. 41; Fr. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, vol. II, Paris, 1966, p. 332—340, 365—382.

¹² Fr. Braudel, *op. cit.* vol. II, p. 338—398.

¹³ P. Flament, *La France et la Ligue contre le turc 1571—1573*, în „Revue d'histoire diplomatique”, 1902, p. 619—634.

¹⁴ Documente Hurmuzaki, II, partea 1, p. 650—654.

¹⁵ *Idem*, p. 630—631. Domnul Moldovei depunea în 1572 un jurământ de credință față de împăratul Maximilian II al Austriei dînd și asigurări că „va sluji creștinătatea cu toată țara și resursele sale așa cum mai făcuseră și înaintașii”.

¹⁶ T. G. Djuvara, *op. cit.*, p. 106—119.

¹⁷ St. Dimitriev. Kr. Mancev, *Istorija na Balkanski naroda, XV—XIX v.* Sofia. 1971, p. 96—97.

pierit cu eroism în mijlocul alor săi luptând pentru libertatea și independența țării sale ¹⁸.

Două decenii mai târziu s-a alcătuit o altă alianță antiotomană *Liga creștină* din inițiativa papei Clement al VIII-lea (1592), din care făceau parte Imperiul Habsburgic, Spania, Republica Veneției, ducatul Toscana și la care au aderat și țările române conduse de Sigismund Bathory, principele Transilvaniei, Aron vodă, domnul Moldovei și Mihai Viteazul, domnul Țării Românești. În cursul operațiilor militare desfășurate mai întâi în Bosnia și Ungaria superioară și apoi în zona cursului inferior al Dunării, oștile țărilor române au avut un rol hotărâtor aflându-se în primă linie a luptelor, unde se decidea soarta popoarelor supuse de otomani. Astfel în toamna anului 1594 și în iarna anului 1595 ele au zdrobit forțele otomane din garnizoanele de pe ambele maluri ale Dunării între Nicopole și Brăila, au înfrânt rezistența tătarilor în luptele de la Putineiu și Stănești lângă Giurgiu, au provocat pierderi grele dușmanului în luptele de la Rusciuc și au pătruns în teritoriul Imperiului otoman, în vilaetele Babadag și Rusciuc. În același timp s-au răscolat și popoarele sîrb și bulgar, principalele focare ale rezistenței fiind în Banat (Becikerec, Timișoara) și la Vrața ¹⁹. De menționat că împotriva otomanilor au luptat atunci și 2000 haiduci sud-dunăreni ²⁰. Făcînd un bilanț al acestor lupte ²¹ istoricul Nicolae Bălcescu scria în secolul trecut următoarele : „Cuprinderea Brăilei încheia glorioasa campanie din iarna 1595, fără asemănare în istoria lumii ; niciodată simțămîntul libertății nu îmbărbăta mai puternic inima unui popor ; patru luni nesocotind rigoarea iernii, nici numărul cel mare al dușmanului, pururea în cîmpul bătăliei, mereu ca niște uriași, s-au războit românii din ambele țări. Într-o vreme așa de scurtă (ei) se luptară în zece bătălii însemnate cu dușmanii, le împrăștiară mai multe armate, coprîneră și prădaseră (ca) la douăzeci și cinci orașe mari și puternice și cetăți . . . Constantinopolul însuși îi văzu purtînd prin fier și flăcări pină la porțile sale . . .” ²².

Cu toate acestea epopeea românească de la sfîrșitul secolului al XVI-lea încă nu fusese scrisă. După marea victorie de la Călugăreni (13 august 1595) și zdrobirea forțelor dușmane în retragerea lor din Țara Românească la Giurgiu (oct. 1595) ²³, popoarele aflate sub stăpînirea străină la sud de Dunăre au ridicat din nou armele și s-au răscolat contra opresorilor făcînd front comun cu cei din țările române. Așa de ex. în 1596 au reizbucnit răscoale antiotomane în Albania, Serbia de sud, Herțegovina, Muntenegru ²⁴. În fine la sfîrșitul secolului al XVI-lea românii spre deosebire de alte popoare sud-dunărene au reușit în lupta antiotomană să rezolve pentru prima dată problema orientală cu întregul ei program de acțiuni și

¹⁸ Dinu C. Giurescu, *Ioan vodă cel Viteaz*, București, 1966, p. 145—173.

¹⁹ I. S. Dostian, *Borba sîrbskogo narodna protiv tureškogo iga XV-naceale XIX-veka*, Moskva, 1958, p. 21—22.

²⁰ C. Velichi, *Mihai Viteazul și lumea balcanică*, în „Revista arhivelor”, 2/1975, p. 135—143.

²¹ *Istoria Țării Românești, 1290—1690, Letopiseșul cantacuzinesc*, București, 1960, p. 56—59; M. Guboglu, M. Mustafa, *Cronici turcești privind țările române, Extrase, I, sec. XV—mijlocul sec. XVII*, București, 1966, p. 496—497.

²² N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, București, 1953, p. 61.

²³ M. Guboglu, M. Mustafa, *op. cit.*, p. 374.

²⁴ N. Iorga, *Histoire des états balcaniques jusqu'à 1924*, București, 1925, p. 71, St. Dimitrieu, Kr. Mancev, *op. cit.* p. 96—98.

anume nu numai să îndepărteze pericolul otoman de la hotarele lor și să redobândească teritoriile ocupate pînă atunci de otomani, dar pentru scurt timp, să realizeze cele două mari aspirații ale lor și anume : redobîndirea independenței țării și înfăptuirea unirii politice a tuturor teritoriilor locuite de români. Ea s-a datorat lui Mihai Viteazul care în anii 1599—1600 a unit sub o singură conducere cele trei țări românești : Țara Românească cu Moldova și Transilvania²⁵. Și așa cum procedase Mihai Viteazul în rezolvarea problemei orientale gîndeau și conducătorii celorlalte popoare din Europa de sud-est aflate sub stăpînirea otomană (bulgarii, sîrbii, grecii, albanezii, bosniacii, croații etc.).

În acea vreme, dar și mai tîrziu, rezolvarea problemei orientale însă a cunoscut și alte soluții în viziunea conducătorilor marilor puteri europene ostile Imperiului otoman, ca de ex. Imperiul Habsburgic, Polonia, Republica Veneției și Franța. Această constatare rezultă mai întîi din numeroasele proiecte întocmite după 1600 pentru izgonirea otomanilor din Europa centrală și de sud-est, de pe teritoriile de la țărmurile mării Mediterane, Egee și Negre²⁶. Așa de ex. la 1600 se preconiza ca aceste teritorii să fie distribuite de împăratul Austriei²⁷; ulterior însă, autorii lor precizau pentru fiecare din participanții la coaliția antiotomană, care teritorii urmau să le revină după înfrîngerea dușmanului comun. În acest sens în proiectul din 1606 al lui Chavigny se prevedea ca Imperiul romano-german să ocupe Ungaria și Tracia, regele Franței Asia mică, regele Angliei Egiptul, regele Spaniei Africa, principii italieni toate porturile și insulele din marea Mediterană²⁸. Alte proiecte din secolul al XVII-lea indicau cu totul alte soluții în privința distribuirii teritoriilor otomane²⁹. Așa de ex. într-un proiect italian din 1609 se propusese ca Republica Veneției să ocupe Grecia și Albania³⁰, un altul francez din același an stabilea ca Franța să ocupe Grecia, după înfrîngerea otomanilor³¹, un altul din 1663 considera că o soluție optimă în acest sens ar fi ocuparea de către Franța a țărilor române³² iar unul din 1672 că Egiptul ar putea fi acordat Franței³³.

Ceea ce însă trebuie de reținut este faptul că nici unul din aceste proiecte nu prevedeau redobîndirea independenței pentru popoarele din sud-estul Europei eliberate de sub dominația otomană. În schimb aproape în toate se căuta obținerea sprijinului militar al acestor popoare, care la momentul oportun trebuiau să se răscoale contra otomanilor. Din soluțiile propuse pentru rezolvarea pe această cale a problemei orientale, rezultă că autorii acestor proiecte căutau să înlocuiască o dominație străină — cea otomană — în Europa de sud-est și în zona mării Mediterane, cu o altă dominație străină, marile puteri europene fiind interesate în special pentru exploatarea bogățiilor naturale și a popoarelor din aceste regiuni. Așa de

²⁵ Miron Constantinescu, C. Daicoviciu, Șt. Pascu, *Istoria României, compendiu*, București, 1969, p. 202.

²⁶ T. G. Djuvara, *op. cit.* p. 145 și urm.

²⁷ *Idem*, p. 157.

²⁸ *Idem*, p. 161.

²⁹ *Idem*, p. 163, 224; între 1607—1672 mai sînt încă 13 astfel de proiecte.

³⁰ *Idem*, p. 175.

³¹ *Idem*, p. 179.

³² *Idem*, p. 219.

³³ *Idem*, p. 223.

ex. Fr. Savary de Breves în proiectul său din 1620 afirma că Moldova și Țara Românească sînt „provincii fertile și de unde se pot aduce provizii pe Dunăre care se varsă în mare”³⁴. Tot așa Turenne, în proiectul său din 1663 afirma că Transilvania, Moldova și Țara Românească sînt „opulentissimae regiones”³⁵, iar Leibnitz, în proiectul său din 1672 arăta că prin ocuparea Egiptului de către Franța s-ar instaura hegemonia acesteia în marea Mediterană și asupra comerțului oriental³⁶. Dar nu numai marile state europene năzuiau astfel de obiective în Europa de sud-est prin rezolvarea problemei orientale³⁷ ci și unele mai mici ca de ex. ducatele și principatele din Italia (ducatele de Savoia, Parma și Toscana)³⁸.

Existența unor astfel de proiecte care pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea n-au avut nici un succes pentru a fi îndeplinite, cu toate negocierile diplomatice angajate între cabinetele marilor puteri europene, s-a datorat faptului că Imperiul otoman încă mai dispunea la acea vreme de forțe militare capabile și de oameni politici de seamă (de ex. marii viziri din familia Küprülü) pentru apărarea hotarelor sale și a statelor sale vasale, de ex. Egiptul și Țările române, de intențiile de cîmpire manifestate de țările aflate în imediata lor vecinătate³⁹. Nu același lucru se va întîmpla după izbucnirea crizei orientale de la sfîrșitul secolului al XVII-lea prilejuită de asediul Vienei din 1683 care a generat războiul *Ligi sfinte*, o nouă coaliție de state europene, împotriva Imperiului otoman, război care a durat timp de 16 ani și s-a încheiat prin pacea de la Karlovitz (1699).

După moartea eroică a lui Mihai Viteazul (1601) despre care cronicarul Gheorghe Brancovici avea să afirme că „cu vitejie vrednică ocirmuind, au lătit puterea neamului românesc”⁴⁰, conducătorii politici din țările române au recurs la rezolvarea problemei orientale cînd la soluții militare, cînd la cele diplomatice, în ambele cazuri urmărind atingerea aceluiasi obiectiv și anume redobîndirea independenței depline față de oricare stat vecin și în primul rînd față de Imperiul otoman. Unul din aceștia, Radu Șerban, domnul Țării Românești (1601, 1602—1611) ar fi putut fi unul din continuatorii lui Mihai Viteazul pentru refacerea statului centralizat al țărilor române, mai ales că la urcarea sa pe tron Liga creștină, la care aderase, încă nu încheiase pacea cu otomanii. El a încercat pe calea armelor în două rînduri să scoată Transilvania de sub dominația otomană pentru a o uni cu Țara Românească și a se declara apoi domn de sine stătător⁴¹, dar ambele sale tentative s-au încheiat cu insuccese. Tot pe calea

³⁴ *Idem*, p. 205.

³⁵ *Idem*, p. 219.

³⁶ *Idem*, p. 222.

³⁷ Despre poziția Franței la mijlocul secolului al XVII, R. Darrieau, *Mazarin et l'Empire ottoman, l'expédition de Candie, 1660*, în „Revue d'histoire diplomatique”, 1960, p. 335—355.

³⁸ P. Bartl, *Der Westbalkan zwischen spanischer Monarchie und Osmanische Reich zum Türkenkriegs problematik an der Wende von 16 und 17 Jahrhundert*, Wiesbaden, 1974, p. 15—36.

³⁹ Constantin Șerban, *La suzeranité ottomane à l'égard des pays roumain dans le contexte des relations internationales européennes (sec. XVI—XVII)*, în „Tarih Dergisi”, XXXII, Istanbul, martie, 1979, p. 211—218.

⁴⁰ N. Iorga, *Despre cronica lui Gheorghe Brancovici*, în „Revista istorică”, 1917, p. 111.

⁴¹ Tr. Mutașcu *Arta militară a Țării Românești la începutul secolului al XVII-lea*, Radu Șerban, București, 1961, p. 96—123, 143—170.

armelor a încercat să dea o soluție problemei orientale și Mihnea al III-lea, domnul Țării Românești (1658—1659), acțiunea sa urmînd să se sprijine pe cîteva mari puteri europene, ca de ex. Imperiul habsburgic, Republica Veneției, Statul papal. În acest scop au fost trimiși la Viena, Veneția și Roma doi călugări franciscani (Gabriel Thomassy și Grigore din Chiprovaț) pentru a obține ajutoare militare și a încheia cu aceste țări o ligă antiotomană; totodată Mihnea al III-lea, a intrat în legătură și cu regele Poloniei și cu popoarele din sud-estul Europei aflate sub stăpînirea otomană. Eforturile sale însă s-au izbit de refuzul Curții din Viena și al Senatului venețian care nu erau dispuse să se angajeze în acel moment într-o astfel de acțiune politică și militară⁴². Cu toate acestea Mihnea al III-lea, chiar lipsit de un sprijin extern și bazîndu-se numai pe principele Transilvaniei, Gheorghe al II-lea Rakoczi, cu care încheiase o confederație⁴³ și în care-și pusese toată nădejdea, a declarat război Inaltei Porți, operațiile militare desfășurîndu-se pe ambele maluri ale Dunării între Giurgiu și Brăila. Copleșită însă de forțe superioare dușmane (otomane și tătare) acțiunea sa și a aliatului său s-a⁴⁴ încheiat cu un mare eșec⁴⁵.

Cu mai mult succes au acționat conducătorii politici din țările române pe cale diplomatică în rezolvarea problemei orientale în secolul al XVII-lea. În acest scop ei s-au străduit să încheie alianțe de forma confederației între cele trei țări românești în scopuri defensive dar și ofensive, principalul adversar fiind tot Imperiul otoman. Promovată mai ales la mijlocul secolului al XVII-lea de către Matei Basarab, domnul Țării Românești, Vasile Lupu, domnul Moldovei și Gheorghe I Rakoczi dar și al II-lea, principii Transilvaniei această politică a creat un climat de pace de aproape de două decenii timp în viața politică, economică și culturală a acestor țări care au cunoscut o deosebită înflorire; deasemenea ea a oprit presiunea otomană asupra regimului de autonomie administrativă și politică⁴⁶ din Țările române.

În această perioadă nu a lipsit însă nici încercarea de a se crea o nouă ligă antiotomană cu participarea țărilor române și a popoarelor din sud-estul Europei supuse otomanilor. Inițiativa a aparținut lui Vladislav al IV Wasa, regele Poloniei (1632—1648) care a atras de partea sa pe cazacii zaporojeni, Republica Veneția, Imperiul habsburgic, Moldova⁴⁷, Transilvania și Țara Românească. În planul acestei cruciade tîrzii din nou țările române urmau să se afle în primele linii ale luptei. Matei Basarab, domnul

⁴² Al. Clorănescu, *Documente privitoare la domnia lui Mihail Radu (Mihnea III) în „Bul. Com. Ist. Rom.”*, XIII, 1934, p. 33—180; același, *Domnia lui Mihnea III (Mihail Radu) 1658—1659*, în „Bul. Com. Ist. Rom.” 1935, p. 49—229.; L. Lehr, *Mihnea al III-lea (Mihail III Radu)*, 1658—1659, în „Studii”, 6/1973, p. 1167—1168.

⁴³ Monumenta Comititalia Regni Transilvaniae, XIII, p. 413—415.

⁴⁴ În afară de Gheorghe II Rakoczi s-a mai alăturat lui și Constantin Șerban, fostul domn al Țării Românești care cu acest prilej a încercat și el fără succes să ocupe tronul Moldovei, unde era domn Gh. Ghica.

⁴⁵ N. Iorga, *Istoria românilor*, București, 1938, p. 238.

⁴⁶ *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 165—166; C-tin Șerban, *Relațiile politice dintre țările române la mijlocul secolului al XVII-lea*, în „Revista de istorie”, 11/1978, p. 1039—1057.

⁴⁷ Relativ la acest proiect de ligă antiotomană un istoric susținea că inițial regele Poloniei s-ar fi aliat numai cu țarul Moscovei Alexei Mihailovici și că alianța ar fi fost lărgită de Vasile Lupu domnul Moldovei pentru a deveni piină la urmă o ligă generală a Orientului și Occidentului contra puterilor otomane.

Țării Românești fiind numiț chiar comandantul suprem al trupelor de la Dunăre. Războiul antioțoman urma să fie declanșat odată cu declanșarea unor răscoale în sudul Dunării de către sirbi și bulgari, cu care de altfel se luase legături în prealabil și se conta pe sprijinul acestora ⁴⁸. Evenimente neprevăzute, ca de pildă moartea regelui Vladislav al VII-lea (20 mai 1848), izbucnirea războiului de eliberare al Ucrainei până atunci supusă Poloniei, moartea lui Gheorghe Rakoczi I, principele Transilvaniei (10 octombrie 1648), în fine refuzul Dietei Poloniei de a vota sumele de bani pentru susținere a acțiunilor militare ale ligii ⁴⁹, au determinat eșuarea acestui proiect înainte ca el să devină o realitate. Un deceniu mai târziu o încercare a Curții din Viena la care s-au alăturat domniile Țării Românești și Moldovei și principele Transilvaniei, inițiată în timpul campaniei otomane în Transilvania (1661) a fost de asemenea zădărnicită datorită inexistenței unor condiții internaționale favorabile. Un diplomat austriac a făcut cu acest prilej constatarea că regimul dominației otomane în țările române era atât de apăsător încât conducătorii politici ai acestora nu aveau practic posibilitatea să se declare fățiș împotriva Înaltei Porți „aripile le sînt, precum se știe, atât de scurt tăiate, încît ei nu pot să zboare în direcția ce le convine” scria el despre domniile țărilor române din vremea sa ⁵⁰.

Observația diplomatului austriac cuprindea realitatea care de fapt caracteriza raporturile dintre Înalta Poartă și țările române la mijlocul secolului al XVII-lea, deoarece în acea vreme domniile Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei erau numiți în funcție (dar și scoși cu aceeași ușurință) de sultan și marele vizir iar confirmarea numirii în scaunul țării se făcea la Istanbul în capitala Imperiului otoman, unde trebuia să se prezinte cel în cauză, unde primea steagul de domnie din partea sultanului sau a marelui vizir; totodată înalții dregători otomani veneau în țările române pentru a supraveghea aplicarea poruncilor Înaltei Porți. Mai mult, durata unei domnii, scump plătită în baza unui tribut (haraci) era fixată la cel mult trei ani ⁵¹. După aceea domnul trebuia să-și reînnoiască domnia plătind un nou tribut, pe alți trei ani. Cu timpul, se mai adăugase reînnoirea domniei și la un an cînd se plătea o altă taxă (mucarerul mic). Dar ceea ce era mai grav consta în faptul că domnilor din țările române li se luase dreptul de a declara război și a încheia pace cu alte state, de a încheia tratate și convenții, de a trimite agenți în alte capitale europene în scopuri politice și diplomatice ⁵². În secolul al XVII-lea se constată deseori existența unor soli români trimiși în alte state de pe continent unii dintre ei cu încuviințarea Înaltei Porți. De cele mai multe ori însă astfel de

⁴⁸ I. Strbu, *Matel vodă Băsărab auswärtige Beziehungen 1632—1664 (zur Geschichte des europäischen Orients)*, Leipzig, 1899, p. 237—265.

⁴⁹ Istoria României, vol. III, București, 1964, p. 171; Documente Hurmuzaki IV, partea I, p. 555.

⁵⁰ E. De Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, București, 1900, vol. III, p. 322—323.

⁵¹ Relativ la valoarea și evoluția haraciului, vezi M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în secolele XV—XIX* în *Studii și materiale de istorie medie*, 1957, p. 7—47; M. Guboglu, *Le tribut payé par les Principautés roumaines à la Porte jusqu'au début du XVIe siècle d'après les sources turques* în *Revue des études islamiques* 1/1969 p. 48—80; Tahsin Gemil, *Date noi privind haraciul țărilor române în secolul al XVII-lea* în *Revista de istorie*, 8/1977 p. 1433—1446.

⁵² D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 127.

solii erau tainice și aveau drept scop aderarea la unele coaliții antiotomane, încheierea tratatelor de alianță, schimbul de informații etc.

E drept că domnii din țările române aveau reprezentanți politici la Istanbul cu numele de capukehaia, prin care se transmiteau poruncile sultanului și ale mareului vizir, care trebuiau să țină evidența obligațiilor țării față de Înalta Poartă, care rezolvau unele probleme de frontieră⁵³, a căror reședință se afla în cartierul Fanar (numite Vlah serai, Bogdan serai, Erdelhan) pe malul sudic ale Cornului de aur aproape de reședința patriarhiei.

Dependența politică a țărilor române față de Poarta otomană era atât de mare încât în caz de război purtat de aceasta în regiunile europene, domnii Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei erau obligați să participe personal cu un contingent de ostași care se ridica la câteva mii, echipați, înarmați și bine aprovizionați pe toată durata campaniei. Așa s-a procedat în anii 1663—1664 în campania de la Ujvar, în 1672—1673 în campania din Polonia, în 1674 în campania din Ucraina, în 1675—1676 în campania din Podolia, în 1677—1678 în campania de la Cehrin, în 1679—1680 în o nouă campanie din Ucraina⁵⁴.

La aceasta se mai poate adăuga obligația țărilor române de a trimite detașamente de meseriași cu miile pentru a lucra la repararea sau construcția de fortificații pe teritoriul Imperiului otoman nu numai în Europa de sud-est dar și în nordul Mării Negre unde stăpîneau tătarii aliații firești ai otomanilor⁵⁵.

Numai în privința administrației interne țările române se bucurau de o autonomie avînd proprii lor principii, sfat domnesc, sau princiar, propriile lor instituții și legi după care se conduceau. Regimul juridic internațional acordat de Imperiul otoman țărilor române considerate *dar al-ahd*⁵⁶ mai includea în afară de plata haraciului drept garanția menținerii păcii între cele două părți și o protecție față de oricare agresiune străină⁵⁷ mai prevedea trimiterea de daruri (peșcheș) la Înalta Poartă, în bani și în natură, a ostaticilor etc.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea declinul Înaltei Porți devenise atât de evident încât el nu mai era un secret nici pentru acei oameni politici europeni inițiați în complicatul păienjenis al relațiilor internațio-

⁵³ I. Condurachi, *Soli și agenți ai domnilor Moldovei la Poartă în secolul al XVII-lea*, București, 1920, p. 51—54; A. Golimas, *Despre capukehaialele Moldovei și poruncile Porții către Moldova, pînă la 1829*, Iași, 1943. Cele relativ la Moldova sînt asemănătoare cu cele privind Transilvania și Țara Românească.

⁵⁴ Constantin Șerban, *Les preliminaires de l'epoque phanariote*, în vol. Symposium „L'epoque phanariote”, Thessaloniki, 1974, p. 36—37 nota 20.

⁵⁵ *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 24—29. Vezi M. Maxim, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului XVI-lea* în *Revista de Istorie* 9/1979, p. 1731—1765.

⁵⁶ Ion Matel, *Quelques problemes concernant le regim de la domination ottomane dans les pays roumains (concernant particulierement la Valachie)*, în „Revue des etudes du sud-est europeen”, 1/1972, p. 65—82, 1/1973 p. 595—627.

⁵⁷ M. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României, I, 1455—1774*, București, 1976, p. 154—156. În 1630 Murad IV condiționa reinnoirea păcii cu Polonia, printre altele, arătînd că Transilvania, Moldova și Țara Românească sînt sub ocrotirea sa și că nu va îngădui să fie atacate nici de poloni nici de cazaci.

nale de pe continent⁵⁸, nici pentru înalții dregători de la Istanbul sau pentru unii care trăiseră în intimitatea factorilor lor de conducere ai acestui mare stat întins pe trei continente. Chiar Dimitrie Cantemir, fostul domn al Moldovei care a trăit la Istanbul aproape două decenii nu se mai îndoia de o apropiată prăbușire a acestui imperiu, care nu mai era în stare să revină la strălucirea pe care o cunoscuse pe timpul lui Suleiman cel Mare, prin cuvintele „de la anul Hegirei 611 la 1083 (adică 1672) aceasta a fost cea din urmă victorie (cucerirea Cameniței, n.n.), care a adus ceva folos statului otoman, sau prin achiziționarea unor cetăți sau prin anexarea unor provincii la vechile confinii ale imperiului. De aci înainte mai ales pe timpul domniei împăratului Leopold în Germania, numai bătălii înfricoșate, pe care posteritatea le-ar crede cu anevoie, dacă acelea nu ar fi confirmate de autoritatea documentelor publice. Pe atunci puterile osmanilor au scăzut foarte tare prin pierderea multor regate și provincii, prin nimicirea de armate întregi, precum și prin beluri (adică războaie, n.n.) și disensiuni civile... ”⁵⁹.

Cunoscând această situație cu toate presiunile exercitate asupra lor, cu toate amenințările repetate de a le transforma țara în pašalicuri⁶⁰ domnii țărilor române au căutat să strângă tot mai mult legăturile lor cu cabinetele statelor europene ostile Înaltei Porți și în primul rând cu Curtea din Viena. Cele petrecute în 1661 în campania otomană în Transilvania se vor repeta în 1663 în timpul campaniei din Ungaria superioară, în 1664 în timpul războiului turco-austriac, în 1668 în timpul războiului turco-venețian⁶¹. De asemenea legături tainice au stabilit atunci domnii țărilor române și cu Polonia în timpul războiului turco-polon din 1673⁶². Și dacă în 1661 Eustratie Dabija, domnul Moldovei, a ezitat să treacă fățiș de partea Curții din Viena, în schimb un urmaș al său în scaun, Stefan Petriceicu, a chibzuit mai bine la acțiunea ce o întreprindea și la momentul prielnic împreună cu alți boieri a trecut în tabăra polonilor⁶³. Toate acestea demonstau că domnii țărilor române își dădeau seama perfect că Înalta Poartă nu mai poate apăra teritoriile sale proprii și nici pe ale protejaților ei, că regimul dominației otomane instaurat de secole nu mai era capabil să opună rezistență la atacurile tot mai dese ale unor mari puteri europene aflate în plină ascensiune politică. Aceasta pe de o parte. Pe de alta, ei erau convinși că în vecinătatea acestuia se aflau acum state cu o forță militară capabilă nu numai să înfrunte dar să și înfrângă pe cele otomane în așa măsură încât să creeze condiții pentru redobândirea independenței țărilor lor. Evenimentul care va confirma aceste convingeri și care în sud-estul Europei va schimba pentru multă vreme harta conti-

⁵⁸ S. Ricaut, *Histoire de l'état present de l'empire ottoman*, Amsterdam 1670, p. 362—381; Fr. Cognasso, op. cit. p. 7—8.

⁵⁹ D. Cantemir, *Opere*, vol. 3—4 (*Istoria imperiului otoman*), București, 1876, p. 409.

⁶⁰ Constantin Șerban, *Les preliminaires ... op. cit.* p. 34.

⁶¹ Radu Popescu, *Istoria domniilor Țării Românești*, București, 1963, p. 131; G. Kraus, *Cronica Transilvaniei, 1608—1665*, București, 1965, p. 529—533; *Istoria Țării Românești 1290—1690. Letopiseșul cantacuzinesc*, București, 1960, p. 148. I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, București, 1959 p. 33, A. Vereș, op. cit. vol. XI, p. 40.

⁶² A. Vereș, op. cit., vol. XI, p. 141—142; I. Neculce, op. cit. p. 46—47; Radu Popescu, op. cit. p. 55—56, 158.

⁶³ I. Neculce, op. cit. p. 46; Radu Popescu, op. cit. p. 155—156, 158.

mentului și soarta multor popoare a fost *criza orientală din 1683* determinată de asediul Vienei.

După cum se știe aceasta a fost generată de răscoala antihabsburgică a nobilimii maghiare condusă de Emeric Tököly, care în 1681 avea să primească sprijinul militar al Înaltei Porți. Prin acest război ciudat (ne-declarat), care a durat mai bine de un an de zile sultanul Mehmed al IV-lea ca și marele său vizir Kara Mustafa era convins că oștile sale vor continua cu ușurință marșul lor spre centrul Europei⁶⁴. Curtea din Viena însă nu era dispusă în acel moment să ducă un război împotriva Imperiului otoman avînd în același timp de apărut teritoriile sale de la Rin amenințate de Franța. Drept urmare concomitent cu desfășurarea ostilităților din Ungaria de vest, între oștile otomane și cele austriece⁶⁵, au început negocieri diplomatice pentru aplanarea conflictului, prin trimisul extraordinar contele A. Caprara. Sosit la Istanbul acesta și-a dat seama, în vara anului 1682⁶⁶, de ineficacitatea misiunii sale mai ales cînd a constatat că planurile de război ale otomanilor urmăreau nu atît sprijinirea răsculaților maghiari, cît mai ales cucerirea de noi teritorii pe seama Austriei⁶⁷.

Prevederile sale s-au adevărit la 2 ianuarie 1683 cînd sultanul Mehmed al IV-lea a proclamat războiul contra Imperiului habsburgic numind pe marele vizir comandantul suprem al armatei otomane⁶⁸. În acest fel începea în mod oficial războiul turco-austriac (avea să dureze nu mai puțin de 16 ani) în care însă Curtea din Viena nu s-a aflat singură ci în alianță cu mai multe alte state europene (Polonia, Republica Veneția, Statul papal, Rusia, etc.) în cadrul unei coaliții numită Liga sfîntă⁶⁹. Totodată din nou era adusă în actualitate necesitatea rezolvării problemei orientale care, cum era și firesc a început să genereze noi proiecte pentru împărțirea teritoriilor otomane. Unul a aparținut contelui J. Q. Jörger, consilier al împăratului Leopold I de Habsburg, care preconiza o alianță antiotomană din care să facă parte în afară de Austria și Polonia, Olanda, Statul papal, Spania, Rusia, Persia, precum și țările române. Un altul a fost schițat de cardinalul Buonvisi (1682) și adoptat de regele Poloniei Ioan Sobieski (proiectul polon), la care se alăturau și țările române⁷⁰.

⁶⁴ E. Tököly se declarase vasal Imperiului otoman promițînd că după victoria contra Austriei și refacerea regatului Ungariei sub conducerea sa să plătească un tribut anual de 40 000 taleri. D. Cantemir, *Opere*, vol. 3—4, București, 1976, p. 455; I. Moga, *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a țărilor române la sfîrșitul secolului XVII*, Cluj, 1933, p. 83, 87—88; J. Stoye, *The Siege of Vienna*, Oxford, 1964, p. 15; D. Moland, *Europe in the Seventeenth Century*, New York, 1966, p. 370.

⁶⁵ M. Guboglu, *Cronici turcești privind țările române, Extrase II, sec. XVII — încep. sec. XVIII*, București, 1974, p. 357—358 după cronicăa lui Mehmed aga din Findıklî despre luptele din 1682.

⁶⁶ Condițiile puse de marele vizir pentru restabilirea păcii, vezi D. Cantemir, *op. cit.*, p. 461; I. Moga, *op. cit.*, p. 89.

⁶⁷ I. Radonici, *Situația internațională a principatului Țării Românești pe vremea lui Șerban Cantacuzino (1678—1688)*, București, 1914, p. 952; J. Stoye, *op. cit.* p. 48.

⁶⁸ I. de Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman*, Paris, 1844, vol. III, p. 183; J. Stoye, *op. cit.* p. 38.

⁶⁹ Constituțirea Ligii sfînte a început cu încheierea alianței austro-polone în martie 1683, la care apoi au aderat pe rînd alte puteri europene; Veneția (martie 1684), Cavalerii de Malta (aprilie 1684) Rusia (1686), Documente Hurmuzaki, V, partea 1, p. 101—107; J. Stoye, *op. cit.* p. 14; Austria mai era aliată cu Bavaria și Hanovra.

⁷⁰ V. Zaborovschi, *op. cit.* p. 17.

În fine un al treilea tot din 1682 conceput de prelatul Michel Febvre din ordinul Capucinilor prevedea nu numai structura coaliției antiotomane a statelor europene dar și soarta teritoriilor otomane. Aceste teritorii urmau să fie cucerite de către cei care luptaseră în coaliție în felul următor : Austria : teritoriile Ungariei și cele dependente de aceasta, *Polonia* pe cele pînă la Marea Neagră deci și țările române, *Veneția* pe cele din Dalmația, *Moreia* și din insulele arhipelagului grecesc (inclusiv Creta), *Spania* țărmul Africii de nord (inclusiv Egiptul și Ierusalimul), *Franta* orașul Constantinopol (Istanbul) precum și Grecia și Anatolia ⁷¹ etc. Așadar rezolvarea problemei orientale însemna în concepția conducătorilor țărilor occidentale înlocuirea stăpînirii otomane pe teritoriile europene și asiatice cu alte stăpîniri străine.

Evenimentele desfășurate în Ungaria și negocierile de pace austro-turce desfășurate la Istanbul n-au surprins pe domnii țărilor române adică pe Șerban Cantacuzino din Țara Românească, Gheorghe Duca din Moldova și principele Mihail Apafi din Transilvania ⁷², care aveau o altă optică în privința rezolvării problemei orientale. Așa de pildă atașaii forțelor ostile Înaltei Porți ei au început negocieri secrete cu diplomația austriacă și polonă încă din 1682 cînd au aderat la „proiectul polon” de război anti-otoman inițiat de Ioan Sobieski, regele Poloniei ⁷³. În același timp ei favorizau trecerea agenților diplomației austriece prin țările lor care făceau legătura între Curtea din Viena și cea din Varșovia cu Istanbulul ⁷⁴.

Domnii celor trei țări românești obligați să participe direct în acest conflict european și să coopereze cu trupele spre a ajuta pe cele otomane, aveau să procedeze în așa fel încît să sprijine eforturile dușmanilor Înaltei Porți. După cum se știe concentrarea armatei otomane s-a făcut în mai multe etape ; mai întîi la Adrianopol ⁷⁵ unde au sosit trupele din Anatolia, apoi la Niș unde s-au alăturat cele din Dobrogea, Grecia, Albania și insulele grecești. În fine la Essek (aproape de vărsarea Dravei în Dunăre) unde au venit trupele din țările române și hoarda tătarilor din Crimeea. Din Moldova Gheorghe Duca a sosit cu 200 ostași (printre care și cazaci) iar din Țara Românească Șerban Cantacuzino cu 4 000 ostași (infanterie și cavalerie) ⁷⁶. Tot aici a sosit și Emeric Tököly cu 300 nobili ⁷⁷. În fine lîngă Buda s-a alăturat la oastea otomană Mihail Apafi principele Transil-

⁷¹ T. G. Djuvara, *op. cit.*, p. 225—229.

⁷² Dealtfel domnii țărilor române erau informați de cele petrecute la Istanbul prin capukehalele lor pentru Țara Românească era Ianache Porfirita vezi I. Moga, *op. cit.* p. 91.

⁷³ V. Zaborovschi, *Politica externă a celor trei principate Țara Românească, Transilvania și Moldova de la asediul Vienei (1683) pînă la moartea lui Șerban Cantacuzino și suirea pe tron a lui Constantin Brîncoveanu (1688)*, București, 1925, p. 17.

⁷⁴ *Idem*, *op. cit.* p. 25—28; I. Moga, *op. cit.* p. 92.

⁷⁵ I. Radonici, *op. cit.* p. 953 din Adrianopol s-a plecat la 31 martie 1683; I. de Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman*, Paris, 1844. III, p. 183—184; Robert A. Kann, *A. History of the Habsburg empire 1526—1918*, London, 1974, p. 64.

⁷⁶ M. Guboglu, *Cronici turcești privind țările române, Extrase II, sec. XVII — începutul sec. XVIII*, București, 1974, p. 359; V. Zaborovschi, *op. cit.* p. 32; I. Moga, *op. cit.* p. 92—93; I. Stoye, *op. cit.* p. 50—52.

⁷⁷ D. Cantemir, *op. cit.* p. 473. Autorul arată că la Essek s-a ținut un consiliu de război în care s-au confruntat planurile militare ale marelui vizir și Em. Tököly (*idem*, p. 468—469).

vaniei, cu aproape 6 000 oșteni⁷⁸. În acest fel după patru luni de marș armata marelui vizir cu un efectiv de circa 250 de mii de oameni (infanterie, cavalerie și artilerie) respingînd în drumul ei slabele forțe austriace și cucerind mai multe cetăți și orașe a ajuns la Viena pe care a încercuit-o și a început s-o asedieze⁷⁹.

În cadrul armatei otomane trupele din țările române au avut misiuni auxiliare și anume: construirea și repararea de poduri, amenajarea de drumuri, aprovizionarea cu lemn de construcție etc.⁸⁰. De aceea în paginde jurnalului unui martor ocular otoman aflăm informația potrivit căreia „oștile Țării Românești și Moldovci aflate de partea cealaltă (a unui afluent al Dunării) li s-a poruncit ca să așeze cite un pod în zona lui Hızir pașa și Haznadar Hașan pașa”⁸¹. Aceste lucrări însă n-au fost întotdeauna executate, nici la timp și nici de cea mai bună calitate, fapt pentru care în cursul operațiilor militare de la Viena trupele române au fost supravegheate îndeaproape de otomani și apoi mutate de pe un flanc pe altul al armatei care asedia Viena⁸². Prezența domnilor români în dispozitivul armatei otomane a fost de asemenea favorabilă celor asediați și sub alt aspect. Mai întii că aceștia în frunte cu Șerban Cantacuzino au întreținut legături secrete cu cei asediați și cu trupele comandate de Carol de Lorena din apropierea orașului. Apoi aceștia au mijlocit transmiterea corespondenței prin lagărul lor de către agenții care făceau legătura dintre orașul asediat și contele G. Kunitz, fostul ambasador austriac la Istanbul luat ca ostatic⁸³. În fine ei au mediat încheierea unui armistițiu și chiar a păcii dintre cei doi principali beligeranți (Austria și Imperiul otoman) mai ales că asediul se prelungise mult prea mult⁸⁴. Mai mult chiar în timpul luptei decisive din 12 septembrie 1683 trupele din țările române n-au opus nici un fel de rezistență, nici polonezilor nici austrieșilor ci s-au retras împreună cu resturile armatei otomane, avînd misiunea să neutralizeze

⁷⁸ V. Zaborovski, *op. cit.* p. 32—33; despre efectivele din țările române la asediul Vienei vezi și un raport contemporan care dă cifra de 20 000 oameni. Arh. St. Buc. Microfilme Italia; Rola 57, cadru 503—505.

⁷⁹ Asediul a început în prima decadă a lunii iulie 1683;

⁸⁰ I. Moga, *op. cit.*, p. 93. I. de Hammer, *op. cit.* III, p. 185; M. Guboglu, *Cronici turcești* ... p. 360; V. Zaborovschi, *op. cit.* p. 37 nota 2 după Diarium Kunitz.

⁸¹ M. Guboglu, *Crestomafta turcă, Izvoare narative privind istoria Europei orientale și centrale (1283—1683)*, București, 1978, p. 873 vezi raporturile marelui vizir cu domnii țărilor române, idem, p. 874, 877, 878, 880, 881, 882, 883.

⁸² V. Zaborovschi, *op. cit.* p. 40; Documente Hurmuzaki, XII p. 15; I. Moga, *op. cit.*, p. 93; trupele din țările române au ocupat poziții în rezerva armatei otomane în flancul stîng al acesteia la început apoi în flancul drept în împrejurimile Vienei la Schönbrunn pe atunci în afara orașului, la Rossau, la Gatterholz vezi V. Zaborovschi, *op. cit.*, p. 34 nota 4,35 și notele 2,5; Schönbrunn e în partea de sud pe malul rîului Viena după Diarium Kunitz; I. Radonici, *op. cit.* p. 954.

⁸³ V. Zaborovschi, *op. cit.* p. 35 nota 2 (Diarium Kunitz original la Viena, Kriegsarchiv-Feldakten, Turkenkrieg, 1683, fasc. XIII/3 1/2, f. 16) vezi și N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, București, 1902, p. 248—249 scrisoare din 29 febr. 1688, contele Waldstein către Șerban Cantacuzino, în text „acele frumoase fapte ce Măria ta, ai făcut în timpul înconjurarea Vienei”; I. Moga, *op. cit.* p. 93—94; L. E. Semenova *Valachia i Habsburgi XVII* în vol. *Jugo-vostocinaia Evropa v epohu feodalizma*, Kișinău, 1973, p. 187; M. Guboglu, *Cronici turcești* ... p. 360, 361; Monumenta Comitatus Regni Transilvania, XVII, p. 574—576.

⁸⁴ V. Zaborovschi, *op. cit.* p. 37 nota 2 și 4.

cetățile părăsite și să strângă proviziile pentru a nu fi folosite de trupele coalizate în *Liga sfântă*⁸⁵.

Întorși în țară domnii țărilor române au continuat să mențină relațiile secrete cu membrii Ligii sfinte ba chiar să facă pregătiri pentru declanșarea unei răscole la Dunăre menită să ajute forțele austro-polone în înaintarea lor pe valea Dunării și spre Marea Neagră. Curînd însă și-au dat seama că cele două principale puteri europene din această coalitie — Austria și Polonia — nu numai că nu urmăreau eliberarea lor de sub dominația otomană dar deveniseră rivale în scopurile pe care le urmăreau și anume : ocuparea țărilor române în momentul cînd evenimente favorabile le-o vor permite. Drept urmare în primăvara anului 1685, Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești și Mihai Apafi, principele Transilvaniei au încheiat un tratat de alianță cu caracter defensiv (tratatul de la Făgăraș) menită să-i apere de amenințarea din afara chiar și din partea otomanilor⁸⁶. Mai mult, foarte curînd după aceasta cu sprijinul lui Șerban Cantacuzino a fost numit ca domn în Moldova, Constantin Cantemir cunoscut de contemporani drept un bun conducător politic și mai ales militar, ceea ce însemna că cele trei țări românești erau încadrate într-un front comun pentru apărarea ființei lor statale amenințată de forțe externe⁸⁷. Aceasta însă nu i-a împiedicat să continue legăturile lor strînse cu Curțile din Viena și Varșovia pe de o parte și cu cea otomană pe de alta⁸⁸.

Poate că acest subtil și abil joc diplomatic al domnilor țărilor române în relațiile lor cu principalele state din *Liga sfântă*, în care urmăreau rezolvarea problemei orientale prin înlăturarea dominației otomane și redobîndirea independenței lor ar fi continuat cu succes dacă desfășurarea evenimentelor militare pe cîmpiile Ungariei n-ar fi modificat raportul de forță în sud-estul Europei în favoarea Curții din Viena. Acest fapt a făcut ca Transilvania să intre cea dintîi în sfera de influență austriacă fapt reflectat în tratatul de alianță defensiv antiotoman încheiat între Mihai Apafi și Leopold I (1685)⁸⁹. Un an mai tîrziu această țară se afla sub protecția monarhiei Habsburgice⁹⁰.

La rîndul ei Moldova sub conducerea lui Constantin Cantemir care timp de mai mulți ani (1684—1688) s-a aflat ținta planurilor de expan-

⁸⁵ I. de Hammer, *op. cit.* III, p. 190—192; relativ la violența bătăliei decisive de la Viena din 12 septembrie 1683 un martor ocular otoman a notat următoarele: „după ce au umplut muntele și șesul (trupele polono-austriace) s-au așezat pentru bătăie în formă de semilună, apoi ca un torent de smoală și catran s-au scurs ca niște valuri dinspre munte în vale, tot ce era în fața acestui torent era călcat, strivit și incendiat, și așa a atacat oastea musulmană din două părți” vezi M. Guboglu, *Crestomație ...* p. 883; *Idem Cronici turcești ...* p. 361—362; D. Cantemir, *Opere vol. 3—4*, București, 1876, p. 487—488.

⁸⁶ A. Vereș, *op. cit.* vol. XI, p. 223—224; V. Zaborovschi, *op. cit.* p. 71—72, Monumenta Comititalia Regni Transilvaniae, XVIII, p. 341—344. I. Moga, *op. cit.*, p. 125; despre corespondența dintre ei vezi A. Vereș, *op. cit.* XI, p. 240—241, 245—246, 248, 250—251, 282—283.

⁸⁷ D. Cantemir, *Viața lui Constantin Cantemir*, București, 1973, p. 69—75; I. Neculce, *op. cit.* p. 88 „și au jurat Constantin Cantemir clucerul lui Șerban Vodă că din cuvîntul lui nu va ieși ce-i va porunci pe voie i-ai face de toate” scrie cronicarul.

⁸⁸ H. Valloton, *Pierre le Grand*, Paris, 1958, p. 88—89, vezi și presa vremii V. Mihordea, *Les principautés roumaines dans la presse française au XVIIe-e siècle (1680—1699)* în *Melanges de l'école roumaine en France* 1932, p. 12, 21, 23—24, 54—62.

⁸⁹ V. Zaborovschi, *op. cit.*, p. 76—77; I. Moga, *op. cit.* p. 135.

⁹⁰ *Idem*, p. 83—84, 85 (din 28 iunie 1686).

siune a Poloniei spre Dunăre și Marea Neagră a rămas totuși mai departe sub dominația Înaltei Porți, deoarece campaniile întreprinse succesiv an de an s-au sfârșit lamentabil, nu că forțele otomane au fost sprijinite cu succes de tătarii din Crimeea și din Bugeac, cât mai ales că aceste operații militare nu erau coordonate cu acelea ale Austriei⁹¹. În ceea ce privește Țara Românească, aceasta a aflat mai departe de teatrul principal de operații unde se hotăra soarta teritoriilor din sud-estul Europei și mai aproape de otomani a avut situația cea mai privilegiată. Așa se explică de ce domnul ei Șerban Cantacuzino a putut să întrețină alternativ dar și concomitent strinse relații politice și diplomatice cu Ioan Sobieski, regele Poloniei și cu Leopold I de Habsburg, împăratul Austriei, să facă promisiuni cînd unuia, cînd celuilalt că va interveni fățiș în lupta antiotomană, cooperînd cu oștile lui, punînd condiții și unuia și celuilalt în privința viitorului statut juridic internațional al țării sale, după ieșirea de sub dominația Înaltei Porți. În fine el a reușit să-și dovedească atașamentul față de Imperiul otoman fie prin plata la timp a haraciului, și a altor obligații în natură (de exemplu provizii pentru trupe) fie în trupe (un detașament muntean lupta în armata otomană în Ungaria) fie mai ales prin asigurările în scris făcute însăși marelui vizir, pe care-l informa de cele ce se petreceau în Transilvania, în Ungaria și în Polonia⁹². Astfel de la București⁹³ domnul muntean prin agenții săi de mare încredere printre care se aflau chiar rudele sale apropiate (de ex. Iordache fratele său, Constantin Brîncoveanu nepotul său) era informat asupra evenimentelor din Imperiul otoman, Transilvania, Moldova, despre situația armatei otomane, austriece, polone pe cîmpurile de luptă, putînd cu ușurință nu numai să neutralizeze orice încercare menită să favorizeze ocuparea țării sale de către trupe străine dar totodată să lase tuturor impresia că le este și le va fi de folos oricînd în acțiunile ce întreprindeau în contextul relațiilor internaționale din sud-estul Europei⁹⁴. Șerban Cantacuzino însă a mers și mai departe și în taină a pregătit trupe și materiale de război suficient pentru a putea sprijini oștile *Ligii sfinte* pentru declanșarea bătăliei decisive împotriva otomanilor. Un contemporan, bine informat în desfășurarea acestor evenimente, marele boier Ion Neculce din Moldova, însemna următoarele în cronica sa privind acest aspect al politicii externe promovată de domnul Țării Românești. „Șerban vodă — scria el — făcuse gătire mare de oștiri în țara muntenească și făcuse cîteva vase seici la Argeș, cu zaherea de sta-

⁹¹ Documente Hurmuzaki, IX partea 1, p. 315 și urm; XVI; p. 7.

⁹² Vezi corespondența lui Șerban Cantacuzino cu oamenii politici ai vremii de ex. cu ierodiaconul de Ierusalim, Hrisant Notara, Documente Hurmuzaki, XIV, partea 1, p. 256—258, 264, relativ la procurarea de știri din Istanbul; cu marele vizir Suleiman pașa în A. Vereș, *op. cit.* XI, p. 241—242, 248—249, despre învinuirile ce i se aduc de dușmani că ar avea relații cu Curtea din Viena, cu Leopold I și Ioan Sobieski. Documente Hurmuzaki, V, partea 1, p. 135, 136—138, 142—143. N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, București, 1902, p. 213—216—217, 218—220, 225—227, 252; Documente Hurmuzaki, IX, partea 1, p. 325; I, supl. I, p. 272; cu Mihai Apafi, A. Vereș, *op. cit.* p. 282—283; cu Ladislau Czaky, Mihail Teleki, A. Vereș, *op. cit.* vol. XI, p. 132, 151, 158, 147, 170, 177, 183.

⁹³ Radu St. Ciobanu, *Orașul București în politica balcanică a lui Șerban Cantacuzino*, în vol. București. Materiale de istorie și muzeografie IX, 1972,

⁹⁴ Documente Hurmuzaki, V, partea 1, p. 142—143; un alt sol al lui Șerban Cantacuzino la Viena a fost și Antonie Ștefan episcop de Nicopole; știri din Țara Românească trimise din Viena (Via Constantinopol) despre tătari vezi Documente Hurmuzaki, V, Partea 1, p. 148 (6 martie 1688).

gata să coboare pe Dunăre”⁹⁵. Dimitrie Cantemir dă și alte amănunte relativ la aceste pregătiri în sensul că oștile pregătite pentru răscoală erau concentrate prin păduri, că se turnaseră 35—38 tunuri, că cei 24 000 ostași erau nu numai români dar și sirbi sloveni și croați⁹⁶, că se pregătiseră ca la 2 000 vase ușoare (șeici, caiace) de transport trupe pentru trecerea forțată a Dunării în sud. Numai faptul că acest plan de răscoală antiotomană a fost descoperit de haul tătarilor din Bugeac, ar fi determinat pe domnul Țării Românești pentru moment să incendieze caiacele pentru a șterge orice urmă a acestora⁹⁷.

Tot Șerban Cantacuzino timp de doi ani (1687—1688) a negociat cu monarhia de Habsburg aderarea la *Liga sfântă*, trecerea de partea Austriei în mod fățiș, punind condiții pentru asigurarea „legilor, privilegiilor și credinței”⁹⁸, cerind scăderea tributului ce urma să-l plătească față de Curtea din Viena de la 75 000 taleri la 50 000 taleri pentru că motiva el „la mare lipsă țara și toți locuitorii ei au ajuns”⁹⁹, refuzând să plătească cei 6 000 mercenari ce i se propusese să-i întrețină¹⁰⁰, cerind să fie ajutat pentru a recupera teritoriile ocupate în mod silnic de otomani se referea la rajalele de la Dunăre, cerind ca în viitorul tratat de pace dintre *Liga sfântă* și Înalta Poartă să se prevadă și noul statut juridic internațional al țării sale etc.¹⁰¹.

Ocuparea aproape în întregime a Transilvaniei de către trupele austriece întărită prin tratatul de la Blaj (27 oct. 1687) prin care principele Mihail Apafi recunoștea suzeranitatea Habsburgilor a avut rolul să arate lui Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești, ce viitor rezerva Curtea din Viena țării sale. Și pentru a o salva de această perspectivă, neplăcută și dăunătoare mai ales, s-a adresat prin fratele său, stolnicul Constantin Cantacuzino, hatmanului polon Jablonowski cerându-i să înainteze cât mai de grabă cu oștile sale pentru a-l salva de la ocupația austriacă¹⁰².

Și tot Șerban Cantacuzino în 1687—1688 a căutat să slăbească presiunea exercitată de Curtea din Viena asupra Țării Românești prin solicitarea unui sprijin politic și mai ales militar din partea Rusiei (de curând intrată în *Liga sfântă*)¹⁰³. În acest scop a expediat pe rînd la Moscova pe polcovnicul Dino și apoi pe ierodiaconul Isaia de la muntele Athos. Prima solie a trecut prin Transilvania spre Polonia dar pe parcurs a fost arestată de austriaci și ucisă iar scrisorile agentului transmise otomanilor. A doua solie a ajuns cu bine la Moscova și a transmis țarilor Ivan și Petru (viitorul Petru cel Mare) cererea nu numai din partea lui Șerban Cantacuzino dar și a patriarhului Iacov al Constantinopolului, a fostului patriarh

⁹⁵ I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, București, 1959, p. 101.

⁹⁶ D. Cantemir, *Viața lui Constantin Cantemir*, București, 1973, p. 125, *Idem*, *Opere*, vol. 3—4, București, 1976, p. 507 nota.

⁹⁷ M. Guboglu, *Cronicile turcești* ... II, p. 378.

⁹⁸ N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, București, 1902, p. 216—217.

⁹⁹ *Idem*, p. 225.

¹⁰⁰ *Idem*, p. 226—227.

¹⁰¹ Documente Hurmuzaki, vol. IX, partea 1, p. 332—334, 338—340.

¹⁰² Documente Hurmuzaki, XVI, p. 195; supl. II vol. 3, p. 177—178; stolnicul Constantin Cantacuzino a transmis cererea lui Miron Costin prin intermediul căruia a ajuns la hatmanul polon.

¹⁰³ I. Moga, *op. cit.* p. 171.

Dionisie, a arhimandritului sîrb din Ipec pentru obținerea de trupe capabile să-i „izbăvească de sub jugul păgîn”¹⁰⁴. Domnul muntean propunea țarilor ruși să-și trimită oștile la Dunăre care cooperind cu cele din țările române (de aproximativ 70 000 oameni) și cu cele din sudul Dunării formate din sîrbi și bulgari (de aproximativ 300 000 oameni) ar putea să-i respingă pe otomani pînă în capitala Imperiului lor.

Din păcate în acei ani cînd domniile țărilor române se străduiau să mențină integritatea teritorială și respectarea autonomiei lor politice, în cancelariile diplomatice europene occidentale se întocmeau noi și noi planuri pentru împărțirea teritoriilor Imperiului otoman aflat în continuu declin politic și militar. Unul aparține chiar lui Ludovic al XIV-lea, regele Franței care în cazul prăbușirii statului otoman și-ar fi adjudecat părți importante din Grecia (Moreia, Ahaia, Thesalia, Macedonia) Serbia, Bulgaria, Rumelia, insule din arhipelagul grecesc, intenționind să restaureze vechiul Imperiu latin de răsărit avînd ca monarh pe unii din fiii săi¹⁰⁵. Tot el preconiza ca Polonia să ocupe țările române (fără Transilvania) iar Republica Venetia, Croația, Bosnia, Dalmația, Albania, Epir etc.¹⁰⁶ Cît privește Austriei i se recunoștea ocuparea Ungariei și Transilvaniei. Un altul a aparținut lui Père Coppin, fost consul al Franței în Egipt, care în 1686 propunea ca la împărțirea Imperiului otoman *Austria* să ocupe Ungaria, Serbia, Macedonia și o parte din Bulgaria, *Polonia* o altă parte din Bulgaria dar și Țara Românească și Moldova, Franța cîteva mari orașe otomane (Constantinopolul, Adrianopolul, Brusa) o parte din Turcia europeană, din Asia mică și din Grecia, *Anglia* Thesalia și Lacedemonia (Sparta), *Spania* părți din Grecia și din Africa de nord; mai erau candidați la împărțirea teritoriilor otomane: *Portugalia*, *Olanda*, *Ducatul de Savoia*, *Statul papal*, și chiar *Cavalerii de Malta*¹⁰⁷.

Aceste planuri ale cancelariilor europene occidentale față de Imperiul otoman în general și față de țările române în particular se reflectă și în tratativele diplomatice austro-turce menite să ducă la încheierea păcii. Începute în 1687 întrerupte în 1690, reluate în 1691, avînd ca mediatori după 1693 pe ambasadorii Angliei și Olandei la Poartă, respectiv pe lordul W. Paget și Jacob Colyer, ele aveau să ducă după 8 ani de negocieri la încheierea păcii de la Karlowitz (1699)¹⁰⁸. În cursul acestor convorbiri diplomații otomani, marele dragoman Alexandru Mavrocordat Exaporitul și Zulficar pașa, și-au dat perfect de bine seama că Habsburgii rivneau la teritoriile țărilor române¹⁰⁹. Dar nu numai atît. În același timp Polonia

¹⁰⁴ *Relațiile istorice dintre popoarele URSS și România în veacurile XV — începutul celui de al XVIII-lea, Documente și materiale*, III, 1673—1711, Moscova, 1970, p. 89—92.

¹⁰⁵ M. H. Omont, *Projets de prise de Constantinople et la fondation d'un Empire d'Orient francs sous Louis XIV.* în „Revue d'histoire diplomatique”, 2/1893, p. 195—246 vezi și Bibliothèque nationale de Paris.

¹⁰⁶ T. G. Djuvara, *op. cit.* p. 232.

¹⁰⁷ *Idein*, p. 238

¹⁰⁸ A. A. Stourdza, *L'Europe orientale et le rôle historique des Mavrocordato 1660—1830*, Paris, 1913, p. 52; Documente Hurmuzaki vol. V, partea 1, p. 141—142, 151, 153—159, 161—172, 174—194, 195—217; L. Demény, Paul Cernovodeanu, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în sec. XVI—XVIII*, București, 1974, p. 180.

¹⁰⁹ Documente Hurmuzaki, V, partea I, p. 194—195, 234—235; E. de Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor* București, 1900, III, p. 412—413; N. Camaritano, *Alexandre Mavrocordat le grand dragoman, son activité diplomatique, 1673—1709*, Thessalonique. 1970, 107 p.

cerea și ea fie numai Moldova, ba chiar Moldova, Țara Românească și Transilvania. În noul climat al relațiilor internaționale din sud-estul Europei privind problema orientală rivalitatea austro-polonă relativ la adjudecarea țărilor române¹¹⁰ se va adînci și va lua forme noi în sensul că Polonia se va strădui cu sprijinul Franței să încheie o pace separată cu Înalta Poartă ceea ce contravenea stipulațiilor tratatelor care stăteau la baza *Ligii sfinte*¹¹¹.

În ceea ce privește domnul Moldovei, Constantin Cantemir, care aflase de eforturile diplomaților polonezi pe lângă Curtea din Viena de a li se rezerva ocuparea Moldovei aceasta s-a grăbit să încheie un tratat de alianță cu Austria (Sibiu, 1690) în care se condiționa trecerea fățișă contra otomanilor numai dacă forțe austriace ar pătrunde în țară și ar ajunge la Brăila pe Dunăre sau la Siret și ar asigura apărarea acesteia de oricare dușman garantînd totodată privilegiile clasei dominante (art. 9)¹¹². În acest fel se spera ca presiunea Poloniei să fie neutralizată de sprijinul politic și militar austriac, ceea ce de fapt s-a și realizat.

După moartea neașteptată a lui Șerban Cantacuzino (oct. 1688) lupta diplomatică a Țării Românești pentru rezolvarea problemei orientale a fost continuată de Constantin Brîncoveanu, noul domn, nepot de soră a celui precedent. În gândirea politică a acestuia acceptarea protecției Habsburgilor trebuia să devină o realitate numai în cazul în care rezistența otomană la Dunăre ar fi fost lichidată și cînd trupele austriece suficiente ca număr ar apăra-o împotriva tătarilor și otomanilor. De aceea, timp de doi ani de la luarea domniei acesta n-a dat curs avansurilor Curții din Viena în această direcție și a respins diploma acordată de Leopold I, împăratul Austriei care prevedea acceptarea protecției iar la momentul potrivit a respins cu ajutorul tătarilor trupele austriece conduse de generalul Donat Heissler, care intraseră cu forța în țară și ocupaseră Bucureștii¹¹³, pentru a nu transforma țara într-un teatru de război. Apoi în 1690 a participat în mod activ la campania din Transilvania a armatei otomane și a oștilor lui Emeric Tököly, noul principe al acestei țări (recunoscut de Înalta Poartă) în cursul căreia a fost înfrîntă la Zărnești armata austriacă¹¹⁴.

Acestea însă nu l-au împiedicat pe Constantin Brîncoveanu să mențină relații diplomatice cu Curtea din Viena precum și cu diplomații englezi și olandezi, mediatorii păcii, cărora le-a facilitat tranzitul cores-

¹¹⁰ Documente Hurmuzaki, v. partea I, p. 270—271 vezi răspunsul lui Leopold I dat ambasadorului polon Zierowski relativ la țările române; p. 336—338 vezi răspunsul lui Leopold I dat regelui Poloniei în problema păcii; p. 346—353, 355; vezi și raportul lui L. F. Marsigli din 28 febr. 1691 p. 368—370; E. de Hurmuzaki, *op. cit.* III, p. 419.

¹¹¹ I. Moga, *op. cit.* p. 181, 202—204; Documente Hurmuzaki V, partea I, p. 173, 219, 230, 245—246, 268—270; E. de Hurmuzaki, *op. cit.* III, p. 501, 435—436; Arh. St. Buc. Microfilme Vatican, Rola 48 c. L—780.

¹¹² A. Verres, *op. cit.* vol. XI, p. 400—403; în schimb domnul Moldovei plătea un tribut de 25 000 tal., provizii, cat. C. Giurescu *Tratatul lui Constantin Cantemir cu austriecii (1690)*, în „Convorbiri literare”, 1910, p. 274—290; Arh. St. Buc. Microfilm Austria Rola 25 c. 254—258; L. V. Vlassova, *Moldavsko-polskie politiceskie kontakti, 1687—1690*, în vol. *Karpato-Dunajskie zemli v srednie veka*, Kișinev, 1975, p. 285—298.

¹¹³ M. Guboglu, *Cronici turcești privind țările române, Extrase, II, sec. XVII — începutul sec. XVIII*, București, 1974, p. 385.

¹¹⁴ *Idem*, p. 386—387, 388—391 cu multe amănunte din cronica lui Mehmed aga din Findikli; Arh. St. Buc. Microfilme, Austria, Rola 25 c. 225—229, 237—240, 241—243.

pondenței între Constantinopol și Viena¹¹⁵. Mai mult, la București, la Mogoșoaia erau primiți în taină agenții diplomatice austriece, polonezi, englezi care-l puneau în curent cu stadiul negocierilor de pace¹¹⁶. Domnul Țării Românești care întreprindea astfel de acțiuni politice și în numele Moldovei după moartea lui Constantin Cantemir (unde fusese numit ca domn Constantin Duca ginerele său), întreținea în acelaș timp o bogată corespondență diplomatică cu oamenii politici ai vremii din diferite țări europene (marele dragoman Alexandru Mavrocordat, lordul William Paget ambasadorul Angliei la Constantinopol, Mihail Teleki cancelarul Transilvaniei, Mihai Apafi, principale Transilvaniei, generalul Federico Veterani, comandant al trupelor austriece), cu monarhi europeni (Ludovic al XIV-lea, regele Franței, Leopold I, împăratul Austriei, August al II-lea, regele Poloniei, Petru I cel Mare, țarul Rusiei etc.)¹¹⁷, ca și unchii săi stolnicul Constantin Cantacuzino, Mihail Cantacuzino spătarul care-i sprijineau întru totul liniile politicii externe¹¹⁸. În același timp agenții domnului muntean la Constantinopol risipeau orice bănuială a otomanilor relativ la astfel de legături politice secrete prin daruri costisitoare constând în mari sume de bani, în daruri, în natură, în provizii pentru armata otomană pe cimpul de luptă, etc.¹¹⁹

După bătălia de la Zenta (1697) care a însemnat o grea înfrângere pentru otomani și cînd presiunea austriacă a sporit și mai mult asupra Țării Românești, Constantin Brîncoveanu a făcut apel la Polonia și Rusia, pentru a o neutraliza. Și astfel în timp ce la Mogoșoaia lingă București se purtau negocieri cu solia poloneză condusă de agentul Moro și funcționarul Albanese, la Moscova se prezenta comisu Gheorghe Castriotul, omul de încredere al domnului cu cererea de sprijin militar în cadrul unui plan general de răscoală antiotomană la care urmau să participe și locuitorii din sudul Dunării aflați sub stăpînirea străină (bulgarii, sîrbii, grecii)¹²⁰. În fine Constantin Brîncoveanu a avut la Viena un agent de al său, care trecea în ochii negocietorilor păcii (dintre Liga sfîntă și Înalta Poartă drept reprezentantul său personal — medicul de curte Iacob Pylarino — avînd

¹¹⁵ L. Demény, Paul Cernovodeanu, *op. cit.* p. 183—184, 186.

¹¹⁶ De pildă contele F. L. Marsigli, vezi E. de Hurmuzaki, *op. cit.* III, p. 464, 465—466; ministrul Quarient von Raal, apoi G. P. Shreyer, vezi Constantin, Șerban, *Constantin Brîncoveanu*, București, 1969, p. 83—84; *Documente Hurmuzaki*, V, partea I, p. 511—512; despre L. F. Marsigli Arh. St. Buc., Microfilme Italia, rola 57 c. 1—499; P. Cernovodeanu, *Bucarest, important centre politique du sud-est européen à la fin du XVII-ème siècle et au commencement du XVIII-ème siècle*, în „Revue des études de sud-est européen” 1—2/1966, p. 147—167.

¹¹⁷ A. Veres, *op. cit.* vol. XI, p. 298—299, 301—303, 316—317, 323—324, 330—332, 336—344, 348, 353, 355—356, 358—359, 366—368, 371—375, 410—412, 428—429, 440—441, 446—447; L. Demény, Paul Cernovodeanu, *op. cit.* p. 192—194.

¹¹⁸ Constantin Șerban, *Contribuții la repertoriul corespondenței stolnicului Constantin Cantacuzino*, în „Studii” 4/1966, p. 683—705; A. Veres, *op. cit.*, vol. XI, p. 313, 324—326, 329—330, 338, 342, 344—345, 353—355, 357—358, 359—366, 369—370, 375, 376.

¹¹⁹ M. Guboglu *Cronici turcești* ... II p. 381;

¹²⁰ *Relațiile istorice dintre popoarele URSS și România în veacurile XV — începutul celui de al XVIII-lea*, documente și materiale, III, 1673—1711, Moscova, 1970, p. 114—131; Constantin Șerban, *Constantin Brîncoveanu*, București, 1969, p. 86—88; *Documente Hurmuzaki*, III, supl. 2, p. 235, E. de Hurmuzaki, *op. cit.* III, p. 576—577.

misiunea a de a urmări îndeaproape mersul tratativilor ¹²¹. Prin acesta la momentul oportun domnul muntean a reușit să obțină consimțământul diplomaților austrieci dar și englezi de a nu se include în tratatul de pace nici un fel de aluzie la raporturile Țării Românești cu Înalta Poartă (și desigur ale Moldovei) ¹²². În acest fel înțelegeau să rezolve problema orientală domnii țărilor române care au reușit să navigheze cu multă înțelepciune și prudență între promisiunile iluzorii ale aliaților din *Liga sfântă* și tradiționalele legături pe care aceștia le aveau cu otomanii, pentru a menține neștirbite autonomia și vechile privilegii. Cei 16 ani de război ale cărui operații militare dintre *Liga sfântă* și Imperiul otoman se desfășuraseră la hotarul țărilor române și uneori pe teritoriul lor au fost suportati cu greu de poporul român; de aceea afirmația că dorita pace de la Karlowitz (1699) era comparată cu lumina care vine după întuneric și cu soarele care risipește acest întuneric ascunde în ea nu numai multă suferință dar și multă speranță în durata cât mai mare a păcii în sud-estul continentului nostru ¹²³.

După cum se știe criza orientală de la sfârșitul secolului al XVII-lea nu s-a încheiat în 1699 cu pacea de la Karlowitz ci un an mai târziu deoarece Rusia și ea membru al *Ligii sfinte* a semnat tratatul de pace cu Înalta Poartă abia la 13 iulie 1700 ca urmare a misiunii speciale desfășurată de diplomatul rus E. I. Ukraințev ¹²⁴. Acest fapt pe de o parte și puternicul ecou al rivalității austro-polone privitor la țările române, care a mai stăruit mult timp în conștiința contemporanilor acelor vremuri, pe de alta, a determinat pe Constantin Brincoveanu să adopte în deceniul ce a urmat o vie activitate politică de apropiere față de Rusia. În acest fel nu numai că se neutraliza în continuare presiunea Curții din Viena asupra țărilor române dar se menținea în actualitate problema înlăturării dominației otomane cu sprijinul unei alte mari puteri europene. E drept că Rusia se afla din 1700 în război cu Suedia dar domnul muntean spera ca acest conflict — care inițial nu dădea nimănui impresia că se va prelungi timp de peste două decenii — ar putea să înceteze permițând apoi armatei ruse să lupte împotriva celor otomane la Marea Neagră și mai ales la Dunărea de Jos. De aceea după solia comisului Gheorghe Castriotul la Moscova în 1700 avea să fie expediată o alta din care făcea parte și David Corbea ceașul distins cărturar și agent al lui C. Brincoveanu, care anterior se achitase cu bine de alte misiuni politice și diplomatice (de ex. misiunea în Polonia de la sfârșitul secolului XVII). Acesta nu numai că a devenit foarte curînd omul de legătură și de mare încredere între domnul muntean și Petru cel Mare, țarul Rusiei dar lui i s-a încredințat doi ani mai târziu transmiterea la Moscova a unui important plan de acțiune antiotomană menit să rezolve în mod favorabil pentru țările române problema orientală ca și pentru toate popoarele europene aflate sub stăpînirea Înaltei Porți.

¹²¹ *Documente Hurmuzaki*, XVI, p. 365; N. Vătămanu, *Iacob Pylartno, medic al curții domnești din București (1684—1687; 1694—1708)* în vol. *Din istoria medicinei românești și universale*, p. 121—132.

¹²² Pace a s-a încheiat cu tratate separate între Înalta Poartă și Austria, Polonia, Venetia vezi *Documente Hurmuzaki*, V partea 2, p. 329—335; 337—338; V, partea I, 524—528; IX partea I, p. 367—389; I. Moga, *op. cit.*, p. 213—224.

¹²³ *Istoria Țării Românești, 1688—1717*, (ed. C. Grecescu), București, 1959, p. 102—103.

¹²⁴ G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, vol. I, 1300—1789, Paris, 1897, p. 197—203.

Alcătuît în vara anului 1702 la Mogoșoaia lângă București la o consfătuire secretă la care luaseră parte Constantin Brîncoveanu boierii Cantacuzini (Constantin Stolnicul și Mihai spătarul) principalii sfetnici ai acestuia precum și Dositei, patriarhul Ierusalimului, ca mandatar al conducătorilor sirbilor, bulgarilor, grecilor, muntenegriilor și albanezilor, planul cuprindea o serie de acțiuni militare în care armatele ruse de sub conducerea lui Petru cel Mare în alianță cu cele din țările române și cu cele ale popoarelor din sudul Dunării trebuiau să neutralizeze orice rezistență opusă de tătarii din Crimeia și cei din nordul Mării Negre, să cucerească cetățile Kerci și Oceacov și să nimicească taberele tătarilor din Bugeac¹²⁵. În urma acestor puternice lovituri, dușmanul comun — Înalta Poartă — „care astăzi este foarte slab și neputincios”¹²⁶ se insera în acest plan, ar fi trebuit să se replieze în sud-estul Europei, dînd posibilitate popoarelor care pînă atunci cunoscuseră dominația sau stăpînirea străină să-și redobîndească independența. În sprijinul acestei acțiuni domnul muntenean luase de altfel, unele măsuri în prelabail, în sensul că solicitase din partea Curții din Viena materiale și specialiști pentru întărirea armatei sale¹²⁷.

Cum era și de așteptat acest plan de acțiune militară antiotomană n-a aflat la Moscova ecoul dorit din motive ușor de înțeles: guvernul rus avea tot interesul să mențină pacea cu Înalta Poartă pentru a face față marilor probleme pe care i le punea războiul împotriva Suediei. Totuși răspunsul țarului Petru cel Mare a fost favorabil planurilor întocmite la Mogoșoaia, numai că de un ajutor imediat nu putea fi vorba atîta timp cît armatele suedeze ocupau încă teritoriile de la Marea Baltică. În schimb oștile popoarelor subjugate de otomani trebuiau să fie gata de luptă iar guvernul rus trebuie să fie informat cît mai bine asupra evoluției situației politice din această parte a continentului pentru ca la momentul potrivit — chiar și înainte de a-l înfrînge pe Carol al XII-lea regele Suediei să poată începe războiul cu otomanii. Acest moment potrivit avea să se ivească însă abia după aproape un deceniu timp în care domnii Țărilor Române au întreținut o intensă corespondență cu Petru cel Mare și cu principalii lui colaboratori, prin intermediul căreia la Moscova se cunoștea îndeaproape și destul de bine situația internă și externă a Înalte Porți¹²⁸.

Mari speranțe și-a pus în Rusia și unii domni ai Moldovei ca de pildă Constantin Duca (1700—1703), ginerele lui Constantin Brîncoveanu, care în 1702 a și inclusiat un tratat secret de alianță cu această țară prin intermediul ambasadorului D.M. Golișin¹²⁹, Mihail Racoviță (1703—1705,

¹²⁵ *Relațiile istorice dintre popoarele URSS și România în veacurile XV — începutul celui de al XVIII-lea. Documente și materiale*, III, 1673—1711, Moscova, 1970, p. 176—183, 184—100; orig. TGADA, fond 68, 1702, d.l.f. 32—44.

¹²⁶ *Idem*, p. 187.

¹²⁷ C. Giurescu, N. Dobrescu, *Documente și registre privitoare la Constantin Brîncoveanu*, București, 1907, p. 125—127.

¹²⁸ Scrisorile aparțin lui C. Brîncoveanu, boierii Cantacuzino, David Corbca, ceașul au fost scrise lui Petru cel Mare, F. A. Golovin, G. I. Golovkin, cancelarii Rusiei, Nicolae Milescu, A. D. Menșikov, cneazul General G. I. Kropotov, etc. vezi *Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România* . . . III, p. 191—322; Constantin Șerban, *Legăturile stolnicului C. Cantacuzino cu Rusia*, în *Studii și articole de istorie*, II, 1957, p. 237—254; A. C. Stourdză, *Constantin Brîncoveanu prince de Valachie 1688—1714, Son regne et son époque* Paris, 1915, p. 18—312, 1—285.

¹²⁹ *Pisma i bumaga imperatora Petra I.* vol. II. p. 36—38.

1707—1709) care a întreținut o bogată corespondență cu oamenii politici ruși¹³⁰, Antioh Cantemir (1695—1707) a cărei mazilire ca și a lui Mihail Racoviță¹³¹ s-a datorat descoperirii legăturilor sale secrete cu Rusia¹³².

Cît privește relațiile domnilor români cu Imperiul habsburgic celălalt mare stat european care ar fi putut să redeschidă problema orientală acestea au fost mult mai reduse datorită faptului că în 1703 timp de aproape un deceniu a izbucnit și s-a desfășurat răscoala antihabsburgică a lui Francis al II-lea Rákóczi (sprijinită de Franța) căreia armata austriacă i-a făcut greu față, mult timp și față de care atît Constantin Brîncoveanu cît și domnia Moldovei au manifestat o atitudine de relativă bunăvoință¹³³. Cum era și firesc n-a lipsit nici apropierea față de Republica Veneției cu al cărui bail din Constantinopol, Constantin Brîncoveanu a întreținut de asemenea o intensă corespondență cu caracter politic¹³⁴, ba chiar și un schimb de scrisori cu suveranul pontif¹³⁵. Așadar domnul muntean întreținea corespondența politică cu foștii membrii ai *Ligiî sfinte* ceea ce este o dovadă că el rămăsese credincios vechiului plan de a scoate țara sa de sub dominația otomană cu sprijinul unor puteri europene.

Dar ca și în alte împrejurări asemănătoare domnia țarilor române rămîneau mai departe aparent credincioși Înaltei Porți fie prin achitarea la timp a obligațiilor lor materiale¹³⁶, fie prin informarea înalților demnitari otomani în frunte cu marele vizir cu privire la situația politică din țările vecine lor¹³⁷.

Acest interludiu politic în care țările române ocupau un loc central a fost întrerupt în decembrie 1710 cînd Imperiul otoman a declarat război Rusiei la instigațiile lui Carol al XII-lea, regele Suediei și ale marchizului

¹³⁰ *Relațiile istorice dintre popoarele URSS și România ...* III, p. 216—217; Al. Vianu. *Cu privire la relațiile lui Mihail Racoviță, ale spătarului Constantin Gavriliță și ale serdarului Lupu Anastase cu rușii* în „Analele româno-sovietice”, istorie, 2 1962, p. 104 124; N. Corivan, M. Ciolan, *Un boier moldovean în slujba lui Petru I*, în vol. *Relații româno-ruse în trecut*, București, 1957, p. 63—71.

¹³¹ Documente Hurmuzaki, supl. I, vol. I, p. 372 acesta fusese denunțat de Carol al XII-lea regele Suediei, vezi și *Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România ...* III, p. 132—134, 241—242, 244—245, 253 (67) 368 (124, 126).

¹³² Încă din 1705 se știa la Viena, Veneția și Constantinopol de corespondența domnilor țarilor române cu Rusia și Imperiul habsburgic, vezi Documente Hurmuzaki, IX, partea 1, p. 416 „e sigur că cei doi principii ai Valahiei și Moldovei acuzați de a corespunde cu Moscova sînt în pericol să-și piardă domnia”.

¹³³ Documente Hurmuzaki, supl. I, vol. I, p. 358—362, 364—370, IX partea I, p. 438—443, corespondența lui C. Brîncoveanu și a boierilor Cantacuzino a lui C. Cantemir și Mihail Racoviță cu conducătorii răscoalei; vezi și Documente Hurmuzaki, VI, p. 20 33, 36 49, 58—59, 60—61, P. Cernovodeanu, *Das Echi des Rakoczi Aufstandes in der Walachet und der Moldau*, Budapest, 1972, 8 p.; același. *Prmele știri privitoare la insurecția Rakoczi în corespondența stolnicului C. Cantacuzino din 1703—1704 în Studiul de istorie a naștonatțiilor conlocuitoare din România și a înfrățirii lor cu naștunea română*, I, București, 1976, p. 79 102.

¹³⁴ V. Papahagi, *Corespondența imediată a lui C. Brîncoveanu cu bailul Ascanio Giustiniano în „Revista istorică”*, 1931, p. 169—176; Documente Hurmuzaki, IX, partea I, p. 402, 404.

¹³⁵ P. Cernovodeanu, *Bucarest important centre polittique ...*, p. 154.

¹³⁶ O dovadă a atașamentului față de Poartă a fost și călătoria lui C. Brîncoveanu la Adrianopol în 1703 cu care prilej a fost reinnoită domnia acestuia pe viață, vezi *Cronica Ghiculesților, Istoria Moldovei între anii 1659—1754*, București, 1965, p. 15; Documente Hurmuzaki, supl. I, vol. I, p. 356—357; totodată a sporit haraciul Țării Românești de la 270 pungi la 500 pungi deci cu aproape 100% Documente Hurmuzaki, IX, partea I, p. 399—402.

¹³⁷ Documente Hurmuzaki, XVI, p. 396.

Charles de Ferriol, ambasadorul Franței la Constantinopol. În aceste condiții din nou a revenit în actualitate problema orientală ca problemă europeană a cărei rezolvare era dorită de popoarele aflate sub stăpînirea sau dominația otomană. De la sfîșitul secolului al XVII-lea se constatase că ea reflecta prin acțiunile întreprinse de unele mari state europene totodată și realizarea nu numai a unor interese de schimbarea unei stăpîniri străine asupra teritoriilor europene cu o alta ci chiar menținerea vechii stăpîniri otomane numai pentru a nu se strica echilibrul de forțe în această parte a continentului. Această politică era dusă în special de Anglia și Franța care pe lângă faptul că apărau propriile lor poziții economice în Orient ¹³⁸ nu vedeau cu ochi buni acapararea de teritorii din sud-estul Europei pe seama Imperiului otoman de către Austria și Rusia. Dealtfel Franța căuta să se servească de Imperiul otoman pentru a slăbi rînd pe rînd și Austria și Rusia. Așa se explică de ce marchizul de Ferriol, ambasadorul Franței la Constantinopol, a sprijinit din răspuțeri pe Carol al XII-lea, regele Suediei, pentru ruperea relațiilor ruso-turce și declararea războiului de către Înalta Poartă. Nefiind în situația de a interveni direct în acest conflict dar dorind totuși să profite de pe urma lui, Curtea din Viena s-a grăbit la început să medieze restabilirea păcii dintre Rusia și Imperiul otoman ¹³⁹. Dar zarurile fuseseră aruncate și operațiile militare au început în primăvara anului 1711.

Perspectiva desfășurării războiului pe teritoriul țărilor române i-a determinat pe Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei de curînd numit în locul lui Nicolae Mavrocordat și pe Constantin Brîncoveanu, domnul Țării Românești, să adopte o anumită linie politică, în sprijinul rezolvării cu succes a problemei orientale. Primul care petrecuse timp de două decenii în tinerețe la Constantinopol în preajma oamenilor politici otomani și a ambasadorilor străini (inclusiv al Rusiei), care se bucura de înaltă stimă din partea sultanului și a marelui vizir, care își dădea seama de marea decădere în care ajunsese acest întins imperiu pe trei continente, care cunoștea cît de mult suferise poporul român timp de mai multe secole de pe urma dominației acestui imperiu, a socotit că sosise momentul favorabil de mult așteptat de a scăpa de domnația străină. În gîndirea sa politică — asemănătoare lui Brîncoveanu de care era însă despărțit prin ură de familie și rivalitate — integrarea în această nouă situație trebuia făcută cu multă înțelepciune și prudență. De aceea se constată la Cantemir la început manifestarea unui atașament față de Înalta Poartă și a unei ostilități față de Rusia, deși pe ascuns a pregătit și apoi a realizat prin oamenii săi devotați, o apropiere față de Rusia și chiar a unui tratat de alianță cu Petru cel Mare. Prin acest tratat se asigura recunoașterea de către aliatul său a independenței și integrității teritoriale a Moldovei, recuperarea tuturor teritoriilor ocupate silnic de otomani și susținerea materială a războiului de către Rusia, în fine Moldova era luată sub protecția țarului împreună cu domnul țării, cu boierii, cu toți locuitorii de orice

¹³⁸ *Documente Hurmuzaki*, vol. V partea I, p. 153 despre afacerile comerciale ale Inaltei Porți cu Franța, Anglia, Veneția, Olanda, Genova.

¹³⁹ *Documente Hurmuzaki* VI, p. 73—74 vezi scrisoarea lui Eugeniu de Savoia către marele vizir Mehmet pasa din 15 aprilie 1711.

stare socială etc.¹⁴⁰, situație care era incompatibilă de dominația otomană de pînă atunci.

Celălalt factor de răspundere, Constantin Brîncoveanu, domnul Țării Românești, a adoptat o altă atitudine, nu de expectativă, ci de neutralitate activă. Acesta ca și principalii săi sfetnici boierii Cantacuzino, a menținut în continuare legăturile tradiționale în Înalta Poartă dar în ascuns a căutat să mențină un contact strîns și cu Petru cel Mare pe care l-a asigurat de atașamentul său. În gîndirea sa politică stăruia aceeași idee care fusese transmisă și la Curtea din Viena și la aceea din Varșova de aproape două decenii și anume că numai prezența pe teritoriul țării a unor forțe armate suficiente pentru a garanta scoaterea sa de sub dominația otomană l-ar putea determina să se declare fățiș împotriva Înaltei Porți. De aceea la început el a mobilizat armata, apoi a strîns provizii pentru aprovizionarea rușilor; totuși el a cantonat trupele și proviziunile sale la gura Urleiilor sub munte, unde a așteptat desfășurarea operațiilor militare. În același timp a trimis la Iași un agent pe comisiunea Gh. Castriotul cu o misiune politică și anume să medieze pacea între cei doi beligeranți.

Ceea ce s-a întîmplat se știe. În momentul în care armata rusă a pătruns în Moldova și a înaintat spre Iași, D. Cantemir a convocat sfatul țării căruia i-a comunicat alianța sa cu Petru cel Mare apoi după ce s-a întîlnit cu avangarda rusă la Prut a lansat o proclamație tuturor locuitorilor țării, anunțînd hotărîrea sa de a ieși de sub suzeranitatea otomană¹⁴¹. După aceea, D. Cantemir l-a primit pe Petru cel Mare la Iași într-un cadru solemn iar armatele celor doi aliați au înaintat pe valea Prutului spre Galați pentru a opri pe inamicul comun. Cît privește solia lui Gh. Castriotul la Iași, aceasta a eșuat nu atît datorită lui D. Cantemir ci mai ales lui Toma Cantacuzino spătarul muntean care trecuse fățiș în tabăra aliaților, fără știrea lui C. Brîncoveanu.

Bătălia decisivă dintre cei doi beligeranți principali s-a dat la vadul Hușilor încheindu-se defavorabil și pentru Petru cel Mare și pentru D. Cantemir, care a fost nevoit după aceea să se refugieze în Rusia unde a rămas pînă la sfîrșitul vieții. Armistițiul încheiat cu acest prilej stabilea recuperarea de către Înalta Poartă a cetății Azov și a teritoriului înconjurător, dărîmarea cetății Taganrog și a altora de pe malul Niprului¹⁴², condiții oarecum nu prea grele pentru Rusia. În acest fel se încheia un nou episod al problemei orientale fără vre-o șansă pentru țările române pentru a ieși de sub dominația otomană, cu toate eforturile făcute și de C. Brîncoveanu și de D. Cantemir. Aceasta era numai aparența deoarece timp de doi ani se vor duce la Constantinopol acțiuni diplomatice de mare intensitate menite de cîteva ori să ducă la ruperea relațiilor dintre Rusia și Imperiul otoman și la reschiderea ostilităților dintre cele două mari puteri europene. Și aceasta nu pentru faptul că erau încă probleme litigioase ci mai ales că intervenția unor altor mari puteri europene în aceste

¹⁴⁰ *Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România...* III, p. 323—331; M. Holban. L. Demény, *Originalul și traducerea latină a diplomei lui Petru I data lui Dimitrie Cantemir cuprinzînd condițiile tratatului moldo-rus din 1711*, în „Studii” 5/1973, p. 1067—1078.

¹⁴¹ *Documente Hurmuzaki*, VI, p. 79—80; IX, partea I, p. 455—456; supl. I, vol. I, p. 396—399; Arh. St. Buc. Microfilme U.R.S.S., Rola 16 c. 711—713.

¹⁴² *Pisma l bumaga imperatora Petra I, Moscova*, 1964, XI, 2, p. 322—328.

negocieri a complicat mai mult lucrurile. Cele care erau interesate să nu fie ratificată pacea de la vadul Hușilor nu puteau fi decât Suedia, adversara neîmpăcată a Rusiei și Franța, aliata ei. De aceea, sub influența ambasadurilor acestor state de la Constantinopol, atît sultanul cît și marele său vizir au opus rezistență misiunii diplomatice ruse condusă de cancelarul P. P. Șafirov de a restabili pacea între Rusia și Imperiul otoman. Și pentru că negocierile ajunseseră la un impas și guvernul otoman chiar declarase din nou război lui Petru cel Mare ¹⁴³, Anglia a intervenit iarăși în problema orientală în intenția de a menține în sud-estul Europei un climat de pace favorabil intereselor ei politice și economice în această parte a continentului. Astfel guvernul englez prin ambasadurii său la Constantinopol sir Robert Sutton, s-a opus acestor planuri și împreună cu Jacob Collyer, ambasadurii Olandei, a reușit să obțină acordul guvernului otoman pentru a media pacea ¹⁴⁴.

În cursul acestor negocieri, cunoscute și în Țara Românească și la Moscova, care puneau sub semnul întrebării menținerea păcii în sud-estul Europei, la curtea lui Constantin Brîncoveanu se considera că în eventualitatea reizbucnirii războiului între cele două mari puteri, Țările Române nu puteau fi nicidecum nepregătite. De aceea în primăvara anului 1712 se stabilesc din nou legături între guvernul rus și conducătorii popoarelor sud-dunărene prin intermediul domnului muntean pentru a fi gata de a declanșa o răscoală antiotomană în momentul cînd războiul ar fi fost iarăși declarat. De altfel în Ucraina guvernul rus începuse să-și facă pregătiri militare în acest scop strîngînd trupe și concentrînd voluntari balcanici ¹⁴⁵.

După mari eforturi depuse de ambasadurii Angliei și Olandei la Constantinopol tratatul de pace turco-rus a fost semnat la 16 aprilie 1712 care restabilește pacea pe timp de 25 ani ¹⁴⁶. Cu toate acestea dușmanii menținerii păcii în sud-estul Europei n-au încetat neltirile lor și curînd după aceea avea să se incite din nou la ruperea relațiilor ruso-turce. Problema cheie o constituia de data aceasta prezența în continuare a lui Carol al XII-lea, regele Suediei pe teritoriul Imperiului otoman, care nu pierduse nădejdea de a determina Înalta Poartă să declare un nou război Rusiei. Abia după evacuarea forțată a acestuia din lagărul de la Tighina, dislocarea lui pentru o vreme la Demotica și mai tîrziu expedierea sa în Suedia, a fost semnat un nou tratat de pace turco-rus la 16 iunie 1713 cu care s-a încheiat acest episod nou al problemei orientale ¹⁴⁷.

¹⁴³ I. de Hammer, *Histoire de l'empire ottoman*, Paris, 1844, III, p. 349.

¹⁴⁴ L. Demény, P. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 269—270; P. Cernovodeanu *Anglo-Dutch Mediation in the Russo-turkish peace treaty of the Prut (1712—1713)*, în „Southeastern Europe”, 5, Pt. 1 (1978) p. 92—93; B. P. Seremetev, *Voенно-походни журнал 1711 і 1712*, St. Petersburg, 1898, p. 139—152.

¹⁴⁵ L. E. Semenova, *Russko-valașskie'politiceskie sviazi 1712—1713*, Moscova, 1966, p. 7 9.

¹⁴⁶ *Pisma i bimaghi imperatora Petra I*, vol. XII, partea 1, p. 160—161, 492—502.

¹⁴⁷ A. N. Kurat, *The Despatches of Sir Robert Sutton ambasadur in Constantinople 1710—1714*, London, 1953, p. 180—181; S. F. Oreșkova, *Russko-turețko otnoseniia v naceale XVIII*, Moscova, 1971, p. 182.

LES ROUMAINS ET LA QUESTION ORIENTALE (1683 — 1713)

RÉSUMÉ

La littérature historique de l'époque moderne et contemporaine a abordé jusqu'à ce jour *la question orientale* en tant que problème européen à partir des positions des grandes puissances d'Europe, intéressées à hériter les territoires occupés par les Ottomans sur les trois continents (Europe, Afrique, Asie) en général et dans le sud-est de l'Europe en particulier, soit remplacer une domination étrangère par une autre, en ignorant les intérêts des peuples se trouvant sous la domination des Ottomans. L'auteur de la présente étude, qui fait partie d'une ample monographie, a voulu rétablir la vérité historique et faire ressortir précisément la position de ces peuples de même que celle du peuple roumain envers *la question orientale*, à savoir leurs efforts (militaires, politiques et diplomatiques) visant à leur émancipation et au recouvrement de leur indépendance politique et économique.

Dans ce but — s'appuyant sur une riche bibliographie et plus particulièrement sur des documents inédits des archives du pays et de l'étranger — l'auteur a analysé, en ce qui concerne l'époque soumise à l'étude, ces efforts diamétralement opposés aux buts poursuivis par les grandes puissances se trouvant en conflit avec l'Empire ottoman. Les investigations entreprises révèlent d'une part le fait que les pays roumains se sont situés constamment à la pointe de la lutte antiottomane menée par les peuples européens dès le XVe siècle et que par leur lutte ils ont favorisé le développement naturel de la civilisation occidentale, que seulement du fait de la rivalité entre la Pologne et l'Empire des Habsbourg ils ont échappé à ce qu'ils soient occupés par ces Etats, que l'habile politique des princes roumains de l'époque a sauvé le pays de telles perspectives, que les efforts militaires, politiques et diplomatiques du peuple roumain ont contribué en bonne part à la défaite des Ottomans et à leur retrait progressif du sud-est du continent européen.

PUNCTE DE VEDERE PRIVIND LOCALIZAREA POSADEI

DE

PAUL IOAN CRUCEANĂ

Atît de controversata problemă a localizării bătăliei din noiembrie 1330 continuă să suscite un viu interes. Ea a polarizat și polarizează încă în jurul său numeroși cercetători ale căror concluzii diferă însă substanțial între ele.

În volumul apărut postum, *Probleme controversate în istoriografia română*, Constantin C. Giurescu considera — în deplin acord cu alți cercetători — că „în Loviștea a avut loc ... lupta”.

În cadrul unui amplu material, apărut în revista „Argeș”¹ din martie 1972, cercetătorul Andrei Pandrea prezenta o schiță a zonei în discuție — Loviștea — stabilind, după opinia sa (similară în această privință cu cea anterioară a lui I. Conea), că „drumul Loviștei” ar fi avut următoarele puncte în traseu: dinspre Curtea de Argeș-Căpățineni (pe valea Argeșului) — Arefu-Sălătrucu (pe valea Topologului) — Poiana-Pripoare-Perișani (toate trei pe valea Băiașului) — Spinu — Cucoiu — Titești (ultimele două pe valea Clocoticiului), pe care drumul l-ar fi traversat aproape perpendicular — Boișoara (pe valea cu același nume) — Greblești (pe valea Boia) Ciineni (pe valea Oltului) — continuîndu-se spre Sibiu prin Turnu-Roșu — Tălmăciu (pe valea Oltului). Fie că drumul urma acest traseu, fie că folosea variante Tciușani-Copăceni (pe valea Băiașului pînă la confluența cu Oltul) sau Titești (Cucoiu) — Racovița (pe valea Clocoticiului pînă la Olt), el nu făcea altceva decît să urmeze mai vechiul „drum roman”, care, la rîndul său, urma cea mai veche cale de comunicație — calea naturală.

Am amintit de drumul Loviștei pentru că majoritatea cercetătorilor acordă credit ipotezei că oastea regelui Carol Robert ar fi urmat acest traseu spre a reveni în Ungaria și nu cel care ar fi trecut prin Cîmpulung-Muscel — Bran — Brașov, susținîndu-se astfel ipoteza — cel puțin în ultima perioadă de timp — că Posada ar trebui căutată undeva în Loviștea, pe drumul amintit mai sus — acea „cale străveche, urmată și în epoca daco-romană”².

Pornind de la faptele reale, bazîndu-ne pe documentele vremii, și fără a neglija nimic din ceea ce antemergătorii s-au străduit să demonstreze

¹ Andrei Pandrea, *Unde s-a dat bătălia de la Posada*, în „Argeș” an. VII, nr. 3/70, martie 1972, p. 16—17, Pitești.

² C. C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, Edit. Albatros, București, 1977, p. 161.

căutăm să aducem o modestă contribuție la dezlegarea enigmei locului unde la 1330 s-a semnat actul de naștere a primului stat feudal românesc independent, semnăind unele aspecte noi, demne de a fi luate în considerare.

De la bun început trebuie să subliniem că denumirea „Posada” a fost și rămîne un termen toponimic convențional, impus definitiv de marele istoric Nicolae Iorga prin lucrările sale *Istoria armatei românești* — ediția din 1930 — și *Deux conférences en Suisse. Les luttes pour la liberté menées par les paysans au XIV-e siècle: le Sempach Suisse et la Posada roumaine*, Berna 1930. Termenul mai fusese folosit de Victor Motogna³ și Nicolae al Lupului⁴, acesta din urmă fiind de fapt primul cercetător care situează lupta într-o Posadă, cea a Gurenilor (din Gorj) înaintea lui Iorga, ceea ce-l făcea pe Ion Conea să remarce: „E curioasă această localizare tot la o Posadă, înainte de localizarea domnului Iorga la Posada, cea de pe Dîmbovița”⁵.

Izvoarele istorice însă, atît cele contemporane cît și cele ulterioare evenimentului nu pomenesc niciun toponim, deci nici pe cel de Posada.

De fapt, „posada era taxa care se plătea la trecerea prin potecile de munte, peste ape și probabil la intrarea în orașe, precum și prestația la lucrările privitoare la suburbii și la locurile obligate de trecere, peste munte sau ape”, cum explică M. Sânzianu în articolul *Despre Posadă*⁶.

În același timp, *Lexiconul*⁷ lui Fr. Miklosich, indică pentru termenul respectiv următoarele explicații: „Suburbie”, „mahala” dar și „strajă”, „loc întărit”, „garnizoană”. De fapt și în slava veche sau în limbile slave, cuvîntul („posada = posadka”) are același sens de loc întărit, apărut de o garnizoană.

În contextul „posada = loc obligat de trecere cu percepere de taxe”, se poate spune, fără a greși, că aproape toți munții noștri își au posada sau posadele lor. Marele dicționar geografic⁸ al lui G. I. Lahovari indică patru, A. Pandrea, în lucrarea citată, comunică altele două în Loviștea, noi înșine amintim de încă una, pe valea Argeșului, vizavi de „Cetatea Poenari” care se găsește așezată pe pîntenul muntelui Căprișoara, acolo unde acesta intră adînc în muntele Albina spre Posada și silește Argeșul să facă un ocol⁹. În adevăr, „Cetatea Argeșului”¹⁰, cum apare în documentele vremii sau „Cetatea Poenari” cum este mai cunoscută, își păstrează și astăzi o parte din puternicile ziduri de odinioară (consolidate relativ recent), „lîngă Posada de pe muntele Albina”¹¹.

³ Victor Motogna, *Iarăși lupta de la Posada*, în „Revista istorică”, X, (1923), p. 81—85.

⁴ Nicolae al Lupului, *Posada Gurenilor*, Craiova, 1929.

⁵ Ion Conea, *Cercetări geografice*, p. 87.

⁶ M. Sânzianu, *Despre Posadă*, în „Revista istorică română”, MCMXXXIV, vol. IV, p. 306—308.

⁷ Fr. Miklosich, *Lexicon paleoslavenico-graecolatium*, Viena, 1862—1865.

⁸ George Ioan Lahovari, *Marele Dicționar Geografic al României*, 1866, vol. II, p. 62—63.

⁹ *Itinerare argeșene* (ghid turistic), Editat de Comitetul județean Argeș al U.T.C., secția turism, Pitești, 1970, p. 101.

¹⁰ „Castro Argias”.

¹¹ *Itinerare argeșene*, p. 103.

După părerea noastră, a lega bătălia de la 1330 dintre români și unguri de toponimul Posada este, dacă nu o greșeală, cel puțin o argumentare insuficientă, neconcludentă. Așadar vom încerca să ne bazăm ipoteza nu pe toponimul atât de cunoscut, ci pe alte elemente care, considerăm noi, alăturare dovezilor mai vechi, aduse de alți cercetători, vor contribui la limpezirea problemei în discuție.

Trebuie să arătăm de la bun început că ne alăturăm opiniei lui Dimitrie Onciul¹², lansată încă de la sfârșitul secolului trecut, pe care o împărtășesc în lucrările lor și Grigore Tocilescu¹³ și I. Lupaș¹⁴, considerând că puternica înclăștare dintre oștile regelui Carol Robert și oastea românească a lui Basarab I a avut loc între Curtea de Argeș și „Castro Argias” nu departe de râul cu același nume, în apropierea străvechei cetăți.

În decursul timpului, numeroși cercetători s-au ocupat de localizarea luptei amintite și rezultatul trudei lor a fost concretizat în aflarea a 11 zone, mai mult ori mai puțin posibile. Astfel s-a opinat pentru un loc situat la o distanță de două zile demers față de Sibiu (M. Strykowski¹⁵ și A. D. Xenopol¹⁶); la un loc „sub Castro Argias” (D. Onciul, Gr. Tocilescu și I. Lupaș — în operele citate); în Cheile Crainei (P. Dragalina¹⁷); în munții Făgărașului sau ai Gorjului (G. Coșbuc¹⁸); în munții Gorjului (Gr. Tocilescu¹⁹); la Gureni (Nicolae al Lupului, op. cit.); la Podul Dimboviței (N. Iorga, op. cit., N. A. Constantinescu²⁰); I. N. Mailat²¹, la Stoenști (Ilie Minea²²); în Țara Loviștei (I. Conea²³, C. C. Giurescu²⁴, B. T. Cimpina²⁵) Șt. Pascu²⁶, I. Ionașcu²⁷, C. Cihodaru²⁸, A. Pandrea²⁹,

¹² Dimitrie Onciul, *Originitile principatului Țării Românești*, București, 1889.

¹³ Gr. Tocilescu, *Manual de Istoria Românilor* (pentru cl. a IV-a gimnazială), ed. VI, București, 1907.

¹⁴ I. Lupaș, *Posada*, Cluj, 1932, și *Bătălia de la Posada. Botzul de stnge al celui dintîi stat român independent*, București, 1943.

¹⁵ Maciej Strykowski, *Cronică întîi dată la lumină a Poloniei, Litvaniei, Samogetei și a toată Rusia*, Varșovia, 1582.

¹⁶ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, 6 vol., Iași, 1888—1893.

¹⁷ P. Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeș, 1899.

¹⁸ George Coșbuc, *Țara Basarabilor*, București, 1901.

¹⁹ Gr. Tocilescu, op. cit. Autorul consideră că au avut loc două bătălii: una la „Curtea de Argeș cea bine întărită” și alta în „munții Gorjului, pe cînd el (Carol Robert — n.n.) voia a se întoarce acasă”.

²⁰ N. A. Constantinescu, *Bătăliile mari ale Românilor. I. Bătălia de la Posada, 1330*, București, 1930.

²¹ I. N. Mailat, în *Cititorii ne scriu despre Posada, Rovine, Vicina*, în „Magazin Istoric” nr. 10/1971, pl. 93.

²² Ilie Minea, *Războiul lui Basarab cel Mare cu regele Carol Robert* (noiembrie 1330), în „Cercetări istorice”, an. V—VII, Iași, 1932, p. 341.

²³ Ion Conea, *Țara Loviștei*. Studiu de geografie istorică, București, 1934 și *Corecări geografice în istoria Românilor. I. Pe Olt: în Oltenia*, București, 1938.

²⁴ C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. I, ed. I, București, 1935 și în *Căutînd pe hartă. Posada, Rovine, Vicina*, în „Magazin istoric”, nr. 1 1971, ca și în volumul postum *Probleme controversate în istoriografia română*, Edit. Albatros, București, 1977, unde consideră localizarea ca fiind posibilă undeva între Sălătrucu și Perișani.

²⁵ Barbu Cimpina, Ștefan Pascu, *Istoria României*, 1962.

²⁶ Ștefan Pascu, *Istoria României*. Compendiu, București, 1969, ed. I-a și în colaborare cu B. Cimpina, în op. cit.

²⁷⁻²⁸ Ion Ionașcu, Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Gheorghe Georgescu-Buzău, *Istoria medie a României*, București, 1966.

²⁹ Andrei Pandrea, *Medie la Boșoara*, București, 1967, *Unde s-a dat bătălia de la Posada*, în „Argeș”, Pitești, an. VII, nr. 3/martie 1972. și în *Cititorii ne scriu despre Posada, Rovine, Vicina*, în „Magazin istoric” nr. 10, (55) din 1971, p. 92—93.

P. P. Panaitescu ²⁰, Fl. Constantiniu ²¹, M. D. Popa ²², N. Budescu ²³; pe valea Oltului (G. Popa-Lisseanu ²⁴) și, ultima, pe valea Prahovei, între Comarnic și Sinaia (M. Mărculescu ²⁵).

Am enumerat aici cele 11 opinii și principalii lor susținători, dar dintre acestea cele mai multe n-au putut rezista în fața unor contraargumente bine fondate.

Pentru a se putea dovedi și impune, orice afirmație trebuie să aibă un punct de plecare bazat pe fapte și documente reale și să fie sprijinită de o seamă de argumente puternice. Problema pusă în discuție pornește de la un fapt real, bine stabilit și unanim recunoscut, anume acela că la începutul lunii noiembrie a anului 1330 a avut loc marea înfruntare dintre Carol Robert de Anjou și Basarab I „Întemeietorul”, înfruntare ce avea să consfințească independența primului stat feudal român — Țara Românească.

Faptul este consemnat într-o serie de documente ale vremii din care amintim :

1. Diploma din 9 decembrie 1330, publicată în Monumenta Hungariae Historica și care afirmă că bătălia a avut loc „pe un drum de veșnic blestem, *strîns mărginit de ambele părți de rîpe înalte*, iar înainte, unde drumul era mai larg, *închis în mai multe locuri de șanțuri* și asediat de mulțimea românilor luptători ai numitului Basarab” (sublinierile ce aparțin — P.I.C.).

2. Un document datat 26 noiembrie 1332, în care se spune : „La anul 1330, cînd să vizitez țara noastră Transalpină, la ieșirea noastră din ea Basaras (sic !) voevodul român, . . . a năvălit dușmănește asupra oștirii noastre, *într-un loc păduros și întărit* cu multe șanțuri și obstacole”.

3. Diploma din 13 decembrie 1335, în care însuși Carol Robert de Anjou afirmă : „Ne-am strîns o armată puternică și am trecut în țara de peste munți” și, mai departe, continuă că „înaintînd cîteva zile fără luptă printre viziunile dintre munți și dintre dealuri, am început să suferim de lipsa oricăror alimente și pentru oameni și pentru cai, „pentru ca să recunoască apoi : „*pe cînd ne întoarcem* cu oamenii noștri pe o cale blestemată în veci de Dumnezeu, închisă de ambele părți cu rîpe ameteiotare iar înainte unde se lărgea era întărită, în mai multe locuri, de puternice întărituri, ocupate de o mulțime de oameni înarmați ai numitului Basarab”. Continuă apoi cu descrierea prăbușirii armatei regale și a măcelului ce a urmat, pentru ca în cele din urmă „cu ajutorul lui Dumnezeu se potoli ardoarea dușmanilor și se putu sparge *latura dreaptă a zidului de dușmani și luînd-o la picior* prin spărtura făcută, din bătălia venită fără veste . . . siliți la fugă de dușmani și urmăriți din acel loc, aflarăm prilejul mîntuirii și *luarăm drumul spre casă*”.

4. Un document din 16 noiembrie 1336, în care se arată că regele Carol Robert primi un ajutor de oaste din țară „tocmai pe cînd se afla

²⁰ P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, București, 1969.

²¹⁻²² Florin Constantiniu și Marcel D. Popa, *Istoria României în date*, București, 1971.

²³ Nicolae Budescu, în *Cititorii ne scriu despre Posada, Rovine, Vicina*, în „Magazin istoric” nr. 10 (55) 1971, p. 93.

²⁴ G. Popa-Lisseanu, *Isvoarele istoriei Românilor*, vol. XI, *Cronica pictată de la Viena*, București, 1937.

²⁵ Mihael Mărculescu, în *Cititorii ne scriu despre Posada, Rovine, Vicina*, în „Magazin istoric” nr. 10 (55), 1971, p. 93-94.

drept sub Cetatea Argeşului” (recte sub Castro Argias”) ajutor ce-i venea din Transilvania de la voievodul Thoma şi care era condus de Thatamerius Albensis, (Tatomir de Alba), ştiut fiind că voievodul Transilvaniei fusese unul din principalii susţinători ai acestei campanii ai regelui Ungariei.

5. Documentul emis de Ludovic de Anjou, 1351, care face de asemenea afirmaţia că oştirea ungară „*ajunsesse sub Castro Argias*”. Menţionăm că aceeaşi afirmaţie o face şi cronica din 1377.

Adăugăm aici „Chronicon Pictum Vindobonense” din 1358 a călugărului Marcus din Kalt, care în ultimul capitol narează pe larg înfrîngerea regelui angevin, precum şi „Chronicae terrae Prussiae — supliment latin la „Cronica din 1326” a lui Petrus din Duisburg — care afirmă că oastea ungară a fost înfrîntă la 1330 de „ţărani valahi”, ca să nu amintim decît două din cronicile care s-au ocupat de evenimentul discutat.

Este de asemenea importantă de reţinut informaţia lui Johannes de Thuroczi, care atestă că regele a trecut Oltul odată cu oastea sa („chronica Hungarorum” din 1484), ca şi afirmaţia lui Maciej Strykowski, care susţine că bătălia s-a dat la o distanţă de două zile de mers faţă de Sibiu.

Încheiem lista documentelor strict necesare demonstraţiei noastre amintind şi de Johann Heinrich Schwicker³⁶, care afirmă că solii celor două oşti rivale s-au întîlnit pe riul Motru („An den Flusse Motru erschienen Bessarabas Abgeordnete und boten dens Könige”).

Pornind de la aceste documente, mai precis de la afirmaţiile lor, vom încerca să reconstituim drumul făcut de oastea ungară şi să demonstrăm ipoteza noastră conform căreia *locul înclăstării a fost în munţii Argeşului*.

De la bun început se cade să reconsiderăm observaţia făcută de profesorul Ion Conea³⁷, care afirmă că ungurii cunoşteau perfect drumul Loviştei, ca unii ce stăpîniseră, iar în ajunul bătăliei mai stăpîneau încă întreaga Ţară a Loviştei. Este deci „greu să credem că ei s-ar fi lăsat duşi de oamenii lui Basarab pe cine ştie ce altă cale, unde să fi suferit înfrîngerea”.

Faptul că ungurii pătrund în ţară pe la Orşova şi n-au folosit acest drum, mai scurt al Loviştei, trebuie pus nu pe seama unei posibile necunoaştinţe ori a fricii de eventualele capcane aşezate de români, ci de bună seamă ca urmare a necesităţii ocupării Severinului, a Banatului de Severin, acţiune săvîrşită cu multă uşurinţă, ceea ce a constituit, desigur, un îndemn şi o cheazăşie pentru Carol Robert. Ocuparea Banatului de Severin a avut un temei tactic şi strategic urmărind în primul rînd să-l lipsească pe Basarab de un real ajutor din această parte cît şi pătrunderea maghiarilor cît mai rapid în Oltenia, regiune unde regatul mai dusesse lupte, cu ani în urmă, împotriva voievozilor locali care încercaseră să nu se supună.

Deci, intrînd pe la Orşova, oastea maghiară ocupă Severinul şi înaintează apoi, nu fără precauţie, spre Curtea de Argeş, capitala voievodului român. Acum oastea regelui are însă în faţa ei o „terra deserta” căci românii lui Basarab aplică tactica de veacuri a strămoşilor lor : ascund sau distrug orice hrană din calea duşmanului cotropitor. Faptul este confirmat — aşa cum am văzut — de însuşi Carol Robert în diploma din 13 decembrie 1335. Drumul se face anevoie, oastea deplasîndu-se greu, cavalerii

³⁶ Johann Heinrich Schwicker, *Geschichte des Temischer Banats*, Ausgabe, Pest, 1872.

³⁷ I. Conea, *Ţara Loviştei*. Studiu de geografie istorică, Bucureşti, 1934.

împlătoşaşi neputînd merge prea repede. Adăugînd şi lipsa hranei, ţinînd seama şi de configuraţia deluroasă a terenului, ajungem la concluzia că afirmaţia cronicii, conform căreia drumul de la Severin la Castro Argias a durat o lună, este mai mult decît verosimil. Pe acest traseu oastea ungară traversează Motrul (Schwicker) şi Oltul (Thuroczi).

La Motru, Carol Robert este întîmpinat de o solie de pace a lui Basarab, dar regele angevin respinge propunerea acesteia. Traversarea Oltului de pe malul drept pe cel stîng constituie un fapt ce destramă ipotezele care se referă la Cheile Crainei, munţii Gorjului, Gureni. Bătălia nu se putea da însă nici pe Olt, riul fiind mult prea important spre a putea fi trecut sub tăcere de documente. De la Olt, probabil de undeva din jurul Rîmnicului Vilcea oastea ungară ajunge la Curtea de Argeş. Pare oarecum ciudat de ce Basarab îşi părăseşte capitala fără a accepta o bătălie şi se retrage din faţa atacatorilor. Explicaţia ar fi aceea că, urmînd o tactică bine definită, voievodul român se retrage la Cetatea Argeşului (Castro Argias³⁸), mult mai bine întărită, uşor de apărat. Pe de altă parte se prea poate ca Basarab să fi avut cunoştinţă de ajutorul pe care Tatomir de Alba îl aducea regelui, coborînd de la Sibiu, prin Cîineni, pe drumul Loviştei şi — pentru a nu se găsi în situaţia de a fi prins între doi inamici, a luat-o înaintea duşmanilor săi, obligîndu-i pe aceştia să-şi unească mai întui forţele şi să primească astfel atacul lor dintr-o singură direcţie. Joncţiunea celor două forţe invadatoare nu-l sperie pe Basarab şi nu-i strică planurile, dimpotrivă, deoarece urmărea să distrugă complet oastea duşmană, nelăsîndu-i nici o posibilitate de scăpare.

Curtea de Argeş, vechi centru feudal românesc, este ocupată de oastea ungară care o jefuieşte şi o dă pradă focului, excepţie făcînd numai Biserica Domnească³⁸. Doar aşa se poate explica de ce Basarab I îşi mută reşedinţa într-o altă localitate — Cîmpulungul Muscelului devenind astfel prima capitală a tînărului stat independent al românilor — şi atît el cît şi urmaşii săi Nicolae Alexandru şi Vladislav-Vlaicu vor avea de lucru la refacerea Curţii de Argeş. Căutînd să-l prindă pe Basarab, Carol Robert îşi continuă drumul spre Castro Argias pe valea Argeşului în sus. Sub zidurile inexpugnabilei cetăţi, Carol Robert îşi dă seama că nu o va putea cuceri şi, probabil, după un scurt popas la poalele muntelui Căprioara, ori poate mai degrabă după o scurtă încercare de asediu, mai ales că-şi îmbrospătase forţele cu ajutorul sosit din Transilvania, regele dă ordinul de retragere.

Se impune aici o mică paranteză spre a stabili datele geografice ale zonei.

Cetatea Argeşului („Castro Argias” ori, cum e mai cunoscută „Cetatea Poienari”) se află pe muntele Căprioara ale cărui stînci abrupte spre est au fost fierăstruite adînc pe verticală de apele Argeşului. Arătăm la început că drumul de la Curtea de Argeş la Sibiu — pe calea Loviştei — avea ca punct în traseu şi Căpăţinenii, după care părăsea Valea Argeşului. Dar, în vreme ce şleaul cel mare ducea spre stînga, spre vest adică, ieşind la Sălătrucu şi de acolo prin Loviştea, pe traseul descris mai sus, o ramificaţie a drumului care venea de la Curtea de Argeş, străjuită de păduri masive continua să înainteze spre nord, pe malul drept al Argeşului. Această rami-

³⁸ N. Constantinescu, *Curtea de Argeş — străveche nătră voievodală, după 1150*, în „Magazin istoric”, An. XII, nr. 1 (130) din ianuarie 1978, p. 27—32.

ficație, mult mai îngustă decât drumul mare, făcea legătura între Căpățineni și Cetatea Argeșului. Mergînd la început pe malul râului, paralel cu Argeșul, drumeagul cotea spre vest (spre stînga) în dreptul unde acum se află actuala sală a turbinelor hidrocentralei „16 Februarie“, și, îngustîndu-se tot mai mult, urca muntele Căprișoara, ocolind pe la vest, — nord-vest. Urca pieptiș cam 1500 m. și, ajungînd la nivelul cetății, se continua printr-un drum susținut de zid³⁹ sau pod de lemn — asemănător construcțiilor de tip roman descrise de D. Tudor⁴⁰ — traversa prăpastia și se termina printr-o punte mobilă în fața porții cetății. Era singura cale de acces spre cetate, cale pe care se făcea și aprovizionarea acesteia, carele de povară strecurîndu-se anevoie pe drumeagul strîmt. Cotit și închis ca un fund de sac prin faptul că sfîrșea la poalele cetății, drumeagul acesta ușor de apărat corespunde întocmai descrierii izvoarelor. Este foarte probabil că pe acest drum s-au angajat Carol Robert și oastea sa. Venind de la Curtea de Argeș, el a părăsit vechiul drum care mergea spre Sibiu prin Arefu-Sălătrucu-Perișani — Turnu Roșu, a urcat 3 km. spre nord mergînd mai întii pe malul drept al Argeșului, pînă ce a ajuns la locul arătat mai sus unde părăsind valea râului, a continuat pe drumeagul ce ducea la cetate. După ce primește și ajutorul din Transilvania, Carol Robert pornește asediul.

Conștient că cetatea nu va putea fi cucerită, Basarab își stabilise un plan. Românii și aliații lor din această bătălie, tătarii („păgînii vecini“) se adăpostiseră din vreme pe culmile împădurite ce străjuiau drumul de acces, acea vale îngustă la care face referire cronica și pe care am descris-o mai sus. În spatele atacatorilor, la o oarecare distanță, românii ridică acele „indagines“ despre care pomenesc cronicile și documentele vremii. Trebuie să specificăm că timpul nu-i putea permite lui Basarab să ridice în spatele dușmanilor săi fortificații zidite, așa cum presupune Andrei Pandrea. Desigur, prin iscoadele sale, voievodul român a avut cunoștință la timp de toate mișcările lui Carol Robert ca și de sosirea ajutorului din Transilvania. După ce ultimul ostaș din acest ajutor se va fi angajat pe calea spre cetate, Basarab a ordonat oamenilor săi să închidă drumeagul săpînd șanțuri și construind întărituri de lemn. Acest fel de fortificații putea fi făcut repede, era suficientă o singură noapte sau zi și nu necesita folosirea unor materiale de construcții mai pretențioase.

Convins că nu se poate cuceri cetatea, mai ales că între atacatori și aceasta se afla prăpastia, căci Basarab va fi dat desigur, porunca de distrugere a podului de lemn, Carol Robert dă ordinul de ridicare a asediului și întoarcere. Spre a ajunge în Ungaria, el trebuia să folosească drumul Loviștei, singurul indicat pentru starea în care se afla armata sa.

În afara faptului că acest vechi drum le era bine cunoscut, era și cel mai scurt. De la Castro Argia la Căpățineni sînt 3 km., de la Căpățineni la Cîineni (prin Arefu-Sălătrucu — Perișani) sînt 40 de km., iar de la Cîineni la Sibiu încă 44 km., în total 87 km. care puteau fi parcursi — pentru ritmul de deplasare al epocii — în două zile. Amintim faptul că Ștrykowski afirmă că bătălia s-a dat la o distanță de două zile de mers de Sibiu.

³⁹ Gh. Cantacuzino, *Date noi privind cetatea Poenart (Argeș)* Comunicare prezentată la a VI-a sesiune științifică a muzeelor (dec. 1970), în „Studii și comunicări“, editat de Muzeul Pitești, 1971, p. 214.

⁴⁰ D. Tudor, *Via Hadriana în ... defileul Oltului*, în „Magazin“, An. XVII, nr. 840/10 noiembrie 1973, p. 1.

După cum se vede, nu se pot susține ipotezele că lupta ar fi avut loc pe Dimbovița, la Stoenеști sau pe valea Prahovei.

Este de la sine înțeles că nici lui Carol Robert nu-i convenea drumul lung prin Curtea de Argeș — Cîmpulung Muscel — Bran — Brașov, cale de 168 km. și cu atât mai mult calea pe care venise — spre a se retrage tot pe la Severin prin acea „terra deserta”.

În plus, drumul Loviștei, cunoscut maghiarilor ca unora ce-l stăpîneau, abia fusese parcurs de Tihomir și oamenii săi. Deci pe aici va merge, eventual, armata regelui. Dar, spre a intra pe acest drum, sînt nevoiți să se întoarcă — cum declară regele însuși în Diploma din 13 decembrie 1335 — ca să refacă cei 3 km. ce-i despart de Căpățineni-Arefu. Șanțurile și întăriturile din spatele lor le stau acum în cale. În părțile laterale sînt stînci înalte de netrecut, iar în spate Castro Argias. Iată-i așadar pe atacatori prinși în „fundul văii, pe drum, care însă nici nu ar trebui numit drum, ci mai curînd un fel de corabie strîmtă, unde din pricina înghesuielii, cei mai sprinteni cai și ostași cădeau în luptă”. Românii atacă din toate părțile „ostași regelui fiind cu totul prinși, ca niște pești în virșă sau în mreaje”. Cu greu, cu haine schimbate, Carol Robert, înconjurat de o parte dintre cavalerii săi, reușește să fugă printr-o spărtură creată în zidul de atacatori din dreapta sa, adică spre vest, spre drumul Arefu-Loviște unde regele va fi ajuns pe poteci de munte.

Pe acest drumeag care leagă Cetatea Argeșului de valea râului cu același nume, considerăm că s-a dat marea bătălie din noiembrie 1330.

Ea nu se putea da în Țara Loviștei din mai multe considerente :

1. Basarab nu avea nici un interes să se retragă prin Loviștea, unde ungerii erau încă stăpîni, spre a fi prins între două forțe : Carol Robert și oastea sa pe de o parte, iar de cealaltă sprijinul venit din Transilvania, cu atât mai mult cu cît Turnu Roșu era stăpînit de coroana ungară, de acolo pînă în Pripoarele Perișanilor distanța nefiind prea mare.

2. Defileul de la Pripoare este străbătut de valea Băiașului, drumul însoțind apa azi „ca și întotdeauna, de cînd există drum”⁴¹. Ne întrebăm atunci cum vor fi săpat românii șanțuri în albia Băiașului și cum vor fi așezat ei aici acele „îndagine” ? Ce-i împiedica pe unguri să-și croiască drum prin apă ? De ce nici un document nu pomenește de existența apei, nici măcar imaginile Cronicii Pictate de la Viena ? Cum rămîne cu afirmația izvoarelor că locul era închis din toate părțile ?

3. Există în descrierea geografică făcută de A. Pandrea afirmații că defileul în care ar fi avut loc lupta măsoară 1735 m. „pe o lărgime care variază între 7 și 50 m. (în unele porțiuni chiar mai mult). Livezile, Coasta Bratii, Piatra Șanțului și Muchia Perișanilor (picioare de munte desprinse din Mamurile) care mărginesc acest drum, au *înclinații atât de mari, încît cu greu pot fi escaladate*. Dincolo de apa Băiașului (sau Roșia), pe malul stîng clinele terminale ale Priboiesei, cu Rîpele ei Roșii, urmate de Cozia, au pantele terenului tot prăvălite, dar mai accesibile⁴².

Iată așadar niște afirmații care se cer discutate pe baza izvoarelor. Dacă lărgimea defileului variază între 7 și 50 m., ba uneori chiar mai mult,

⁴¹ A. Pandrea, *op. cit.*, loc. cit.

⁴² *Ibidem*.

nu vedem unde ar fi acel fund de vale, acea „*corabie strîmtă, unde din pricina înghesuiei...*”. Tot din izvoare aflăm că regele a putut scăpa prin fugă prin dreapta dar în dreapta sa erau stînci „*care cu greu pot fi escaladate*”. Mai ușor îi va fi fost să fugă spre stînga unde pantele erau mai accesibile, însă ar fi trebuit să treacă prin apa râului. Ori izvoarele nu poemesc nimic de apă și susțin că spărtura s-a făcut în partea dreaptă a zidului de atacatori și pe acolo a fugit regele. Din toate acestea rezultă că locul bătăliei nu trebuie căutat aici, în Pripoarele Perișanilor, unde terenul nu corespunde descrierii documentare.

4. Pe de altă parte, dacă lupta s-ar fi dat în Loviștea — C. C. Giurescu indică zona dintre Sălătrucu și Perișani — afirmație făcută de regele însuși, „pe cînd ne întorceam înapoi”, nu ar mai avea sens, deoarece oastea ungară n-ar fi urmat, în acest caz, decît un mers înainte. Totodată, descrierea zonei făcută de călugărul Marcus din Kalt în a sa Cronică Pictată nu-și poate găsi corespondent în nici unul din locurile Loviștei.

5. În plus, pe drumul Loviștei existau o serie de castre de pază din care unele își au originea în timpul stăpînirii romane. Regatul ungar stăpînea Loviștea, deci și castrele ei. Oare nu i-ar fi venit de aici niciun ajutor regelui, dacă bătălia s-ar fi dat în apropierea acestor garnizoane?

Considerăm că locul bătăliei dintre Basarab I și Carol Robert de Anjou nu se situează în Țara Loviștei ci în munții Argeșului, pe drumul dintre Cetatea Argeșului și calea râului cu același nume.

Configurația terenului corespunde aici întocmai descrierii documentare și considerații de ordin tactic, strategic și politic îl vor fi făcut pe Basarab I să aleagă tocmai această zonă.

ȘTIRI NOI DESPRE RELAȚIILE DIPLOMATICE DINTRE ȘTEFAN CEL MARE ȘI MAXIMILIAN I DE HABSURG

DE

ȘTEFANA SIMIONESCU-DĂSCĂLESCU

În anul 1458, fusese ales în Ungaria, după o lungă perioadă de lupte intestinale dăunătoare regatului, un suveran național în persoana lui Matei Corvin. Acesta a reușit să dea ultimul moment de strălucire regatului maghiar, conducînd cu „mină de fier” timp de aproape 32 de ani politica internă și externă a țării. Prin Matei Corvin, Ungaria a ajuns din nou pe culmea puterii. Această strălucire s-a datorat și faptului că regele a fost permanent preocupat de consolidarea poziției sale față de imperiul german și de casa de Habsburg cucerind treptat o parte din teritoriile ereditare austriece, inclusiv, în cele din urmă, orașul Viena, pe care nu le-a mai cedat pînă la sfîrșitul domniei sale¹. Dar întărirea prestigiului și poziției sale în raport cu imperiul german, avea să fie subminată, după moartea regelui, de lupta pentru succesiunea la coroană, una dintre cele mai importante probleme nerezolvate de Matei, cu grave urmări pentru viitorul regatului ungar².

Cînd la 6 aprilie 1490, fiul lui Iancu de Hunedoara a murit după o scurtă suferință la Viena, Ungaria se afla în aceeași situație dinastică ca cea din 1458, dinainte de alegerea lui Matei; fiind regat electiv, iar Matei însuși murind fără urmași legitimi sau fără a fi desemnat un succesor, s-a declanșat lupta pentru ocuparea tronului. De această dată, au fost patru competitori la coroana ungară: Vladislav și Ioan Albert, fiii regelui Cazimir al IV-lea al Poloniei; Ioan Corvin, fiul natural al lui Matei; și Maximilian de Habsburg³, fiul împăratului Frederic al III-lea.

¹ Animizitatea dintre Matei și Frederic al III-lea are rădăcini mai vechi, legată de lupta pentru obținerea coroanei ungare; în timp ce Matei și-a atins țelul în 1458, Frederic, pe temelul înrîndirii sale cu Ladislau Postumul și al faptului că se afla în posesia coroanei ungare, și-a adăugat titlul de rege al Ungariei la 17 februarie 1459; din însemnările lui Nikolaus Lanckmann von Falkenstein, medicul lui Frederic și din cronică familia Cilli, consemnate în H. Heidenwolf, *Die Entführung der ungarischen Krone im Jahre 1440 und ihre Folgen*, în „Wiener Deutsches Tageblatt”, Wien, 1906, p. 116—117.

² În aceeași ordine de idei, se cuvine remarcat că preocuparea lui Matei pentru consolidarea pozițiilor sale spre vest i-au slăbit atenția și interesul spre ceea ce reprezentase în vremea tatălui său direcția principală a politicii externe a regatului: consolidarea frontului de apărare în fața înaintării otomane; vezi, S. Papacostea, *Die politischen Voraussetzungen für die wirtschaftliche Vorherrschaft des osmanischen Reiches im Schwarzmeergebiet (1433—1444)* în „Münchner Zeitschrift für Balkankunde”, I, 1978, p. 232.

³ Maximilian poartă din 1482 titlul de rege roman, treaptă intermediară pentru obținerea investiturii ca împărat.

Magnații ungari de care depindea alegerea noului suveran⁴, s-au pronunțat în final pentru candidatul cel mai lipsit de personalitate, dar care promitea să corespundă aspirațiilor și ambițiilor lor de clasă, Vladislav Iaghiello regele Boemiei⁵.

Alegerea noului suveran al Ungariei a declanșat o aprigă luptă politică și diplomatică. Deși înfrînt în această etapă, în concurența pentru domnie, Maximilian și-a consolidat titlurile de drept, încă teoretice, asupra coroanei Ungariei printr-un nou tratat de moștenire semnat la Pressburg în noiembrie 1491⁶, cu regele ales al țării.

Demn de remarcat este și faptul că în această dispută politică, în care fiecare dintre competitori a încercat să atragă cît mai mulți dintre nobilii electori de partea sa, atît Maximilian de Habsburg cît și Ioan Albert⁷ au căutat să extindă aria susținătorilor lor și dincolo de granițele țării. Mărturiile timpului ne arată că direcția spre care amîndoi s-au îndreptat a fost Moldova lui Ștefan cel Mare.

Ocupîndu-ne mai ales cu problema raporturilor între habsburgi și țările române, vom încerca în rîndurile care urmează să aducem noi întregiri acestei probleme, punctul de pornire fiind un fragment de cronică⁸ neobservat de istoriografia noastră aparținînd francezului Jean Molinet⁹.

Iată pasajul care ne interesează :

. . . „Le lendemain, le roy vint coucher à une grosse abbaye nommée Melken, en laquelle repose le corpz saint Kolman. Trois ou IIII. jours après, vint à Lintz, où l'evesque de Wespeynne, à très belle compagnie, ervint devers lui; pareillement ung ambassadeur de par le roy de Boheme arriva vers lui, proposant que le roy, son maistre, lui mandoit que il se deportast du royame de Honguerie * et que, le roy de Hongrie pour riens ne se defferoit; sur quoy le roy donna telle expedition que, le lendemain matin, s'en retourna.

Samblablement, vint vers lui audit Lintz une ambassade du roy d'Espagne, que conduisoit messire Ladron de Quevaire; et aussy,

⁴ Membrii dietei ungare, au respins în majoritate candidatura lui Maximilian, manifestîndu-și opoziția față de Habsburgi și în general față de Influența germană; vezi, A. J. Fessler, *Geschichte von Ungarn*, III, Leipzig, 1874, p. 224; în același timp, mai puțin sensibil la puternica afirmare a regatului în timpul domniei lui Matel și amintîndu-și doar de asprimea lui, magnații nu l-au susținut decît în foarte mică măsură pe fiul natural al acestuia, Ioan Corvin, rămas doar guvernator al Dalmației și Croației.

⁵ La moartea lui George Podiebrad în 1471, a fost ales rege al Boemiei, Vladislav Iaghiello (1471—1516).

⁶ Noul tratat îl reactualiza, ca urmare a eșecului candidaturii lui Maximilian la tronul Ungariei, pe cel semnat cu 27 de ani în urmă, între Frederic al III-lea și Matel (Ödenburg-Wiener Neustadt); amîndouă prevedeau trecerea coroanei ungare în familia de Habsburg în cazul desherenței regilor aleși al regatului maghiar; vezi, E. v. Schwind. A. Dopsch, *Ausgewählte Urkunden zur Verfassungsgeschichte der deutsch-österreichischen Erblande im Mittelalter*, Innsbruck, 1895 Halen, 1968, p. 424—440.

⁷ *Matery do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486—1516 (Kodeks Zagrebski)*, opracował Józef Garbacił, Warszawa, 1966, p. 13—17.

⁸ Titlul complet al cronicii, *Chroniques de Jean Molinet*, publiées par C. Doutrepoint, O. Jodogne, t II (1488—1506), Bruxelles, 1935, p. 199—200.

⁹ Jean Molinet sau Moulinet, poet și prozator francez (? — 1507). Istoriograf al lui Carol Temerarul și bibliotecar al Mariei de Burgundia. A continuat să lucreze la *Cronica Burgundiei*, începută de Chastellain pentru anii 1474—1504. Prezentarea foarte alogioasă a lui Maximilian se datorează faptului că acesta a fost căsătorit cu Maria de Burgundia.

* et que le roy de Bohème.

audit lieu, se trouva un legat françois, deleguét par le roy de France pour l'entretement de la paix de Francquefort.

Ainsy appert que, moyennant la grace de Nostre Seigneur, le très-victorieux roy des Romains, par forte main chevalereuse, le prudent conseil, sage conduite et bon advis des très illustres princes d'Allemagne, recouvrâ sa ducé d'Austrice, occupée du roy Mathias, et le royaume de Honguerie, synon Boude et aucunes places, en l'espace de VIII mois ou environ ¹⁰; et gaigna, une fois, les corages ^b des princes dudit royaume qui à lui se rendirent, lui offrant hommage, honneur, leauté et service ^c, si comme le duc Laurent, filz du roy de Boesme le plus puissant aprèz le roy de Honguerie, où il possesse grant pays, tant en Boesme, Esclavonie que en Turquie ¹¹.

Le duc Jehan eagié de XX ans, filz naturel illegitime dudit feu roy Mathias, principal gouverneur du pays de Transilvanie, où se tiennent Allemans parlans leurs langaiges, lesquelz besongnent ès mines d'ordent l'on fait es ducas, et où sont les montaignes de sel.

Item, le vayvode de Moldavie, nommé Estienne, vayvode qui vault autant à dire comme gouverneur, car il a en mainetoutte Moldavie, toute la Walaquie, tant basse que haulte ¹². Icellui vayvode ne volut jamais fair serment n'obeyr au roy Mathias, mais lui fit querre continuelle, cognoissant icellui nul droit avoir à la couronne ¹³. Ce vayvode combati pour ung jour en deux

^a Imediat după moartea lui Matei și la îndemnul tatălui său, Maximilian a început campania de recucerire a teritoriilor ereditare austriece, eliberând și Viena; el a efectuat drumul invers întreprins cu câțiva ani în urmă de regele maghiar. Sosirea regelui roman la Buda, după obținerea acestor victorii, a fost precedată însă de vestea prădăciunilor și violențelor trupelor sale pe teritoriul ungar, ceea ce a sporit și mai mult opoziția nobilimii maghiare față de acest candidat la tron.

gaigna les coeurs.

^c hommaige, leauté et service.

¹¹ Autorul cronicii face o confuzie de nume sau persoană, deoarece în 1491, Vladislav regele Boemiei nu era căsătorit, nefiind cunoscut nici un fiu al său care la acea dată s-a poată avea situația și puterea atribuită de autor; Vladislav s-a căsătorit abia în 1502. În ceea ce-l privește pe fostul rege al Boemiei, George Podiebrad, acesta l-a desemnat în 1471 ca urmaș al său la tronul țării pe Vladislav Iaghiello, avînd nevoie de sprijinul Poloniei în lupta împotriva lui Matei Corvin. George Podiebrad a avut patru fii (cu descendență cunoscută pînă în 1647) care au purtat titlul de prinți de Münsterberg și conți de Glatz. În ceea ce-l privește pe acest „Laurent”, autorul face și o confuzie de loc, amintind de posesiuni în „Turcia”.

¹² Formulă consacrată în evul mediu, cu următoarea așezare corectă a termenilor „Moldavie ... haulte, la Walaquie ... basse” sau „Valachia superior” și „Valachia inferior”; cf. A. Armbruster, *La romanité des Roumains. Histoire d'une idée*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1977; în cazul de față, autorul cronicii atribuie domnului Moldovei și titlul de voievod al Țării Românești, ținînd seama, probabil, de faptul că Ștefan a intervenit în repetate rînduri în țara vecină, în primul rînd prin instalarea unor voievozi aliniați politici sale.

¹³ Ales fiind din pătura nobiliară de mijloc, lipsit așadar de legitimitatea eredității, Matei a resințit și mai mult decît ceilalți regi necesitatea de a poseda coroana sfintului Ștefan; coroana era simbolul legitimității sale ca rege al Ungariei și elementul care marca suveranitatea țării. A fost unul dintre motivele pentru care Matei semnase tratatul din 1463 de la Ödenburg ca și una din cauzele luptei cu Frederic. La rîndul său, aceasta a acceptat să cedeze coroana nu numai pentru că obținuse în schimb 80 000 de galbeni, dar și pentru că își rezerva dreptul de a păstra în continuare în titulatura sa și pe cel de rege al Ungariei; vezi, K. Nehring *Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III und das Reich. Zum hungarisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum*, München, 1975. În cazul de față, ținînd seama că autorul cronicii era adept al Habsburgilor, el atribuie conflictului dintre Matei și Ștefan cel Mare, acest aspect dinastic, de nerecunoaștere de către domnul Moldovei a drepturilor lui Matei la coroana ungară.

*armées ledit roy Mathias et les Turcz sy gaigna les batailles*¹⁴. *Le roy dels Romains, estant au dessus d'Alberegale, lui envoya ses lettres par un g sien heraus pour scavoir quelle intention il avoit de faire; et, sy tost qu'il ot leur lesditter lettres il se tira en la grande eglise, fit sonner toutes les cloches et fit sonner toutes, les cloches et fit faire pourcession generale pour regradier Nostre Seigneur de ce qu'il avoit receu lettres de son prince et naturel seigneur; et, de fait, lui escripvoy ses lettres, en lui offrant obeysance et service de XXX.^m chevaux à ses depens*" ...¹⁵ «sn»

Din pasajul citat se desprind câteva aspecte mai însemnate ale luptei politice și ale inițiativelor diplomatice legate de problema alegerii unui nou rege în 1490: relațiile dintre Maximilian și Vladislav al Boemiei, recucerirea teritoriilor ereditare austriece de către regele roman; susținerea acestuia la tronul ungar de către o parte a nobilimii maghiare etc.

Dar mai importante decât acestea, din punctul nostru de vedere, sînt cele referitoare la raporturile dintre casa de Habsburg și Moldova. Schimbul de scrisori între Maximilian și Ștefan cel Mare amintit în textul citat a avut loc, în perioada dintre alegerea lui Vladislav ca rege al Ungariei, deci după aprilie 1490 și semnarea noului tratat de moștenire dintre Ungaria și casa de Habsburg, din noiembrie 1491. Și principala revelație a textului, ne vine din informația cu privire la scrisoarea trimisă de Maximilian lui Ștefan, pentru a-i sonda atitudinea în problema succesiunii la coroana ungară și reacția domnului Moldovei la această inițiativă.

Încercînd să evite o încercuire jaghiellonă, ce s-ar fi produs prin numirea unui rege din această familie și pe tronul Ungariei, Ștefan a venit

¹⁴ Este vorba de o confuzie a autorului care juxtapune două evenimente reale și importante din istoria Moldovei: lupta lui Ștefan cel Mare cu Matei și una din bătăliile sale împotriva Imperiului Otoman.

¹⁵ ... „A doua zi regele (Maximilian rege roman n.n.) a dormit la o mare minăstire numită Melk, unde se află moaștele sfîntului Coloman. Trei sau patru zile mai tîziu a sosit la Lintz, unde episcopul de Wesprem cu o suită numeroasă i-a ieșit în întîmpinare; de asemenea un ambasador al regelui Boemiei, a venit spre el spunînd că regele stăpînului său i-a cerut să părăsească regatul și că regele Ungariei (vezi nota a) nu va renunța; la care regele a dat un asemenea răspuns încît a doua zi (solul n.n.) a plecat.

În același timp a venit la el la Lintz o solie din partea regelui Spaniei condusă de Ladron de Quevaire; și de asemenea în același loc se găsea și un sol francez trimis de regele Franței pentru lămuriri cu privire la pacea de la Frankfurt.

Astfel grație lui Dumnezeu, foarte victoriosul rege roman datorită ajutorului cavaleresc, sfatului prudent, conducerii înțelepte și bunului sfat al principilor Germaniei, a recucerit ducatul său al Austriei, ocupată de regele Matei și regatul ungar fără Buda sau alte cetăți în opt luni sau aproape; și i-a cîștigat dintr-o dată pe principii (vezi nota b) din susnumitul regat care s-au dus la el oferindu-i omagiul, onoarea, loialtatea și slujba lor (vezi nota c): Laurent fiul regelui Boemiei, cel mai puternic după regele Ungariei, care are mult pămînt atît în Boemia, Sclavonia și Turcia, Ducele Ioan în vîrstă de 20 de ani, fiul natural nelegitim al susnumitului răposat rege Matei, principalul guvernator al Transilvaniei unde sînt germani care vorbesc limba lor și lucrează în minele de aur unde se fac ducății și unde sînt mine de sare. De asemenea voievodul Moldovei, numit Ștefan voievod adică guvernator căci are în mîna toată Moldova, toată Valahia atît de jos cit și de sus. Acest voievod nu a vrut nici odată să depună jurămint de credință regelui Mateiaș ci făcînd mereu războaie cu el, necrecunoscîndu-i acestuia nici un drept la coroană. Acest voievod a combătut într-o zi două armate a susnumitului rege Matei și contra turcilor și a cîștigat amîndouă bătăliile. Regele roman aflîndu-se mai sus de Alba regală i-a trimis scrisori printr-un sol al său pentru a afla intențiile domnului; și cînd a primit scrisorile, s-a retras (Ștefan n.n.) în marea biserică și a pus să bată toate clopotele și a făcut o procesiune generală pentru a mulțumi lui Dumnezeu pentru primirea scrisorilor din partea principelui și de drept suzeranului său; și de asemenea i-a scris oferindu-i supunere și ajutor cu 30.000 de călăreți pe cheltulala sa" ...

în întâmpinarea ofertei formulate de Maximilian, trimițându-i acestuia un sol; mai mult, primind scrisoarea pe care domnul Moldovei îl considera — afirmă autorul cronicii — „suzeranul său de drept” și manifestându-și deschis bucuria pentru eventuala colaborare cu acesta, Ștefan i-ar fi promis să pună forța militară ofensivă a Moldovei în slujba cauzei sale. Demnă de relevat este indicația cifrică a textului cu privire la cavaleria Moldovei, anume 30.000 călăreți.

Faptul relatat de acest fragment de cronică se intercalează în istoria relațiilor timpurii dintre Habsburgi și Moldova — între scrisoarea lui Maximilian din 11 mai 1490¹⁶, cele două trimise în 1497¹⁷ și instrucțiunile lui Pernauer din 1503¹⁸, fiind demn de remarcat că inițiativa acestor relații a aparținut în primul rând lui Maximilian. Fragmentul acesta se înnoadă am putea spune, la capătul firului cu scrisoarea din 1490, marcând începutul raporturilor moldo-habsburgice ceea ce întărește încă o dată convingerea că raporturile politico-diplomatice între casa de Habsburg, pretendentă la moștenirea coroanei ungare și Moldova, s-au dezvoltat cu mult timp înainte de evenimentele din 1526, când prima solie trimisă de Ferdinand de Habsburg ca rege al Ungariei, lui Ștefăniță al Moldovei, a dat o formă nouă unui conținut mai vechi.

Deși încă puține la număr, aceste elemente atestă, existența raporturilor moldo-habsburgice cel puțin începând cu anul 1490, la moartea lui Matei, când s-a produs vacanța la tronul ungar.

Fragmentul de cronică din 1491 permite o mai bună înțelegere a unui aspect însemnat al poziției internaționale a Moldovei în această vreme. Se știe că și Ioan Albert, ducele Lituaniei, pretendent și el la tronul ungar s-a adresat lui Ștefan cerându-i ajutorul. Convergența solicitărilor denotă că Moldova se afla în acei ani pe culmea puterii și că atât Maximilian cât și Ioan Albert erau conștienți de importanța deosebită a acestui mic stat în configurația alianțelor din răsăritul și centrul Europei. Prestigiul internațional remarcabil al Moldovei în această vreme se reflectă dealtminteri și în pasajul citat de cronică discutată: confuzia autorului, care crede că Ștefan a învins în aceeași zi o armată ungară și una turcească, nu este decât supradimensionarea ecoului pe care victoriile domnului Moldovei e-au avut în apus, cei 30.000 de călăreți pe care Ștefan îi oferea lui Maximilian ilustrând de fapt capacitatea militară deosebită a Moldovei în acei ani.

¹⁶ Fr. Firnhaber, *Beiträge zur Geschichte Ungarns unter der Regierung der Könige Vladislav Jagello II und Ludwig II (1490—1526)*, Wien, 1849, p. 411; înțelegerea apare consemnată și în însemnările medicului vienez Johann Tichtel, *Tagebuch des Wiener Arztes J.T. aus den Jahren 1477—1495 in Fontes rerum Austriacarum, Scriptores*, I, Viena, 1855, p. 54.

¹⁷ I. Minea, *Ștefan cel Mare și împăratul Maximilian*, în „Cercetări istorice” V—VII, 1929—1931, p. 354—355; cele două scrisori sînt publicate în *Monumenta Hungariae, Historica, Diplomataria*, vol. XXXI, p. 4—5.

¹⁸ Șt. Simionescu, *Legăturile dintre Ștefan cel Mare și Maximilian I de Habsburg în lumina unui nou izvor* în „Revista de istorie”, tom 28, 1975, nr. 1; documentul se găsește la Viena în Haus-Hof u. Staatarchiv, fondul Maximilian 16/3, fol; a fost semnalat în rezumat de W. Höflischer în *Die Gesandten der europäischen Mächte vornehmlich des Kaisers und des Reichs, 1490—1500* în „Archiv für österreichische Geschichtsquellen”, Wien, 1972, v. 129, p. 63.

Opțiunea de moment a lui Ștefan pentru Maximilian de Habsburg, așa cum reiese din text — ca și din scrisorile deja citate — a fost determinată nu numai de încercarea de a evita încercuirea Moldovei de către o coaliție a regatelor jaghiellone, dar mai ales de căutarea unei soluții a problemei mult mai spinoase privind raporturile cu imperiul Otoman. Domnul Moldovei era conștient că pacea semnată de el cu turcii în 1487, slăbise presiunea otomană asupra țării dar nu înlăturase primejdia turcească. Pentru el, pacea nu fusese decât un mijloc de a câștiga timp, și a încerca realizarea unei largi coaliții antiotomane; ori la acea dată, casa de Habsburg în fruntea imperiului german părea să fie forța care să îndreptățească aceste speranțe.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (S T U D I I D O C U M E N T A R E)

COMENTARIU PE MARGINEA LUCRĂRII LUI ANDRÉ DU NAY, *THE EARLY HISTORY OF THE ROMANIAN LANGUAGE (II)*

Ancheta lui André Du Nay asupra originilor limbii române este întreprinsă, așa cum anunța autorul încă din primele pagini ale lucrării sale, dintr-o perspectivă istorică. Sintem pe deplin convinși că un studiu temeinic în acest domeniu nu se poate realiza decît dintr-o atare perspectivă, așa cum lingvistica, alături de arheologie, toponimie, antroponimie și alte discipline, poate aduce servicii reale științei istorice în studiul unei perioade, cum este cea de față, în care izvoarele scrise sînt foarte puține. Studiile lui F. Lot și L. Musset asupra acestei perioade constituie o dovadă în această ultimă privință. De aceea, tabloul datelor de istorie social-economică, politică și culturală, care formează cadrul natural și necesar al cercetării lingvistice a autorului, merită toată atenția.

În prima parte a acestei analize pe marginea lucrării lui André Du Nay, au fost luate în considerație argumentele arheologice ale autorului în sprijinul tezei formării limbii și a poporului român într-un teritoriu sud-dunărean. În cele ce urmează, ne vom opri asupra datelor sale de istorie propriu-zisă, cuprinse în principalele trei argumente „istorice” ale autorului: 1. „tăcerea izvoarelor”; 2. caracterul nomad al populației romanizate de la sud de Dunăre, din care avea să descindă poporul român; 3. imigrarea românilor în spațiul carpatodunărean în secolul al XIII-lea, unde aveau să pună bazele cadrelor proprii de viață politică.

I. De două veacuri „tăcerea izvoarelor” constituie unul dintre argumentele capitale împotriva tezei stăruinței românilor în spațiul carpatodunărean în răstimpul cuprins între abandonarea Daciei de armata și administrația romană pînă la primele atestări documentare ale românilor la nord de Dunăre. André Du Nay reia argumentul („the silence of historians”) și citează în sprijin pe Ferdinand Lot (p. 128), care, impresionat de tăcerea izvoarelor medievale („silence impressionnant”), puse la îndoială, la început, stăruința românilor în spațiul carpatodunărean; autorul nostru uită însă să adauge că marele medievist francez a devenit, mai tîrziu, un partizan al tezei continuității, convins de argumentele pe care aceasta se sprijină¹. Cum cercetările din ultimul timp au adus puncte de vedere noi, o trecere în revistă a principalelor rezultate nu este lipsită de interes.

Admițînd, prîn absurd, că leagănul poporului român l-au format regiunile sud-dunărene, să urmărim prezența strămoșilor lui în izvoare în aceeași perioadă. În ansamblul peninsulei, ultimele mențiuni ale izvoarelor asupra unei populații de limbă latină datează din ultimii ani ai veacului al VI-lea și sînt anterioare pătrunderii slavilor în masă la sud de Dunăre². Abia 4-6 secole mai tîrziu populația romanizată din Balcani revine în atenția izvoarelor sub noul etnonim de *vlah*. Cel dintîi document ce menționează pe vlahii balcanici este faimoasa diplomă a lui Vasile II din 1020, care se referă la populația romanizată din teritoriile fostului stat bulgar, alipite Imperiului bizantin. În deceniile următoare, sursele narative și actele cancelariei bizantine menționează explicit pe vlahii din diferitele regiuni balcanice — Thessalia, Macedonia centrală și sudică, munții Haemus. Abia în 1198/99 apar în diplomele Nemanizilor cele dintîi mențiuni ale vlahilor din Serbia, în timp ce insulele de populație vlahă din Croația,

¹ Gh. I. Brătianu, *Le problème de la continuité daco-roumaine. A propos des nouvelles remarques de M. Ferdinand Lot*, „Revue historique du Sud-Est européen (R.H.S.E.E.)”, XX, 1943, p. 48—52.

² C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I, în: *Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien*, Philos.—hist. Cl., XLVIII, 1901, p. 19—20.

Bosnia și din alte regiuni nord-vestice ale peninsulei sint menționate în cursul secolelor XIII—XIV, așadar după cele dintii atestări ale românilor la nord de Dunăre³. Pe de altă parte, s-a atras atenția că și alte popoare, cum este cazul albanezilor, dispar din atenția izvoarelor pentru lungi perioade de timp, fără ca istoricii, mînați de considerente de natură științifică, să fie obligați să le caute habitatul sub alte zări⁴.

Prin urmare, aceeași tăcere se așterne pentru un lung răstimp și asupra traco-romanilor din Balcani⁵. Să conchidem, în bună logică cu adversarii continuității, că nici în peninsulă nu există, la începuturile evului mediu, o populație romanizată? Atunci unde este leagănul poporului român sau al vlahilor balcanici? Așadar, argumentul *ex silentio* deplasează problema din nordul în sudul Dunării fără a o rezolva. Căci problema rămîne aceeași, măcar că de o parte sint 8—10 veacuri de tăcere, de cealaltă numai 4—6. De aceea, cauzele tăcerii izvoarelor asupra populației romanizate din spațiul carpatic cit și din Balcani sint altele decît cele invocate de André Du Nay.

1. Să ne oprim, mai întii, asupra romanității sud-dunărene. Să remarcăm faptul — capital pentru înțelegerea tăcerii păstrate de sursele bizantine și latine asupra populației romanizate — că după anul 600 imperiul pierde pentru patru veacuri controlul asupra provinciilor romanizate de la Dunăre ca și asupra altor teritorii în care o parte din traco-romani se refugiază odată cu pătrunderea slavilor la sud de Dunăre. În secolele VII—VIII stăpînirea bizantină în peninsulă se reduce la cîteva cetăți de coastă — între care Constantinopolul și Thessalonica — și la teritoriile din jur⁶. Încercarea Constantinopolului de a relua ofensiva în Balcani în a doua jumătate a veacului VIII și de a-și extinde controlul în teritoriile slave, unde organizează noi *theme*⁷, este curmată brusc de expansiunea statului bulgar, ce cuprinde sub Simeon, la apogeul puterii sale, cea mai mare parte a peninsulei. De aceea, populația romanizată din Balcani scapă controlului bizantin în toată această perioadă; puținii traco-romani refugiați în secolul VII în metropolele bizantine sau în teritoriile din jur au fost curînd asimilați de populația greacă din imperiu, într-o perioadă de maxim efort de elenizare a elementelor alogene întreprins de împărații din Constantinopol⁸.

Cel de al doilea aspect, la fel de important pentru discuția noastră, este natura criteriilor folosite de autorii medievali în definirea populațiilor. Formațiunile politice din primele veacuri medievale, de regulă foarte eterogene din punct de vedere etnic, apar definite în izvoarele externe după clanul stăpînitor. Bunăoară, Gallia francă apare la autorii străini sub numele de *regnum Francorum* sau *Francia*, în timp ce populația întregului stat este numită *Franci*, indiferent de compoziția ei etnică⁹. La fel, *regnum Langobardorum* definește în sursele externe întreaga peninsulă italiană iar *Longobardi* comunitatea etnică de la sud de Alpi; noțiunea se fixează abia mai tîrziu asupra regiunii nordice a Italiei și la populația acesteia¹⁰. În sfîrșit, în izvoarele latine statul bizantin este numit *imperium Graecorum* sau *Graecia* iar populația sa, foarte pestriță, *Graeci*. În concluzie, în izvoarele medievale externe *expresia teritorial-politică acoperă, de cele mai multe ori, realitatea etnică*. Numai sursele interne în

³ P. P. Panaitescu, *Einführung in die Geschichte der rumänischen Kultur*, București, 1977, p. 193—194.

⁴ Pentru cazul albanez, vezi Alain Ducellier, *L'Arbanon et les Albanais au XI-e siècle*, în „Travaux et Mémoires” III (1968), p. 353—368.

⁵ A. Du Nay remarcă dificultatea explicării secolelor lungi de tăcere așternută asupra romanității balcanice și intercalează între veacurile VI și X mențiunea *vlachrychinilor* el vorbește despre vlahii de pe Rhinos (p. 1, 23, 264) din secolul VIII. Dar izvorul, în care apare mențiunea, este din 1698 (M. Lascaris, *Les Vlachorychines. Une mise au joint*, „R.H.S.E.E.”, XX, 1943, 182 187) iar M. Gyoni (*Les Vlaques du Mont Athos au début du XII-e siècle*, „Etudes slaves et roumaines”, I, 1948, p. 41 42) l-a contestat vreo vitoare documentară pentru începuturile istoriei medievale a latinității balcanice, văzînd în el o simplă compilație tirzie.

⁶ G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*, München³, 1963, p. 77 78.

⁷ *Ibidem*, p. 162—163.

⁸ D. Zakythinos, *La grande brèche dans la tradition historique de l'hellénisme du septième au neuvième siècle*, în: Χριστόφιου ἐλς 'Αναστάσιου Κ. 'Οπλάνδου, Athènes, 1966, p. 300 327; H. Ahrweiler, *L'idéologie politique de l'Empire byzantin*, Paris, 1975, p. 25 și urm.

⁹ E. Ewig, *Volkstum und Volksbewusstsein im Frankenreich des 7. Jahrhunderts*, în: „Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo”, V, 23—29 aprilie, 1957, Spoleto, 1958, p. 638.

¹⁰ M. Zweifel, *Untersuchung über die Bedeutungsentwicklung von Longobardus-Lombardus mit besonderer Berücksichtigung französischer Verhältnisse*, Halle, 1921. Pentru alte exemple, vezi F. Lot, *Les invasions germaniques*, Paris, 1935, p. 171—172.

principalele narative și actele de cancelarie — redau imaginea reală a compoziției etnice dintr-o anumită formațiune politică. Pentru a rămâne la exemplul regatului merovingian, cronicile interne și actele de cancelarie disting, alături de franci, pe romani, burgunzi, alamanii, vizigoți și alte populații¹¹. Revenind la realitățile etnice din Balcani, să remarcăm absența oricărui izvor intern — datorită naturii lor speciale, inscripțiile protobulgare nu intră în discuție — ieșit din lumea bulgară sau sud-slavă în secolele VII—X. De aceea, cea mai mare parte a peninsulei apare în izvoarele bizantine și latine acoperită de formațiuni politice slave, denumite *Scлавini*, locuite de *Scлавini* (Σκλαβῖνοι). Fără îndoială, slavii formau aici elementul politic conducător, dar aceste formațiuni politice includeau mase mari de traco-romani, greci și albanezi¹². În mod asemănător, *Bulgaria* sau *regnum Bulgarorum* acoperă realitatea etnică, foarte eterogenă și ea, din teritoriul dintre Dunăre și Balcani, în care bulgarii turanici stăpâneau peste populație slavă, traco-romană și asupra altor etnii¹³.

Evenimentele politice din Balcani de la răscrucea secolelor X—XI, care au restabilit granița imperiului pe Dunăre, aveau să impună lumii bizantine luarea de cunoștință asupra complexității structurilor etnice din peninsula¹⁴. După patru secole, bizantinii revin în contact nemijlocit cu populația romanizată din Balcani¹⁵, transformată în acest răstimp într-o etnie neo-latină, denumită vlahi, nume preluat de autorii bizantini de la slavi¹⁶. Încă din prima diplomă imperială, relativă la teritoriul cucerit în Balcani, apare noua etnie, care intră astfel în atenția lumii bizantine, pentru ca în deceniile următoare să se înmulțească mențiunile atât în actele de cancelarie cât și în izvoarele narative. În afara teritoriilor controlate de imperiu în peninsula, primele mențiuni ale populației vlahie apar mult mai târziu. Vlahii din Serbia își fac apariția într-una din cele dintâi diplome ale Nemanizilor (1198/99), la două secole după prima atestare a vlahilor din teritoriile bizantine, pentru ca populația romanizată din Bosnia și Croația să fie menționată de izvoarele din secolele XIII—XIV.

În concluzie, lungă tăcere așternută asupra populației de limbă latină din Balcani la începuturile Evului mediu este determinată de interesul izvoarelor externe ale vremii pentru expresia teritorial-politică, în spatele căreia dispărea realitatea etnică. Această populație reintră în atenția surselor în secolele XI—XIII, după restabilirea graniței imperiale pe Dunăre, cind izvoarele bizantine și sud-slave — ca *izvoare interne* însă — le relevă treptat existența.

De reținut, funcția actelor de cancelarie în acest proces lent de luare de cunoștință asupra realităților etnice din Balcani. Pe măsură ce documentele de cancelarie — bizantine, sirbe etc. — se înmulțesc, imaginea noastră asupra structurii demografice din regiune devine tot mai completă, iar mențiunile asupra vlahilor, pentru a reveni la problema ce ne preocupă, tot mai numeroase. Semnificativ în acest sens este creșterea mențiunilor vlahilor în diplomaele regilor sirbi — sec. XII — 1, sec. XIII—6, sec. XIV—27¹⁷ —, creștere direct proporțională cu sporirea numărului actelor emise de Nemanizi, în ansamblu, în aceeași perioadă.

2. Să ne îndreptăm, în cele ce urmează, atenția asupra teritoriilor nord-dunărene, destinate să fie vatra poporului român. În spațiul carpațo-dunărean s-au perindat în milenii ce a urmat retragerii de către romani a armatei și administrației din Dacia numeroase populații migratoare, care au pus bazele unor conglomerate politice cu o existență efemeră. În această perioadă, sursele medievale semnaleză la nord de Dunăre existența unor „imperii” ca Gothia, Gepidia, Avaria, Patzinakia și Cumania. Lucien Musset, renumitul specialist în problemele marii invazii, sublinia caracterul înșelător al acestor fațade politice pe care istoria le reține și care se succed în spațiul dunărean cu mare repezițiune. Peste această succesiune de „imperii”, trebuie să vedem o populație statornică, despre care izvoarele nu spun nimic. „Oamenii — scrie el — rămân, cel mai adesea, așteptați ca soarta să se schimbe și intră îndată în altă combinație. Mai multe imperii, care ni se par foarte diferite pentru că ni se citează decît clanurile conducătoare, care se schimbă cu adevărat, pot să fie construite succesiv cu aceleași materiale”¹⁸. Materialul uman ce a stat la baza conglomeratelor politice din bazinul

¹¹ E. Ewig, *op. cit.*, p. 638—639, 645.

¹² S. Brezeanu, *De la populația romanizată la vlahii balcanici*, „Revista de istorie”, XXIX, 1976, nr. 2, p. 214.

¹³ *Ibidem*, p. 214—215.

¹⁴ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 103—104.

¹⁵ Populația romanizată din Dalmația, care constituia o formațiune politică în genul Scлавiniilor balcanice sub un condominium slavo-bizantin, apare totuși în izvoarele franceze din sec. IX și la Constantin Porphyrogenetul sub numele de *Romani* (S. Brezeanu, *Populația romanizată*, p. 217—218).

¹⁶ *Ibidem*, p. 220—221.

¹⁷ S. Dragușin, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, București, 1959, p. 16.

¹⁸ L. Musset, *Les invasions. Les vagues germaniques*, Paris, 1969, p. 63.

mijlociu și inferior al Dunării trebuie să fi fost format, în cea mai mare parte, din populația romanizată din vechile provincii imperiale, ale cărei resturi, din Suabia și până la Marea Neagră, se întâlnesc în izvoare până tirziu în evul de mijloc¹⁹ și față de care clanurile conducătoare, de citeva zeci de mii de oameni, reprezentau o înflăcărată minoritate, ce nu depășea 5%²⁰. Situația nu putea fi alta nici în spațiul carpato-dunărean, unde daco-românii constituiau majoritatea acestei „populații tăcute”, ignorată de sursele vremii, preocupate să înregistreze și aici numai expresia politică a „imperioilor” cu care Bizanțul, papalitatea și ceilalți factori politici ai timpului veneau în atingere.

Prefacerile profunde din spațiul nord-dunărean din secolele VII—IX, care au sfârșit prin asimilarea treptată a slavilor de către daco-românii și prin constituirea acestora din urmă într-un popor neolatîn, intrat în conștiința contemporanilor sub etnonimul de *vlach walach-voloh*, sînt însoțite de apariția celor dintii cristalizări politice românești în Transilvania și la Dunărea de Jos. Procesul este întrerupt brutal prin intrarea în spațiul românesc, după trei secole de relativă acalmie, a unui nou val de migratori, format din maghiari și pecenegi. Dar mutațiile etnico-politice de la nord de Dunăre nu au scăpat contemporanilor și acestor cristalizări politice le datorăm cele dintii mențiuni certe ale surselor medievale asupra românilor nord-dunăreni sub etnonimul de *vlahi*, consemnate de două izvoare independente din secolul al XII-lea — *Letopisetul rus* și *Gesta Hungarorum* —, ambele sprijinindu-se însă pe documente din veacul precedent²¹.

Următoarele mențiuni certe asupra romanității din spațiul carpatic apar în documentele cancelariei maghiare. Cucerirea Transilvaniei de către Arpadieni, asupra căreia vom reveni, se încheie în primele decenii ale secolului al XIII-lea, moment în care apar și românii din interiorul arcului carpatic în actele de cancelarie. Ca și în sudul Dunării, în cazul bizantin și sîrb, pe măsura progreselor implantării organelor administrației maghiare în teritoriul cucerit și a creșterii numărului documentelor de cancelarie relative la voievodatul Transilvaniei, mențiunile asupra românilor se înmulțesc²². Semnificativ este faptul că în teritoriile periferice ale voievodatului sau în regiunile sale muntoase, mai greu accesibile — Făgăraș, Hunedoara și Mara-mureș —, unde regalitatea maghiară a trebuit să accepte menținerea unor uniuni de obști românești cu o largă autonomie internă pînă către mijlocul secolului al XIV-lea²³, documentele de cancelarie vorbesc la început numai de „țări românești” (*terrae Blacorum*), abia după supunerea lor făcîndu-se apariția în aceste acte și sate românești de sine stătătoare.

La fel de limpede apare această relație între progresele expansiunii maghiare și informațiile cancelariei arpadiene asupra românilor din teritoriile extracarpatice. Pătrunderea maghiarilor la sud de Carpați are loc în prima jumătate a secolului al XIII-lea, odată cu crearea episcopiei cumanilor (1227), urmată la mică distanță de întencinerea Banatului de Severin (1230). Încă din acest moment, teritoriul viitorului principat muntean este privit de regalitatea maghiară ca o provincie proprie²⁴. Știrea despre *walachi* de pe teritoriul episcopiei cumanilor din documentele pontificale (1234), venită prin filiera germană, și mențiunile *olachilor* din diploma Ioanșilor și din diplomele regale din a doua jumătate a veacului XIII sînt strîns legate de progresele infiltrării Arpadienilor la sud de Carpați. Aceeași legătură ne întîmpină și în teritoriul viitorului stat al Moldovei, cu singura deosebire că acesta, rămas peste un veac sub control tătar, intră în obiectivele expansiunii maghiare abia către mijlocul secolului următor cu care prilej cancelaria lui Ludovic I de Anjou ne dă și cele dintii relații asupra realităților etnice din regiunea de la răsărit de Carpați. Privite din afară, teritoriile locuite de români continuau încă, cu mici excepții²⁵, să fie desemnate sub fațade înșelătoare ca *regnum Hun-*

¹⁹ *Ibidem*, p. 179—180, 202—203; F. Lot, *Les invasions*, p. 218—220.

²⁰ H. Pirenne, *Mahomet et Charlemagne*, Paris, 1970, p. 17—19.

²¹ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 108—110.

²² Fenomenul este ilustrat de P. P. Panaitescu (*op. cit.*, p. 204—205).

²³ Gh. I. Brătianu, *L'histoire roumaine écrite par les historiens hongrois*, „R.H.S.I.L.”, XX, 1943, p. 108—109.

²⁴ În documentele maghiare din secolele XIII—XIV teritoriul de la sud de Carpați apare *pars regni (Hungariae) ultra alpes, terra Transalpina* iar conducătorul ei „voievodul nostru transalpin”.

²⁵ În legătură cu marea invazie tătară din 1241, românii de la nord de Dunăre sînt menționați în izvoarele orientale sub numele de *Kara Ulagh* („vlahii cei negri”), aluie la poziția lor față de coroana maghiară, spre deosebire de românii de la sudul Dunării, care în ochii lor dau caracterul politic al țaratului din Timovo, denumiți *Ulakut*, („Vlahii”), fără calificativul de „negri” (A. Decei, *Invazia tatarilor din 1241—42 în ținuturile noastre după Djami' at Tevarkh a lui Fâzil olah Râsid od Din*, în vol. *Idem, Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 204—207).

gariae ori Cumania. Remarcabilă este capacitatea de rezistență a acestor „etichete”, dacă ne gândim că pînă către mijlocul secolului al XV-lea teritoriul Țării Românești este denumit încă în unele izvoare externe Cumania²⁶, la două veacuri deci de la eliminarea factorului cuman din spațiul carpatic și la aproape un veac și jumătate de la întemeierea principatului muntean al Basarabilor.

II. Unul dintre punctele principale ale expunerii lui André Du Nay este punerea în lumină a fenomenului migrației în societatea vlahă din Balcani. „Cauzele atît de prelungite și universale migrații a populației vlahilor (prolonged and universal migration of the Vlach population)”, ne încredințează autorul, rezidă în modul lor de viață și în condiția socială: ei erau păstori și formau în Bulgaria ca și în Serbia clasele de jos, fiind cele mai adesea dependenți de boieri și de biserică” (p. 31). Elemente, pe care le consideră suficiente pentru a explica migrația vlahilor spre cele patru puncte cardinale, ce aveau să cuprindă în numai trei secole un spațiu imens, de la Adriatică pînă la Ucraina și din Grecia pînă în Moravia, Slovacia și sudul Poloniei (p. 116). Autorul consideră că leagănul tuturor vlahilor este vechea provincie romană Dardania (p. 264), din interiorul peninsulei, de unde, în cursul secolelor X sau XI, această populație s-a rupt în două: un grup a migrat spre nord și nord-vest, celălalt spre sud (p. 265). Ateștiți la sfîrșitul secolului X în Balcani, în Macedonia, vlahii acoperă cîrînd întregul teritoriu al Europei sud-estice și răsăritene; la sfîrșitul secolului XI sînt deja în Moldova, puțin după aceea în Muntenia — în altă parte scrie că nu înainte de secolul XIII, în Transilvania începînd cu secolul XIII, iar în Moravia via Pannonia — încă din secolele X sau XI (p. 119).

Acest tablou foarte cuprinzător al migrației populației romanizate din Balcani ridică însă multe probleme. Cum este posibil că de pe un teritoriu de numai cîteva zeci de mii de km², cît măsura vechea provincie romană, dacă e să ne gândim la imensitatea spațiului acoperit de migratori și la faptul că și în perioada următoare este atestată în presupusul leagăn dardan prezența unei populații vlahie, să fi fost puse în mișcare mase imense de oameni, de ordinul sutelor de mii? Ce resorturi au declanșat această mișcare, judecată după teritoriul acoperit și după efectivele unane antrenate, fără precedent în istoria medievală a Europei sud-estice și estice? Care a fost reacția Constantinopolului, care tocmai își impusese dominația asupra peninsulei, în fața perspectivei pierderii a sute de mii de contribuabili? Ce urme a lăsat această mișcare demografică în izvoarele europene din secolele XI—XV, așadar într-o vreme cînd densitatea surselor narative și a actelor de cancelarie cunoaște o creștere considerabilă? Pentru ca cele trei acte din secolele XIII—XIV, cărora autorul le dă, de altminteri, o interpretare contestabilă, nu furnizează probe în favoarea „prelungitei și universale migrații” a vlahilor. Întrebări — și mai sînt multe altele — rămase fără răspuns în cartea lui André Du Nay.

1. Cercetările din ultimele decenii au pus în lumină o imagine foarte complexă a societății vlahie din Balcani în secolele XII—XIV. Dacă creșterea animalelor constituia ocupația de bază a vlahilor — impusă și de „reconversiunea rurală” și de retragerea populației romanizate în regiunile înalte ale peninsulei sub presiunea invaziei slave²⁷, ea nu era unica. Dealtfel, creșterea animalelor reprezenta și la celelalte popoare balcanice — bulgari, sirbi, albanezi etc. — o ocupație de bază în aceeași perioadă, așa cum dovedesc izvoarele bizantine și sud-slave ale vremii. Caracterul pastoral al populațiilor balcanice este reflexul condițiilor geografice în care și duceau existența și nu constituia trăsătura caracteristică a unei anumite etnii²⁸. Vlahii practicau agricultura, se ocupau cu comerțul, mulți dintre ei locuiau în orașe, integrați societății grecești sau sud-slave, erau luptători destoinici, recrutați de autoritățile bizantine și, mai tîrziu, otomane în corpuri militare speciale²⁹. Aceleași izvoare bizantine, sud-slave și latine pun în lumină o societate vlahă într-o fază relativ avansată de diferențiere socială. Căturarii sau celnicii, aflați în fruntea obștiilor vlahie, erau expresia unei pături sociale distincte, din rîndurile căreia

²⁶ Într-un document din 1435 se poate încă citi: „Cumania vero dicitur terre Valachiae ... que est sita a fluvio Oith inter alpes et Danubium faciens versus Tartariam” (A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, II, București, 1927, p. 214, nr. 27).

²⁷ E. Lozovan, *Romains et Barbares sur le moyen Danube*, în: Fr. Altheim, *Geschichte der Hunnen*, II, Berlin, 1960, p. 225—244; L. Musset, *Les invasions. Le second assaut contre l'Europe chrétienne (VIII-e — XI-e siècle)*, Paris, 1971, p. 202.

²⁸ O analiză a fenomenului la nivelul întregului spațiu mediteranean la F. Braudel, *L'Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, I, Paris², 1966, p. 76 și urm.

²⁹ Eugen Stănescu, *La population vlaque de l'Empire byzantin aux XI-e — XIII-e siècles. Structure et mouvement*, „XV-e Congrès international d'études byzantines. Rapport”, Athènes, 1976, p. 11—16; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 194—195.

erau recrutați dregători imperiali, înalți prelați și care a dat oameni politici, fondatori de state și de principate autonome³⁰. Căturarii dispuneau de averi imense, adunate din comerț, și apar în izvoarele latine sub numele de *comites*³¹. La celălalt pol al societății vlahse se afla categoria tot mai largă a populației dependente, ce provenea din aservirea obștilor libere ale vlahilor de către feudalii laici și mănăstirile din Imperiul bizantin și statele sud-slave. Nu este exclus ca această poziție a comunităților vlahse să dateze din perioada așezării slavilor în peninsula, situație similară celei cunoscute de ele dincoace de Dunăre, unde *rumân* și echivalentul său slav *vlah* au sfârșit prin a desemna categoria țărănimii aservite, fenomen ce amintește de perioada conviețuirii româno-slave în care cuceritorii slavi au redus pe daco-romani la condiția de populație dependentă³². Dar chiar și în această situație, comunitățile pastorale vlahse se constituie într-o societate aparte, dotată cu reglementări proprii și chiar cu privilegii³³. Secolele XII—XIV reprezintă totodată perioada de afirmare pe scena politică balcanică a formațiunilor prestatele vlahse, denumite „Vlahii” sau, după expresia lui N. Iorga, „Romanii populare”, dotate cu largi autonomii. Dar această organizare politică, ce nu a depășit de regulă nivelul unor comunități de obștii libere, avea un caracter fragil, izvorit din stadiul de dezvoltare a societății vlahse³⁴. Aceste „țări românești” au fost treptat incluse în cadrele politico-statale superioare ale bizantinilor și sud-slavilor și, în cele din urmă, aveau să primească o lovitură de moarte din partea cuceririi otomane. Singura excepție notabilă o constituie țaratul Asăneștilor, dar și aici tradițiile politico-statale ale slavilor și superioritatea lor numerică aveau să covârșească populația vlahă locală, care încheie prin a fi asimilată în secolele următoare³⁵.

Vlahii reprezintă, prin urmare, în secolele XI—XIV o lume aflată într-o „prelungită și universală migrație”? Această imagine simplistă, creată pentru a sluji o teorie preconcepută, nu rezistă unui examen critic. Vlahii formează o societate statornică, așezată în sate și orașe, populând adesea teritorii întinse ce se constituie în organisme politice prestatele cu largi autonomii. Nu este cazul să stăruim asupra factorilor care au asigurat grecilor și sud-slavilor un ascendent asupra Ținutului de populație romanizată din peninsula, pe care le-au asimilat treptat în cursul veacurilor: superioritatea lor numerică, trănicia cadrelor social-politice în care își duceau existența, folosirea de către vlahi a limbii grecești și a celei slave în biserică și în cultură, caracterul disparat al așezărilor vlahse în peninsula și altele³⁶.

2. Migrația populației romanizate în teoriile de la sud de Dunăre constituie un fapt istoric. Vlahii balcanici din izvoarele secolelor XI—XV sint descendenții populației romanizate ce locuia la sfârșitul antichității o arie mult mai restrânsă, care cuprindea provinciile dunărene Scythia Minor, Moesia, Dacia aureliană, Dardania și Pannonia precum și Dalmația. Deplasarea populației romanizate de la Dunăre în regiunile centrale ale peninsulei, în Macedonia ori în Thessalia, a avut loc în împrejurările invaziei și așezării în masă a slavilor în peninsula la răscrucea secolelor VI—VII și este un fenomen documentat istoric. Primele două cărți ale *Miracolelor Sf. Dimitrie*, scrise în secolul VII, se referă la refugiul populației din provinciile de la Dunăre în Thessalia și în Macedonia³⁷. În secolul XI, Kekaumenos îi prezintă pe vlahii din Thessalia, în mijlocul cărora trăia, ca descendenți ai dacilor de la Dunăre, pentru ca patru secole mai târziu, un alt autor provincial bizantin, L. Chalkokondyl, să scrie că vlahii din Thessalia sint de același neam cu dacii nord-dunăreni și sint veniți de peste Dunăre. Relații asupra

³⁰ G. G. Litavrin, *Vlahii vizantijskih istocinikov X—XIII vv.* în vol.: *Iugo-vostocinaja Evropa v srednie veka*, Chișinău, 1972, p. 117—118.

³¹ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 194—195.

³² *Ibidem*, p. 149—152.

³³ Pentru regimul aparte al păstorului în lumea medievală, vezi F. Braudel, *Mediterranée*, I, p. 85.

³⁴ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 182 și urm.

³⁵ S. Brezeanu, „Imperator Bulgarie et Vlachie”. În jurul genezel și semnificației termenului „Vlachta” din titlatura lui Ionția Asan, „Revista de istorie”, XXXIII (1980), nr. 4, p. 661—663.

³⁶ Gh. I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1945, p. 79—80; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 193, 195—196.

³⁷ *Miracula Sancti Demetrii*, în Migne, *Patrologia Graeca*, vol. CXVI, col. 1336—1337; 1361 și urm. Criteriul terminologic este inoperant în acest caz, deoarece, cel puțin pînă în secolele VII—VIII, potrivit tradiției romano-bizantine *romanus-rhomas* denumea orice cetățean al imperiului, indiferent de originea lui etnică. De aceea, în definierea unei populații nu era folosit criteriul gentilic ci cel teritorial, avîndu-se în vedere provincia din care aceasta descindea (Fr. Dölger, *Rom in der Gedankenwelt der Byzantiner*, „Zeitschrift für Kirchengeschichte”, 56, 1937, p. 2 și urm.; J. Gaudemet, *L'étranger au Bas-Empire*, în: *Étranger*, col. „Recueils de la société Jean Bodin”, IX, Paris, 1958, p. 215 și urm.).

originii dunărene a vlahilor din Macedonia și din Thessalia sint oferite și de izvoarele latine, între care cel mai important este descrierea geografului anonim din 1308, pentru care vlahii din regiunile centrale ale peninsulei sint veniți din Pannonia, de unde au fost alungați de cucerirea maghiară³⁸. Migrații, de mici proporții însă, au loc în secolele XIII—XIV, antrenînd pe albanezii și pe vlahii din Epir spre sud, în Grecia continentală, pînă în Peloponez³⁹. Cucerirea peninsulei de către otomani și campaniile de jaf ce au precedat-o au adus schimbări notabile în tabloul și în direcția deplasărilor demografice în Balcani. Încă din prima jumătate a secolului XIV, izvoarele bizantine înregistrează exodul populației creștine din Asia Mică dincoace de Bosfor. În a doua jumătate a aceluiași secol, campaniile otomane provoacă în peninsula deplasarea unor mari mase de oameni — vlahi, bulgari, sirbi, albanezi, greci — din direcția sud-est spre nord-vest, deplasare ce continuă și în veacul următor, pe măsura progreselor cuceririi otoamne⁴⁰. Din aceste relații ale izvoarelor din secolele VII—XV două concluzii se impun. În primul rînd pînă la cucerirea peninsulei de către otomani, toate aceste migrații de mare amploare s-au desfășurat într-o singură direcție — nord-sud —, *direcție inversă celei presupuse de adversarii continuității*. În al doilea rînd, migrațiile au fost determinate de cauze precise, de regulă campanii de cucerire — expedițiile avare și așezarea slavilor la sud de Dunăre, cucerirea Pannoniei de către maghiari, expedițiile latine în Epir în a doua jumătate a secolului XIII ori campaniile otomane de cucerire din perioada următoare —, și sint toate documentate istoric. Dealtfel, atari deplasări de populație, înainte chiar de cucerirea otomană, se observă, și la albanezi, bulgari ori sirbi⁴¹.

Ce dovezi aduce André Du Nay în sprijinul teoriei sale asupra universalei migrații vlahie în Balcani în secolele XI—XIV? Trei documente de cancelarie la sfîrșitul secolului XIII și din prima jumătate a veacului următor citate, fără comentariu, din Silviu Dragomir (p.30) —, care au în vedere situații din regatul sîrb și de pe coasta dalmată. Unul dintre aceste acte, o diplomă a lui Ștefan Milutin către mănăstirea Hilandar, se referă la holărirea regelui sîrb ca „oricine vine din țară străină, din afară de regatul nostru, la sf. biserică, fie parec, fie vlah, fie orice străin, să fie al sf. bisericii”. Silviu Dragomir admite că documentul ar ilustra „o deplasare a vlahilor”⁴². Faptul e posibil, dar o analiză temeinică actului trebuie să deslușească motivele refugului pe teritoriul sîrb a parecilor și vlahilor, regiunile din care ei provin etc. Dată fiind prezența în context a parecilor, actul se referă, fără îndoială, la o populație vlahă dependentă refugiată, ca și parecii, de pe domeniul datorită opresiunii feudale. Documentele bizantine relatează numeroase alte cazuri în aceeași perioadă⁴³. Fuga țărănimii de pe domenii este un fenomen cunoscut în evul de mijloc la scara europeană, dar el nu a fost niciodată citat pentru a ilustra caracterul migrator al unei anumite populații. Dimpotrivă, raporturile de dependență ce lega majoritatea populației vlahie de feudații laici și eclesiastici din Balcani constituie dovada sigură a caracterului statornic al acestei populații. Celelalte două acte aparțin, așa cum arată și S. Dragomir⁴⁴, perioadei de mari deplasări demografice provocate în peninsula de campaniile otomane în secolele XIV XV, ce antrenează mari mase de oameni de origine diversă⁴⁵. Mișcări de mai mică amplitudine vor fi fost determinate și de expedițiile militare latine în Epir în a doua jumătate a secolului XIII și în primul an al următorului, ca și de campaniile de cucerire ale lui Dușan din veacul XIV⁴⁶. Admițînd că aceste două documente se referă realmente la o deplasare a populației vlahie în Balcani — și mai pot fi aduse probabil alte citeva în favoarea teoriei migrației vlahie —, ce reprezintă ele pe lângă sutele de documente de cancelarie care dovedesc contrariul? Nu este oare cazul să ne întrebăm dacă aceste acte nu ilustrează, mai degrabă, fenomene de excepție ale societății vlahie în vremuri calme? Pentru că, în perioadele de nesiguranță, deplasările de populație antrenează în Balcani, ca și în restul spațiului

³⁸ *Anonymi descriptio Europae orientalis*, ed. Olgierd Górka, Cracovia, 1916, p. 12—13.

³⁹ N.G.L. Hammond, *Migrations and Invasions in Greece and adjacent areas*, New Jersey, 1976, p. 37 și urm. Vezi și direcțiile migrațiilor din Balcani, p. 55, 58, 60.

⁴⁰ S. Dragomir, *Vlahii*, p. 101 și urm.

⁴¹ Sursele bizantine amintesc, bunăoară, refugii din chanatul bulgar în imperiu a 208 000 de slavi — cifra este evident exagerată — în împrejurările luptelor bizantino-bulgare din a doua jumătate a secolului VIII (Theophanes Confesorul, *Chronographia*, Leipzig, 1883, ed. C. de Boor, p. 432.; Nikephor Patriarcha, *Breviarium rerum post Mauritium Gestarum*, ed. Bonn, p. 68). Pentru regiunile sîrbe, vezi S. Dragomir, *Vlahii*, p. 167.

⁴² S. Dragomir, *Vlahii*, p. 166.

⁴³ Ge. Ostrogorsky, *Quelques problèmes d'histoire de la paysannerie byzantine*, Bruxelles, 1956, p. 37—40; A. P. Kajdan, *Agrarnte otnoșenija v Vizantii XIII—XIV vv.*, Moscova, 1952, p. 135.

⁴⁴ S. Dragomir, *Vlahii*, p. 167.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 101 și urm.

⁴⁶ N.G.L. Hammond, *Migrations and Invasions*, p. 57 și urm.

mediteranean, mari mase de oameni, indiferent de originea etnică sau condiția socială⁴⁷. Dacă totuși unii autorii bizantini vorbesc despre modul nomad de viață al păstorilor vlahi, cercetarea istorică a arătat confuzia pe care ei o făceau între viața nomadă și transhumanță⁴⁸, acest ultim fenomen caracteristic societății vlahie în majoritate pastorală și care făcea din păstorii vlahi una dintre cele mai mobile categorii profesionale din lumea balcanică⁴⁹, ceea ce explică și numeroasele mențiuni lăsate de ei în izvoarele vremii.

III. Să urmărim argumentele lui André Du Nay în sprijinul teoriei unei imigrări românești la nord de Dunăre în secolele XI—XIII, scopul însuși al lucrării sale. Prin urmare, porniți din Dardania în secolul X sau XI, vlahii au ajuns în Moesia în secolul XII, unde la sfârșitul aceluiași veac au pus bazele țaratului din Tirnovo, fondat de frații Asan și Petru, ieșiți dintr-o familie de nobili vlahi (p. 21). În contactul cu ethnia bulgară, vlahii suferă influența culturii sud-slave, influență ce culminează după crearea statului de colaborare vlaho-bulgară, când populația romanizată este treptat slavizată, fenomen ce explică exodul românilor din sudul la nordul Dunării încă de sub primul Asănești, pentu a evada „acestui destin” (p. 245). Acest exod explică, în concepția autorului, dispariția vlahilor din izvoarele țaratului din Tirnovo îndată după primul Asănești ca și sărăcia toponimiei vlahie în regiunile orientale ale peninsulei (p. 28—30). La numai un secol de la sosirea păstorilor vlahi în noua lor patrie, ei pun bazele primului stat românesc între Dunăre și Carpați.

Sînt în expunerea autorului numeroase puncte confuze sau chiar contradictorii. Migrația vlahă în Moldova are loc încă din secolul XI, înainte deci de pătrunderea lor în Moesia și în teritoriul muntean. Cultura slavă dispăre complet la nord de Dunăre în secolul X (p. 245, 264), dar slavii continuă să locuiască în spațiul carpto-dunărean și în secolul XIII, alături de cumani (p. 245). Alte aspecte rămîn neclare. Bunăoară, cum au reușit păstorii vlahi, în cursul permanentei lor migrații, să pună în Balcani bazele unui stat feudal puternic, în frunte cu o aristocrație vlaho-bulgară, semn al unei societăți sedentare, puternic diferențiată social? Sau, după ce au întemeiat un stat propriu în Haemus, de ce s-au refugiat românii la nord de Dunăre pentru a se așeza pe domeniile coroanei și ale nobilimii maghiare? Pentru că a învoca argumentul deznaționalizării românilor înseamnă a imprumuta omului medieval, la care singura distincție ce se impunea, cu adevărat, era cea religioasă, modul nostru de a gândi. Ori, în sfîrșit, cum a reușit o populație aflată în migrație să lase în regiunile vestice ale Bulgariei o toponimie atât de bogată, ce a supraviețuit pînă în zilele noastre? Dar întreaga construcție a autorului rămîne lipsită de orice teme în documentele vremii.

1. Este izbitor contrastul ce-l oferă izvoarele bizantine și latine din secolele XI—XIV între știrile numeroase relative la migrația populației romanizate de la Dunăre spre interiorul peninsulei, în Macedonia și în Thessalia, desfășurată cu veacuri în urmă, și absența oricărei informații despre o mișcare demografică de mare amploare, contemporană lor⁵⁰. Tăcerea izvoarelor interne bizantine, narative ori de cancelarie, este — între toate — cea mai semnificativă. Păstori, agricultori ori negustori, vlahii erau mai presus de toate contribuabili al imperiului, asupra cărora autoritățile bizantine țineau o evidență riguroasă. Erau înrolați în armată, iar nobilii vlahi au fost printre cei dintîi beneficiari ai noului sistem militar introdus de Comneni, bazat pe instituția pronioiei; mișcarea ce a pus bazele țaratului din Tirnovo

⁴⁷ F. Braudel, *Méditerranée*, I, p. 78—82.

⁴⁸ G. G. Litavrin (*Vlahi*, p. 105 și urm.) combate, pe drept cuvînt, teoria caracterului nomad al populației vlahie, observînd că păstorii vlahi sînt regăsiți în aceleași așezări la distanțe de secole iar în multe cazuri descendenții lor au supraviețuit pînă în zilele noastre în aceleași sate și orașe în care trăiau strămoșii lor cu un mileniu în urmă.

⁴⁹ Același interes îl manifestă sursele medievale pentru alte categorii socio-profesionale cu mare mobilitate în societatea vremii: negustori, călugări, cavaleri (J. Szűcs, „Nationalität“ und „Nationalbewusstsein im Mittelalter. Versuch einer einheitlichen Begriffssprache“, *Acta Historica*, XVIII, 1972, nr. 3—4, p. 253.

⁵⁰ Ar fi cu totul inexplicabilă tăcerea izvoarelor bizantine asupra unor mișcări demografice de o atare amploare în raport cu bogăția de informații pe care aceleași surse — narative, de cancelarie, encomiastice — o furnizează despre venirea în imperiu a unei hoarde cumane nord-dunărene de 10 000 de oameni către mijlocul veacului XIII (G. Acropolites, *Historia*, ed. Heisenberg, p. 65; N. Gregoras, *Istoria romană*, ed. Bonn, I, p. 37; M. A. Andreeva, *A propos de l'éloge de l'empereur Jean III Batatzès par son fils Théodore II Lascaris*, „Annales de l'Institut Kondakov“, X, 1938, p. 136; F. I. Uspenskij, *K istorii krestjanskogo zemlevladienija*, „Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosvescenija“, 222, 1883, p. 339; Miklosich — Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, IV, p. 165—166, 167. Cf. G. Ostrogorski, *Geschichte*, p. 365—366).

a fost declanșată de refuzul lui Isaac II Angelos de a acorda lui Petru și Asan o pronole în Haemus. De aceea, este exclusă o migrație a vlahilor spre Moldova în secolele XI—XII, cum exclusă este și popularea vechii provincii Moesia de păstorii vlahi în aceeași vreme fără a lăsa cea mai mică urmă în izvoarele bizantine contemporane. Vlahii din Moesia sînt descendenții traco-romanilor din vechea provincie romano-bizantină, rămași aici după așezarea slavilor la sud de Dunăre, retrași însă în regiunile înalte din jur. Caracterul lor autohton și sedentar este afirmat de N. Chouliates, principalul izvor al mișcării Asăneștilor, pentru care el sînt locuitori vechi ai muntelui Haemus. Acest caracter este confirmat de toponomia de origine vlahă din Bulgaria, mai săracă în regiunile răsăritene, numeroasă însă în teritoriile ei occidentale, deoarece este exclus ca aceste toponime să fie rezultatul unei conviețuirii vlaho-bulgare de două-trei generații. El este impus, în sfîrșit, de rolul jucat de vlahi în întemeierea țaratului din Tîrnovo, care este expresia unei societăți vlaho-bulgare sedentare, stat ce nu trebuie confundat cu conglomeratele politice, cu o existență atît de efemeră, create de populațiile aflate în migrație.

2. În favoarea migrației românilor din statul vlaho-bulgar a fost invocat și argumentul dispariției lor încă de sub primii Asănești din sursele relative la istoria țaratului din Tîrnovo.

Este un fapt real că, după moartea lui Ioniță Asan (1207), succesorii lui au abandonat titlul de „țari ai bulgarilor și ai vlahilor” sau „țari ai Bulgariei și ai Vlahiei”, pentru a se proclama „țari ai bulgarilor” sau „țari ai bulgarilor și ai grecilor”. La fel de adevărat este faptul că unii istorici bizantini din secolul XIII, referindu-se la începuturile țaratului din Tîrnovo, nu mai vorbesc despre vlahi. Dar nici un fapt, nici celălalt nu constituie o dovadă demnă de luat în seamă în sprijinul teoriei imigraționiste. Modificarea titlului suveranilor din Tîrnovo șub Ioan Asan II stă sub semnul schimbărilor de perspectivă în evoluția țaratului încă din primii ani ai secolului XIII sub influența unor factori de natură internă și externă. În interior, pe măsură ce țaratul devenea expresia intereselor clasei dominante, formată în marea ei majoritate din boierimea bulgară, elementele vlahice ce așezaseră temelile statului sînt treptat împinse pe un plan secundar în viața politică sau asimilate, mai ales că slava era limbă de administrație și biserică⁵¹. Această evoluție avea să fie precipitată de politica expansionistă a lui Ioan Asan II, care deplasează centrul de greutate al țaratului spre ținuturile din Tracia și Macedonia, locuite masiv de populație slavă și greacă și față de care „nucleul vlah” de unde pornise mișcarea eliberatoare rămîne periferic. Pe plan extern, încă de sub Ioniță țaratul este confruntat cu o dublă presiune externă, pornită din regatul maghiar și din Imperiul latin de Constantinopol, care contestă suveranilor din Tîrnovo dreptul de a intra în „familia de regi” a vremii⁵². În aceste circumstanțe, revenirea la tradițiile politice ale primului țarat era un pas necesar iar reluarea de către Ioan Asan II a titlului lui Simion parte integrantă a acestui program, făcîndu-se astfel trecerea de la „țaratul vlaho-bulgar” la „cel de al doilea țarat bulgar”. Celălalt fapt real — tăcerea unor istorici bizantini asupra populației vlahice din țarat în secolul XIII — se explică prin această schimbare din titulatura oficială a suveranilor din Tîrnovo. Pentru Acropolites, Gregoras sau Ioan Cantacuzino, țaratul este Bulgaria iar suveranii ei „basileii ai bulgarilor” — sau, în termeni arhaizanți, la modă atunci, „Moesia” și, respectiv „basileii ai moesilor” — urmînd titulatura oficială folosită de cancelaria din Tîrnovo.

Este însă o eroare a crede că dispăre orice știre despre vlahii din statul Asăneștilor în izvoarele din secolele XIII—XV. Pentru toate sursele latine din această perioadă întemeierea țaratului din Tîrnovo este opera vlahilor sau a vlahilor și a bulgarilor, ultima opinie împărtășită și de unii autori bizantini (Efrem, Scutariotes, Pseudo-Codinos). În ciuda schimbării din titulatura sa, Ioan Asan II este privit de unele izvoare latine (Ph. Mousket) ca „rege al vlahilor”. În sursele orientale din aceeași perioadă țaratul din Tîrnovo este „țara vlahilor”. Cea mai importantă este opera lui Rășid od — Din, care, așa cum am văzut, știe la începutul secolului XIV că pe cele două maluri ale Dunării locuiesc români: la nord sînt „românii cei negri” (Karâ Ūlâgh), aluzie la poziția lor față de coroana maghiară, iar în sud „românii” (Ūlakūt), cu orașele lor Tîrnin (Tîrnovo) și Kila Chilia⁵³. Un veac mai tîrziu, arhiepiscopul Ioan de Sultaneh vorbește despre caracterul latin al limbii bulgare, confuzie din care transpare știrea vagă asupra existenței în țarat a unei populații ce vorbea latina⁵⁴. Existența unei

⁵¹ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 192—193.

⁵² S. Brezeanu, „*Imperator Bulgarte et Vlachie*” p. 660 și urm.

⁵³ A. Decel, *Invazia tătarilor*, p. 204—208.

⁵⁴ Anton Kern, *Der Libellus de Notitia Orbis Iohannes III. (de Galonifontibus?)*; O. P. *Erzbischofs von Sultanyeh*, „Archivum Fratrum Praedicatorum”, VIII (1938), p. 101—102. Cf. S. Papacostea, *Les Roumains et la conscience de leur romanité au moyen âge*, „Revue roumaine d'histoire”, IV (1965), nr. 1, p. 15—24; A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972, p. 43—45.

populații vlahie în țară în secolul XIV este atestată și de unele documente de cancelarie, cum este acel act ce se referă la vânzarea „unei femei din Tîrnovo, de neam vlah” la 1320, în orașul Genova⁵⁵.

Fără îndoială, trebuie luate în considerație și progresele procesului de slavizare lentă a populației vlahie din cel de al doilea Țarat bulgar, asupra cărora au stăruit cercetările românești⁵⁶. Din păcate, sărăcia actelor de cancelarie din statul bulgar din secolele XIII—XIV — situație ce contrastează cu aceea din Țaratul Nemanizilor — nu îngăduie o evaluare a proporțiilor acestui proces. Precizări importante pentru perioada de după căderea Țaratului din Tîrnovo ar putea aduce documentele otomane de arhivă, încă puțin cercetate.

Rămîne însă o realitate incontestabilă faptul că vlahii, care au colaborat la întemeierea Țaratului din Tîrnovo, au continuat să-și ducă existența la sud de Dunăre și după primii ani ai secolului XIII; crearea principatelor românești extracarpătice nu poate fi deci opera lor ci a românilor nord-dunăreni. Prezența în secolele XIII — XIV a celor două ramuri ale romanității orientale de o parte și alta a Dunării, ca două populații distincte, apare și din examinarea termenilor sub care acestea sînt denumite. Cele mai semnificative dovezi sînt furnizate de actele cancelariei lui Grigore IX. Într-un cunoscut document papal din 1234 se vorbește despre existența pe teritoriul episcopiei cumanilor a unei populații schismatice denumită *walati*, identificată de cercetarea istorică cu românii așezați în confluența viitoarelor principate românești extracarpătice. Cîțiva ani mai tîrziu, într-o scrisoare către Ioan Asan II acesta este numit de Grigore IX *dominus Bulgarorum et Blachorum* iar regatul lui *Bulgaria et Blachia*. Prin urmare, în una și aceeași cancelarie, pe parcursul a numai patru ani, românii de pe cele două maluri ale Dunării sînt denumiți *walati* și, respectiv, *blachi*⁵⁷. Este aceasta o dovadă a distincției pe care contemporanii o făceau între cele două ramuri ale romanității orientale și a totalei ignoranțe ce stăruia în cancelaria papală asupra identității lor. Dar, mai presus de toate, aceasta dovedește că cea mai informată cancelarie latină a vremii nu are nici cea mai vagă știre asupra unei migrații nord-dunărene a vlahilor din Balcani într-un moment cînd, potrivit partizanilor teoriei imigraționiste, fenomenul ar fi trebuit să cunoască proporții de masă.

3. Cucerirea Transilvaniei de către maghiari este datată de autor în secolele X—XI, așadar contemporană „dispariției culturii slave” la nord de Dunăre și, în orice caz, anterioră imigrării românilor în spațiul carpatodunăren (p. 245, 255, 259). Potrivit lui André Du Nay, românii și-ar fi făcut apariția în Transilvania abia în secolul XIII, cînd sînt menționați în actele cancelariei maghiare. Asupra valorii acestui argument ne-am referit mai sus. În ceea ce privește gesele Notarului anonim, autorul îl urmează pe Gy. Györfi⁵⁸ și le contestă orice valoare documentară pentru relațiile lor asupra volvezilor transilvani Gelu, Menu-morut și Glad ca și asupra prezenței românilor în interiorul arcului carpatic în momentul cuceririi regiunii de către maghiari. Pentru Györfi, numele volvezilor din Transilvania sînt simple plăsmuiri ale notarului lui Bela III, care a pornit de la anumite toponimice pentru a crea numele unor eroi ai narațiunii sale, în timp ce etnicocanele *blachi* și *romani*, relative la populația găsită de maghiari în Pannonia, nu desemnează pe români ci pe francii romanizați și, respectiv, pe vechii romani, franci romanizați sau locuitorii Imperiului romano-german din secolele X—XII (p. 219—223).

Menținerea unei populații romanizate în Pannonia pînă la cucerirea maghiară este în afara oricărei îndoiele⁵⁹. Lipsa mențiunilor asupra ei în secolele anterioare, cînd este cuprinsă în „Imperiile” din regiune — Gepidia, Avaria ori Moravia Mare —, este explicată de aceleași cauze care au provocat tăcerea surselor asupra întregii romanități orientale în aceeași perioadă. Existența unei toponimii romanice în Pannonia, preluată de maghiari, a fost pusă în lumină cu prisosință de cercetările mai vechi⁶⁰. Dar să ne oprim asupra argumentelor lui Gy. Györfi.

⁵⁵ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 190.

⁵⁶ Între ultimele lucrări, S. Dragomir, *Vlahii*, p. 12—13; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 190.

⁵⁷ S. Brezeanu, „*Imperator Bulgarie et Vlachie*”, p. 667—669.

⁵⁸ Gy. Györfi, *Formation d'États au IX-e siècle suivant les „Gesta Hungarorum” du Notaire Anonyme*, „Nouvelles études historiques”, I, (1965), p. 27—54.

⁵⁹ V. D. Koroljuk, *Slavjane, vlahi, rimljane i rimske pastuhi vengerskogo „Anonuma”*, în vol.: *Iygo-vostocinaja Evropa v srednje veka*, Chișinău, 1972, p. 139 și urm. Arheologii cehoslovaci au stabilit prezența unei populații romanizate și în teritoriile morave în perioada dominației avare și a cuceririi maghiare (Z. Klanica, *Vorgrossmährische Stedlung in Mikulčice und ihre Beziehungen zum Karpatenbecken*, „Studijne zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie Vied”, XVI, Nitra, 1968, p. 131—132; Cf. V. D. Koroljuk, *op. cit.*, p. 142).

⁶⁰ N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV în baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1938.

îmbrățișate de André Du Nay. Identificarea ethniconului de *blachi* cu francii romanizați este neconvingătoare. Să reținem natura externă a izvorului nostru în raport cu realitățile etnice france ca și faptul că el este scris într-un moment în care locuitorii *Franciei* carolingiene — abandonaseră de secole vechile ethnicoane gentilitice — burgunzi, franci, romani, alamanii goți etc. în favoarea celui de *Franci*⁶¹. Este cu atât mai firesc ca sursele externe de după secolul VIII să-i numească pe locuitorii romanizați ai Imperiului carolingian sau ai regatului capetian *Franci*. De altminteri, termenul *Franci* apare chiar în *Gesta Hungarorum* și desemnează, nefiind, francii romanizați⁶². Din aceleași rațiuni, nici termenul *volohi* din letopisețul rus nu poate desemna pe francii romanizați, cum crede același Györffi⁶³. Cealaltă ipoteză este tot atât de șubredă. Întia acceptiune a ethniconului *Romani* — vechii romani — este firească; celelalte două sînt însă inacceptabile. Asupra identificării termenului *Romani* cu francii romanizați nu mai trebuie să revenim, așa cum am văzut aceștia figurînd sub propriul nume în cronică notarul. Relativ la identificarea lui cu locuitorii Imperiului romano-german merită să ne oprim mai pe larg. Termenul *Romani* apare în izvoarele germane și adesea chiar și în cele străine numai în legătură cu misiunea pe care împăratul german — *imperator Romanorum* — o exercită în *Respublica christiana*, misiune încredințată de papalitate⁶⁴ și lipsită de orice legătură cu ethnia supușilor germani ai împăratului. Dar acest termen nu apare în cronică nici măcar în titlul suveranului german, deoarece notarul anonim îl desemnează în lucrarea sa pe împărat sub numele de *imperator Theozonicorum* sau sub cel de *rex Teothonicorum*. Aceleași titluri ale împăraților germani le întîlnim și în alte izvoare latine din a doua jumătate a secolului XII — engleze, franceze, daneze etc. — și ele trădează o atitudine ostilă a monarhiilor „naționale” europene în plin proces de constituire față de pretențiile de hegemonie în lumea creștină ale lui Frederic I Barbarossa sau ale fiului său, Henric VI⁶⁵. Locuitorii imperiului german apar în izvoarele externe încă din secolul X sub numele de *Theotonic*⁶⁶, termen cel întîlnim începînd cu secolul XII și în izvoarele interne germane pentru ansamblul populației germane a imperiului, peste vechile subdiviziuni tribale — saxoni, bavarezi, suabi, etc.⁶⁷. De aceea, nu surprinde apariția în *Gesta Hungarorum* alături de ethniconul *Theotonic* pentru locuitorii imperiului german cît și a subdiviziunilor tribale⁶⁸. Prin urmare, *Blachi ac pastores Romanorum* din narațiunea cronicarului maghiar nu pot desemna decît populația romanizată din Pannonia, găsită de unguri în momentul cuceririi și obligată să se refugieze, potrivit unei tradiții consemnate în numeroase izvoare medievale, în teritoriile vecine⁶⁹. Această identificare este cu atât mai verosimilă cu cît ethniconul *blachi*, luat de autorii latini de la bizantinii (gr. βλαχοι) în secolele XI—XII, desemnează *atît la unit cît și la ceilalți, numai descendenții romanizății orientale*.

În ceea ce privește Transilvania, trebuie să distingem între realitatea istorică a populației românești din interiorul arcului carpatic, organizată în voievodate, și conducătorii acestor voievodate ale căror nume au fost imaginate de Notarul anonim.⁷⁰ Mai importantă însă este realitatea istorică a populației româno-slave ce locuia teritoriul viitorului voievodat

⁶¹ E. Ewig, *op. cit.*, p. 646; E. Zollner, *Die politische Stellung der Völker im Frankenreich*, Wien, 1950, p. 99, și urm.

⁶² Cf. V. D. Koroliuk, *op. cit.*, p. 141.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ M. Pacaut, *Les structures politiques de l'Occident médiéval*, Paris, 1969, p. 172; idem *Alexandre III. Études sur la conception du pouvoir pontifical dans sa pensée et dans son œuvre*, Paris, 1956, p. 402; F. Kempf, *Papsttum und Kaisertum bei Innocenz III. Die geistigen und rechtlichen Grundlagen seiner Thronstreitspolitik*, Roma, 1954, p. 94.

⁶⁵ Revelatoare este în această privință reacția engleză prin persoana lui John of Salisbury (*Epistolae*, în: Migne, *Patrologia latina*, vol. 199, col. 39, 271). Pentru alte aspecte, din bogata literatură asupra problemei, cităm: W. Holtzmann, *Das mittelalterliche Imperium und die werdenden Nationen*, „Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen”, Hft. 7, Köln, 1953, p. 21; H. J. Kirfel, *Weltherrschaftsidee und Bündnispolitik. Untersuchungen zur auswärtigen Politik der Staufer*, Bonn, 1959, p. 128—130; G. Post, *Two notes on nationalism in the Middle Ages*, „Traditio”, IX, 1953, p. 306 și urm.

⁶⁶ J. Szűcs, „Nationalität und Nationalbewusstsein”, p. 247—248.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 248.

⁶⁸ Cf. V. D. Koroliuk, *op. cit.*, p. 141.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 158—159.

⁷⁰ *Istoria României*, II, București, 1960, p. 45.

al Transilvaniei, realitate susținută de argumente temeinice. Un important argument ni-l furnizează Anonymus Insuși, care îl privește pe *Blachi et Sclavi* ca locuitorii străvechi ai Transilvaniei, idee ce transpune fie din tăcerea lui deplină asupra presupusei imigrări românești la nord de Dunăre, care trebuia, potrivit adversarilor continuității, să fie la apogeei ei în momentul în care era redactată lucrarea, fie din diferența de atitudine a cronicarului în relatarea ocupării Pannoniei și Transilvaniei de către maghiari. Relativ la acest ultim aspect, este de subliniat că dacă ocuparea Pannoniei de către Arpad are în ochii cronicarului un caracter legitim, conducătorul maghiar preluând moștenirea lui Atila, Transilvania este privită ca un teritoriu cucerit de la români⁷¹.

Mult mai important este însă argumentul oferit de luarea în considerație a organizării administrative a teritoriului cucerit de maghiari în Transilvania. Luarea în stăpânire a Transilvaniei de către maghiari n-a putut avea loc în secolele X—XI atât datorită efectivelor modeste de care dispuneau cuceritorii, dispersate și acestea pe un spațiu imens, cât și a organizării politice încă rudimentare a regatului, ce avea la bază o societate nomadă și, până la mijlocul secolului al XII-lea, transhumantă⁷². Primele campanii maghiare din Transilvania de la începutul secolului X au avut același caracter cu expedițiile de jaf întreprinse de Arpad și de succesorii săi în Occident în aceeași perioadă. Cercetarea istorică românească a subliniat etapele lentei pătrunderi maghiare în interiorul arcului carpatic ca și efectivele modeste de care dispuneau cuceritorii, ce nu le-a îngăduit o colonizare pe scară largă a teritoriului⁷³. Abia în primele decenii ale secolului XIII cucerirea Transilvaniei este o realitate, ceea ce explică și informațiile tot mai bogate oferite de cancelaria arpadiană asupra realităților etnice din teritoriile ocupate. Revelatoare pentru fragilitatea operei cuceritorilor ca și pentru rezistența opusă lor de populația autohtonă româno-slavă este conservarea de către maghiari a instituțiilor administrative găsite în teritoriul ocupat. În legătură cu raporturile dintre cuceritorii maghiari și populațiile supuse, L. Musset remarcă pe drept cuvânt că cei dintâi „nu aveau nici o organizare politică, nici o idee-forță pentru a o propune vecinilor lor”⁷⁴. Pe această linie se înscrie păstrarea de către coroana maghiară a formei voievodale în organizarea teritoriului transilvan, preluată direct din instituțiile româno-slave preexistente cuceririi, așa cum au fost conservate secole în sir cnezatele, ca organisme administrative proprii populației românești, ori autonomiile „țârilor românești” (*terrae Blachorum*), ce rezistă cu deosebire în regiunile periferice ale voievodatului⁷⁵. Organizarea în comitate, introdusă treptat de Arpadieni peste vechile cadre administrative ale autohtonilor, este de origine germană, ca de altfel, și instituția mărcilor de graniță transplantată de maghiari în secolele XIII—XIV în teritoriile românești extracarpatiche. Dacă ținem seama că în secolele XII—XIII asimilarea slavilor de către români era un fapt împlinit — cel dintâi nu mai apar în actele cancelariei aghiare din această perioadă ca etnie de sine-stătătoare în Transilvania, păstrarea instituției voievodale, a cnezatelor și a autonomiilor „țârilor românești” de către cuceritorii constituie o dovadă incontestabilă a stăruinței românilor în interiorul arcului carpatic și a prezenței lor în acest teritoriu în momentul ocupării lui de către Arpadieni.

4. Cercetările din ultimele decenii, în care rezultatele examenului izvoarelor s ruse sînt stăruitor confruntate cu cele obținute de anchetele arheologice, lingvistice ori toponimice, au înregistrat progrese considerabile în lămurirea celor mai importante probleme ridicate de istoria românească în cursul mileniului luat în considerație în paginile de față. Rămîn, și azi, desigur unele aspecte insuficient elucidate, între care figurează și caracterul slav și a vechii toponimii de pe teritoriul românesc. Nu este cazul să ne oprim la observația asupra căreia autorul insistă cu deosebire (p. 201—203), că denumirile riurilor de pe teritoriul românesc ce și-au păstrat numele lor antice ar fi fost transmise românilor de către slavi, deoarece ele nu urmează legile limbii române. Dar formele actuale din română nu trebuie raportate la cele cunoscute din textele antice grecești sau latine, și ele împrumutate din originalul trac, ci la formele folosite de autohtonii geto-daci, transmise apoi populației daco-romane, forme necunoscute nouă. De altfel, slavii înșiși, sosiți în teritoriul nord-dunărean la trei secole după abandonarea Daciei de către administrația romană, au preluat denumirile antice de la o populație autohtonă, care nu puteau fi decît daco-romanii⁷⁶. Cît privește absența din topo-

⁷¹ V. D. Korolluk, *op. cit.*, p. 152.

⁷² *Istoriya Vengrii*, Moscova, 1971, I, p. 116; L. Musset, *Les invasions. Le second assaut contre l'Europe chrétienne (VII-e — XI-e siècle)*, Paris, 1971, p. 280.

⁷³ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 199, și urm.; Ștefan Pascu, *Voenodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1972, p. 95 și urm.

⁷⁴ L. Musset, *Les invasions. Le second assaut*, p. 279.

⁷⁵ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 98 și urm.; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 201 și urm.

⁷⁶ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 93—94

nimia medievală românească a unor denumiri antice de localități, s-a observat că la venirea slavilor în spațiul carpto-dunărean dispăruseră de secole urmele unei vieți urbane, care singură a asigurat în Spania, Gallia ori Moesia preluarea de către cuceritorii germani, slavi numele antice ale localităților. În societatea ruralizată slavo-română numele localităților au fost date — ca în orice societate rurală — de proprietarii satelor, recrutați din rîndurile păturii cuceritoare⁷⁷. Fenomenul a fost semnalat și în acele teritorii din Gallia francă ori din Italia longobardă în care cuceritorii germani, stăpîni de domenii, s-au suprapus efectiv populației autohtone⁷⁸. În explicarea toponimiei slave de pe teritoriul nord-dunărean merită a fi reținută și posibilitatea traducerii toponimiei daco-romane în slavonă, folosită veacuri în șir în cancelaria statelor feudale românești. Dar dincolo de aceste dificultăți ce le ridică explicarea toponimiei slave și puținătatea denumirilor antice păstrate, un fapt rămîne cert. La începutul secolului X, cînd maghiarii pătrund în primele lor raiduri în spațiul transilvan, prezența slavilor este atestată de letopiseșul rus și de Notarul anonim. Două secole mai tîrziu, actele cancelariei maghiare ca și celelalte izvoare relative la realitățile etnice nord-dunărene nu le mai constată existența. În acest răstimp — secolele X—XI — se produsese asimilarea lor de către o populație care a păstrat și întreaga toponimie carpto-dunăreană, populație ce nu poate fi identificată nici cu pecenegii și cumanii din spațiul extracarpatic, nici cu maghiarii, care abia își făceau apariția în interiorul arcului carpatic, ci numai cu românii.

5. În legătură cu cele dinții cristalizări politice românești la nord de Dunăre, André Du Nay vorbește despre importanța mare, „poate decisivă”, a factorului cuman (p. 211) și despre originea cumană — „Basarab, un cuman” (p. 212) — a fondatorului Țării Românești. Importanța ultimului val de migratori în istoria teritoriilor nord-dunărene, unde a lăsat urme în toponimie, onomastică și chiar în instituții, este binecunoscută din cercetările istoriografiei românești⁷⁹. Pînă la invazia tătară, cumanii au jucat un rol însemnat în viața politică a Europei răsăritene și sud-estice, ca aliați ai cnejilor ruși ori ai Asăneștilor, conducătorii vlahi ai țaratului din Tirnovo. Prințese cumane s-au căsătorit cu regi maghiari sau cu țari vlaho-bulgari iar antroponime cumane s-au răspîndit pe întreaga această arde. Invazia tătară l-a obligat pe cumani să se refugieze în regatul maghiar, unde au supraviețuit multe secole după aceea, iar o hoardă și a căutat scăpare la sud de Dunăre, colonizată apoi în Imperiul de Niceea de către împărații bizantini.

Ce dovezi aduce autorul în sprijinul afirmației sale asupra importanței „poate decisive” a cumenilor în primele cristalizări statale românești? După cite se pare numai originea cumană a lui Basarab. Dar aici el confundă originea numelui cu etnia purtătorului lui. Numele cuman al fondatorului Țării Românești nu este o dovadă a originii sale cumane, cum niciodată numele nu poate constitui un criteriu absolut în stabilirea originii purtătorului lui. Altmînter, ajungem la încheieri absurde: nepoții și strănepoții „cumanului” Basarab sînt „slavii” Vlaicu — Vladislav, Radu, Dan și Mircea sau între cei trei frați Asănești — Asan, Petru și Ioniță — primul este cuman iar ultimii doi români! În mod similar, am putea conchide că majoritatea zdrobitoare a populației regatului franc din secolul VIII este germană pornind de la onomastica locuitorilor lui! În împrejurările dominației cumane în spațiul carpto-dunărean a avut loc un transfer de antroponimie, sub imboldul model, al prestigiului social ori al loialismului față de noul regim⁸⁰, de la pătura conducătoare cumană spre populația supusă românească. Urmele acestor imprumuturi le întîlnim în actele cancelariei românești din secolele XIV—XVI la unii membri ai familiilor boierești, printre purtătorii de nume cumane aflîndu se și fondatorul Țării Românești, Basarab I, care a și dat numele celei dinții dinastii muntene; antroponimul se întîlnește însă în aceeași perioadă și în societatea românească din Transilvania.

Prin urmare, argumentele invocate de André Du Nay în sprijinul unei presupuse imigrări a românilor la nord de Dunăre, în secolele XII—XIII — tăcerea izvoarelor și universală migrație vlahă, argumentele toponimice ori lingvistice, pentru a enumera numai cîteva — se

⁷⁷ *Ibidem*, p. 94—95.

⁷⁸ L. Musset, *Les invasions. Les vagues germaniques*, p. 195—197, 205.

⁷⁹ N. Iorga, *Imperiul cumanilor și domnia lui Băsarabă. Un capitol din colaborația româno-barbară în Epul Mediu*, „Memoriile Secției Academiei Române”, s. 3, vol. VIII (1927—1928), p. 97—103; C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, București, 1975, p. 197—199.

⁸⁰ Pentru fenomenul similar, prezent la scară continentală în perioada migrațiilor, vezi L. Musset, *Les invasions. Les vagues germaniques*, p. 194—195.

dovedesc lipsite de orice teme științific⁸¹. Dimpotrivă, stăruința populației daco-romane în teritoriul carpato-dunărean este un fapt istoric, pe care literatura de specialitate românească și străină nu-l privește în mod izolat ci-l integrează unui fenomen la scară europeană: supraviețuirea romanității din întregul bazin al Dunării multe secole după așezarea germanilor și slavilor în acest regiuni. „Supraviețuirea unei serii de insule «valahe» (grec *Vlachot*, germ. *Walchen*) în tot bazinul dunărean, din Suabia în Transilvania, scrie L. Musset, trebuie privită ca un tot. Cele mai occidentale au fost în cele din urmă germanizate, cele din centru înghițite de invazia maghiară. Numai cele din est și din sud s-au menținut. Adevărată enigmă nu o constituie supraviețuirea lor ci extraordinara evoluție demografică a insulelor din Transilvania, în timp ce cele din Balcani n-au făcut decât să dispară lent”⁸². Ca orice popor, poporul român este o realitate etnică și culturală foarte complexă, care a receptat și a asimilat numeroase influențe din afară. Nucleul lui l-a constituit, nelindoiș, populația daco-romană, repliată în jurul arcului carpatic și constrinsă. În cursul milenului migrațiilor, să se întoarcă la formele agro-pastorale de viață. Peste ea, s-a așternut stăpînirea „popoarelor migratoare”, între care slavii au jucat rolul cel mai însemnat prin aportul lingvistic și demografic. Dar cel mai important fapt al acestei perioade îl reprezintă, în lumina încheierilor desprinse de cercetările arheologice și lingvistice, unitatea pe care romanitatea răsăriteană o păstrează în spațiul carpato-balcanic secole în șir la începuturile evului de mijloc. În împrejurările pătrunderii și așezării slavilor la sud de Dunăre și ale dislocării romanității balcanice, concomitent cu deplasările spre interiorul peninsulei și sub imboldul acelorași cauze, valuri de traco-romani au trecut în spațiul carpato-dunărean în secolele VII—IX și au consolidat romanitatea carpatică. Prin aceasta, „enigma” vitalității romanității carpatice, despre care vorbea istoricul francez, dispăre, așa cum fragilitatea elementului romanic sud-dunărean apare într-o nouă lumină.

André Du Nay pornea la drum cu intenția mărturisită de a interpreta încheierile desprinse din ancheta lingvistică în lumina evoluției societății sud-est europene din mileniul luat în considerație. Un proiect atât de ambițios al autorului putea fi realizat numai pornind de la rezultatele cercetării istorice românești și străine din ultimele decenii asupra evoluției romanității orientale ca și a societății europene, în general, din aceeași perioadă. Aruncînd însă o scurtă privire asupra bibliografiei folosite, ne dăm seama că întreprinderea sa era din capul locului sortită eșecului. Lipsesc din această listă bibliografică lucrări fundamentale din literatura de specialitate asupra evoluției societății europene din această perioadă, ca monografiile lui F. Lot și L. Musset ori sintezele de istorie bizantină și sud-est europeană. Dintre lucrările ce se referă la chestiune nu figurează studiile mai vechi ale lui Gh. I. Brătianu, cartea lui P. P. Panaitescu⁸³, a cărei ediție germană am folosit-o mai sus, lucrare de importanță capitală pentru problema noastră, ca și lucrările lui Radu Popa⁸⁴, Adolf Armbruster⁸⁵,

⁸¹ Este interesant cum descoperiri neașteptate aduc lumină în chestiuni, pînă ieri invocate în favoarea tezelor imigraționiste. Este și cazul tradiției apartenenței românilor nord-dunăreni la arhiepiscopia Ochridei, care a figurat statornic între argumentele adversarilor continuității. Cu o jumătate de secol în urmă, M. Lascaris (*Joachim, métropolitte de Moldavie et les relations de l'église moldave avec le patriarcat de Peć et l'archevêché d'Achris au XV-e siècle*, „Bulletin de la Section historique de l'Acad. Roumaine”, t. XIII, București, 1927) dovedise că numai românii sud-dunăreni au aparținut de numita arhiepiscopie. Recent, pe temeiul a două documente descoperite în arhivele otomane, Mihai Maxim (*Relațiile fărîlor române cu arhiepiscopia de Ochrida, în lumina unor documente turcești inedite*, comunicare în curs de publicare) a stabilit că la originea acestui tradiții stă un fapt real și anume autoritatea pe care arhiepiscopul Ochrida a exercitat-o asupra bisericii din Țara Românească și Moldova, în secolul XVI însă numai pentru cîțiva ani (în deceniul 5 al veacului). Tradiția, născută în perioada următoare și încorporată în unele scrieri românești din secolele XVII—XVIII, are la bază, prin urmare, această subordonare tirzie și de scurtă durată a bisericii române față de arhiepiscopia Ochridei ca și pretențiile pe care aceasta nu a încetat mult timp după aceea să le formuleze asupra eparhiilor românești nord-dunărene și ea nu este legată nicidecum de presupusa imigrare a românilor în spațiul carpato-dunărean în secolul al XIII-lea.

⁸² L. Musset, *Les invasions. Le second assaut*, p. 202—203.

⁸³ P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969.

⁸⁴ R. Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970.

⁸⁵ A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972.

Ștefan Pascu⁸⁶ și Răzvan Theodorescu⁸⁷. Lacune grave, ce se împacă greu cu scrupulozitatea arătată de autor în descoperirea unor „dovezi” în favoarea teoriei sale, mergând pînă la articolele din presa cotidiană. Trecînd la tabloul datelor de istorie social-economică, politică și culturală, în care autorul își proiectează concluziile sale desprînse din cercetarea lingvistică, să remarcăm, pe lîngă numeroasele erori de detaliu în redarea evoluției lumii sud-est europene de-a lungul unui mileniu, explicabile de altminteri la un specialist de altă formație decît cea de istoric, caracterul său simplist, dacă nu chiar rudimentar. Amintim aici, cu titlu de exemplu, viziunea lui André Du Nay asupra genezei statului Asăneștilor ori a alcătuirilor statale românești nord-dunărene, produs al unei societăți vlahe în migrație! Cel mai adesea autorul își extrage faptele istorice într-o manieră arbitrară, călăuzit numai de ideea de a descoperi probe în favoarea teoriei imigraționiste. Este semnificativă interpretarea tendențioasă pe care o dă faptelor luate din lucrarea lui Silviu Dragomir, interpretare ce face abstracție totală de sensurile generale date lucrării sale de istoricul român.

În lumina acestor fapte, un lucru apare limpede: integritatea științifică a lui André Du Nay, de care ne asigură autorul încă din primele pagini ale lucrării și pentru care depune garanție și editorul său, pălește în fața convingerilor sale politice. Și dacă misterul identității sale stăruie încă, convingerile lui politice nu sînt greu de descifrat.

Stelian Brezeanu

⁸⁶ Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1972.

⁸⁷ R. Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X—XIV)*, București, 1974.

SIMPOZION CONSACRAT ANIVERSĂRII A 200 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI TUDOR VLADIMIRESCU

În cadrul manifestărilor dedicate împlinirii a 200 de ani de la nașterea lui Tudor Vladimirescu, în ziua de 9 Iulie 1980 a avut loc în capitală, la Muzeul de Istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, un simpozion organizat de Academia Republicii Socialiste România, Academia de Științe sociale și politice și Ministerul Apărării Naționale.

Au participat tovarășii: Ilie Rădulescu, secretar al C.C. al P.C.R., acad. Gheorghe Mihoc, președintele Academiei Republicii Socialiste România, general-colonel Vasile Milea, prim adjuncț al ministrului apărării naționale și șef al Marelui Stat Major, Ladislau Banyai, vicepreședinte al Academiei de Științe sociale și politice, academicienii, cercetătorii științifici, cadre didactice, ofițeri.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de prof. dr. doc. Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de Științe sociale și politice.

În continuare au fost prezentate comunicările: *Revoluția de la 1821 — început al României moderne* (prof. dr. Ștefan Ștefănescu, președintele secției de istorie și arheologie a Academiei de Științe sociale și politice, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România), *Locul și semnificația revoluției conduse de Tudor Vladimirescu în contextul internațional* (dr. Dan Berindei, cercetător principal la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”), *Aspectele militare ale revoluției din 1821 conduse de Tudor Vladimirescu* (colonel C. Căzănișteanu, șef de sector la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară), *Personalitatea lui Tudor Vladimirescu, conducătorul revoluției din anul 1821* (dr. Georgeta Penelea, cercetător principal la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”), *Ecoul în Transilvania al revoluției din 1821* (acad. Ștefan Pascu, președintele Secției de Științe istorice a Academiei Republicii Socialiste România), *Imaginea lui Tudor Vladimirescu reflectată în literatura și arta românească* (conf. dr. Alec Hanță, de la Facultatea de limbă și literatură română a Universității București și Remus Niculescu, cercetător principal la Institutul de istoria artei).

În cadrul simpozionului a fost evocată personalitatea proeminentă a lui Tudor Vladimirescu care născut în luna iunie 1780 în Vladimiriș Gorjului, ieșit din popor, avea să devină conducătorul politic și militar al marii mișcări revoluționare de la 1821.

Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu — s-a arătat în comunicări — a marcat un moment important în afirmarea drepturilor naționale ale poporului român. Îndreptată împotriva asupritorilor interni și a jugului străin, ridicarea de mase din 1821 a avut un dublu caracter: social-antifeudal și național. Prin Proclamația din 23 ianuarie 1821, de la Padeș, adresată „Către tot norodul omenesc din București și din celelalte orașe și sate ale Țării Românești ... veri de ce neam” erau chemați la arme obidiți, „că ni ajunge fraților — glăsuia chemarea — atîta vreme de cînd lacrimile ... de pe obrazele noastre nu s-au mai uscat”.

Se preconiza trecerea spre folosul de obște a averilor „celei rău agonisite ale tiranilor boieri”, desființarea clăcășiei, ca și înlăturarea boierimii de la conducerea țării.

Sprînjînul de masă pe care l-a găsit Tudor în Oltenia, ecoul favorabil de care s-a bucurat revoluția pornită de el în sinul întregului popor român — s-a relevat la simpozion — l-a făcut pe cel care căpătase în conștiința țărănilor trăsăturile conducătorului ideal, devenind pentru el „domnul Tudor”, să aducă modificări programului răscoalii — și aceasta în funcție de obiectivele concrete urmărite și de mutațiile intervenite în conjunctura internațională.

Creînd prima armată populară revoluționară și națională și făcînd astfel să renască forțele armate proprii ale Țării Românești — după un secol și mai bine de crudă dominație străină și de încălcare gravă a suveranității naționale și a integrității teritoriale a Principatelor — Tudor Vladimirescu a înălțat cu mîndrie steagul redeșteptării naționale a tuturor româ-

nilor, însușind poporului nostru credința în realizarea nobilelor sale aspirații de eliberare socială și națională.

Subliniindu-se rolul hotărîtor pe care l-au avut masele populare și, în primul rînd, țărănimea, în desfășurarea revoluției de la 1821, precum și calitățile de remarcabil conducător revoluționar și patriot înflăcărat ale lui Tudor Vladimirescu, comunicările au relevat, totodată, însemnătatea acestei mișcări, eveniment care așa cum arăta secretarul general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a marcat începutul istoriei moderne al României, un moment de cotitură în lupta pentru libertate, dreptate socială, pentru scuturarea jugului dominației străine și afirmarea drepturilor naționale ale poporului român. Figura lui Tudor Vladimirescu a devenit o figură legendară, pe care amintirea poporului a păstrat-o cu cinste alături de amintirea lui Mircea, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Horea și a altor eroi ai neamului.

Idealurile revoluției — au menționat comunicările — au constituit o măreață pildă și un nobil îndemn pentru generațiile care au înfăptuit marile transformări revoluționare ce au culminat cu revoluția burghezo-democratică de la 1848, Unirea Principatelor Române și formarea statului național român în 1859. În cadrul acestui proces, Tudor Vladimirescu s-a impus prin curajul, tenacitatea și sacrificiul său ca un deschizător de drum, făuritor de istorie nouă, intruchipînd energia și elanul unui întreg popor, dornic să se emancipeze de orice asupra străină.

Comunicările prezentate au scos în evidență locul și semnificația mișcării revoluționare de la 1821 în contextul internațional al epocii, legăturile cu mișcările revoluționare ce s-au desfășurat în alte țări, largul său ecou în Transilvania, ca și în celelalte provincii românești, semnificativă manifestare a conștiinței naționale a întregului popor român. Deasemenea, ele au înfățișat felul cum este reflectată în literatura și arta românească figura luminoasă a celui care a intrat în literatura populară ca legendarul „oltean ce nu-l pasă de sultan”.

Participanții la simpozion au relevat, totodată, că aniversarea împlinirii a 200 de ani de la nașterea lui Tudor Vladimirescu constituie o nouă expresie a tradiției Partidului nostru de a cinsti marile evenimente din istoria patriei, memoria înaintașilor, a celor care, prin gîndirea și lupta lor, au contribuit la progresul societății românești.

În comunicări s-a reliefat faptul că Partidul Comunist Român, moștenitor legitim al celor mai înaintate și glorioase tradiții de luptă pentru eliberarea socială și națională ale poporului român, a înscris pe steagul lui de luptă înfăptuirea dreptății sociale, apărarea independenței demnității și suveranității naționale, înălțarea patriei noastre socialiste spre culmile cele mai înalte ale progresului și civilizației. Numele eroului primei revoluții de eliberare națională din istoria României continuă să fie și azi simbol al energiei poporului nostru, al dirzeniei și capacității lui de creație, generatoare de mari împliniri. În cartea de aur a națiunii noastre va rămîne veșnic înscrisă, alături de celelalte lupte revoluționare, marea mișcare revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu, memoria celor ce au condus această mare bătălie, a luptătorilor de la 1821 care s-au ridicat cu hotărîre în apărarea idealurilor sacre ale poporului nostru.

SESIUNI ȘTIINȚIFICE 'CONSACRATE ANIVERSĂRII NAȘTERII LUI TUDOR VLADIMIRESCU

În ziua de 6 iunie 1980 a avut loc la Drăgășani un simpozion intitulat: „Tudor Vladimirescu, fiu al patriei, apărător al libertății” organizat de Comitetul de cultură și educație socialistă Drăgășani și Arhivele statului județul Vâlcea la Casa de cultură a orașului, în prezența unei numeroase asistențe formate din activiști de partid, cercetători științifici, muzeografi, cadre didactice. În cuvîntul de deschidere rostit de Vasile Suclu, secretar al Comitetului orașenesc Drăgășani al P.C.R., s-a subliniat însemnătatea istorică a revoluției din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, care a deschis o epocă nouă în istoria poporului român și care a marcat un moment important în viața orașului, ținînd seama că la Drăgășani și în împrejurimi s-au desfășurat cele mai importante lupte ale pandurilor și eteriștilor împotriva oștilor otomanilor.

În continuare au fost expuse următoarele comunicări: dr. C. Vlăduț (Academia de Științe Sociale și Politice): *Tudor Vladimirescu cunoscut căpitan de panduri*; dr. Constantin Șerban (Institutul de Istorie „N. Iorga”): *Presa occidentală despre Tudor Vladimirescu și revoluția română din 1821*; dr. V. Arimia (Direcția generală a Arhivelor statului): *Revoluția*

din 1821 în documente străine; C. Tamaș (Arhivele statului județul Vlcea): *Luptele de la Drăgășani din 1821*. În cuvîntul lor vorbitorii au evocat tradițiile de luptă ale poporului român pentru independență și suveranitate desfășurate pe pămîntul Olteniei de unitățile de panduri, luptă în care la începutul secolului al XIX-lea Tudor Vladimirescu s-a remarcat ca un destoinic conducător de oști, au arătat locul important pe care l-a ocupat revoluția română din 1821 în contextul mișcărilor revoluționare europene relatat la vremea respectivă de numeroase ziare europene din Anglia, Austria, Spania, Italia, Prusia, au scos în evidență interesul pe care l-a trezit această revoluție în rîndul diplomaților din diferite capitale de pe continent, în fine au prezentat noi date privind acțiunile militare de la Drăgășani ale pandurilor și eteriștilor împotriva otomanilor care au marcat totodată și sfîrșitul acestei revoluții. La încheierea lucrărilor acestor simpozioane dr. C. Arimia a subliniat importanța comunicărilor, valorosul material de arhivă pus în circulație științifică și concluziile noi la care au ajuns autorii lor în privința localului pe care l-a ocupat revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu în politica generală europeană. Participanții la simpozion au vizitat apoi monumentul ridicat în 1875 în cimitirul orașului în amintirea luptelor pandurilor și a eteriștilor de la Drăgășani din 1821.

★

La 7 iunie 1980 la Casa de cultură din orașul Govora a avut loc un simpozion închinat aniversării bicentenarului nașterii lui Tudor Vladimirescu la care au participat cercetători științifici, muzeografi, arhiviști, cadre didactice din localitate și din Rîmnicul Vlcea. Lucrările au fost deschise de I. Cloată secretarul Comitetului de cultură și educație socialistă a orașului care a încadrat marele eveniment din trecutul poporului român în contextul manifestărilor științifice consacrate împlinirii a 2050 ani de la constituirea primului stat dac centralizat și independent. A urmat apoi expunerea următoarelor comunicări: dr. C. Mocanu (Academia „Ștefan Gheorghiu”), *Personalitatea lui Tudor Vladimirescu*; dr. Constantin Șerban (Institutul de Istorie „N. Iorga”), *Tudor Vladimirescu și proiectul de constituție din 1821*; C. Tamaș (Arhivele statului județul Vlcea), *Tezaurul lui Tudor Vladimirescu*; dr. V. Arimia (Direcția generală a Arhivelor statului), *Revoluția din 1821 și Tudor Vladimirescu în corespondența diplomatică a vremii*. În expunerile lor vorbitorii au prezentat pe larg pe de o parte activitatea militară și politică a fostului comandant de panduri care s-a dovedit în 1821 a fi o personalitate de nivel european în lupta dusă de unele popoare de pe continent pentru emanciparea lor socială și națională. Totodată s-a făcut un studiu comparativ între Tudor Vladimirescu și alte personalități istorice aflate în fruntea maselor revoluționare din acea vreme sau în timpuri anterioare anului 1821. Un deosebit interes au trezit relațiile în legătură cu elaborarea de către Tudor Vladimirescu a unui proiect de constituție menit să reorganizeze viața social-economică, politică și culturală a poporului român după modelul altor state de pe continent. Tot atât de interesante au fost și expunerile în legătură cu peregrinările tezaurului Adunării Norodului și eoul pe care l-a cunoscut revoluția din 1821 în rapoartele diferiților diplomați străini. La încheierea lucrărilor simpozionului a luat cuvîntul prof. Florența Colgiu, secretar al Comitetului orașenesc Govora al P.C.R. care a evidențiat înalta valoare științifică a comunicărilor prezentate și aspectele noi abordate de conferențieri.

★

La 11 iunie 1980 a avut loc la Tîrgu Jiu o sesiune științifică cu tema: „200 ani de la nașterea lui Tudor Vladimirescu” organizată de Societatea de științe istorice din R. S. România Filiala Tg. Jiu, Inspectoratul școlar al județului Gorj, Casa Corpului Didactic Tîrgu Jiu și Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Gorj, ale cărei lucrări s-au desfășurat la Casa de cultură a sindicatelor în prezența unui mare număr de cadre didactice, cercetători științifici, muzeografi, activiști de partid, elevi. Cuvîntul de deschidere a fost rostit de I. Brinzan, șeful Secției de propagandă a Comitetului de partid județean Gorj care a prezentat pe larg asistenței importante succesele dobîndite de oamenii muncii din județul Gorj în toate sectoarele de producție în anii construirii socialismului. A urmat apoi expunerea următoarelor comunicări: Acad. Ștefan Pascu, președinte al Societății de științe istorice din R. S. România: *Personalitatea lui Tudor Vladimirescu*; conf. univ. dr. Gh. Ionță (Universitatea din București): *Conceptia secretarului general al P.C.R. tovarășul Nicolae Ceaușescu despre marile momente din istoria poporului român*; dr. Nichita Adăniloie (Institutul de istorie „N. Iorga”), *Activitatea lui Tudor Vladimirescu pînă la revoluția din 1821* conf. dr. N. Ceachir (Universitatea din București): *Revoluția din 1821 și implicațiile ei în sud-estul Europei*; lector univ. I. Șendrulescu (Universitatea din București): *Programul social și național al revoluției din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*; dr. G. Penelea (Institutul

de istoric „N. Iorga”), *Mărturiile străine despre revoluția din 1821*; dr. Constantin Șerban (Institutul de istorie „N. Iorga”), *Presa europeană despre Tudor Vladimirescu și revoluția română din 1821*; prof. Elena Udriște (Muzeul județean Gorj), *Nouidăți privind revoluția condusă de Tudor Vladimirescu*; prof. Gh. Golea, *Contribuția elementelor de istorie locală în predarea revoluției conduse de Tudor Vladimirescu*.

În unele din comunicările prezentate care reprezintă o contribuție valoroasă a istoriografiei românești privind această problemă s-a arătat locul pe care l-a ocupat și-l ocupă în istoria poporului român de la sfârșitul epocii medii și la începutul epocii moderne fostul conducător al Adunării Norodului, activitatea sa politică și militară din perioada premergătoare revoluției, gândirea politică a fostului comandant de panduri care la vremea respectivă a militat pentru instaurarea în Țara Românească a unei monarhii constituționale autohtone în locul domniilor fanariote. În alte comunicări au fost scoase în evidență încadrarea firească a revoluției române din 1821 în contextul revoluțiilor democratice antif feudale din acea vreme atît în părțile sud-estice ale continentului nostru cit și în unele țări occidentale (Germania, Spania, Italia) reflectată nu numai prin programul social și național și în numeroasele rapoarte diplomatice dar mai ales în presa europeană și americană ținînd seama că ecoul acestei revoluții a fost cunoscut pe trei continente (Europa, Africa, America). Un loc important în cadrul sesiunii l-a avut comunicarea privind concepția președintelui României, tovarășul Nicolae Ceaușescu despre marile momente din istoria poporului român începînd cu civilizația geto-dacilor a celor mai vechi locuitori ai pămîntului românesc și încheind cu anii glorioși ai construcției societății socialiste multilaterale dezvoltate. În ceea ce privește momentul revoluției române din 1821 s-a arătat că secretarul general al P.C.R. tovarășul Nicolae Ceaușescu consideră că Tudor Vladimirescu, conducătorul acestei revoluții, a luptat pentru reforme de natură socială dar și pentru independența poporului român. Un aspect cu totul deosebit l-au avut acele comunicări în care au fost prezentate fle documente interne inedite privind revoluția din 1821 și pe conducătorul ei Tudor Vladimirescu, fiu al județului Gorj, fie modalitatea predării la clasă, prin folosirea elementelor de istorie locală, a lecției privitoare la acest mare eveniment care marchează începutul epocii moderne în viața poporului român. În încheiere lector univ. I. Șendulescu a scos în evidență importanța comunicărilor prezentate și a materialului documentar inedit care le-a însoțit menite nu numai să îmbogățească istoriografia problemei dar să contribuie la educarea tineretului în spiritul dragostei față de patrie, față de opera înaintașilor noștri, care și-au jertfit viața pentru apărarea libertăților strămoșești.

Constantin Șerban

PREMIILE ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA PE ANII 1977 ȘI 1978

În ziua de 11 iulie 1980 au fost acordate premiile Academiei Republicii Socialiste România pe anii 1977 și 1978. În domeniul științelor istorice cele patru premii „Vasile Pârvan”, pentru lucrări de istorie veche și arheologie, „Nicolae Bălcescu”, „Nicolae Iorga” și „Stefan Gheorghiu”, pentru lucrări de istorie medie, modernă și contemporană — au fost atribuite după cum urmează.

Pentru anul 1977 premiul „Vasile Pârvan” a fost decernat lucrărilor *Depozitele de bronzuri din România*, autor M. Petrescu-Dîmbovița și *Armata în Dobrogea română*, autor Andrei Aricescu. Prima lucrare include toate depozitele de obiecte de bronz din România, din Bronzul mijlociu pînă în Hallstatt-ul tîrziu inclusiv (secolele XVI — VI î.e.n.); este cea dintîi lucrare de acest fel din literatura română de specialitate, care prin conținutul și ilustrația sa poate fi considerată ca o operă de referință, de un real folos pentru toți cei care se interesează de problema metalurgiei bronzului la triburile tracice din spațiul carpato-dunăreano-pontic. Cea de a doua lucrare *Armata în Dobrogea română* reprezintă una din sintezele binevenite ale cercetării trecutului patriei noastre, o tratare adîncită a tuturor problemelor legate de acest subiect (fortificații și drumuri, organizare militară, organizare administrativă etc.); autorul subliniază rolul deosebit de însemnat pe care l-a avut armata română în procesul de romanizare a teritoriului dobrogean, insistînd asupra așezărilor civile dezvoltate în preajma taberelor militare.

Premiul „Nicolae Bălcescu” a fost acordat unul număr de patru lucrări apărute cu prilejul sărbătoririi unui secol de la cucerirea independenței de stat a României și anume:

a) *Independența României*. Lucrarea este rezultatul efortului unui colectiv de specialiști, ce au investigat, documentele privind lupta poporului român pentru independență

națională și apărarea ei. Deși este o culegere de studii, lucrarea înfățișează o perfectă unitate de conținut, perspectivă din care apare ca o istorie a ideii, tendințelor și luptei pentru păstrarea independenței țărilor române. Constantă a istoriei românilor, independența a fost urmărită, cu consecvență, în planul ideii și al practicii politice, oferind în zilele noastre expresia desăvârșită a conceptului și politicii în acțiunile de promovare a independenței naționale.

b) *România în Războiul de Independență, 1877-1878*. Lucrarea este rodul colaborării unui colectiv de autori prestigioși, specialiști în istorie generală, în istoria artei și teoriei militare. De o remarcabilă înută științifică, lucrarea aduce o contribuție originală la cunoașterea unuia din cele mai importante capitole ale istoriei noastre naționale — lupta pentru dobândirea independenței deplină de stat a României. Cartea se impune prin cuprindere și erudiție, prin stocul bogat de informații inedite puse în circuitul științific.

c) *Cronica participării armatei române la războiul pentru independență, 1877-1878*. Rezultat al preocupărilor statornice ale colectivului care a realizat-o, lucrarea reliefează unul din momentele cruciale ale luptei poporului român pentru împlinirea aspirațiilor sale la libertate, independență și suveranitate națională. Pe baza unei bogate documentări editate și inedite, volumul prezintă o amplă și minuțioasă cronică a războiului de independență, începând cu luna februarie 1877 și încheind cu luna august 1878 când armata română a fost demobilizată și trecută pe picior de pace.

d) *Războiul de Independență României. Documente* (vol. I—III). Cele trei volume de documente au fost elaborate de Direcția generală a Arhivelor Statului, Institutul de Istorie „N. Iorga”, Academia R. S. România și Academia de Științe Sociale și Politice a R. S. România.

Premiul „Nicolae Bălcescu” a mai fost acordat lucrărilor:

Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania, vol. 1 (2 martie — 12 aprilie 1848), și *Patașitor Babolan* (Tabăra țărănească de la Boblna). Prima lucrare este opera unui colectiv de autori și inaugurează editarea colecției de documente privind revoluția de la 1848—1849 în Transilvania, iar cea de a doua lucrare, avându-l ca autor pe Lajos Demeny, este o monografie în limba maghiară consacrată unuia din momentele glorioase ale luptei revoluționare unite a țărilor române și maghiare din Transilvania epocii feudale. Pe baza unei documentații exhaustive, adunate din bibliotecile și arhivele din țară și din străinătate, autorul înfățișează un tablou veridic al stărilor sociale, al destinului comun al țăranimii, ce au generat această mare răscoală antifeudală.

Premiul „Nicolae Iorga” a fost acordat lucrării *La Romanité des Roumains. Histoire d'une idee*, autor Adolf Ambruster. Urmărind, cum o indică și titlul cărții, istoria ideii descendenței romane a românilor, autorul și-a întemeiat investigația pe o bază documentară de considerabilă întindere, în al cărei cadru au intrat surse bizantine, slave, occidentale, orientale, scandinave, române etc. Sub aspectul informației lucrarea strânge toate mărturiile cunoscute până azi despre originea romană a poporului român. Premiu „Nicolae Iorga” a fost acordat și lucrării *Documenta Romanide Historica. C. Transilvania*, vol. X; volumul, opera unui colectiv de autori, apărut sub redacția academicienului Ștefan Pascu, continuă seria de documente medievale privind Transilvania și grupează în ordine cronologică un număr de 363 acte (dintre care multe sînt inedite) dintre anii 1351—1356; lucrarea face parte din marile Corpuri naționale de izvoare medievale pe care istoricii generației noastre se străduiesc să-l realizeze integral.

Premiul „Ștefan Gheorghiu” a fost acordat lucrărilor *Argumente ale istoriei pentru o nouă ordine internațională*, autor Titu Georgescu și *Contribuții la istoria problemei agrare în România. Învieile agricole (1866-1882)*, autor Gheorghe Cristea. Cartea avind ca autor pe T. Georgescu face o sinteză politică convingătoare a învățămintelor pe care istoria le-a oferit dezvoltării umanității în general și a poporului nostru în special, indicind coordonatele, componentele, obiectivele și căile edificării noului ordin economic și politic internațional. Monografia, semnată de Gh. Cristea, pornind de la un bogat material documentar, în cea mai mare parte inedit, clarifică geneza, caracterul și evoluția legislației agrare din România, luind ca bază aplicarea legilor învieilor agricole.

Pentru anul 1978 au fost acordate următoarele premii:

Premiul „Vasile Pârvan” l-au obținut două lucrări: *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, vol. I — *Epoca bronzului în spațiul carpaato-balcanic*, autor Sebastian Morintz și *Teritoriul est carpaic în veacurile V—XI e.n.* *Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, autorul Dan Gh. Teodor. Prima lucrare reliefează elementele fondului care a generat în ultimile secole ale mileniului al II-lea î.e.n. unitatea etno-culturală corespunzătoare lumii trace din spațiul carpaato-balcanic, trăsăturile care o diferențiază de

alte uniuni tribale europene. Cea de-a doua lucrare este o amplă sinteză prezentînd rezultatele cercetărilor efectuate de autor pe teritoriul Moldovei în ultimile decenii, înscriindu-se ca o contribuție științifică însemnată la elucidarea unuia dintre cele mai puțin cunoscute epoci din istoria veche a acestei regiuni a României.

Premiul „Nicolae Bălcescu” a fost atribuit monografiei *Petru Rareș*, elaborată sub coordonarea lui Leon Simanschi, de un colectiv de autori; lucrarea tratează principalele aspecte ale domniei lui Petru Rareș, relevînd aportul Moldovei la lupta pentru apărarea țării în fața expansiunii otomane în vremea acestui domn. Același premiu l-a obținut și lucrarea *La circulation monetaire et l'évolution des prix en Valachie (1774—1831)*, autor Mircea Popa; valorificînd un bogat material documentar inedit, autorul aduce o contribuție importantă la studierea schimbului monetar în Țara Românească, aspect esențial al istoriei comerțului.

S-a conferit premiul „Nicolae Iorga” lucrării *Turcica*, autor Carol Gölner — volumul III, apărut în 1978, care alături de celelalte două precedente, reușește să prezinte într-un adevărat model de exegeză istorică „problema otomană în opinia publică europeană în secolul al XVI-lea”. Meritul lucrării constă în dezvoltarea raportului, mai puțin cunoscut, dintre Occident și lumea islamică prin prisma curentului de idei al Reformei, precum și în prezentarea sugestivă a statului, armatei otomane și obiceiurilor turcești. De asemenea premiul „Nicolae Iorga” l-a obținut și volumul de documente „1918 — Bihorul în Epopeea Unirii”, elaborat de un colectiv de cercetători, grupînd 270 documente din perioada 1914—1919. Aria lor geografică este Bihorul, iar tematica: lupta pentru împlinirea marelui ideal național și realizarea acestuia. Un subiect deosebit de important pentru istoriografia noastră, conceput după toate rigorile științifice.

Premiul „Ștefan Gheorghiu” a fost decernat lucrării *Consiliul Național din Blaj (1918—1919)*, autori Marcel Știrban și Viorica Lascu, vol. I și vol. II — ambele, editate cu multă acuritate, cu întreg aparatul critic pe care-l presupune o atare întreprindere, marchează o preocupare și orientare nouă în istoriografia Marii Uniri și oferă viitoarelor cercetări un model de concepție și metodă.

Constantin Damian

CRONICA

În ziua de 6 iunie 1980 în fața comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga” a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Concesiuni de căi ferate în România cu capital străin* elaborată de *Dumitru P. Ionescu*.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I, „Primele proiecte de căi ferate în Moldova și Țara Românească”; Cap. II, „Concesiuni de căi ferate în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza”; Cap. III, „Concesiunile Frații Woring, Victor de Offenhelm și Bethel Stroussberg”; Cap. IV, „Societatea Acționarilor Căilor Ferate Române”; Cap. V, „Concesiunea G. B. Crawley — L. Guilloux”; „Răscumpărarea căilor ferate”.

În afara acestor capitole, lucrarea mai cuprinde: „Introducere”; „Închelarea”; „Anexe”; „Bibliografie”.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din prof. univ. dr. Arou Petric, director adjunct al Institutului de istorie „N. Iorga”, președinte; dr. Dan Berîndel, conducător științific prof. univ. dr. Constantin Corbu, dr. Mircea Iosa, dr. Georgeta Penelea, membri.

În unanimitate, comisia de doctorat a acordat lui *Dumitru P. Ionescu* titlul științific de doctor în istorie.

★

În ziua de 1 iulie 1980, în fața comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga”, a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Cauzele și premisele izbucnirii revoluției grecești din 1821 în Principatele române* elaborată de *Konstantinos K. Hatzopoulos*.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I, „Situația generală a sud-estului european la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea”; cap. II: „Primele manifestări și mișcări de eliberare națională precedente anului revoluționar 1821”; Cap. III: „Obiectivele politice principale ale programului revoluționar grec din 1821”; cap. IV: „Rolul Principatelor române în planurile eteriste, pregătirile revoluționare în Principate și izbucnirea Revoluției românești în Oltenia”; cap. V. „Cauzele modificării „Planului general” al Eteriei și izbucnirea Revoluției grecești în Moldova”.

În afara acestor capitole lucrarea mai cuprinde: „Concluzii”.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din: prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, președinte, dr. Dan Berindei, conducător științific, prof. univ. dr. Constantin Velichi, dr. Paul Cernovodeanu, dr. Constantin Șerban, membri.

În unanimitate, comisia a acordat lui *Konstantinos K. Hatzopoulos* titlul științific de *doctor în istorie*.

În ziua de 12 iulie 1980 în fața comisiei de doctorat a facultății de istorie-filozofie a Universității din București a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Relațiile româno-germane 1933 – februarie 1938* elaborată de *Ioan Chtper*.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I, „Relațiile româno-germane în perioada ianuarie 1933 – vara 1934”; Cap. II: „Relațiile politico-diplomatice dintre România și Germania în vara 1934 – vara 1936”; Cap. III „Acordurile economice româno-germane și evoluția relațiilor comerciale dintre cele două țări (vara 1934 – primăvara 1936); Cap. IV: „Relațiile politico-diplomatice dintre România și Germania septembrie 1936 – 1938”.

În afara acestor capitole lucrarea mai cuprinde: „Introducere”; „Încheiere”; „Anexe”; „Bibliografie selectivă”.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, președinte; prof. univ. dr. Vasile Maciu, conducător științific; prof. univ. dr. Aron Petric, prof. univ. dr. Gheorghe I. Ioniță, conf. univ. dr. N. Z. Lupu, membri.

În unanimitate, comisia a acordat lui *Ioan Chtper* titlul științific de *doctor în istorie*.

VICTOR ATANASIU, ANASTASIE IORDACHE, MIRCEA IOSA, ION M. OPREA, PAUL OPRESCU (Coordonator științific Ion M. Oprea), *România în primul război mondial*, Edit. militară, București, 1979, 542 p.

Din bibliografia privind România în anii primului război mondial — numai enumerarea titlurilor formează un volum¹ — o singură lucrare, apărută cu peste 50 de ani în urmă², cuprinde tema în principalele ei componente și desfășurări. Acumularea informațiilor și studiilor; investigarea unor importante arhive românești și străine; păreri și interpretările, nu odată contradictorii, asupra unor evenimente; necesitatea de a reanaliza și de a sintetiza această perioadă esențială a istoriei noastre, toate acestea făceau de mult simțită nevoia unei noi sinteze. Este ceea ce au împlinit, cu bune rezultate, cercetătorii Victor AtanasIU, Anastasie Iordache, Mircea Iosa, Ion M. Oprea și Paul Opreșcu, în volumul apărut prin grija Editurii militare.

De reținut dintru început, temeiul documentar foarte amplu; au fost investigate importante fonduri de arhivă, între acestea Arhiva istorică centrală, aceea a Ministerului Apărării Naționale, a Ministerului Afacerilor Externe, a Bibliotecii Centrale de Stat și a Bibliotecii Academiei R.S.R. Actelor inedite li se adaugă culegerile de documente publicate în România, cât și în Franța, Rusia, Italia, Germania, Ungaria și Austro-Ungaria. Au fost utilizate mărturiile și memoriile a peste 100 personalități militare și politice, de diferite orientări și din diverse tabere aflate în luptă. Fiește, au fost cercetate numeroase articole, studii, volume. Confruntarea informației, a opiniilor și a judecăților de valoare, din felurite perspective, a dat

autorilor posibilitatea verificării și echilibrării concluziilor, în spiritul adevărului, fără a eluda complexitatea desfășurărilor, a evenimentelor și a intereselor aflate în cauză.

Analiza și sinteza sint efectuate de pe pozițiile materialismului istoric. De aceea, autorii au urmărit și au realizat, într-o largă cuprindere — fapt ce constituie o altă trăsătură a lucrării lor — cercetarea realităților și componentele determinante ale anilor 1914—1919: evoluția social-economică și a vieții politice interne: atitudinea diferitelor partide, grupări și personalități față de problemele imperative ale epocii; relațiile externe, aspectele politico-diplomatice; participarea României la război și semnificația acestei participări; desfășurarea propriu-zisă a operațiilor militare; raporturile de forță dintre marile puteri pe celelalte fronturi. Atari realități și componente, urmărite în interacțiune, cu determinările și nuanțările lor reciproce, sint grupate de autori în 6 etape cronologice; anii neutralității; campania militară din 1916; situația politică, socială și militară a României în 1917; armistițiul de la Focșani și „pacea” de la București; încheierea procesului de formare a statului național unitar român; România la conferința păcii de la Paris (1918—1920). O bibliografie (p. 477—490), un indice general (p. 491—514), rezumate în franceză, rusă, engleză, germană și spaniolă (p. 514—539) încheie lucrarea care asigură o informație clară, sistematică adresată și specialiștilor și tuturor cititorilor ce poartă interes istoriei.

Sint, totodată, de relevat câteva din cuprinderile volumului.

Mai întâi faptul că participarea României la primul război mondial a fost determinată de imperativul desăvârșirii statului național unitar. Neutralitatea armată, hotărâtă în Consiliul de coroană din 21 iulie/3 august 1914, acordul româno-italian (10 23 septembrie 1914) și acordul secret cu Rusia (schimbul de note diplomatice S. D. Sazonov

¹ *România în primul război mondial. Contribuții bibliografice*, București, 1975, 356 p. (coordonator ediție col. Gh. Stoean).

² Constantin Kirilșescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916—1919*, ed. a 2-a, 3 volume, București 1925—1927; idem, *La Roumanie dans la guerre mondiale (1916—1919)*, Paris, 1934, 496 p.

și C. Diamandi) din 18 septembrie/1 octombrie 1914 — încheiat cu aprobarea regelui Carol I — toate aceste acte se înscriu în politica României, aprobată de cvasilunanimitatea opiniei publice, de a elibera teritoriile românești din Austro-Ungaria (p. 20—62). Și ca analiză teoretică și din examinarea obiectivă a realităților, autorii delimitează fără echivoc țelurile statelor mici și oprimăte, de acelea ale marilor puteri angajate în conflict. „Orice confuzie între scopurile urmărite de micile state sud-est europene și marile Imperii din imediata lor vecinătate este în contradicție cu dialectica marxistă, prin urmare cu adevărul obiectiv, cu realitatea istorică” (p. 113).

Realizarea unității statului național român se înscrie într-o evoluție amplă sud-est europeană (p. 462). Ar fi fost util să se accentueze, să se lărgască această perspectivă de istorie europeană. Și în alte părți ale continentului, în Irlanda, Alsacia-Lorena, Norvegia, Finlanda, Polonia, Cehia, Slovacia, Croația, Slovenia, Bosnia-Herțegovina, Macedonia, Albania, Tesalia și Tracia ..., națiuni sau comunități naționale urmăreau să-și exprime liber dreptul la autodeterminare. Ceea ce însemna, în final, schimbarea frontierelor existente. În câteva cazuri — Norvegia, Albania sau teritoriile rămase sub stăpânirea otomană după 1878 — s-au înregistrat, până în 1914, rezultate efective în aplicarea principiului autodeterminării, al constituirii unor state naționale. O atare evoluție, în sensul progresului, a generat uneori și noi tensiuni, chiar confruntări între beneficiarii îndrituiți ai schimbărilor, așa cum a fost în al doilea război balcanic, în 1913. Dar pentru multe din naționalitățile amintite, formarea sau înregistrarea unor state proprii, însemna, de fapt, desfacerea teritoriilor respective din stăpânirea marilor imperii, Austro-Ungaria, Germania și Rusia țaristă. Eventualitate în care guvernele respective ar fi reacționat de îndată cu armele. În pragul anului 1914, alături de Europa marilor puteri grupate în două blocuri militare antagoniste — Tripla Alianță și Tripla Înțelegere — exista Europa națiunilor, care exprimau o realitate permanentă, fundamentală și se îndreptau, firesc, spre constituirea unor state naționale unitare. Aceasta era și situația României, iar orientarea și acțiunile ei în anii 1914 — 1920 au avut un atare obiectiv primordial, înscris într-o evoluție logică pe plan european.

Dintr-o atare perspectivă poate fi înțeleasă și perioada de neutralitate armată a țării (august 1914 — august 1916) (p. 33—47, 63—76, 114—128). Autorii demonstrează cu claritate că politica guvernului român a urmărit constant intrarea în acțiune alături de statele Triplei Antante numai fiindcă acestea recunoșteau, de facto și de jure, prin

tratate internaționale, drepturile legitime ale României de a realipi la patria mamă teritoriile din Imperiul Austro-Ungar locuite de români (p. 127—128). Prin însăși textul convenției politice și a celei militare semnate, la 4/17 august 1916, de Ion I. C. Brătianu și de miniștrii Franței, Angliei, Rusiei și Italiei la București (p. 127—128) „România... și-a delimitat interesele sale naționale de interesele marilor puteri” (p. 467). Din examinarea mărturiilor clare ale epocii, autorii conchid, cu îndreptățit temel: „Este o gravă eroare să se considere că justiția sau mai precis mărețiu scopului progresist pe care l-a urmărit România prin participarea sa la primul război mondial ar fi fost alterată de caracterul imperialist al războiului. Repudierea acestei erori este cu atât mai întemeiată și mai legitimă cu cât condițiile primului război mondial au fost folosite nu numai de români pentru a-și satisface interesele naționale, ci și de sârbi, croați, sloveni, cehi, slovaci, polonezi, italieni și francezi, în măsura în care aceștia din urmă au luptat pentru unirea Alsaciei și Lorenei cu patria-mamă” (p. 467). De altfel, planul de campanie al armatei române în 1916, precizează — dintru început — că intrarea în război are ca obiectiv esențial „realizarea idealului nostru național, adică întregirea neamului” (p. 152); în care scop, 75% din totalul forțelor românești erau destinate operațiunilor din Transilvania și Banat (p. 153—154).

Operațiunile armatei române sînt urmărite în fazele semnificative ale anilor 1916—1917, ca și în 1918—1919; planurile de campanie, desfășurarea propriu-zisă a acțiunilor, factorii care au determinat succese și insuccese, victorii sau înfrîngeri; o serie de hărți însoțesc și întregesc expunerea. Dincolo de planuri și mișcări tactice, de datele privind efectivele și tehnica lor — de comparațiile privind puterea de foc a oștilor ce se înfruntau, măturile vremii — inclusiv cele din tabăra adversă — arată lîmpede puterea de luptă și de rezistență a armatei române, repetatele fapte de vitejie ale trupelor și nu mai puțin capacitatea, inițiativa și eroismul ofițerilor. În timpul apărării hotarelor în 1916, pe linia Carpaților sau în Dobrogea, sau în vara anului 1917 (p. 164—219, 269—305).

Un capitol întreg (p. 316—374) este rezervat armistițiului de la Focșani și „păcii” de la București. Interpretată uneori în mod divers și eronat în istoriografia europeană, această încetare a ostilităților a fost semnată de România sub imperiul necesității, în momentul cînd, în urma păcii de la Brest-Litovsk, orice încercare de rezistență armată nu mai era posibilă. Pentru factorii de răspundere ai României, tratatul semnat la București (24 aprilie /7 mai 1918) a însemnat un răgaz,

un mijloc de a câștiga timp, în așteptarea evoluției pe celelalte fronturi; de altfel, regele Ferdinand n-a sancționat niciodată amintitul tratat, deși parlamentul intrunit la Iași îl ratificase (p. 335).

Formarea statului național unitar (capitolul V, p. 375—420) înseamnă încheierea firească a luptei dată de întreaga națiune română, inclusiv forțele ei armate, în anii 1916—1919 (și în tot secolul al XIX-lea). Capitolul cuprinde atît mișcarea de masă a românilor din monarhia Habsburgică pentru unirea lor cu România, cît și acțiunile politice desfășurate în 1917—1919 pentru informarea opiniei publice din străinătate asupra dreptății cauzei românești (p. 398—416).

Un capitol de istorie politico-diplomatică încheie lucrarea: România la Conferința păcii de la Paris (1918—1920), raporturile ei cu marile puteri, contribuția adusă la întemeierea Societății Națiunilor și participarea la primele discuții în problema securității colective, îndeosebi lupta diplomatică pentru recunoașterea unității de stat a României (p. 421—460). De subliniat o idee centrală arătată și de autori (p. 388—397 și 437—449): unirea cu România a teritoriilor din fosta monarhie Austro-Ungară s-a făptuit prin hotărîrea liberă a românilor din aceste teritorii, hotărîre exprimată în Adunări reprezentative și la care au participat delegați legal împuterniciți, din toate circumscripțiile electorale și reprezentînd toate categoriile sociale și toate organizațiile politice, economice, culturale, religioase, militare și sportive. Formarea statului național unitar, eveniment de o excepțională însemnătate, a fost opera națiunii române întregi care, în anul 1918, și-a exprimat liber voința de unire în hotărîrea unui singur stat, pe temelul dreptului la autodeterminare, drept recunoscut și formulat explicit de actele internaționale ale epocii.

Volumul *România în primul război mondial*, face astfel analiza și sinteza unui extrem de amplu material documentar — din care o bună parte inedit — și a foarte numeroase studii. Examinarea critică a informațiilor, confruntarea diferitelor mărturii sau puncte de vedere, prezentarea realităților compo-

nente — de la cele ale vieții social-economice, pînă la cele militare și la lupta de idei — sintetizarea evoluțiilor semnificative, dar fără tendința de a le simplifica, definesc acest volum, lucrare de referință în literatura noastră de specialitate.

Desigur, într-o atare concentrare a informației, se poate discuta asupra adăugirii sau eliminării unor fapte și date, ca și asupra accentuării unor analize și comentarii, asupra unor nuanțări. În această privință opțiunile, mai ales pentru anume detalii sau completări, pot fi pro și contra. Supun totuși atenției autorilor: completări la capitolul I, cu date care să redea mai conturat potențialul economic și realitatea socială a României în anii 1914—1916 (utilizînd, firește, și date din anii precedenți, din primul deceniu al secolului); o lărgire a expunerii în prezentarea cadrului european al mișcărilor de eliberare, autodeterminare și unitate națională din anii 1918—1920, examinate în paralel cu aceea a națiunii române. După cum, pentru anii 1919—1920 ar fi de urmărit și unele evoluții ale vieții sociale, economice și politice interne, pentru a întregi activitatea pe plan extern, detaliată la cap. VI („România la Conferința păcii de la Paris 1918—1920”). Pentru a nu spori numărul de pagini se pot opera și unele concentrări ale textului. La hărți și schițe — bine întocmite — mai poate fi adăogată o planșă cu înaintarea armatei române în Transilvania, în august 1916, de amplificat, pe cît posibil, ilustrația, inclusiv aceea provenind din taberele inamice (de altfel, o parte din imaginile publicate sînt puțin cunoscute și de tot interesul).

Aceste propuneri le supun atenției autorilor, mai ales cu gîndul la o nouă ediție. Fiindcă ediția din 1979 a avut un tiraj redus, aproape „confidențial”; volumul abia s-a aflat cîteva zile prin librării, după care nu mai poate fi citit decît în bibliotecile mari. O lucrare reușită, întocmită cu atenție, exigență și cumpănire — cum este și *România în primul război mondial* — se cuvine să fie cunoscută de cît mai mulți cititori.

Dinu C. Giurescu

* * * *Studii de istorie a economiei și gîndirii economice românești*, Edit. „Dacia”, Cluj-Napoca, 1979, 301 p.

Lucrarea reprezintă rodul efortului de cercetare al unei echipe de specialiști în economia teoretică și aplicată, în istoria economiei de la Facultatea de Științe Economice a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Ea cuprinde 15 studii, de o mare diversitate în abordarea unor probleme, unite printr-o concepție comună în vederea sublinierii unui

scop bine determinat: schimbările în hîne pentru economia românească aduse de Unirea din 1918 și transformările revoluționare din viața economică produse după actul de la 23 August 1944.

Reîntregirea unității statele în 1918 a însemnat nu numai un teritoriu mai mare, o populație mai numeroasă dar și posibil-

tatea unei valorificări a bogățiilor solului și subsolului în interesul țării, posibilitatea unor schimbări în ceea ce privește ponderea industriei în realizarea produsului social și a venitului național.

Momentul de la 23 August 1944 a produs o cotitură în viața poporului român materializată prin instituirea proprietății populului asupra bogățiilor țării, prin naționalizarea principalelor mijloace de producție, prin desființarea exploatării, prin planificarea economiei pe baze științifice.

Toate aceste aspecte încearcă a fi cuprinse de cele 15 studii, volumul fiind împărțit în două secțiuni: prima caută să ne evidențieze aspectele pozitive generate pe plan economic de Unirea din 1918 în 6 studii și a doua, în nouă studii, se ocupă de diferite aspecte ale economiei românești după 23 August 1944, subliniind transformările produse.

În „Cuvint către cititori” academicianul Ștefan Pascu arată importanța acestor lucrări ce reliefează noutățile generate pe plan economic de două dintre momentele cheie ale istoriei României.

Primul studiu, cel al Nataliei Giurgiu, se ocupă de evoluția populației din Transilvania avind ca repere cele două recensăminte din anii 1910 și 1930 motivind că „populația a fost elementul însuflețitor al dezvoltării societății, iar cunoașterea numărului și a structurii sale este o coordonată obligatorie a politicii demografice a unui stat, în vederea urmăririi și a îndrumării evoluției sale” (p. 13).

Prin compararea numărului și a structurii după mediul de proveniență, autoarea arată că populația Transilvaniei a crescut cu 5,5% între 1910–1930, iar ponderea populației urbane s-a ridicat de la 13% la 17% datorită apariției unor orașe noi cit și extinderii celor vechi.

Foarte interesante sînt concluziile la care ajunge în urma studierii repartizării populației după gradul de participare la crearea bunurilor materiale și după repartiția pe ramurile economiei naționale, evidențindu-se creșterea ponderii populației active iar în cadrul ei a celei ocupate în ramurile neagricole.

Studiul schimbărilor survenite în rindul populației transilvănene nu se oprește aici, ci sînt analizate și alte aspecte comparindu-se structura populației pe naționalități, criteriul de instruire cit și structura pe sexe și vîrstă și mișcarea naturală a ei. Ponderea românilor din totalul populației a crescut cu 4% în 1930 față de 1910, la fel și numărul ștutorilor de carte cit și al instituțiilor de învățămînt.

În încheiere autoarea ține să remarce că actul Unirii a adus modificări importante

în structura populației din Transilvania ce începe „să aibă trăsăturile specifice ale unei țări capitaliste dezvoltate” (p. 21).

Eugen Kerekes în studiul intitulat „Aspecte ale dezvoltării industriei României în perioada interbelică” evidențiază că „prin înfăptuirea statului național unitar s-au creat condiții deosebit de favorabile pentru o largă și rapidă dezvoltare a forțelor de producție pe teritoriul țării noastre” (p. 25).

Realizarea statului național a dus la o serie de schimbări în industrie materializate prin creșterea potențialului industrial de cca 1,5 ori, a forței motrice instalate de la 189 776 CP la 481 482 CP. (p. 24), îmbunătățirea structurii datorită apariției unor ramuri noi (industria siderurgică, electrotehnică) sau a creșterii ponderii altora (industria lemnului, ceramicii).

În perioada interbelică, caracterul capitalist al economiei românești se accentuează tot mai mult constînd în accelerarea penetrației marilor monopoliuri, dezvoltarea inegală și în salturi a economiei, dezvoltarea cu precădere a ramurilor ce aduceau profituri mari și imediate, slaba înzestrare tehnică a industriei, ascuțirea contradicțiilor de clasă.

Agricultura, principala ramură a economiei românești, caracterizată în perioada interbelică printr-o dezvoltare extensivă, investiții mici, nivel productiv scăzut, dependență de factorii naturali, cu rămășițe feudale, constituie obiectul celui de al treilea studiu, alcătuit de Ermil Jura, Benke Alexandru și Vasile Meleșniță.

Reforma agrară din 1921 nu a rezolvat problema agrară intensificîndu-se procesul de diferențiere al țărănimii și de extindere a arendașiei de tip capitalist. Persistența rămășițelor feudale cit și pătrunderea capitalismului în agricultura au dus la o criză de supraproducție relativă ce a caracterizat această ramură a economiei în perioada dintre cele două războaie mondiale.

În partea a doua a studiului, autorii analizează dezvoltarea producției agricole în România, arătînd caracterul cerealiilor al agriculturii bazată, în principal, pe cultivarea porumbului și grîului.

Primul loc îl ocupa porumbul ce deține, o pondere de 37,73%, dar a căruia producție medie pe hectar, în perioada 1930–1939, se situa sub cea a țărilor vecine ca: Cehoslovacia, Ungaria, Jugoslavia, Bulgaria, datorită tehnicii și metodelor înapoiate.

Grîul continua să se cultive pe suprafețe întinse, România ocupînd locul al patrulea în Europa și al noulea în lume în ceea ce privește suprafața cultivată și 5 și respectiv 10 în ceea ce privește producția. La fel ca la

porumb și griul a avut o productivitate scăzută pe unitatea de suprafață.

Ca și producția vegetală, cea animală s-a situat sub nivelul posibilităților datorită dezinteresului cit și politicilor agrare necorespunzătoare.

Înzestrarea tehnică slabă cit și rămânerea în urmă a dotării agriculturii se datoresc atât lipsei unei industrii constructoare de mașini cit și divizării pământului, 52,1% din totalul exploatărilor avind o suprafață însămințată sub 3 ha, ceea ce făcea imposibilă folosirea unor mașini agricole. Puținele tractoare, mașini de trelerat, pe lângă faptul că erau foarte scumpe, nu puteau fi utilizate decit pe pământurile chibaburimii sau ale marilor proprietari.

Principala forță de muncă în agricultură a constituit-o populația agricolă, mai precis cei ce posedau pînă la 3 ha de pămînt.

Creditul bancar transilvănean, analizat într-un amplu studiu de Aurel Giurgiu „poate servi ca instrument de măsurare a gradului de sănătate a economiei, oglindind strădanii prezente și tendințele de viitor” (p. 97). Autorul prezintă situația Transilvaniei la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX cînd economia era puternic dominată de monopolurile austriece, maghiare ce dețineau majoritatea creditelor industriale.

Unirea din 1918 a generat un proces de reorganizare a vieții economice care a cuprins și creditul bancar, comerțul de bancă fiind impulsivat atît prin înființarea unor bănci noi (este cazul Băncii Centrale, Băncii Agrare și Băncii Ardelene din Cluj, Băncii „Cetatea” din Brașov și Băncii „Agrare” din Tirgu-Mures) cit și prin regruparea celor vechi.

Conentrarea capitalului bancar se accentuează, în 1930 aproximativ 4,2% din numărul băncilor din Transilvania deține, 45,9% din întregul capital social (p. 86).

Băncile din Vechiul Regat atrase de forța financiară a marilor bănci transilvănene au căutat să pătrundă în Ardeal prin înființarea de bănci locale sub controlul lor, prin cointeresarea la băncile existente, cumpărînd acțiuni, sau prin înființarea de filiale în unele orașe mai importante.

Criza economică din anii 1929—1933 a afectat puternic băncile din Ardeal, pierderile fiind destul de ridicate cu tot ajutorul dat de stat.

În perioada interbelică „ponderea numărului băncilor transilvănene în întregul sistem bancar din țară a rămas aproximativ aceeași — între 30 și 36%, stabilindu-se după criza economică la 33% ceea ce înseamnă că 13 din băncile din România erau bănci transilvănene” (p. 94), dintre acestea cele 20 de bănci clujene avind o poziție conducătoare.

Studiul dedicat gîndirii economiștilor burghezi din România privind finanțele locale cuprinde o prezentare a ideilor unor personalități ce și-au spus cuvîntul în această problemă începînd cu Mihail Kogălniceanu și Nicolae Flevea, continuînd apoi cu Vintilă Brătianu, Virgil Madgearu și Armand Călinescu.

Realizarea unității naționale a deschis calea atît dezvoltării economiei cit și culturii, științei, artei și instituțiilor de formare a acestora: școli, universități, institute, academii, teatre etc., ultimul studiu din prima parte a volumului avind ca subiect evoluția învățămîntului superior și a cercetării economice din Transilvania după Unire. Academiei comerciale din Cluj i-a revenit sarcina de pregătire a specialiștilor pentru organizare și conducerea vieții economice.

Cu toate realizările, economia românească nu a putut valorifica eficient toate resursele umane și materiale ale țării, nu a putut depăși stadiul de țară slab dezvoltată datorită politicii clasei dominante în goană după profituri, ușoare și imediate. După 23 August 1944 s-au putut înregistra transformări revoluționare și salturi calitative ce vor ridica economia românească și vor schimba fața țării. Aurel Negucioiu, în studiul „Rationalizarea economică în condițiile socialismului”, ce deschide partea a doua a volumului arată care sînt „secretele” acestor mutații spectaculoase, bazate pe concepția științifică marxistă aplicată cu consecvență de Partidul Comunist Român în frunte cu secretarul său general și președintele țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu, materializate în următoarele coordonate: locul și rolul științei în procesul construirii socialismului și comunismului, legătura dialectică între revoluția și construcția socialistă, superioritatea socialismului și comunismului asupra tuturor orînduirilor anterioare, organizarea rațională a producției.

George Postelnicu în studiul „Semnificații și trăsături ale procesului de creștere economică în anii construcției socialiste” arată că profundele transformări petrecute după 23 August 1944 au adus schimbări în viața socială și economică; structura economică a țării a căpătat un caracter unitar, iar „relațiile de producție socialiste s-au generalizat la scara întregii economii” (p. 152).

Un moment important în gîndirea economică românească, în special în teoria creșterii economice, l-a constituit Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român care și-a înscris ca obiective majore: „făurirea unor ramuri și subramuri industriale moderne de înaltă tehnicitate, promovarea unei ample activități de cercetare științifică proprie, menită să introducă progresul tehnic în întreaga economie, modernizarea bazei teh-

uico-materiale a agriculturii și intensificarea ei, sistematizarea teritorial administrativă, asigurarea unui raport corespunzător între fondul de consum și acumularea, perfecționarea continuă a relațiilor de producție, astfel încât ele să corespundă cât mai mult nivelului și caracterului forțelor de producție aflate în plin avânt, perfecționarea organizării, conducerii și planificării vieții economico-sociale, lărgirea și diversificarea relațiilor economice și tehnico-științifice cu toate țările socialiste, cu toate statele indiferent de orindurea lor socială” (p. 153).

Conferința Națională a P.C.R. din 1967 a adoptat măsuri ce aveau drept scop perfecționarea organizării și conducerii tuturor sectoarelor vieții economice și sociale. Ca urmare, în cincinalul 1966—1970 poziția industriei ca ramură conducătoare în cadrul economiei naționale s-a accentuat, crescând totodată și nivelul de dezvoltare al ramurilor și subramurilor industriale cu un dinamism ridicat. În agricultură s-a trecut la un amplu program de dezvoltare, pe baze intensive, a producției vegetale și animale.

Congresul al X-lea al P.C.R. a marcat saltul la o etapă nouă, cea a făuririi societății socialiste multilaterale dezvoltate. În acest scop, Conferința Națională a P.C.R. din 1972 a apreciat că țara noastră este o țară în curs de dezvoltare datorită existenței unor serioase decalaje față de țările avansate din punct de vedere industrial în ceea ce privește venitul național pe cap de locuitor, nivelul productivității muncii sociale, structura pe ramuri a populației ocupate, structura comerțului exterior etc.

Având ca bază această realitate toate măsurile s-au concentrat în direcția depășirii stadiului de țară în curs de dezvoltare, documentele Congresului al XI-lea al P.C.R. cit și Programul partidului subliniind „necesitatea ca activitatea de cercetare să devanseze permanent dezvoltarea producției” (p. 158) încât cincinalul 1976—1980 să fie definit ca etapa afirmării plene a revoluției tehnico-științifice. În lumina acestor probleme, Conferința Națională a P.C.R. din decembrie 1977 a stabilit ca pînă în 1985 România să depășească actualul stadiu, devenind o țară cu un nivel mediu de dezvoltare.

Ioan I. Nistor, în studiul ce tratează „Dinamismul economic rapid — trăsătură caracteristică a României socialiste” evidențiază că în procesul de făurire a noului societăți socialiste s-a creat și sistemul de organizare planificată a economiei, bazat pe un plan național unic cit și pe instituționalizarea organismelor ce exercită conducerea.

În procesul perfecționării mecanismului economic, un rol decisiv l-au avut hotărârile Congresului al IX-lea al P.C.R. cit și

ale Conferinței Naționale din 1967 care stabileau măsurile ce trebuiau adoptate: bazarea structurii organizatorice a activității economice pe cele trei verigi: întreprindere — centrală economică — minister, generalizarea funcționării tuturor organelor decizionale pe principiul conducerii și muncii colective, reorganizarea administrativ-teritorială a țării, crearea de noi organisme la scară națională (Consiliul Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale, Consiliul Central de Control Muncitoresc al Activității Economice și Sociale și s-au instituționalizat Congresul Consiliilor Populare, Congresul Agriculturii, Congresul Oamenilor Muncii etc.), planificarea macroeconomică, reconsiderarea mecanismului folosirii și funcționării pirghiilor economico-financiare.

Planurile, întii anuale apoi cincinale, au oferit un cadru propice soluționării problemelor privind dezvoltarea economiei naționale.

Realizările obținute în etapa precedentă au creat condițiile necesare trecerii la o treaptă nouă de dezvoltare, definită de Congresul al X-lea ca etapa făuririi societății socialiste multilaterale dezvoltate. „Dinamismul accelerat al dezvoltării economice susținut de progresul calitativ al factorilor producției, se sprijină pe o rată înaltă a acumulărilor din venitul național”, în cincinalul 1971—1975, ea fiind de 34,1%, iar în cincinalul 1976—1980 fiind planificată la 33—34% (p. 176).

Dinamismul dezvoltării economico-sociale a înregistrat cote foarte înalte ceea ce va duce la creșterea venitului național pe cap de locuitor de 12,6 ori în 1980 față de 1950.

Transformarea României dintr-o țară cu un pronunțat caracter agrar într-o țară industrială agrară, cu o industrie puternică s-a datorat în primul rînd politicii de industrializare, de modernizare a structurii acesteia pe ramuri și subramuri, materializată printr-un amplu program de investiții, volumul investițiilor alocate industriei crescînd în anul 1978 față de 1950 cu 42,9 ori (p. 187). Studiul cercetătorilor C. A. Olah și Gh. Ciobanu ce tratează evoluția pe ramuri a industriei românești analizează consecințele dezvoltării ei.

O trăsătură importantă a evoluției industriei o constituie ritmurile înalte de dezvoltare, producția globală crescînd „în anul 1976 de 34 ori față de anul 1938 și de 23 ori față de anul 1950, înregistrînd un ritm mediu anual de creștere de 12,9%” (p. 188).

Amplificarea dimensiunilor producției industriale a determinat creșterea producției pe cap de locuitor, creșterea rolului industriei și transformarea ei în ramură conducătoare, accentuîndu-se caracterul industrial al pro-

ceselor de producție din întreaga economie; De asemenea s-au produs profunde schimbări calitative ce constau în crearea și dezvoltarea unui sistem de ramuri și subramuri, grupe și subgrupe noi, industria având rolul de factor dinamizator al vieții economice și sociale.

Dacă în perioada interbelică repartizarea teritorială a industriei era inegală existind regiuni înapoiate din punct de vedere industrial, în anii socialismului această moștenire a fost anulată, cum reiese din studiul cercetărilor Gh. Dițu și Toader Ionescu, printr-o repartizare rațională și echitabilă a forțelor de producție în vederea unei dezvoltări proporționale a tuturor județelor. Astfel, județe ce în trecut erau considerate înapoiate din punct de vedere industrial au reușit să aibă un volum al producției industriale în creștere, cum este cazul județului Argeș al cărui volum era în 1977 de 16 ori mai mare față de 1960, al județului Buzău de 14 ori, al județului Dolj de 13 ori, al județului Olt de 33 ori etc. (p. 204).

Industrializarea socialistă a influențat și repartizarea diferitelor ramuri ale industriei, determinând structura producției industriale din județ. Industria constructoare de mașini, industria de prelucrare a metalelor sunt prezente astăzi în toate județele sporindu-le mereu ponderea în producția globală pe județ. O dezvoltare deosebită au cunoscut industria chimică, prezentă în 35 de județe, industria siderurgică, industria lemnului, industria ușoară și alimentară.

Autorii subliniază că totuși această dezvoltare industrială nu înseamnă o omogenizare a structurii industriale a județelor, ci o serie de ramuri capătă o pondere mai mare determinând profilul industrial al unui județ. De exemplu, județul Argeș se remarcă în domeniul industriei de combustibil, construcției de mașini, chimiei și textilelor, județul Bacău — în domeniul industriei combustibilului, exploatarea și prelucrării lemnului și hirtiei etc. (211).

O consecință a dezvoltării complexe a economiei județelor o constituie repartizarea forței de muncă, proces în care s-au produs mutații cantitative și calitative printre care: creșterea numărului personalului muncitor la 1000 de locuitori, numai în perioada 1960—1977 numărul mediu al celor ocupați în industrie crescând de circa 2,47 ori (p. 213), reducerea decalajelor între județe în privința veniturilor populației, sporirea continuă a veniturilor provenite din muncă remunerată, apropierea și uniformizarea condițiilor de cultură, accelerarea procesului de urbanizare etc.

Alături de industrie, agricultura constituie o ramură de bază a economiei naționale, în

anii socialismului ea fiind supusă unui proces complex de intensificare și modernizare corelat cu cel al economiei naționale. Cooperativizarea a permis creșterea gradului de dotare tehnico-materială ilustrat prin nivelul ridicat al investițiilor, de la 0,7 miliarde de lei în 1950 la 23,8 miliarde de lei în 1977 (p. 218). Ca urmare a măsurilor adoptate în anii noștri, autorul articolului, cercetătorul B. Iamochiș subliniază că agricultura și-a sporit treptat participarea la creșterea economico-socială constând atât în eliberarea de forță de muncă într-o perioadă relativ scurtă cât și în creșterea ritmului mediu anual al producției agricole ce se apropie treptat de cel al industriei măbindu-și în același timp și contribuția la venitul național. Dezvoltarea forțelor de producție cit și perfecționarea relațiilor au avut drept urmare creșterea producției agricole vegetale și animale în total, cu un ritm mediu anual, în perioada 1976—1980 de aproape 9%, față de 6,5% în perioada 1971—1975 (p. 231).

Pentru perioada 1981—1985, așa cum arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu la Conferința Națională a P.C.R. din decembrie 1977, se va accentua procesul de creștere a producției vegetale și animale pe unitatea de suprafață, se va mări suprafața amenajată pentru irigații, se va continua amplul proces de modernizare a bazei tehnico-materiale, punându-se un accent tot mai mare asupra îmbunătățirii calității activității depuse.

În etapa actuală politica financiară a partidului și statului este, așa cum se arată și în studiul dedicat acestei probleme—, „în concordanță cu particularitățile revoluției socialiste în România și cu sarcinile ei în diferite etape” (p. 238). La Congresul al X-lea s-a evidențiat faptul că finanțele socialiste „nu trebuie să se limiteze numai la mobilizarea și dirijarea fondurilor bănești în direcțiile indicate de plan, ci să depășească sensibil acest cadru, ele trebuie să contribuie activ la așezarea conceptului de eficiență la baza fiecărui act economic” (p. 243). Ca urmare au loc lărgirea sferei creditului, extinderea activității Băncii Agricole, înființarea Băncii Române de Comerț Exterior, iar pe plan extern România a aderat în ultimii ani la o serie de organisme economico-financiare desfășurând o activitate susținută.

Un moment decisiv l-a constituit Plenara C.C. al P.C.R. din 22—23 martie 1978 ce a elaborat un vast program de perfecționare a conducerii și planificării economico-financiare ce constă în întărirea autogestiei economico-financiare, lărgirea competențelor în luarea deciziilor, în îndeplinirea hotărârilor și îndeplinirea planului.

Iacob Petru Pntea în studiul dedicat dezvoltării și perfecționării evidenței unită-

ților economice arată că acest lucru s-a făcut pe baza modernizării formelor și metodelor evidenței, prin raționalizarea și simplificarea documentelor întreprinsă în mai multe etape, prin creșterea operativității evidenței, prin perfecționarea contabilității, a planurilor de conturi, prin îmbunătățirea înregistrării operațiilor economice, a bilanțului contabil al cărui caracter unitar și cuprinzător face posibilă oglindirea situației mijloacelor economice și a rezultatului reproducției lor la nivelul întreprinderii.

Ultimul studiu alcătuit de Gheorghe Dișu se ocupă de locul economiei României în cadrul diviziunii internaționale a muncii, problemă ce nu putea lipsi din volumul de față în vederea unei mai bune înțelegeri a discuției abordate, mai ales când cunoaștem că el este „un indicator esențial al nivelului de dezvoltare economică a unei națiuni” (p. 274). Acest aspect este analizat nu numai în perioada socialistă dar și în etapa interbelică ceea ce ne demonstrează o dată în plus saltul calitativ economic, politic și cultural făcut de țara noastră după 23 August 1944.

Participarea României la schimbul economic internațional în perioada interbelică se concretizează în schimburile comerciale; în perioada 1910—1937 comerțul exterior a crescut de cca 1,6 ori, din care importul cu

peste 55%, iar exportul cu peste 60%. (p. 281—282), ultimul reflectând slaba dezvoltare a industriei ce imprimă economiei un pronunțat caracter agrar.

Vastul program de dezvoltare elaborat și pus în practică de Partidul Comunist Român ce prevedea dezvoltarea forțelor de producție a dus la modificarea caracterului economiei României devenind o țară industrial-agrară, cu o economie în plin proces de dezvoltare și modernizare.

Participarea României la circuitul economic mondial în perioada interbelică este puțin ilustrată, în schimb beneficiază de o judicioasă tratare acest aspect în anii socialismului, când volumul comerțului exterior a crescut de cca 25,3 ori în perioada 1950—1977, iar aria geografică includea 140 de state în 1977 (p. 294).

Volumul cuprinde studii competente întemeiate pe cercetări minuțioase, pe analiza unor informații statistice cit și pe interpretarea unor fenomene economice actuale. Ele reușesc să-și atingă scopul propus și anume să demonstreze saltul înregistrat de economia românească după 1918 și spectaculoasele transformări petrecute după 23 August 1944.

Daniela Bușă

* * * *Konferenca kombëtare e studimeve për Lidhen Shqiptare të Prizrenit 1878—1881*, (Conferința națională de studii privind Liga Albaneză de la Prizren 1878—1881), Academia de Științe a R.P. S. Albania, Institutul de Istorie, Tirana, 1979, 428 p.*

Cu prilejul aniversării centenarului întemeierii Ligii Albaneze de la Prizren, între 12—15 iunie 1978, în organizarea Academiei de Științe a R. P. S. Albania și a Universității din Tirana, s-au desfășurat lucrările unei importante sesiuni științifice cu participarea unor reputați istorici, filologi, scriitori din Albania și străinătate, între care s-a numărat și regretatul istoric român academicianul Mihail Berza. Comunicările susținute, în cea mai mare parte cuprind aspecte legate de evoluția relațiilor politice dintre popoarele din Balcani și Imperiul Otoman pe tot parcursul secolului al XIX-lea, cu referiri speciale și mai complete asupra anilor 1876—1881, ani ce cuprind desfășurarea războiului ruso-româno-turc, Congresul de la Berlin și existența Ligii Albaneze de la Prizren,

toate având ca numitor comun reliefarea luptei poporului albanez pentru afirmarea sa ca națiune de sine stătătoare între celelalte națiuni din perimetrul sud-estului european. Reunirea lor într-un volum de proporții prezintă avantajul de a crea o imagine de ansamblu asupra mișcării de renaștere națională albaneză, a mijloacelor și formelor de manifestare a acesteia, a scopului și rezultatelor obținute. În acest sens vom acorda mai mult spațiu prezentării acelor comunicări ce se referă și la legăturile cu țara noastră, având în vedere substanțialul sprijin acordat de poporul român patrioților albanezi, solidaritatea permanentă cu lupta lor dreaptă obținerea unei largi autonomii care să meargă până la cucerirea completă a independenței de stat. Etapa istorică parcursă de poporul albanez între anii 1881—1912 este una dintre cele mai glorioase, în care s-a manifestat din plin puterea de luptă și unitate a întregii națiuni, fapt reliefat și de conținutul celor aproape 50 de comunicări cuprinse în acest

* Sub redacția lui A. Buda, K. Frashëri, A. Kostallari, L. Osmari, St. Pollo, S. Pulaha, A. Puto, A. Uçi.

volum omagial. Perioada respectivă s-a bucurat de o largă tratare și în istoriografia românească contemporană, avînd în vedere bunele raporturi existente între cele două popoare și mai ales substanțialul aport adus de patrioții albanezi ce au activat pe teritoriul României la cauza independenței și suveranității albaneze¹.

După discursul inaugural rotit de Tefta Cami, ministrul Învățămîntului și Culturii din R. P. S. Albania, care s-a referit la însemnătatea lucrărilor sesiunii științifice dedicate sarbătorii centenarului înființării „Ligii de la Prizren”, profesorul Aleks Buda, președintele Academiei R. P. S. Albania, reputat istoric și bun cunoscător al raporturilor dintre popoarele zonei sud-est europene, în comunicarea „Liga Albaneză de la Prizren și rădăcinile sale istorice” a făcut un anplu și documentat expozeu asupra etapelor nașterii și dezvoltării mișcării naționale albaneze. Începutul secolului al XIX-lea consemnează existența celor două pašalicuri albaneze (cel de Nord și cel de Sud) formate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea ca formațiuni statale feudale ce uneau majoritatea covârșitoare a populației albaneze. Căderea lor, în 1822 și respectiv în 1831, nu a înnăbușit dorința albanezilor pentru un stat propriu. Între anii 1830-1850 contradicțiile albanezo-turce se ascut, fapt dovedit de numeroasele răscoale ce au loc în această perioadă, cele mai importante fiind din zona Tetova-Gostivar (1843-1844) și din Albania de sud avîndu-l conducător pe Tafii Buzi. În continuare sint cu însemnate întemeierea „Ununii celor 9 provincii” în 1828 și din nou în 1834, înființarea „Marelui Sfat Interprovincial” de la Vespalik care a condus răscoala din anul 1847 și alte evenimente legate de împotrivirea patrioților albanezi față de stăpînirea Imperiului Otoman. Criza orientală și „Rilindija kombetar shqiptare” (Renașterea națională albaneză) au fost alți factori importanți ce au dus la formarea „Ligii de la Prizren”. Războiul ruso-româno-turc (1877-1878) și nerezolvarea problemei albaneze la San Stefano și Congresul de la Berlin, au grăbit proclamarea Ligii ca formă de rezistență națională, înplețita cu o serie de dezeriderate sociale.

Pe a ceași linie a rezistenței antlotomane se situează și comunicarea cercetătorului Petrika Thëngjilli, intitulată „Conflictele

albanezo-osmane din anul 1830-1870 și locul lor în Mișcarea Națională”. Autorul subliniază faptul că revoltele țărănești din acești ani îmbracă un caracter popular și revoluționar tot mai pronunțat, la ele participînd și sărăcimea orașelor. Tanzimatul, considerat de unii istorici „o victorie a civilizației occidentale” și „o adevărată constituție” a Imperiului Otoman, a adus albanezilor noi obligații, anulînd autonomia cîștigată în timpul celor două pašalicuri albaneze, precum și dreptul albanezilor de a-și folosi limba națională și organele administrative specifice. Teritoriile locuite de albanezi au fost invadate de o numeroasă pătură a funcționării turce care a adus cu ea alte taxe grele, corupțiile și abuzuri, incitînd populația la noi acte de revoltă împotriva reformelor tanzimatului.

În comunicarea „Tratatul de la San Stefano și consecințele aplicării lui pentru Albania”, Thoma Murzaku arată că tratatul din 3 martie 1878 dădea Bulgariei unele teritorii populate cu albanezi, făcînd jocul Rusiei țariste care urmărea crearea „Bulgariei mari”. Alte teritorii erau încorporate la Muntenegru și principatul sîrb independent. Pretenții teritoriale a ridicat și Regatul Greciei, o intervenție arnată grecească fiind zdrobită lingă Saranda, în februarie 1878. În această situație izbucnesc acțiuni de protest din partea albanezilor, cerînd anularea prevederilor Tratatului de la San Stefano. Într-o petiție adresată Marilor Puteri de populația din Albania de Nord și de Mijloc se spunea: „... Poporul albanez... este hotărît în unanimitate să-și apere patria împotriva oricărei divizări a teritoriului său”. Comitetul albanez din Istanbul publică manifestul „Chemarea” din 30 mai 1878 în care se cerea: „Să se lase albanezilor pămîntul albanez”.

Ca o completare, este inserată tema „Problema albaneză și Congresul de la Berlin” întocmită de Ksenofon Krisafi, în care se arată modificările survenite în privința repartiției unor teritorii controversate. Congresul n-a discutat nimic despre acordarea dreptului la independență al poporului albanez, lăsîndu-l în continuare sub jurisdicția Imperiului Otoman. Autorul arată că: „În spatele tuturor acestor manevre se aflau interesele Marilor Puteri care au ținut prea puțin cont, sau deloc, de aspirațiile juste ale popoarelor, încurajînd anexiunile brutale și menținînd starea de încordare din Balcani. Cu excepția acordării unor drepturi și libertăți locuitorilor din zona Mirdita, Congresul de la Berlin a ignorat cu bună știință cerințele legitime, exprimate în numeroase acte de protest, ale populației albaneze, dispunînd după bunul plac al participanților la dezmembrarea teritoriilor locuite de această populație și

¹ Vezi capitolul „Albania”, din volumul *Afirmarea statelor naționale independente unitare d n centrul și sud-estul Europei* (1821-1923), Edit. Academiei R.S.R., București, 1979, p. 129-145; Gelcu Maksutovici, *Contribuția à l'étude du mouvement culturel albanais de Roumanie et des rapports roumano-albanais*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 1, 1976, p. 81-92, și altele.

folosindu-le ca pe o monedă de schimb”.

Academicianul Ali Hadri, profesor la Universitatea din Prishtina (R. S. F. Jugoslavia) a expus comunicarea „Importanța istorică a Ligii Albaneze de la Prizren” (1878—1881), în care a adus o serie de date și precizări substanțiale asupra conjuncturii interne și internaționale în care a luat ființă Liga. După Congresul de la Berlin forțele progresiste albaneze, intelectualitatea autohtonă în frunte cu Abdyl Frashëri au hotărât înființarea unei organizații politice generale care să conducă lupta albanezilor contra politicii Marilor Puteri și a Porții Otomane, pentru asigurarea autonomiei naționale a albanezilor. Primul document elaborat de Comitetul Permanent al Ligii a fost o rezoluție pregătită în ascuns de Comitetul de la Istanbul și înmînată consulului Italian la 7 Iulie 1878, în care erau precizate următoarele: „Liga este absolut independentă față de Guvern (Poartă). Liga este formată pentru a asigura independența și integritatea țării”. Aceste două deziderate au devenit lozincă mișcării naționale albaneze: integritatea națională și autonomia întregului teritoriu albanez. Poarta a reacționat brutal, trimițând trupe pentru înăbușirea mișcării albaneze, dar ele întimpină o rezistență dirză în Kosova. Adunarea Ligii din 23 Iulie 1880 (Gjirokastra) hotărăște formarea unui guvern albanez, a unei administrații locale etc. Guvernul turc aruncă în luptă forțe însemnate și bine echipate și în cele din urmă, după lupte grele, Dervish Pasha reușește să intre în Prizren, la 22 aprilie 1881. Autorul subliniază că importanța Ligii Albaneze de la Prizren a fost mare, „atît pentru istoria Albaniei, cit și pentru cea a peninsulei Balcanice, ea dînd lovitură puternice Porții Otomane și contribuind la prăbușirea acesteia”.

Bine documentată și la obiect, cu multe referiri și la țara noastră, este studiul „Aspecte balcanice ale mișcării de eliberare națională albaneză”, elaborat de Nikollaj Todorov (Sofia — R. P. Bulgaria), axat pe colaborarea interbalcanică dintre mișcările de eliberare națională din această zonă. Referitor la strînsa colaborare dintre aceste mișcări, este citat exemplul că: „... iluministul albanez Naum Veqilharxhi, împreună cu sute de albanezi, greci, bulgari, sirbi, a luptat în armata lui Tudor Vladimirescu sau în trupele Eteriei” (p. 160), iar în concluziile studiului se arată că: „Mișcarea de eliberare națională albaneză își creează centre active în afara granițelor. O atenție deosebită prezintă în această perioadă Sofia și Bucureștiul, centre importante ale Renașterii albaneze de la sfîșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea” (p. 164) și tot în acest sens, precizarea: „Asemenea centre albaneze se formează și în alte țări balcanice, mai ales

în România, unde se desfășoară o activitate intensă”. (p. 165). Sînt interesante și cele cîteva considerații asupra războiului ruso-româno-turc din anii 1877—1878, în contextul general al crizei orientale.

Cunoscutul scriitor albanez Dhimitër Shuteriqi a susținut tema „Despre literatura albaneză din anii Ligii Albaneze” (1878—81), cu multe exemple și citate concrete, între care se înscriu și cele referitoare la sprijinul românesc. Astfel, vorbind despre adăpostul oferit de România, autorul scrie: „Și patrioții albanezi din București, cărora Iani Vretua le-a citit în anul 1880 primul poem cunoscut în limba albaneză al lui Naim Frashëri, nu și-au putut stăpîni emoția...” Este vorba de poemul „Shqipëria” (Albania) care, fără a avea o valoare artistică deosebită, exaltă sentimentul patriotic al cititorului. În continuare, se arată că: „Poemul a fost scris special cu ocazia călătoriei lui Vretua la București, unde acesta urma să organizeze o filială a Societății de la Istanbul...” (p. 180). Apoi, cele mai multe citate se referă la tipăriturile albaneze editate la București de către societățile culturale albaneze existente aici, în cea mai mare parte bine cunoscute din literatura de specialitate.

O temă asemănătoare, „Literatura Renașterii și Liga de la Prizren” a fost prezentată de academicianul Rehëp Qosja, critic literar și director al Institutului de Albanologie din Prishtina (R. S. F. Jugoslavia), cu o bogată încărcătură de idei despre rolul literaturii în deșteptarea sentimentelor naționale, dar și în cunoașterea de către opinia publică mondială a dezideratelor majore ale popoarelor, indiferent de mărimea lor.

Qemal Haxhihasani, în lucrarea „Thimi Mitko și Liga Albaneză de la Prizren”, vorbind despre activitatea patriotică a acestuia, scrie: „Din acest motiv Mitko întreprinde în anul 1879 o călătorie specială la Istanbul, București și Korcea. Motivul nu era altul decît punerea la unison a societăților patriotice existente aici și mobilizarea lor în vederea sprijinirii mișcării naționale. În afara acestor călătorii, Th. Mitko întreține o corespondență regulată cu Dora d'Istria, (scriitoarea română de origine albaneză Elena Ghika, n.n.), din scrierile căreia traduce lucrarea *Nafiunea albaneză cunoscută prin cîntecele ei populare*. (p. 364).

Reliefarea personalității omului de cultură și patriotului albanez Thimi Mitko în contextul luptei de emancipare națională a poporului albanez aduce numeroase informații importante asupra legăturilor existente între intelectuali timpului, rolul lor în răspîndirea ideilor înaintate și al participării directe la acțiunile militante progresiste.

Contribuții deosebit de interesante sînt cuprinse și în celelalte comunicări prezente în

volum, dintre care se remarcă celo semnate de istoricii Stefanaq Pollo, Kristo Frashëri, Zia Shkodra, ale scriitorilor Vehhi Bala și Alfred Uçi, în intervențiile participanților străini Mihai Berza (România), Klaus-Detlev Grothusen (R.F.G.), care amintește de savantul european Dimitrie Cantemir, (p. 251), Mark Krasniqi (R. S. F. Jugoslavia), Nexhip Allpan (Turcia), Masar Kodra (R. S. F. Jugoslavia), Sadullah Brestovici (R. S. F. Jugoslavia), Zekerle Cana (R. S. F. Jugoslavia), R. J. Kramton (Anglia) și alții, fiecare străduindu-se să aducă în circuitul științific date inedite, concepții proprii, menite să pună într-o lumină nouă însemnătatea Ligii Albaneze de la Prizren, să o situeze în contextul evenimentelor balcanice și europene ale timpului, să-i stabilească precis locul în ierarhia marilor momente ale renașterii naționale a popoarelor din sud-estul Europei.

Scurta prezentare a acestui volum, departe de a putea semnala importanța fiecărei comunicări sau toate opiniile demne de remarcat, s-a mărginit la reliefarea acelor teme care au cuprins sinteze generale despre rolul Ligii Albaneze de la Prizren sau date referitoare la sprijinul românesc acordat patrioților albanezi în luptă lor pentru emancipare culturală și națională, pentru cucerirea independenței de stat a Albaniei săvârșită la 28 noiembrie 1912.

Cu toate că există o mare varietate de formulări, uneori și de opinii, față de care pot fi formulate unele rezerve, nu putem trece cu vederea însemnătatea editării acestui volum pentru cunoașterea sub toate aspectele a mișcării de renaștere națională și a evenimentelor internaționale importante legate de aceasta, fiind prima mare sinteză asupra Ligii Albaneze de la Prizren, la care se adaugă și importante studii de până acum ale istoriografiei albaneze contemporane axate pe tema luptei pentru independență în vremea eroului național Gheorghe Castriotul-Skanderbeg sau ale mișcării de rezistență antifasciste din anii celui de-al doilea război mondial, care, împreună, scot în evidență epopeea luptei pentru independență și suveranitate a poporului albanez de-a lungul secolelor.

Apărut în condiții grafice excelente, volumul editat de Academia de științe a R. P. S. Albania și Institutul de Istorie din Tirana, ne oferă prilejul de a reliefa încă o dată strădania colegilor albanezi de a elucida cu spirit critic și responsabil momentele de seamă din istoria țării lor și a le face cunoscute opiniei publice, dorința lor de a se integra tot mai activ în frontul istoriografiei mondiale contemporane cu lucrări de prestigiu și de înaltă ținută științifică.

Gelcu Maksutovic, Marius Dobrescu

MICHEL BARIDON, *Edward Gibbon et le mythe de Rome. Histoire et idéologie au siècle des lumières*, These Université de Lille, III, 1975, 2 vol, 940 p. +repr.

A afirma că *Istoria declinului și prăbușirii Imperiului Roman* este o carte mare este de mult un lucru comun. Succesul său, imens de la bun început, nu a fost întunecat de trecerea timpului și de dezvoltarea studiilor istorice, așa cum s-a întâmplat cu atâtea și atâtea succese literare de moment. Acest lucru merită o explicație și Michel Baridon o va încerca în teza de doctorat prezentată Universității din Paris.

Reputația operei lui Edward Gibbon se bazează pe trei elemente: erudiția, stilul, tenă. Cui s-a ridicat însă deasupra timpului său realizând paradoxul de a fi fost consacrată de criticii romantici (Guizot, Sainte-Beuve) deși încarna plină la excels tocmai aspectele cele mai criticate ale Secolului Luminilor: refuzul angoasei, raționalitatea calmă și satisfăcută de propria forță „confortul intelectual”? Răspunsul firesc este că orice mare intelectual reușește să capteze în opera sa forțele vii și profunde ale timpului său. Dar de ce aceste forțe ale secolului XVIII englez le-a găsit Gibbon tocmai la Roma? Ce anume

era atât de profund roman în acest secol XVIII englez?

Teza lui Baridon își propune să studieze etapele vieții lui Gibbon, centrele de cultură unde s-a adăpat, viața politică, viața personală pentru a desprinde țesătura inextricabilă de fire ce leagă epoca lui Gibbon de opera sa în care se reflectă. Se amintește încă din introducere, urmând ca dezvoltările să-și găsească locul în corpul lucrării, rolul pe care Roma l-a jucat în gândirile pe care secolul XVIII le exprimă prin tradițiile sale culturale. Este epoca în care burghezia comercial-bancară, beneficiara Glorioasei Revoluții, ridicându-se, adoptă tradițiile culturale ale aristocrației, devenind „squires”, proprietari funciari și-și trimite copiii la Universitate. Legăturile cu lumea mediteraneană, studierea latinei, francezei, care deținea încă hegemonia intelectuală în Europa, le apărea ca un fel de a fi deasupra vulgului, „vulg” ținut la o parte de politică și de universitate, dar care pregătea revoluția industrială. Este tradiția „Dissent”-ului, rivală a tradiției aristocratice,

purtătoare a germinilor noii societăți. Izvoarele gândirii lui Gibbon se află în tradiția aristocratică, limitată a puterii absolute și a puterii temporale a Bisericii, adeptă a „libertății” a l'antique și pentru care Roma reprezenta un mit cu mare forță. Gibbon se opunea noilor tendințe democratice exprimate în teoria „libertăților nordice” și se temea de „revenirea Barbarului” sub forma mitului saxon, jeffersonian și a primitivismului rousseau-ist, precum și de recrudescența „superstiției” și obscurantismului.

Lucrarea se va structura în patru cărți, urmărindu-l pe Gibbon în timpul său, tinerețea sa, întâlnirea cu Roma, izvoarele gândirii lui Gibbon și în fine geneza propriu-zisă a Istoriei.

În Cartea I autorul își propune să retraseze condițiile concrete în care Gibbon a întâlnit ideile, care l-au făcut să frecventeze anumite cercuri, să sufere influențele cutărui focar, într-un cuvânt, să regăsească realitatea mișcătoare a curentelor care l-au purtat. Așa cum atrage atenția chiar autorul, nu va fi un portret al lui Gibbon, ci o figură într-o largă frescă. Firește sînt prezentate originile familiei lui Gibbon, subliniindu-se ascensiunea sa datorită Glorioasei Revoluții. Sînt urmărite copilăria studioasă, studiile oxoniene, conversiunea la catolicism, „deportarea” la Lausanne, etapă importantă a evoluției ideilor tinărului Gibbon, unde va suferi influența Luminilor, vizita în Elveția aducîndu-i vaste cunoștințe asupra sistemelor politice și economice și istoriei. Autorul urmărește cu mult interes călătoria în Europa între 1763—65, cînd face cunoștință la Paris cu Helvetius și d'Holbach, cînd vizitează Florența și mai ales Roma care va cristaliza ideile sale oferindu-i marea temă a operei care-l va face nemuritor. Intrarea în viața politică, în care nu se manifesta într-un mod deosebit, joacă însă, un rol important în alcătuirea *Istoriei*. Autorul subliniază că în acest timp compoziția este deosebit de viguroasă, în special în vremea desfășurării revoluției americane, pe care de altfel, o condamnă. Cartea I se încheie cu ultimii ani ai lui Gibbon și cu constatarea că istoricul moare văzînd cum dispăre lumea care părea să se identifice cu ideea pe care și-o făcea despre o existență demnă de a fi trăită.

Înainte de a pune întrebarea de ce declinul Romei era marea subiect al epocii, Cartea a II-a a lucrării își propune un studiu al cercetărilor lui Gibbon înainte de redactarea primului volum al „Istoriei”. Autorul procedează la un nou clasament al lucrărilor pentru a evidenția evoluția ideilor lui Gibbon. Interesul pentru cronologic, materie ce provoacă încă aprige controverse, este de timpuriu materializat în *Principalele Epoci ale Greciei și Egiptului după sir Isaac Newton*,

ce conține remarcă critică asupra încercărilor celebrului fizician de a acorda cronologia biblică cu celelalte cronologii. Se insistă asupra *Eseului asupra studiului literaturii* în care apar o serie de idei originale: apărarea erudiției, definirea spiritului filozofic, discutarea ideii de cauzalitate în istorie — în care se arată adept al lui Montesquieu. Celelalte lucrări arată căutarea de teme care să adune subiectele sale de meditație: renașterea artelor, marile revoluții, necesitatea de a pune accentul pe moravuri și istoria civilă, la fel cum dovedesc că Gibbon știe deja să dea toată valoarea faptelor de civilizație (în special în lucrările privind istoria antică).

Cartea a III-a va răspunde la întrebarea *De ce Roma?*. Răspunsul a fost dat chiar de Gibbon: „Am ales un subiect ilustru, Roma fiind familiară școlarii și oamenilor de stat”. Această a treia carte are o înțelegere mult mai mare. Partea întâia se va ocupa de izvoarele gândirii lui Gibbon. Capitolul *Anglia și libertatea* va analiza prima din acele surse. Situația precară a Glorioasei Revoluții făcea pe mulți gânditori să caute în trecut o replică a prezentului și o cheie pentru viitor, acestora, oferindu-li-se două posibilități: istoria națională și cea romană. Istoria romană beneficia de interesul stîrnit de controversele asupra rolului lui Cezar în căderea republicii romane. Se analizează amănunțit locul Romei în tradiția culturală din Anglia. Gibbon se plasează într-o tradiție care urca pînă la modelele antice. Se subliniază influența lui Shaftesbury asupra lui Gibbon: respectul pentru antici, dragostea pentru cultura lor, disprețul față de entuziasm, conștiința dimensiunii politice a problemelor religioase. La Shaftesbury apare ideea declinului imperiului roman asociat cu victoria creștinismului, ideea de bază a *History of the Decline and Fall*... Această tradiție clasică era puternic atacată de mișcarea „Dissenters”-ilor ieșită din mediul micilor burghezii, reprezentată pe plan literar de Daniel Defoe. Este propriu-zis o față a marii dispute între „antici” și „moderni”. Se trec în revistă contribuțiile lui Swift, Pope, Bolingbroke, Addison. Tragedia *Cato* a acestuia din urmă al cărui succes a fost durabil, făcea apel la valorile stoice și eroice ilustrate în Anglia de martirii Whiggismului. Numele lui Cato va permite urcarea pînă la originile mitului roman în ideologia subiacentă regimului Glorioasei Revoluții, deoarece whiggii din secolul XVIII gîndeau problemele politice cu ajutorul concepțiilor elaborate în veacul lui Machiavel. Autorul va analiza mediile de afaceri odată cu Glorioasa Revoluție, îi va face pe reprezentanții lor să regăsească valorile care susținuseră lupta dusă în Italia contra societății feudale și cînd unanimității opuneau noțiunile de cetate-imperiu, libertate-tiranie, Brutus-Cezar. Se urmărește

istoria conceptelor de „virtute antică”, „cetățenie”, „libertate” și „națiune” toate legate de revendicările burgheziei urbane și care vor da naștere în Anglia whiggismului „polybian” ale cărui idei directoare erau: Anglia e noua Romă, virtuoasă, republicană, cuceritoare și civilizatoare.

A doua sursă o va reprezenta *Franța și Lumînile*. Capitolul ce-i este dedicat trece în revistă mișcarea de idei din Franța, pornind de la revocarea edictului din Nantes. Este arătat rolul jucat de oratorienți în erudiție și critică biblică, subliniindu-se tendința acestora de a deveni o „inteligență” deasupra luptelor religioase. O puternică influență a avut asupra lui Gibbon abatele Fleury prin *Discursurile asupra istoriei Ecclesiastice* în care acesta se manifestă ca adversar al puterii temporale papale. Se arată de asemenea cum lupta calvinștilor contra Părinților bisericii și Tradiției a dus la noi exigențe de rigoare și „savoir” evidențindu-se rolul unui Pierre Bayle în critica textelor și în deschiderea drumurilor spre istoria așa cum o înțelegem astăzi. Nu mai puțin importantă a fost influența lui Fontenelle, care i-a servit lui Gibbon drept ghid pentru înțelegerea mentalității religioase primitive. Gibbon reia ideea lui Fontenelle de a căuta cauzele umane ale unei fluzii. De la Boulainvillers, Voltaire, Montesquieu va prelua ideea îmbogățirii istoriei prin cercetarea moravurilor și a dreptului. Esențialul moralei filozofice a *Istoriei*... se află deja în *Esau asupra Moravurilor* al lui Voltaire, de la care conservă ideea conform căreia imperiul dispăre din cauză că creștinismul a devenit religie de stat. Influența cea mai mare a exercitat-o însă Montesquieu. *L'Esprit des lois* răspundea tuturor așteptărilor, deoarece grație lui o nouă manieră de a considera corpul social se deschidea studiilor. Gînditorii se simțeau susținuți de un sistem causal încă incert, de o mare bogăție care permitea explicarea devenirii istorice prin factori multipli. Și cum se știe la Montesquieu, Roma devenea un vast cîmp de experiență deschis noului concepții a istoriei istoria trebuie scrisă ca filozof.

În fine a treia sursă a gîndirii lui Gibbon o reprezintă *Scotia și știința bogățiilor*. Scotia oferea un adevărat „racourci” cronologic în care tezele lui Voltaire și Montesquieu erau verificate: spiritul uman se purifica de fanatism și spiritul religios se schimba odată cu modul de viață. În influențarea lui Gibbon rolul cel mai important l-a avut David Hume și nici n-ar fi fost greu. Fără îndoială, Gibbon, este influențat mai ales de către operele istorice ale filozofului scoțian. În concepția lui Hume, istoricul trebuie să țină calea de mijloc între filozof și poet. Gibbon reține afirmația lui Hume, conform căreia baza cetățeniei o constituie proprie-

tatea funciară, după cum va reține baza argumentației sale, fiind influențat și de teoria ciclică a istoriei. Gîndirea nume-iană întemeiază istoriografia engleză din epoca lumînilor și pune în mișcare cercul de gînditori reprezentat de Robertson, Adam Smith și Millar. În opera lui Robertson, Gibbon a putut vedea o întreprindere asemănătoare cu cea pe care o proiecta, dusă cu o integritate lipsită de spirit polemic și inspirată dintr-o concepție a istoriei de la care se reclama și el. Influența scoțiană nu este însă completă. Gibbon a rămas neatins de opera lui Adam Smith, care prin vederile sale depășea cu mult mitul roman al whiggismului polybian, punind bazele unui nou mod de abordare, chiar și a istoriei romane. Gibbon nu a putut pătrunde astfel în era industrială, lucru de care opera sa s-a resimțit.

Partea a doua a celei de a treia cărți se va ocupa de fața ascunsă a *Declinului și prăbușirii*...: criza politică, declinul valorilor clasice, renasterea superstiției, fața ascunsă în operă de către natura însăși a genului istoric, grav și imparțial. Titlul este semnificativ: *Întoarcerea barbarului și analiza evoluția și succesul mitului barbarului în condițiile crizei whiggismului, criză dublă: pe de o parte atacurile patrioților contra lui Walpole și care socoteau Anglia nedemnă de regimul pe care îl avea, întrevăzîndu-i declinul, dar care nu afectau nici ideologia nici referințele culturale ale vechiului whiggism, pe de altă atacurile lui Burgh contra constituției însăși. Acest din urmă atac era cel mai serios deoarece era determinat de însăși dezvoltarea economică și politizarea straturilor de jos. În acest context se dezvoltă mitul Barbarului și apologia legii saxone îndreptate împotriva oligarhiei. Atacurile împotriva regimului polybian aveau și o sursă religioasă: afirmarea drepturilor naturale pe care Dumnezeu le-a dat omului. Partizanii reformei parlamentare foloseau două mituri: libertățile barbare și virtuțile Romei republicane. Efortul de revalorizare a trecutului național pune în cauză monopolul proprietății funciare, baza de naștere a mitului roman. De asemenea revoluția americană își ia ca model pentru a-și justifica dreptul la independență tot legea saxonă. Nu spunea Franklin că „Britain was formerly the America of the Germans”? Gibbon care nu aproba revoluția vorbea cu dispreț despre Jefferson și „his saxon mania”. Un rău nu mai mic îl reprezenta, pentru el, entuziasmul religios care acționa ca un ferment democratic. O figură cu deosebire antipatică lui Gibbon este Rousseau. Ei se deosebeau prea mult în însăși fundamentale gîndirii lor, pentru ca Gibbon să-l agreeze. Rousseau ataca tot ceea ce venera Gibbon: pe filozofi ca servitori ai cosmopolitismului*

plutocrat, istoria „calomniatoarea geniului uman”, preferându-l pe Herodot lui Tacit, punind în discuție „une certaine façon d'être civilisé” manieră care era tocmai cea a lui Gibbon. Dar mai ales, acesta nu-l putea lerta gânditorului genovez salvarea credinței ca experiență trăită în afara raționalității și că apărind religia menținea clerul.

Tot acest climat se materializează într-un vast curent de asociații de idei legind artele, literatura și politica, curent care exaltă trecutul național. Capitolul *Barbarul și Cultura* descrie pe larg principalele sale manifestări: activitatea mentală redusă la vibrații și asociații însoțite de durere și plăcere, sensibilibism, lipsa de necesitate a regulilor și judecății, arta tratată ca o chestiune personală, redescoperirea pădurii, cunoașterea tot mai amplă a celorlalte civilizații. Pericolul era sporit și de renașterea „superstiției” care grupează pe „Dissenters” și o parte a clerului anglican. Pentru Gibbon fanatismul religios era echivalent cu subversivitatea politică. Metodismul ar fi putut cîștiga adepți în proletariatul calvinist, deschizând posibilitatea unui dialog cu catolicii irlandezi. Așadar, orizontul intelectual avut sub ochi de Gibbon îl făcea să vadă ceea ce îl îngrijora cel mai mult: *Revenirea Barbarului*. De aceea se va simți îndemnat să redea Filozofiei sensul misiunii sale, să apere gustul, să salveze clasicismul oferind amatorilor o carte în care Roma să reia lupta împotriva barbarului pentru apărarea valorilor civilizației. „Am descris triumful barbariei și al religiei” va spune însuși Gibbon.

Astfel ajungem la geneza *Declinului și prăbușirii*... Care sînt marile teme implicite? *Salvarea imperiului, Istoria și învîțămintele ei, Eternitatea filozofului*.

Gibbon își asumă un rol similar lui Cicero, adoptînd natural o ideologie care combătea totodată partidul popular, dictatura și riscul unei reacții oligarhice. Ceea ce dorește să ofere în *Decline and Fall* este o sinteză între politică și filozofie. Își pune deci întrebarea „Ce este un imperiu”? Subdiviziunile capitolului *Salvarea imperiului* subliniază răspunsurile implicite ale lui Gibbon. Mai întii condițiile de mediu și producerea bogățiilor, apoi importanța comunicațiilor și comerțului în transmiterea civilizațiilor, importanța unei bune administrații în activitatea economică, bogăția depinzînd de ea. Gibbon arată apoi că declinul și prăbușirea imperiului se datoresc alianței dintre despoți și biserică. Europa luminilor s-ar fi născut mai devreme dacă Imperiul ar fi păstrat Senatul menținînd suprastructura monarho-aristocratică, atît de scumpă lui Cicero. Gibbon va arăta de ce a fost Imperiul civilizator. Grație cuceririlor, dragostea de război fiind desigur o slăbiciune, dar a sufletelor nobile și numai Roma a născut astfel de suflete, oameni de acțiune-

gînditori. Războiul fiind o artă în care victoria revine celui care știe cum să se servească de arme, deci celui mai civilizată. De aceea atacurile lui Gibbon împotriva călugărilor care îi îndepărtau pe oameni de activitatea militară, cit și de producție. Firește că civilizația nu este doar rezultatul cuceririlor, adevărata vocație imperială fiind unificarea și pacificarea prin legi. Marele nivel de civilizație al Romei s-a datorat, deci, unirii forțelor armelor cu înțelepciunea legilor.

Capitolul următor desprinde ideile directoriale ale unei filozofii a istoriei gibboniene. Cauzele declinului imperiului sînt după Gibbon: degenerescența principilor de guvernare prin separarea administrației de comanda militară, credința în viața viitoare, etica renunțării, mărirea însăși a imperiului. Gibbon va oscila între cauzalitatea etico-politică și cea vitalistă. Către sfîrșitul vieții, bătrînețea, poziția socială, oboseala îl vor face mai puțin „filozof”. Gibbon se diferențiază de școala scoțiană și de filozofii francezi rămînînd refractar față de progresul științelor, despărțînd ideea de progres de istoria acestora. Civilizația tinde să se confunde la el cu colonizarea (de aceea nici nu condamnă sclavia). Aceste influențe se datoresc aprioriului politic și refuzului perfectibilității. Dealtfel pentru istoricul englez nu există o cale regală a progresului, ci un mers cîlcic care lasă omului speranța că nu va cădea mai jos decît ceea ce a fost deja achiziționat de cea mai mare parte a țărilor civilizate. El privește înapoi spre cultura clasică pe care o socotește singurul remediu al relelor sociale, oferindu-și ca modele pe Cicero și Tacit — magistrați și oameni civilizați. Filozoful îi apare astfel dotat cu altă natură decît a vulgului, dominînd istoria pentru a echilibra legile cu hazardul, progresul cu declinul. Înțeleptul, bucuros dacă luminează spiritele, speră să facă să pătrundă în masa razelor pe care le-a perceput văzînd civilizațiile și oamenii trăind și murînd. El este conștient că și-a împlinit opera, creînd o mare carte, care-l va asigura nemurirea așa cum o vede în Visul lui Scipio: „Fame is the motive, it is the reward of our labours...” „labour, ... only employed on literary pursuits, the object of my choice and the foundation of my fame” va afirma însuși Gibbon. Stilul însăși al operei constituie un răspuns la toate stimulările, la toate semnalele emise de literatura timpului său. Ultima parte *Eternitatea filozofului* urmărește tocmai stilul lui Gibbon. Acesta adoptă singurul stil care poate face să strălucească luminile spiritului, cel care se adresează inteligenței filozofilor. Stilul rațiunii și libertății va fi acela al Filozofiei. *Virtus* istoricului va consta în a medita destinele celui mai mare imperiu al antichității pentru a contempla adevărul și a îndrăma

acțiunea. Pentru Gibbon literele sînt indispensabile oricărei civilizații, stilul și ideile fiind același lucru pentru un om de literă. Ideea naturii umane imuabile fiind pentru el un dat fundamental în restituirea trecutului, va urma regulile, fidel esteticii clasice, îndatorat oratorilor și poezilor Antichității. În opera sa există și aspecte mai dificil de încercuit — tempoul maiestuos, aura poetică, atracția pentru exotism, bogăția senzorială — și mai dificil de explicat, intrucît prin ele se scaldă în plină sensibilitate a spiritului secolului XVIII, însușindu-și aspecte pe care în mod normal le-ar fi repudiat. În realitate între estetica asociaționistă și cea de tip neoclasic se creaseră punți de legătură, opera unui Burke permițînd apropieri fertile. Aceste aspecte, precum și climatul poetic al operei gibboniene sînt temele ultimelor două capitole.

Baridon trage, firește, și concluziile cercetării sale. *Decline and Fall* ... este opera unei vieți în care se desemnează clar două etape nete: tinerețea cu căutările sale și achizițiile ei, maturitatea și epoca crizelor politice: revoluția americană, fermentele democratice, amenințări contra unei formule politice întemciate pe proprietatea funciară și pe imperiul comercial. Roma este un jalon între aceste două etape, Gibbon rămîne fidel lui Cicero și retoricii. Opera sa conține o contradicție indelebilă, aceea de a-i prezenta pe Luther și Calvin ca eliberatori ai națiunilor

în același timp cu atacarea americanilor în luptă pentru libertate. Mitul Romei i-ar fi fost fatal dacă Gibbon ar fi respins tot ce-l nega. El însă a înțeles natura „barbară”, forța de atracție a noului mit, a lăsat-o să pătrundă în el, formînd o masă obscură, o polarizare a valorilor negative. Din această tensiune creatoare s-a născut o mare operă care va înfrunta veacurile.

Firește, cartea conține toate accesoriile indispensabile: note, bibliografie, indici. Noi nu putem decît să admirăm rigoarea demonstrației, largul orizont, bogăția documentației și înalta ținută intelectuală a autorului. Nu ni se pare hazardat să recomandăm această lucrare ca un model de analiză pentru probleme care ne privesc îndeaproape. Desigur, mitul roman are în condițiile noastre istorice alte dimensiuni și implicații. Lucrarea lui Baridon conține, însă o mulțime de sugestii a căror valabilitate depășește condițiile particulare în general, deci implicit, și cele ale noastre. Cercetarea dezvoltării istorice a „mitului roman” ca și a „mitului barbar” nu poate face abstracție de multiplele condiționări social-economice și politice care le fac să fie puternice instrumente ideologice. Credem că o cercetare atentă poate duce la indispensabile clarificări și la integrarea unor poziții aparent ireductibile și de aceea recomandăm această lucrare, cu toată căldura, istoricilor de toate specialitățile.

Vlad Protopopescu

* * * „Revista arhivelor”, an. LV, vol. XL (1978) 1—4, 481 p.

Reluind o mai veche tradiție găzduită în coloanele „Revistei de istorie”, în cele ce urmează ne propunem o succintă prezentare a publicației „Revista arhivelor”. Înainte de a trece la subiectul propriu-zis, nu putem să nu subliniem importantul salt calitativ realizat în ultimii ani de susmenționata revistă care a reușit să-și găsească un profil propriu, distinct în cadrul celorlalte reviste de istorie din țara noastră. Și afirmând aceasta nu ne referim atât la paginile rezervate studiilor și articolelor de strictă specialitate (arhivistică nouă în primul rând, dar și celorlalte științe auxiliare ale istoriei, editarea de documente, prezentări de fonduri și colecții etc.), a căror înaltă ținută științifică de mult devenise un fapt unanim recunoscut, cât la contribuțiile științifice referitoare la istoria economică, socială, politică sau culturală a țării noastre, contribuții care, bazate de cele mai multe ori pe o solidă documentare nouă, inedită, aduc un important aport la acoperirea așa numitelor „perioade albe” sau la lămurirea unor probleme controversate din istoria patriei noastre.

Propunându-ne să analizăm cele patru numere ale revistei din anul 1978, menționăm, de la bun început, că bogăția tematică a sumarelor ne-a obligat să ne restrângem doar la semnalarea materialelor mai importante ca tematică cercetată și nivel de realizare, acordând un spațiu mai mare rubricilor de prezentare a noilor achiziții ale Arhivelor Statului, cu intenția vădită de a veni astfel în sprijinul celor interesați în cercetarea acestor materiale arhivistice și, în primul rând, al cercetătorilor. În intenția de a ușura informarea, am împărțit materialele prezentate din cele patru numere în câteva secțiuni care, sperăm, vor fi elocvente pentru a dovedi bogăția tematică și importanța acestei publicații.

Din seria *contribuțiilor de istorie românească* ținem să remarcăm, și să salutăm totodată, rubrica permanentă „2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent”, care debutează cu considerațiile lui Alex. Boldur privind istoria tracilor (nr. 2, p. 123—127). Autorul aduce argu-

mente solide în sprijinul afirmației sale că tracii au venit la Dunăre din nordul și estul Carpaților și nu din sudul Balcanilor, cum susțin unii istorici și lingviști. Tot pe baza unei solide documentații autorul mai susține formarea limbii române în spațiul dunăreanopontic, autohtonismul, persistența etnică și concentrarea demografică a tracilor în același spațiu. În cadrul aceleiași rubrici, Apostol Stan analizează (nr. 3, p. 251—263) importanța constituirii unor adunări naționale reprezentative, în cadrul revoluțiilor române de la 1848, ca un fenomen ce a sădit în rindurile maselor populare ideile moderne și democratice de organizare a instituțiilor politice, inclusiv a forului legislativ și scoate în evidență faptul că experiența revoluționarilor pașoptiști în materie de organizare a instituțiilor politice în general și a corpului legislativ în special au constituit un tezaur de idei care au inspirat pe făuritorii României moderne în anii luptei pentru formarea și organizarea statului național. În sfârșit, tot în cadrul acestei rubrici, Augustin Deac ocupându-se de realizarea visului milenar al poporului nostru — unirea tuturor provinciilor locuite de români aflați sub diferite stăpîniri (otomană, habsburgică și țaristă) — scoate în evidență caracterul „drept și național” al războiului declarat de România în 1916, bucuria cu care a fost întâmpinat de întreaga populație românească, atât din vechea Românie cât și din provinciile vremelnice subjugate, precum și caracterul plebiscitar al marilor adunări naționale, la care românii își trimeseră delegați împuterniciți să decidă unirea veșnică a acestor provincii cu țara mamă, actul final constituindu-l Marea Unire de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918 (nr. 4, p. 386—400).

Referitor la seria contribuțiilor de istorie românească surprinde neplăcut neglijarea totală a problemelor de istorie medievală, cu atât mai mult cu cât Arhivele Statului, atât din București cât și din țară, dispun de numeroși specialiști în această epocă care ar fi putut să valorifice documentele aflate în păstrarea instituției în care își desfășoară

activitatea. Dar asupra acestei probleme, doar în parte justificată, vom mai reveni.

Dacă perioada feudală nu-și face simțită prezența prin nici un studiu sau comunicarc, cum am menționat mai sus, în schimb epoca modernă s-a bucurat de o atenție deosebită atât sub aspect cantitativ, dar, mai ales, sub cel calitativ, ceea ce nu putem să nu subliniem în mod deosebit. N. Ciachir, bazându-se în special pe materiale de arhivă, incdite, trasează principalele jaloane ale diplomației române în perioada 1878—1900 (nr. 2, p. 145—151), scoțind în evidență eforturile Românilor de a întreține relații de bună vecinătate cu toate statele balcanice, sprijinul acordat Bulgariei în străduințele ei de a-și dobândi independența, rolul deosebit jucat de țara noastră în încheierea păcii de la București, din 19 februarie/3 martie 1886, dintre Bulgaria și Serbia, precum și eforturile incununate de succes, privitoare la constituirea comunităților aromâne (vlahe) din Balcani. Aplecându-se asupra singeroaselor lupte purtate de armata română în vara anului 1917 (nr. 1, p. 50—57), I. Agri-goroaie, după ce evidențiază caracterul just al războiului purtat de România, scoate în evidență importanța deosebită a glorioaselor victorii de la Mărăști, Mărășești și Oituz în de jucarea planurilor de împărțire sau chiar de desființare a statului român și în păstrarea aceluia nucleu statal către care au gravitat toate forțele dc eliberare națională și a cărui lipsă ar fi creat greutăți — insurmontabile poate — procesului dc desăvîrșire a unității național-statale. Horia Brestoiu și Vasile Bobocescu pe baza unor materiale de arhivă inedite, se ocupă de rolul important jucat de succesele serviciului românesc de informații și contra-informații în obținerea nepieritoarelor victorii din vara de foc a neuitatului an 1917 (nr. 1, p. 57—66). Autorii, pe lângă generoasa acțiune dc a face cunoscute — și deci de a se putea bucura de o eternă și binemeritată recunoaștință a neamului — numele acelor eroi anonimi care au acționat din umbră, reușesc să ridice vâul ce plana asupra unor succese românești ce rămăseseră mulți ani învăluite într-un mister inexplicabil cu tentă de miracol și, totodată, să demonstreze, pe baza unor documente autentice, cc izvorul care a dat tărie și tenacitate celor cc au acționat — și de multe ori jertfit — în acest război invizibil a fost justețea cauzei pentru care lupta poporul român în acele momente grele, puternica dragoste de patrie care i-a animat și sprijinul de care s-a bucurat din partea întregii populații. Ion Toacă, folosind o serie de materiale incdite, presa vremii, numeroase lucrări memorialistice și diferite studii și articole de specialitate, aduce o serioasă contribuție la cunoașterea eforturilor depuse de întregul popor român pentru sabo-

tarea și, apoi, înlăturarea dominației străine din teritoriul vremelnice ocupat de armatele Puterilor Centrale și aliaților lor (nr. 2 p. 151—159), scoțind în evidență rolul mișcării socialiste în această luptă și hotărîrea nestrămutată a poporului nostru de a continua lupta pînă la desăvîrșirea unității de stat a României. Bazat pe o exhaustivă informație, în cea mai mare parte inedită, provenită din arhive românești, franceze, britanice și americane, Ion Calafeteanu, dintr-o largă perspectivă și cu o mare putere de sintetizare, relevă activitatea diplomatică desfășurată de guvernul român în preajma și în timpul desfășurării Conferinței de Pace de la Paris (noiembrie 1918 — decembrie 1919), pentru obținerea din partea Puterilor aliați și asociate a recunoașterii statutului de aliat pentru România — considerată de aceste guverne „neutră” în urma încheierii tratatului de la București cu Puterile Centrale — și, de asemenea, a participării României în această calitate de aliată la Conferință, problemă care, inexplicabil, a fost total ignorată, atât de istoriografia noastră interbelică, cât și de cea marxistă (nr. 3 p. 277—287). Mircea Mușat pe baza unei ample bibliografii, în parte inedită, se apleacă asupra marelui bătălii date de diplomația română în cursul anilor 1919—1920 pentru consfințirea oficială a drepturilor sfinte ale poporului nostru dc a realiza unitatea neamului într-un singur stat — România Mare, sublinind importanța deosebită pe care a jucat-o voința nestrămutată și liber exprimată a maselor populare în determinarea hotărîrii diplomațiilor marilor puteri în recunoașterea de jure a unor frontiere deja trasate de românii eliberați de sub jugurile străine (nr. 4 p. 417—424). Sc mai pot menționa contribuțiile aduse de Virgiliu Z. Teodorescu la cunoașterea unor date noi privind rolul deosebit de important jucat de cursurile Universității populare de la Vălenii de Munte (1908—1909) organizate de N. Iorga sau cele ale lui C. Brătescu privitoare la rolul „Casei Școalelor” în Banat pentru propagarea ideii unității tuturor românilor (ambele nr. 3 p. 273—277 și 264—273).

Nici problemele dc istorie contemporană nu și-au găsit o reflectare suficientă în cele patru numere pe care le prezentăm și aceasta cu toate că elucidarea unor chestiuni necunoscute sau insuficient clarificate devine tot mai necesară. Două interesante contribuții — atât pe problematică în sine, cât și prin ineditul datelor ce le aduc la cunoaștință celor interesați — se referă la unele aspecte economice și social-politice privind situația din teritoriul răpit României prin odiosul Dictat de la Viena. Ioan Ranca, folosind informațiile inedite oferite de documentele fondului Tribunalului penal din Tg. Mureș, prezintă

unele aspecte ale stării de spirit a maselor, populare în timpul ocupației hortiste (nr. 3 p. 287—290), evidențiind condițiile dure de viață instaurate de noul regim, precum și opoziția moral-politică a populației românești și maghiare față de precara situație economică, populație care vede singura posibilitate de redresare în revenirea autorităților române în teritoriul răpit. Al. Matei, folosindu-se tot de unele documente inedite, prezintă organizarea luptei de rezistență antihortistă în cadrul populației majoritare române, a maghiarilor și altor naționalități minoritare, luptă în cadrul căreia aportul P.C.R. a fost permanent (nr. 4, p. 425—428). Gh. Pirvulescu face o scurtă trecere în revistă a principalelor momente din activitatea mișcării socialiste din țara noastră, începând de la formarea statului unitar român, insistând asupra legăturilor permanente ce au existat între mișcările socialistă și sindicală și P.C.R., precum și eforturile depuse de acesta pentru unificarea întregii mișcări muncitorești, eforturi ce aveau să fie încununete de succes în februarie 1948, odată cu crearea Partidului Muncitoresc Român prin fuziunea P.C.R. cu P.S.D. (nr. 1, p. 43—50).

Meritul deosebit al studiilor și articolelor de istorie românească pe care le-am enumerat mai sus constă în introducerea în circuitul științific a unor informații noi, deosebit de importante, dar nu numai atât. O serie de autori, printre care trebuie neapărat menționați Apostol Stan, Ion Calafeteanu, N. Ciachir, Augustin Deac care au dat faptelor justa interpretare ce se impune, au evidențiat fenomenul istoric generat de aceste fapte și au reușit să generalizeze semnificațiile în contextul larg al epocii cărora aparțin, adică tocmai ce se pretinde în mod imperativ actualei etape de dezvoltare a științei istorice românești. Putem conchide, deci, referindu-ne la studiile și articolele de istorie publicate în 1978 de „Revista arhivelor”, că ele aduc o contribuție meritorie la progresul științei istorice românești.

În *domeniul arhivisticii* au fost publicate numeroase materiale cu o variată tematică care, prin valoarea lor științifică, sînt binevenite atât pentru cei ce-și desfășoară activitatea în cadrul arhivelor cit și pentru istoricii propriu-zisi. Prin puterea de sinteză și clarviziune se remarcă cele două materiale ale lui Ionel Gal, în care se ocupă de nolle perspective ale activității arhiviste în lumina documentelor Conferinței Naționale a P.C.R. (nr. 1, p. 33—37) și de necesitatea introducerii în circuitul științific a noi fonduri și colecții (atît cu materiale interne cit și cu noi informații documentare din arhivele străine) prin elaborarea instrumentelor de informare științifică, ediții de documente și alte lucrări de specialitate (nr. 4, p. 383—385).

Lăudabilă inițiativa redacției de a începe publicarea unor capitole din tratatul de arhivistică pe care Direcția generală a Arhivelor Statului intenționează să-l editeze cît mai curînd. Pînă la apariția acestui mult așteptat și atît de necesar instrument de lucru, arhiviștii se pot folosi de capitolele elaborate deja, cum sînt cele publicate de Tudor Mateescu (nr. 2, p. 160—165) sau Marcel Dumitru Ciucă (nr. 4, p. 429—443). Această inițiativă, pe lîngă ajutorul efectiv dat celor ce lucrează în cadrul arhivelor, are și marele merit că va contribui, desigur, la îmbunătățirea formei definitive a tratatului prin discuțiile ce le va stîrni în rîndul specialiștilor și firește sugestiile pe care aceștia le vor trimite redacției.

O altă rubrică permanentă, la fel de utilă este cea intitulată „Legislație”, în cadrul căreia cei mai avizați specialiști (Ion Florescu, în nr. 1, p. 86—88 și 3, p. 301, Emilia Poștăriță, în nr. 2, p. 166—168 și Necea Teodor în nr. 4, p. 447—448) vin să aducă interesante lămuriri în aplicarea legislației arhiviste, fapt ce constituie un ajutor extrem de prețios mai ales pentru lucrătorii fără pregătire de specialitate care-și desfășoară activitatea în numeroasele arhive din cadrul diferitelor întreprinderi și instituții.

Tot în domeniul arhivisticii se înscriu și contribuțiile lui Andrei Kiss privitoare la vechile inventare și registrele auxiliare de arhivă și cele de registratură din Transilvania (nr. 1, p. 67—69) și cele ale Cristinei Dinu și Vasilei Nicula referitoare la constituirea dosarelor pe termene de păstrare (nr. 4, p. 444—446). Introducerea celor mai noi cuceriri ale științei contemporane în practica arhivistică face obiectul a trei articole care vor fi de mare ajutor specialiștilor: microfilmarea și utilizarea microfilmelor (nr. 4, p. 464—465), folosirea radiațiilor gamma pentru dezinfectia documentelor de arhivă și, în sfîrșit, prelucrarea informatică a arhivelor judiciare (ambele în nr. 1, p. 79—82 și p. 82—85).

Celelalte științe auxiliare ale istoriei sînt, din păcate, mai puțin prezente în numerele care fac obiectul prezentării de față. În domeniul *heraldicii*, Maria Dogaru face o minunțioasă descriere a stemei orașului Tulcea, utilizată la începutul sec. al XX-lea (nr. 1, p. 109—110), a cărei deviză „Roma mea mater”, reprezintă, așa cum menționează autoarea „o expresie a conștiinței naționale, o manifestare a năzuinței generale a poporului român pentru înfăptuirea unității depline”.

O rubrică care de mult s-a permanentizat, „Prețuitori ai arhivelor”, înfățișează, pe scurt, activitatea științifică desfășurată în slujba adunării și ordonării unor fonduri arhiviste deosebit de importante pentru

istoria patriei noastre de Virgil Sotropa și Friederich Stenner (nr. 2, p. 196—204 și 204—206).

Un amplu spațiu a acordat redacția rubricii, atât de apreciată de cercetători „Achiziții noi”, în care sunt prezentate detaliat noile documente, fonduri și colecții intrate în Fondul Arhivistic Național în cursul anului 1977. Astfel, în nr. 1 (p. 89—93) și 3 (p. 302—305) sunt prezentate amănunțit achizițiile făcute de Direcția generală a Arhivelor Statului, dintre care menționăm a doua donație a prof. dr. docent Ion Ionașcu (446 documente din sec. XVI—XIX din Țara Românească și două pomelnice, unul al mănăstirii Cotmeana-Argeș și altul al schitului Văleni-Argeș); donația testamentară a scriitorului Camil Baltazar care cuprinde manuscrisele (printre care și jurnalul zilnic început în 1919) și cărțile din biblioteca personală; constituirea fondului personal „prof. Aurelian Sacerdoțeanu”, de o valoare inestimabilă prin documentele provenite din prodigioasa sa activitate științifică, didactică și de stat care oglindesc ilustra personalitate a omului de știință, distinsului profesor, directorului general al Arhivelor statului, arhivistului de excepție cu o largă viziune istorică, care a fost Aurelian Sacerdoțeanu, deosebitele sale calități morale și profesionale, căror documente îi se adaugă altele (sec. XVI—XX), adunate de-a lungul întregii vieți, referitoare la satul Costești — Vilcea, cu o mare importanță pentru diplomatică și sfragistică, precum și biblioteca personală (alcătuită din lucrări de arhivistică, diplomatică, cronologie, paleografie, heraldică, sfragistică, genealogie și istorie) constituită pe baza unor preocupări unitare și care mai cuprinde colecții complete de reviste istorice și lucrări de referință ca: dicționare, enciclopedii, lexicoane, bibliografii vechi și noi — în diferite limbi —, colecții complete de volume de documente, lucrări omagiale ș.a.; completarea colecției „George Potra” cu un mare număr de documente emise de cancelariile domnești din Tirgovște, București și Iași, fotografiile și sigillii; numeroase lucrări memorialistice (însemnările zilnice ale gen. Gh. Georgescu și lucrarea gen. maior (r) Virgiliu Stoeneșcu *Viața unui om*, care conține informații prețioase din timpul primului război mondial, *Amintiri din Sala Unirii* scrisă de gen. maior (r) Vasile Barbu, prezent în ziua de 1 decembrie 1918 în Sala Unirii din Alba Iulia, precum și însemnările generalului de armată I. Iacobovici și memoriile gen. Tătăreanu (ambele prezentând evenimente din timpul celui de al doilea război mondial); numeroase hrisoave domnești (de la Radu Șerban, Radu Mihnea, Alexandru Coconul, Leon Tomșa, Matei Basarab, N. A. Mavrocordat, M. Racoviță, Gr. Ghica, C. N. Mavrocordat), surete, anaforale, zapise, planuri de

moșii, hotărnicii, hărți, corespondențe și scrisori, printre care se pot menționa condica moșiei Jlgălia, care cuprinde hrisoave domnești, porunci și zapise (1518—1746) și documentele cu privire la moșile cumpărate și posedate de familia Bibescu (cu un inventar al tuturor documentelor deținute de această familie, alcătuit în 1845); fondurile familiilor Lahovary și Krețulescu; documentele achiziționate de la familia Zarifopol (1855—1932); îmbogățirea „Colecției de documente fotografice” cu fotografii din domeniul medicinei, chimiei, matematicii și literaturii, precum și albumele familiilor Obedeanu, Rosetti-Roznovanu și altul cu participanții de la Conferința internațională sanitară de la Viena din anul 1874 etc. Filiala Arhivelor Statului Cluj-Napoca a preluat în cursul anului 1977 (nr. 1, p. 93—99) numeroase fonduri de la instituții și întreprinderi: Fondul Seminarului pedagogic universitar (1922—1948), Fondul Ocolului silvic Turda (1920—1954), Fondul I.M.F. Cluj-Napoca (1919—1945), 12 fonduri familiale (Banffy, Wesselényi, Mikó, Teleki ș.a.) preluate de la institute academice, bibliotecă și muzee, 10 fonduri personale (G. Barț, Pop de Băsești, Iosif Hodoș, G. Sion ș.a.) și 13 colecții arhivistice preluate de la Biblioteca Centrală Universitară, precum și „Arhiva istorică” a Bibliotecii Academiei R.S.R. — filiala Cluj-Napoca. În sfârșit, tot Filiala Arhivelor Statului Cluj-Napoca a achiziționat fondurile „Muzeul limbii române” (1919—1948), „Institutul de lingvistică”, „Institutul de speologie „Emil Racoviță” (1920—1949) și „Institutul de istorie și arheologie Cluj-Napoca” (sec. XIX—XX), precum și numeroase preluări de la persoane particulare (500 de documente de la prof. univ. dr. Mihail Dan, corespondența prof. univ. dr. doc. Iorgu Iordan și cea a prof. univ. I. Giulea, scrisori și acte provenind de la soția Victoria și Constantin I. Iuga, fiica și ginerele lui G. Barț, lucrările lui Zaharia Bollă, lada Breslei olariilor din Cluj-Napoca cuprinzând documente din sec. XV—XX etc. Filiala Arhivelor Statului Galați a făcut și ea achiziții deosebit de importante în anul 1977 (nr. 3, p. 505—507), printre care amintim o serie de hrisoave și zapise din perioada 1592—1787 ce cuprind aspecte de economie agrară feudală, 2220 de scrisori care oglindesc dezvoltarea vieții economice în prima jumătate a sec. al XIX-lea (corespondența lui Dimitrie Panaiot din București cu Chiriță Panaiot din Brașov), 299 planuri și hărți ale porturilor dunărene din perioada 1879—1944, preluate de la întreprinderea de Navigație Fluvială „Navrom” și cele 4300 volume preluate de la biblioteca, Comisiei Europene a Dunării de Jos carei pe lângă valoarea documentară, întregesc și informațiile fondului de arhivă al Comisiei

Europene a Dunării. În sfârșit, mai trebuie menționat și uricul de întărire dat din Iași, de Petru Rareș, domnul Moldovei, la 7 martie 1528, însoțit de o competență critică internă și externă făcută de Cezar Bejan și Ștefan Stanciu (nr. 2, p. 169). Filiala Arhivelor Statului Iași (nr. 2, p. 170—172) a achiziționat un mare număr de documente din sec. XVI—XIX (acte de proprietate asupra unor moșii care au aparținut familiilor Sturza, Jora, Balș, Mavrogheni ș.a. care arată modul de transmitere a proprietății), manuscrise (lucrarea de heraldică *Liber aureas*, aparținând lui Rudolf Cantacuzino, cuprinzând perioada 1717—1753, rămas, din nefericire, neterminat), materialele provenite de la prof. Mihai Costăchescu (multe din ele nepublicate și de o excepțională valoare documentară și științifică) etc. Tot la rubrica „Achiziții noi” mai pot fi menționate și achizițiile filialelor Arhivelor Statului Vilcea (nr. 2, p. 172—179 și 3, p. 308) și Harghita (nr. 2, p. 169—170), care prezintă o mare importanță pentru istoria locală.

Și rubrica, deosebit de apreciată de specialiști, „Prezentări de fonduri și colecții” își face simțită prezența în acest an. Astfel, în nr. 2 (p. 174—180), Ieliza Gămulescu prezintă colecția „Microfilme R. P. Bulgaria”, care totalizează 16.422 cadre de microfilme. Din marele număr de fonduri microfilmate se pot obține informații deosebit de prețioase, multe dintre ele necunoscute, în legătură cu viața și activitatea lui Hristo Botev, colaborarea dintre socialiștii români cu organizațiile socialiste din Bulgaria și Jugoslavia, pregătirea voluntarilor bulgari în România în vederea declanșării războaielor antiotomane din 1876, Conferința de pace de la București (Iulie—august 1913), corespondența oficială româno-bulgară (1886—1893) și relațiile comerciale româno-bulgare (1906—1893), relațiile și colaborarea româno-bulgară (1885—1923), relațiile comercial-bancare româno-bulgare (1919—1948), situația economică și politică a României, Bulgariei și Peninsulei Balcanice în general (1882—1901), recunoștința poporului bulgar pentru contribuția armatei române la eliberarea Bulgariei din 1877—1878, un Tetraevanghel din anul 1629 care a aparținut bisericii Sf. Dumitru din Iași și un Liturghier moldovenesc executat de Ieromonahul Ghervasie de la mănăstirea Putna (ambele microfilmate integral), precum și numeroase informații cu privire la istoria țării noastre, relațiile sale cu Bulgaria și situația din Peninsula Balcanică în perioada 1811—1907. Emilia Poștăriță și Valeria Sindelarau prezintă în nr. 3 (p. 296—300) colecția „Microfilme Franța” (I), care cuprinde 186616 cadre de microfilm aflate în depozitele Direcției generale a Arhivelor Statului. De la Arhivele

Naționale Franceze au fost microfilmate o serie de documente care se referă, în special, la istoria economică și financiară a țării noastre (1813—1928), dar și la situația învățămîntului în România (1874), corespondență primită de Edouard Thouvenel de la diferiți demnitari francezi și străini care conțin referiri la țara noastră (1843—1866) sau o serie de hărți din anul 1717. Documentele microfilmate din Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe cuprind surse importante de informații pentru o întinsă perioadă din istoria patriei noastre (sec. XVI—XX). Ample informații se referă la situația românilor din teritoriile ocupate de marile imperii vecine, în special Transilvania, precum și relatări despre situația economică din toate teritoriile locuite de români. Au fost microfilmate dosare întregi referitoare la marile evenimente din 1821, 1848, 1877—1878 și 1914—1919.

Rubrica specială intitulată „Documente” este prezentă în toate cele patru numere din anul 1978. Din păcate, se observă aceeași predilecție pentru perioada modernă a istoriei României, predilecție care este în parte justificată de cele două aniversări (130 de ani de la revoluția din anul 1848 și 60 de ani de la Marea Unire de la Alba Iulia). Totuși, faptul că perioada contemporană nu s-a bucurat de nici o prezență în cele patru numere cu toate că este cea mai prolifică în ceea ce privește emiterea de documente, iar perioada medievală abia își face simțită prezența — o singură comunicare, cea a lui Gh. Duzinchevici intitulată *Din istoria regimentului I de grăniceri român. Războiul ruso-austro-turc (1788—1791)* publicată în nr. 2 (p. 181—188) și care se mărginește la participarea armatei austriace la acest război, autorul insistând numai asupra acțiunilor purtate de grănicerii români, descrie mai ales pe baza informațiilor furnizate de manuscrisul anonim, redactat în limba română, intitulat „Istoria regimentului I de grăniceri român” — reflectă unele carențe în tratarea tuturor epocilor istorice. Perioada modernă este, în schimb, prezentă cu nu mai puțin de șapte grupaje de documente, însoțite de fiecare dată de ample și pertinente prezentări. Demn de remarcat este și faptul că toate documentele din limbi străine sînt publicate în original însoțite de o traducere în limba română, uneori chiar de facsimile, ceea ce înlesnește o largă folosire și sporește încrederea specialiștilor care pot cu ușurință confrunta textele. Valeriu Veliman publică (în nr. 3, p. 309—325) 14 documente provenite din Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri, Istanbul (aflîndu-se și la Direcția Generală a Arhivelor Statului, în colecția „Microfilme Turcia”) din perioada 1821—1828. Documentele contribuie la lărgirea ariei de infor-

mații privitoare la reacția Porții față de revoluția lui Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă, restabilirea domniilor pămîntene și caracterul imprimat de aceste rapoarturile româno-otomane pînă în 1828. Toate traducerile sînt însoțite de facsimile menite să ofere specialiștilor posibilitatea contactului direct cu sursa documentară. Vladimir Osîac și Ileana Petrescu publică (în nr. 3, p. 325—335) o serie de liste de panduri din județele Gorj, Mehedinți și Vîlcea care au participat la războiul ruso-turc din 1828—1829. De menționat că listele cuprind în afară de numele și localitatea de baștină a pandurilor și o rubrică în care sînt menționate răsplătirile primite de fiecare pentru faptele de arme săvîrșite, precum și cei răniți sau morți în lupte. Natalia Trandafirescu publică 8 documente privind revoluția română de la 1848 (nr. 1, p. 102—109): 5 grecești (din corespondența purtată de Eufrosina Rosetti cu fiul său Lascăr, refugiat la Cernauca, în Bucovina) care relevă poziția diferitelor grupări politice față de unele sarcini sociale ale revoluției, atitudinea marilor puteri — Turcia, Anglia și Rusia — în privința desfășurării evenimentelor din țările române și aduc o serie de fapte noi, necunoscute, atît din țară cit și din străinătate, referitoare la revoluția românilor, printre care menționăm agitația tot mai mult a ideii instituirii unui protectorat european și a unirii principatelor sub un principe străin; 3 scrisori ale lui Ion Malorescu, adresate din Viena lui Eudoxiu Hurmuzaki, în care descrie acțiunile desfășurate acolo în sprijinul cauzei tuturor românilor. Mioara Tudorică publică un grupaj de 26 de documente referitoare la revoluțiile românilor din anul 1848 (nr. 2, p. 128—144), care înfățișează momentul organizării adunării de la Blaj (3/15 mai 1848), măsurile luate de revoluționarii din Țara Românească pentru a explica programul revoluției în toate județele și necesitatea înființării gărzilor patriotice, măsurile represive ale forțelor reacțiunii pentru stăvîlirea stării revoluționare din rîndurile populației române din Transilvania sau cele ale comandanților trupelor țariste din Țara Românească pentru dezarmarea populației. În ansamblu, aceste izvoare aduc informații extrem de prețioase cu privire la participarea masivă a românilor la revoluție și, fapt demn de subliniat, impulsul puternic pe care l-a dat această revoluție creșterii conștiinței de sine a poporului român și afirmării ideii necesității făuririi unității naționale în cadrul unui singur stat prin înlăturarea granițelor nefirești care țineau pe români sub cele trei juguri străine. Gh. D. Iscu publicînd „Tabelul cu ostașii români care au luat parte la lupta de la 13 septembrie 1848 din Dealul Spirii (București) și care au fost răniți sau uciși” (nr. 3, p. 335—347), înfățișează pe baza

și altor documente inedite felul în care au fost cinstiți și recompensați cei ce au luat parte la aceste lupte. Cealaltă mare aniversare — 60 de ani de la făurirea statului național unitar român — este prezentată prin două grupaje de documente. Primul, datorat lui Vasile Arimia (nr. 4, p. 401—416), cuprinde 13 documente, provenite din arhive străine, înfățișînd starea de spirit a românilor din Ardeal, încercările diplomației habsburgice de a atrage România în război alături de Puterile Centrale, acțiunile desfășurate de guvernul de la București în vederea desăvîrșirii unității naționale și cele ale românilor aflați în Franța, Italia, America etc. pentru sprijinirea luptei românilor din vechiul regat pentru împlinirea idealului milenar, ajutorul diplomatic acordat României de unele state și informații noi despre înfăptuirea actului Marii Uniri. În nr. 3, (p. 350—362), Gh. Socol și Mircea Spiridoneanu publică 18 documente de presă din perioada ianuarie 1914 — august 1916 apărute în diferite ziare din România, dar și în „Românul” din Arad sau „America” din Cleveland — S.U.A. În ansamblu, această selecție de documente de presă reflecta evoluția stării de spirit a opiniei publice din România imediat după izbucnirea primului război mondial și care va atinge punctul culminant în august 1916, determinînd intrarea României în marele război pentru întregirea neamului. În sfîrșit, tot la această rubrică mai trebuie semnalate și cele 20 de fotografii prezentate de Lidia Mihăilescu (nr. 2, p. 183—195), care aduc imagini din timpul primului război mondial și în care apar alături de soldații anonimi și marii comandanți ai armatei române în frunte cu generalul Prezan, șeful Marelui Cartier General și ceilalți eroi ai neamului, generalii Averescu, Mărgineanu, Văitoianu sau generalul Berthelot și col. Marie din misiunea franceză.

În cadrul rubricii „Addenda et corrigenda” Mihail Guboglu face cîteva observații pertinente referitoare la paleografia și diplomația turcă (nr. 2, p. 207—214), Virginia Isac prezintă vizita de lucru efectuată în august 1876 de B. P. Hașdeu, director general al Arhivelor statului la Krakowia, pentru a cerceta documentele aflate în arhivele acestui important centru științific și cultural, subliniind intenția marelui istoric de a publica toate documentele ce se referă la istoria românilor (nr. 3, p. 363—364).

La rubrica „Instrumente de lucru”, în nr. 2 (p. 227—244), Marian Stroia și Horațiu Sima publică documentarul „Componenta Consiliului de Miniștri (23 august 1944—31 decembrie 1975)” prin care „Revista Arhivelor” încheie suita materialelor pe această temă (Dan Berindei, „Guvernele lui Al. I. Cuza (1859—1866). Liste de miniștri”.

„Revista Arhivelor”, nr. 1/1959 și Mioara Tudorică și Ioana Burlacu, „Guvernele României între anii 1866—1945. Listă de miniștri”, „Revista Arhivelor” nr. 2/1976), care oferă atât publicului larg iubitor de istorie, dar mai ales specialiștilor un indispensabil instrument de lucru, cu atât mai valoros cu cât sunt indicate și sursele de informare. Tot la această rubrică s-ar putea încadra și Lista documentelor publicate în vol. XL, însoțită de regestele tuturor celor 70 de documente, numărul revistei și pagina din volum (nr. 4, p. 474—478).

În ultimele secțiuni ale fiecărui număr revista a publicat cronici privind activitatea internă a arhiviștilor noștri, cercetări în arhivele de peste hotare sau participarea lor la reuniuni internaționale în cadrul rubricilor permanente „Viața științifică” și „Cronică” și numeroase recenzii și note bibliografice asupra lucrărilor, revistelor străine și românești ce tratează îndeosebi probleme de spe-

cialitate în cadrul altei rubrici permanente „Recenzii și prezentări”, precum și numeroase portrete și prezentări ale unor arhiviști care și-au dedicat întreaga activitate nobilei misiuni de a pune la dispoziția științei informațiile neprețuite ce se ascund în imensele fonduri și colecții aflate în păstrarea Arhivelor Statului.

Nu putem încheia această prezentare a vol. XL al „Revistei Arhivelor” fără a sublinia încă o dată aportul deosebit adus de această publicație la progresul neconținut al științei istoriei din țara noastră, linia permanent ascendentă pe care s-a înscris în ultimul deceniu, precum și contribuția pe care o aduce la formarea unei tinere generații de arhiviști a cărei prezență în paginile revistei se face tot mai amplu simțită printr-o înaltă pregătire profesională, dublată de o certă înclinare spre munca de cercetare.

Radu-Dan Vlad

ISTORIA ROMÂNIEI

I. M. ȘTEFAN, *Ceasuri de răscruce*, Edit. Eminescu, București, 1980, 294 p.

Constituirea statului național român prin Unirea Moldovei cu Țara Românească realizată la 24 ianuarie 1859 este un fenomen de importanță capitală pentru istoria noastră națională, reflectat de altfel sub raport istoriografic sub o multitudine de ipostaze. Articolele, studiile și citeva monografii dedicate Unirii, la care se adaugă voluminoase colecții de documente editate deja sau în curs de pregătire pentru tipar, demonstrează în mod evident importanța acordată de istoriografia română aprofundării cunoașterii unui asemenea eveniment.

Dacă fenomenul Unirii este relativ bine cunoscut, atât de specialist cit și de publicul larg cititor, sub mecanismul lui intrinsec de realizare, cu detalii și trăsături generale, nu este mai puțin adevărat că aspecte ale aceluiași fenomen rămân într-o anumită măsură estomate, datorită cu precădere faptului că o serie de lucrări interesate de descrierea procesului de ansamblu, nu-și permit, din diferite motive, dezvăluirea unor resorturi intime ale evenimentelor cunoscute, apreciate de istorici global, privindu-se astfel publicul cititor mai ales de contactul direct cu forțele din subteran ale desfășurărilor evenimentiale.

Iată însă că autorul acestei cărți, I. M. Ștefan, un excelent cunoscător al epocii Unirii, a avut salutara idee de a stăruî într-o lucrare de dimensiuni medii asupra unor detalii de importanță majoră în împlinirea fenomenului amintit, prezentându-le sub forma unei cronologii succesive. El încheagă astfel o compoziție coerentă, logică, vastă și variată, în care problematica Unirii este reflectată prin prisma luptei atât de diverse pentru concretizarea unui mare ideal național. S-ar putea spune că, prin descrierea unor amănunte cu totul excepționale scăpate din cimpul preocupărilor istoricului interesat de definirea trăsăturilor esențiale ale fenomenului abordat, I. M. Ștefan introduce pe cititor într-o „lume” deosebit de interesantă, pe care specialiștii o țin de obicei pentru

documentarea lor în fișele de lucru, menționând-o totuși uneori, sumar în notele din infrastructura textelor publicate.

Prin prisma acestei cărți, cititorul poate distinge mai bine atitudinea marilor puteri față de Unirea Principatelor Române, stadiile de evoluție a politicii lor față de acest mare ideal al poporului român, măsura care interesele imperiilor limitrofe îndeosebi veneau în conflict cu aspirațiile noastre naționale. Ostilitatea politicii otomane și habsburgice, precum și oscilațiile atitudinii Marii Britanii, hotărîrea Franței, precum și diferite combinații diplomatice de culise sînt surprinse în această carte cu toată exactitatea, demonstrîndu-se astfel cit de complexă a fost lupta națiunii române pentru întemeierea statului unitar. Din perspectiva diferitelor momente ale ciocnirii de interese dintre marile puteri în legătură cu aspirația noastră națională de stat unitar și independent, cititorul poate distinge simțul politic și diplomatic dovedite de diferite personalități românești însărcinate cu misiuni, abilitatea, patriotismul și perseverența în lupta pentru dejucarea unor proiecte diplomatice și politice retrograde și ostile poporului român, făurite în cabinetele unora dintre marile puteri.

Personalitățile politice naționale implicate în lupta pentru Unire, în dejucarea uneltirilor interne făurite de unele elemente retrograde cu sprijinul și, deoseori, la inspirația unor mari puteri ostile dobîndesc în această carte o imagine plină de dinamism apar ca fisuri cu umbre și lumini, minate de interese personale, dar și de interesele supreme ale națiunii. Sînt, astfel, mai evidente realizările deosebite ale unor mari bărbați de stat ca M. Kogălniceanu, Al. Ioan Cuza, Anastase Panu, Vasile Alecsandri etc. în înfrîngerea reacțiunii din Moldova care se baza pe un puternic sprijin extern, în constituirea unor forme organizatorice aparținînd mișcării unioniste prin care să antreneze larg masele populare, țărănimea mai ales, în lupta pentru formarea statului național. Amănuntele furnizate în legătură cu organizarea diferitelor manifestări în favoarea Unirii, cu modul în care mișcarea unionistă

era condusă de la centru, difuzind material propagandistic și stabilind contacte cu lumea satelor, ne demonstrează cât de amplu și profund era un asemenea fenomen, cât de mare era adeviziunea populară la o idee națională ca aceea a statului unitar și autonom.

De un deosebit interes sînt și acele amănunte legate de propaganda unionistă desfășurată prin intermediul unor mijloace diferite, dar mai ales prin acelea ale manifestărilor și presei periodice. Ziarele naționale care apăreau în epocă se dovedesc — în lumina unor date furnizate de această carte — o tribună de exprimare a celor mai interesante idei cu privire nu numai la Unire, ci și la modalitatea de organizare a statului național sub raportul structurilor și instituțiilor social-politice. Dacă în perioada Adunărilor ad-hoc se observă sub raportul activității unioniste în presă îndeosebi, o tendință de a orienta opinia publică în anumite direcții precis circumscrise, legate cu deosebire de exprimarea unui acord unanim al reprezentanților diferitelor categorii sociale în privința Unirii, în faza următoare — cum se deduce din diferitele momente înfățișate de autor — se observă pe plan publicistic, o tendință de polarizare politică, de desprindere a unor preocupări în direcții diferite și sub unghiuri diverse în care era văzută reorganizarea societății românești și a statului național. Sînt, în această ordine de idei, cele două tendințe conservatoare și liberală, cu puncte de legătură între ele, dar și cu fisuri care nu devin totuși hotărîtoare, menținînd totuși reprezentanții națiunii solidari într-una din problemele fundamentale, anume hotărîrea ca, înfruntînd adversitățile străine, să se realizeze doleanța națională fundamentală, statul național român unitar. Tocmai din acest unghi de vedere, cartea lui I. M. Ștefan oferă cititorului o serie de detalii semnificative.

Atitudinea românilor aflați sub dominația habsburgică față de mișcarea unionistă din Principatele Române, dar mai ales solidaritatea și participarea directă a unora dintre reprezentanții lor la lupta pentru Unire, privită ca o cauză a întregii națiuni române, constituie un aspect reflectat în mod nuanțat în *Ceasuri de răscruce*. Aflăm, astfel, că presa periodică din Transilvania mai ales a ogîndit mișcarea unionistă din Moldova și Țara Românească cu o deosebită atenție, ea posedînd la sud și la est de Carpați numeroși corespondenți care-i transmiteau știri, țipărite și apoi vehiculate în întreg spațiul geografic locuit de români. Se poate deci aprecia că mișcarea unionistă din cele două Principate era urmărită de întreaga comunitate românească, stîrnind nu numai solidaritate și simpatii, ci contribuind la dezvoltarea conștiinței naționale, la fortificarea

luptei de emancipare națională pretutindeni unde românii erau asupriți de străini.

Preocupîndu-se de dezvoltarea implicațiilor multiple ale procesului luptei pentru Unire, I. M. Ștefan selectează și comentează, în lucrarea sa o serie de evenimente culturale de aspecte ale publicisticii cu caracter cultural și științific care vorbesc despre o lume românească dornică de afirmare în toate domeniile activității spirituale, tocmai într-un moment de mare încordare națională. Cititorul poate găsi în această carte numeroase informații semnificative cu privire la teatrul național, școală și învățămînt public, literatură, artă și activitate științifică, în măsura în care acestea se ogîndesc în informația vastă și variată utilizată de autor. Este un aspect al dezvoltării societății românești important și interesant, de obicei neglijat de cercetările istorice care sînt preocupate mai ales de frămîntările politice, neglijînd neîntemeiat acest liant fundamental care este reprezentat de cultura națională.

Nu putem încheia aceste rînduri înainte de a sublinia că, prin cartea lui I. M. Ștefan, cititorul este introdus într-o lume românească a epocii luptei pentru constituirea statului național, complexă, animată de scopuri nobile, solidară în împlinirea acestora, dar și contradictorie mai ales în rîndul păturii politice conducătoare, atunci cînd erau pronunțate opțiunile și modalitățile de construcție statală. Cartea lui I. M. Ștefan înserează numeroase date, fapte și evenimente care sînt definitorii pentru amplitudinea și profunzimea mișcării unioniste din Principatele Române. Recomandînd-o călduros cititorului pentru contribuția la aprofundarea cunoașterii acestui mare moment din istoria noastră națională, constituirea statului român modern, apreciem că și alte evenimente și procese din istoria României se pretează la un asemenea gen de tratare. Sub acest raport este un gol resimțit de istoriografie care neîndoielnic se cere împlinit.

Apostol Stan

* * * *TRADIȚII DE SOLIDARITATE REVOLUȚIONARĂ ROMÂNŌ-UNGARĂ, 1884—1946. DOCUMENTE ȘI AMINTIRI*, Edit. politică, București, 1979, 487 p.

Istoria bazinului carpato-danubian consemnează existența de permanente și tradiționale legături de conlucrare între poporul român și ungar în lupta pentru libertate și neam, pentru progres social și o viață mai bună. Impactate deopotrivă de insem-

năitatea unor evenimente care au punctat cu pregnanță devenirea politică a națiunilor vecine și prietene din aria Europei centrale și sud-estice în epoci care relevă suprafețe ale conștiinței naționale sensibil modificate sub acțiunea băătăii pentru existența de sine stătătoare, dreptate socială și progres economic-cultural, înfruntând politica de dezbinare și învrăjbită națională promovată de c sele exploatoare autohtone și potențată de puterile străine interesate să introneze politica de asuprire și dominație, poporul român și înaghiar se sprijină reciproc în toate acțiunile menite să instaureze pacea și înfrățirea, prietenia, apropierea și solidaritatea.

Existența acestor strinse legături atestate documentar și relații cu diferite forme de manifestare înregistrate de istorie și care au la bază vechile și bogatele tradiții de luptă comuna ale popoarelor român și ungar împotriva exploatării sociale, pentru libertate și îndrăzneață națională cunosc o treaptă supe ioară în evoluția lor odată cu crearea partidelor politice ale clasei muncitoare din România și Ungaria.

Volumul de față¹ se circumscrie șirului de realizări editoriale de remarcabilă semnificație științifică și politică ce denotă consecvența călăuzirii permanente după principiul revoluționar al solidarității militante. Lucrarea prezintă evidențiază odată în plus însemnătatea cărților apărute sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.² și consacrate ariei largi de probleme ale mișcării de solidaritate a proletariatului român cu lupta de eliberare socială și națională a altor popoare, readucând în conul cercetării filonul puternic reprezentat de tradițiile internaționaliste.

Demersul exegetic al istoriografilor mișcării muncitorești se validează cu pregnanță în suita de acte editoriale relevante, care concluzionează în mod argumentat teza drumului comun de luptă pentru asigurarea climatului propice dezvoltării istorice pașnice, în care exigențele confruntării impun coordonarea eforturilor popoarelor, cu trăsături în evoluția social-economică imprimată tocmai de factorul confruntării în timp, facilitează în final preocuparea pentru apropiere, consolidare și definitivarea cooperării fructuoase și multilaterale.

Volumul recenzat înglobează documente de natură diversă, baza sa documentară evi-

dențind circulare, instrucțiuni, apeluri, chemări, mesaje, broșuri, manifeste, articole și știri din presă, interviuri, amintiri și evocări, sorginte pentru revelarea ampleror acțiuni de solidaritate internaționalistă consemnate de timpuriu în cronica relațiilor revoluționare româno-maghiare.

Din punct de vedere metodologic, principiul cronologic încetățenit de lucrările anterioare și prezent și în cazul de față permite surprinderea evolutivă în timp a principalelor momente din legăturile dintre mișcarea muncitorească și socialistă din România și Ungaria în intervalul determinat de anul 1884, — când se fac primele referiri la mișcarea socialistă maghiară, — și anul 1946, — data proclamării republicii. Se realizează și vizualizează astfel, prin activitatea cercetătorului istoric și lectura cititorului dornic de istorie, cu ajutorul paletii de material depistat și repus în circulație, reliefaarea unor momente și etape importante din procesul ascendent înregistrat de memoria mișcării revoluționare, democratice și progresiste din cele două țări.

Racursul făptuit se concretizează prin multitudinea și varietatea formelor și mijloacelor de exprimare uzitate pentru sublinierea simțămintelor de simpatie și solidaritate înregistrate constant: apelurile, manifestele și articolele de fond din presă, corespondența dintre conducătorii mișcării muncitorești și revoluționare, schimbul de delegații la conferințe și congrese, ajutorul material și moral în procurarea și difuzarea literaturii socialiste, a cărții și broșurii necesare apetenței de cunoaștere științifică a lumii de către masele muncitoare, ca și acțiunile de sprijinire reciprocă în cadrul intrunirilor și demonstrațiilor concură la definitivarea tabloului exact privind amplitudinea activităților de solidaritate internaționalistă dintre mișcarea muncitorească și revoluționară din România și Ungaria.

Bogăția materialului documentar utilizat și modul structurării realizat de autori concură la emiterea aprecierii privind importanța și necesitatea viitoare a publicării unor asemenea instrumente de informare istorică cuprinzătoare.

Numeroasele materiale incluse în volum învederează preocuparea conducerii mișcării muncitorești și socialiste române de a explica pentru masele populare motivele și semnificațiile evenimentelor receptate în istoria proletariatului maghiar, cu analiza temeinică a sensurilor și mijloacelor, a modalităților și eforturilor aplicate și validate îndeosebi în perioada de pînă la primul război mondial, cînd mișcarea muncitorească și socialistă internaționalistă suferă profunde transformări structurale, tactico-strategice.

¹ vezi și *În sprijinul Republicii Ungare a Sfaturilor. 1919*, București, 1969.

² vezi lucrările despre Uniunea Sovietică, China, Bulgaria, Iugoslavia.

Traiectul contactelor consemnează odată cu însumarea primelor știri despre mișcarea socialistă din Ungaria, preocuparea continuă a presei muncitorești și socialiste din România care urmărește evoluția evenimentelor politice, ascensiunea și greutățile mișcării democratice și progresiste maghiare. Faza tatonării teoretice se coroborează cu perioada încheierii de contacte directe între conducători cu schimbul de informații și confruntarea de experiențe validate de reprezentanți studenți sau muncitori în vizite la cluburi muncitorești și socialiste. Granița secolelor XIX/XX evidențiază stringerea legăturilor de conlucrare în contextul facilitat de diversificarea formelor de colaborare internaționalistă, cu corolar marcat de circulația unor lucrări teoretice semnificative, de extinderea cooperării frățești, a sprijinului reciproc și contactelor bilaterale.

Manifestările de solidarizare a socialiștilor români cu acțiunile revendicative revoluționare ale muncitorimii din Budapesta din preajma și timpul primului război mondial, exprimate prin adoptarea de numeroase moțiuni și alte acțiuni de sprijinire și demascare prefațează împletirea luptelor sociale cu mișcarea de eliberare națională care a grăbit procesul dezmembrării Imperiului austro-ungar și formării statelor naționale independente, fapt salutat cu simpatie de reprezentanții progresiștilor ai poporului maghiar, pe unul din aceștia, Ady Endre, Emil Isac elogiindu-l în cuvinte patetice în necrologul găzduit de paginile „Adevărului”: „Poet al omenirii, caută-l în țara luminei pe Eminescu și îmbrățișați-vă”³.

Internaționalismul plenar în acțiune ar putea deveni titlul imaginii al subcapitolului privind partea din volum referitoare la recepțarea și sprijinirea cauzei Republicii Ungare a Sfatului din 1919 în România. Documentele, amintirile și evocările publicate se subsumează scopului evidențierii poziției juste și ferme adoptate de mișcarea democratică și revoluționară română față de lupta proletariatului maghiar. Campania de proteste împotriva intervenției străine, manifestările de solidarizare cu triumful și permanența actului săvârșit în martie 1919 sentimentele de simpatie și interese exprimate de oamenii muncii din România prin adunări, manifestări, întruniri, moțiuni votate, sprijin material și moral, — suprem argument în participarea cu arma în mână în lupta pentru apărarea cuceririlor revoluției ungare, — constituie în opinia noastră zona de interferență revoluționară cu cea mai expresivă audiență în cuprinsul cărții.

Perioada interbelică din istoria Ungariei adumbrată de instaurarea primului regim de

tip fascist din Europa, cu pendant în dezlănțuirea unei crunte terori împotriva comuniștilor maghiari, a mișcării muncitorești și socialiste, democratice și progresiste din Ungaria, mobilizează proletariatul român la organizarea unor serii de acțiuni, mitinguri, întruniri, demonstrații de protest, de solidarizare, de sprijin moral și material cu situația proletariatului vecin și prieten. Presa și documentele vremii, amintirile și mărturiile unor participanți care au găsit condiții prielnice pentru refugiu pe teritoriul patriei noastre stau drept elocventă mărturie pentru exemplificarea continuității tradițiilor revoluționare.

Moment de referință în istoria celui de-al doilea război mondial prin implicațiile militare și semnificația moral-politică, ca și prin dimensiuni, consecințe, și învățăminte, revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antilimperialistă de la 23 august 1944, ieșirea României din războiul antisovietic și alăturarea ei la coaliția antifascistă, catalizator vital în prăbușirea supremației germane în Balcani și factor important în grăbirea ofensivei sovietice, efortul impresionant depus de armatele române în numele libertății și prieteniei pentru eliberarea Ungariei constituie o altă pagină luminoasă din istoria tradițiilor colaborării și legăturilor strinse dintre poporul român și ungar.

Documentele militare, presa, vremii, amintirile unor participanți la război incluse în volum subliniază aportul trupelor române, în strânsă conlucrare cu cele sovietice, la operațiunile militare de amploare desfășurate pe Tisa, în zona Budapestei, în munții din nordul Ungariei, ca și relațiile de sinceră prietenie, solidaritate și ajutor dintre armata română eliberatoare și populația civilă, sprijinul real acordat autorităților locale în opera de refacere.

Volumul prezent cumulează documente și evocări despre solidaritatea internaționalistă proletară a clasei muncitoare din România cu lupta pentru libertate națională și socială a poporului maghiar, pentru progres economic și cultural se înscrie meritoriu în tabloul omagiu închinat străduințelor popoarelor române și maghiare, a mișcării muncitorești și socialiste, democratice și progresiste din România și Ungaria pentru dezvoltarea viitoare a tradițiilor însumate de istoria trecută și cea prezentă, relații și tradiții care cunosc astăzi o dezvoltare multilaterală, pe baza respectului reciproc al independenței și suveranității naționale, al egalității în drepturi și neamestecului în treburile interne, intrajutorării și solidarității internaționaliste în spiritul Tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală, al hotărârilor și înțelegerilor convenite la cel mai înalt nivel politic.

3. vezi Tradiții, *op. cit.*, p. 54.

ISTORIA UNIVERSALĂ

* * * *Istorie universală. Epoca contemporană 1939—1945*, vol. II, Edit. didactică și pedagogică, București, 1979, 363 p.

Al doilea volum de istorie universală. Epoca contemporană, rezultat al activității științifice depuse de un colectiv de istorici bucureșteni coordonați de C. Bușe și Al. Vianu, tratează perioada celui de-al II-lea război mondial*.

Profundele mutații de ordin politic, economic, social și militar, densitatea evenimentelor petrecute într-o perioadă de timp relativ scurtă, fac ca abordarea acestei perioade să nu fie o sarcină ușoară, dacă se are în vedere caracterul sintetic al lucrării și spațiul grafic avut la dispoziție.

Volumul este structurat în 3 mari părți; prima tratând evenimentele militare ale celui de-al II-lea război mondial, a doua pe cele politico-diplomatice, a treia evoluția social-politică a țărilor lumii în aceeași perioadă, în încheiere arătându-se succint bilanțul marelui confruntări dintre 1939—1945.

Prima parte debutează cu un paragraf consacrat cauzelor și caracterului celui de-al II-lea război mondial, după care sînt urmăriți cronologic principalele momente ale marii conflagrații mondiale. Cititorului îi sînt înfățișate: declanșarea sa prin campania împotriva Poloniei, „războiul ciudat”, campania în vestul Europei, — soldată prin înfrîngerea Franței în iunie 1940, Bătălia Angliei — primul eșec militar înregistrat de germani, agresiunea fascistă în Balcani, luptele din Africa. Un paragraf este consacrat evoluției Germaniei împotriva U.R.S.S. și evoluției militare de pe frontul de est din anul 1941—1943, incluzînd marile cotituri reprezentate de bătălia Moscovei (noiembrie 1941 — ianuarie 1942), Stalingrad (1942—1943) și Kursk (Iulie 1943). Paragraful următor se referă la evoluțiile militare pe fronturile extraeuropene — cel din Pacific, deschis în decembrie 1941 prin atacul japonez de la Pearl Harbour, și cel african, la momentele de cotitură reprezentate de victoriile aliate de Midway și respectiv El Alamein din vara anului 1942.

Ultimele două paragrafe ale acestei prime părți tratează evenimentele militare de pe

* Colectivul de autori C. Bușe, I. Cârțană, Gh. Ioniță, I. Seftiuc, A. Vianu, Z. Zamfir, Recenzia primului volum tratînd perioada interbelică, apărut în 1974, s-a publicat sub semnătura lui Nicolae Dascălu în nr. 7 1975 al „Revistei de istorie”, p.1145—1146.

cele două fronturi principale, cel european și din Pacific din anul 1944—1945, evenimente încheiate prin capitularea Germaniei la 9 mai 1945 și respectiv a Japoniei la 2 septembrie 1945, punîndu-se astfel capăt celui mai mari confruntări militare pe care a cunoscut-o omenirea vreodată.

Partea a doua a volumului tratează „Relațiile internaționale în anul celui de-al II-lea război mondial”. Sînt trecute în revistă evenimentele care au dus la constituirea alianței anglo-americane, încheierea pactului tripartit între puterile fasciste, relațiile sovieto-germane, 1939—1941. Un amplu paragraf este consacrat formării și consolidării coaliției antihitleriste. Alte paragrafe abordează problema controversată a celui de-al II-lea front, conferințele interalliate din 1943, problema ieșirii din război a țărilor, satelite ale Germaniei, printre care și România. O importanță deosebită, concretizează în paragrafe separate, este acordată conferințelor aliate la nivel înalt de la Teheran, Ialta și Potsdam.

Cel mai întins paragraf al acestei a doua părți a lucrării este dedicat unui eveniment de importanță majoră în evoluția relațiilor internaționale — crearea Organizației Națiunilor Unite. Cititorului îi sînt înfățișate succint proiectul elaborat la conferința de la Dumbarton Oaks, hotărârile conferinței de la Ialta asupra problemelor rămase în litigiu la Dumbarton Oaks, Conferința de constituire a Organizației de la San Francisco (aprilie — iunie 1945), precum și principalele obiective ale Organizației cum reies din Charta sa.

Partea a treia este și cea mai amplă, ea însumînd mai mult de două treimi din economia lucrării p. 74—354 și analizează economia, viața social-politică, contribuția la victoria împotriva fascismului a unui număr de 37 de țări în marea lor majoritate din Europa (21) și Asia (13) celelalte fiind S.U.A., Canada și Australia. Țările din America Latină și Africa sînt tratate global în cite un paragraf fiecare. În selectarea țărilor analizate autorii au avut în vedere implicarea lor în al doilea război mondial. Așa ne explicăm omiterea Elveției în Europa a unor țări din Asia, tratarea globală a țărilor din America Latină. Dar dacă acesta este criteriul, considerăm că prezentarea Birmaniei, Filipinelor sau Noii Zeelande ar fi fost mai indicată decît a Afganistanului, dat fiind implicarea lor în război.

Volumul se încheie cu un scurt paragraf prezentînd Bilanțul și învățămintele celui de-al II-lea război mondial în care se evidențiază că acest război a depășit, în amploare a luptelor și a efectivelor angajate, a tehnicii de luptă folosite și a distrugerilor umane și mate-

riale, cu mult conflictele anterioare. În context se subliniază că înfringerea fascismului a fost posibilă prin efortul colectiv al popoarelor lumii, că un aport important în acest efort l-a avut mișcarea de rezistență antifascistă din țările cotropite.

O utilă bibliografie cuprinzând principalele lucrări care au fost folosite în elaborarea lucrării îi întregește valoarea și utilitatea. Apreciind munca depusă de colectivul de autori care au reușit să prezinte într-un mod clar și în același timp sintetic una din cele mai frământate perioade din istoria omenirii ne permitem să considerăm că, după părerea noastră, unele probleme importante cum ar fi problema cauzelor celui de-al II-lea război mondial sau partea finală de bilanț sint cam sumar prezentate, de asemenea bibliografia considerăm că putea fi mai bogată. Remarcăm neconcordanța dintre titlul părții a treia din text „Țările lumii în perioada 1939–1945. Economia, viața social-politică, rezistența antifascistă” cu cel din sumar în care rezistența antifascistă este înlocuită cu formularea „contribuția la victoria împotriva fascismului” ceea ce ne se pare mai în concordanță cu conținutul cărții.

Bogăția informațională, stilul clar și concis fac din volumul recenzat o lucrare deosebit de utilă pentru toți cei interesați în studierea istoriei și ne face să așteptăm cu interes al treilea volum consacrat perioadei postbelice.

Mihai Opreșescu

JAN URBAN JARNIK, *Corepondență*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Tr. Ionescu-Nișcov. Documente literare, Edit. Minerva, București, 1980, XVII + 394 p.

Este cu desăvîrșire meritul prof. Traian Ionescu-Nișcov, acestui pasionat cercetător și excelent cunoscător al istoriei relațiilor româno-ceslovaचे, de a fi dat la lumină într-o frumoasă colecție, tipărită în condiții tehnice ireproșabile primul volum de scrisori adresate de J. U. Jarnik numeroșilor săi prieteni români. Cine a fost acest Jarnik și care a fost activitatea sa în sfera difuzării în lumea occidentală a cunoștințelor despre limba și cultura poporului român aflăm din succintul și reușitul „Cuvînt înainte” al editorului, cu subtitlul „Jarnik printre români sau despre dialogul marilor prieteni”. Jarnik s-a născut la 25 mai 1848 la Potstyn în Cehia de răsărit dintr-o familie de meșteșugari.

Liceul l-a făcut la Hradec Králové, iar studiile universitare de lingvistică la Viena. În 1874, primind o bursă, a plecat la Paris pentru specializare în domeniul romanisticii. Acolo l-a cunoscut pe studentul român C. Georgian, care l-a stîrnit interesul pentru limba română și care l-a ajutat cel dintîi s-o deprîndă. Cu ajutorul colecției de poezii populare a lui Alecsandri, tinărul Jarnik s-a apropiat, spre deosebire de alți străini, de cultura noastră începînd cu graul poporului, ale cărei frumuseți au constituit pentru el o adevărată revelație. În 1875 el s-a întors la Viena cu intenția de a-și trece examenul de doctorat. Tot atunci a fost numit profesor suplinitor la un liceu dintr-o suburbie a Vienei, iar trei ani mai tîrziu și a susținut teza de doctorat, obținînd încuviințarea de a ține la universitate, în calitate de docent, un curs de filologie romanică. Acum a participat și la ședințele literare ale „României June” din Viena și s-a adîncit tot mai mult și mai cu succes în studiul limbii române, cu ajutorul textelor literare din colecția bibliotecii acestei societăți. El a descoperit apoi în paginile *Convorbirilor literare* povestirile lui Creangă, care au făcut asupra-l-o impresie din cele mai puternice. Aceste povestiri și basmele lui Ispirescu au hotărît definitiv dominantă preocupărilor viitoare ale tinărului romanist, graul nostru popular îmbogățindu-l mereu vocabularul și expresiile scrisului său în limba română. În iarna anului 1879, cu îngăduința studenților, el a ținut anumite prelegeri în limba română, fiind primul care a folosit într-o universitate străină această limbă ca instrument de predare. În vara anului 1876 a făcut prima călătorie printre români în Transilvania, la Blaj, unde l-a cunoscut pe Cipariu și a cercetat biblioteca gimnaziului din localitate. A vizitat apoi Sibiu, asistînd la adunarea generală a „Astrei”. Pretutinderi a fost primit cu afecțiune și ospitalitate, legînd cu intelectuali ardeleni (profesori, medici, artiști, avocați, scriitori, gazetari și prelați) numeroase prietenii. În anul următor el a făcut cunoștință la Viena cu Gr. Tocilescu, care l-a împrumutat cîteva volume de basme și poezii populare publicate în România, precum și colecția revistei *Columna lui Traian*, materiale foarte binevenite preocupărilor sale. Astfel la examenul său de abilitare (1879) el a putut face o expunere despre importanța limbii române pentru studiul limbilor romanice, iar trei ani mai tîrziu a fost numit profesor la nou înființata catedră de romanistică de pe lângă universitatea din Praga. În primăvara anului 1879 el a făcut prima sa călătorie la București, unde s-a bucurat de o primire foarte cordială. Aici a intrat în cercurile scriitorilor și reprezentanților culturii românești și l-a cunoscut pe Eminescu, pe

care-l înălțea aproape zilnic la Maiorescu și în casa doctorului Kremnitz, precum și pe B.P. Hașdeu, V. A. Urechia, Gh. Bariț, A. T. Laurian și Al. Odobescu. Maiorescu l-a introdus la Academia Română care, la 28 mai același an l-a ales membru corespondent. Avea 30 de ani și era primul străin căruia i se confera această distincție. Tot atunci a legat contacte personale cu I. L. Caragiale, I. Bianu, N. Gane etc. De la București a plecat din nou în Transilvania, la Sibiu, Săliște și Râșinari, localități renumite prin frumusețea și pitorescul lor. La Blaj l-a revăzut pe Ion Micu Moldovanu, pe care-l cunoscuse cu prilejul primei sale călătorii în Transilvania și a participat la adunarea generală a „Astrei” de la Sighișoara, fiind ales membru onorific al acestei societăți. Trecind prin Făgăraș, spre a-l vedea pe Ion Codru-Drăgușanu, el a ajuns la Brașov, unde l-a cunoscut pe Aurel Mureșianu și de unde a revenit la București, iar de aici s-a întors acasă, ducând cu el un foarte prețios material folcloric românesc din Transilvania, pe care l-a publicat apoi împreună cu Andrei Birseanu. Deși primea ziare și reviste românești, precum și publicațiile Academiei și deși era căutat de intelectualii români în trecerea lor prin Praga, Jarnik a ținut cu orice preț să participe la cele mai de seamă evenimente culturale din România, contribuind în 1910 cu un articol la volumul omagial oferit lui Maiorescu la împlinirea vârstei de 70 de ani și luând parte la sărbătorirea acestuia la Viena, unde a ținut o înimoasă cuvântare. În vara anului 1911 a venit din nou la Blaj ca să participe la comemorarea a 50 de ani de la înființarea „Astrei”. Atunci și acolo a cunoscut pe G. Coșbuc, O. Goga, N. Iorga etc., având ocazia să vada și pe Aurel Vlaicu, primul aviator român ce se înălța în văzduh. În toamna aceluiși an a luat parte la jubileul de 50 de ani de existență a universității din Iași, aducând salutul universității din Praga. Cu această ocazie l-a cunoscut pe A. D. Xenopol. Întors acasă, s-a grăbit să participe, la sfârșitul aceluiși an, la sărbătorirea la Viena a împlinirii a 40 de ani de la înființarea „României June”, la festivități participând și W. Meyer-Lübke din partea universității de acolo. Cu acest prilej Jarnik a rostit două cuvântări străbătute de o mare căldură și duiosie.

După aceasta bătrînul romanist ceh s-a orientat tot mai mult spre domeniul literaturii populare românești. După publicarea, în colaborare cu Birseanu, a colecției de poezii populare *Doine și strigături din Ardeal* (1881), el s-a consacrat definitiv folclorului românesc, legînd corespondența cu I. Zanne, St. Tuțescu și Artur Gorovel. Pensionat în 1919, el a ținut totuși la universitate două cursuri: unul pentru studenții străini care doreau să învețe românește, altul pentru studenții

români ce voiau să-și însușească limba cehă. Cu cît a înaintat în vîrstă, cu atît el a revenit mai des asupra a ceea ce devenise pentru el o pasiune: studiul limbii române. A menținut un contact permanent cu revista *Convorbiri literare*, putînd se considera printre colaboratorii ei. În 1909 se afla în corespondență cu Simion Mehedinți, directorul acestei reviste, căruia i-a trimis spre publicare, sub titlul *Drumul pe care am mers*, introducerea la cursul său din acel an de gramatică și de poezie populară românească. În toamna anului 1914, la începutul primului război mondial, Jarnik s-a interesat de răniții români transilvăneni, internați în lazaretele din Praga, pe care i-a ajutat, i-a încurajat, le-a citit scrisorile primite de acasă — căci cei mai mulți dintre ei nu știau carte — și le-a oferit cărți și ziare românești celor ce știau să citească, rămîind pînă la sfîrșitul războiului cel mai bun prieten al răniților români. La începutul anului 1915 faima sa de binefăcător făcuse înconjurul Transilvaniei. Și ziarele de dincoace de munți au elogiat această activitate a sa.

După război și o dată cu înființarea noului stat cehoslovac, lui Jarnik i se deschid noi perspective pentru lărgirea contactelor sale cu românii. În primăvara anului 1919 a fost trimis de guvernul țării sale la București pentru a ține o serie de conferințe și a luat contact cu personalitățile de vază în vederea reactualizării relațiilor istorice dintre popoarele noastre. Nu mai văzuse capitala din 1879. Aici s-a bucurat de atenția deosebită din partea celor mai înalte cercuri ale societății românești. Cu acest prilej a fost ales membru de onoare al Academiei. De aici și-a continuat călătoria la Iași, unde a ținut o conferință, apoi la Cernăuți, unde i s-a făcut o primire dintre cele mai călduroase de studenții, profesorii noii universități românești, în frunte cu I. Nistor, și unde a conferențiat din nou. Revenind la București, a pornit spre casă prin Blaj, unde a vorbit la gimnaziul de acolo, apoi prin Sibiu, conferențind în sala „Astrei” fiind însă nevoit apoi să se întoarcă la București, de unde a plecat, în sfîrșit, la Praga. A fost ultimul său drum printre români. A murit la 12 ianuarie 1923, lăsînd în urma sa o prețioasă corespondență schimbată timp de aproape o jumătate de secol cu cei mai de seamă reprezentanți ai culturii românești, dar și cu numeroși alți cunoscuți și prieteni, mai ales transilvăneni, corespondenți pe care cel ce cu hărnicie și migală a înmănușiat-o în volumul supus atenției noastre o numește atît de fericit „Dialogul mării prietenii”.

Cele 337 de scrisori publicate în acest prim volum au fost adresate de Jarnik unor instituții și societăți culturale, ca Academia Română, „Astra” și „România Jună”, dar mai ales

unor intelectuali, mulți dintre ei nume de rezonanță în viața culturală și literară a vremii, printre care amintim, în ordine alfabetică, pe A. Birseanu, I. Bogdan, T. Burada, I. L. Caragiale, Aron și Ovid Densușianu, N. Gane, B. P. Hașdeu, G. Ibrălleanu, N. Iorga, M. Kogălniceanu, T. Maiorescu, Horia și Nicolae Petra-Petrescu, Gh. Pop de Băsești, H. Ticiu și A. D. Xenopol. Scrisorile, în cea mai mare parte inedite, provin din arhivele și bibliotecile din București, Cluj-Napoca, Sibiu, Iași, Brașov etc. La sfârșitul volumului un cuvânt al editorului se adresează cititorului ceh în limba acestuia, iar un indice de nume de persoane înlesnește parcurgerea scrisorilor, pentru ca în sumar

să se indice persoanele cărora acestea le-au fost adresate.

La alcătuirea volumului, prof. Tr. Ionescu-Nișcov a aplicat o metodă riguros științifică de editare de documente literare, identificările din text și lămuririle necesare dându-le, când e cazul, în bogatele note de la sfârșitul fiecărei piese. Lucrarea constituie o prețioasă contribuție la cunoașterea trecutului relațiilor culturale româno-cehoslovace, totodată însă și un act de cultură de natură să stimuleze interesul pentru totul ce a unit în trecut și unește astăzi cele două popoare prietene.

Ilie Corfus

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTA CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rânduri, trimiterile intrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfârșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București — 71261.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHIE ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE A. D. XENOPOL — IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTA PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SERIE BEAUX-ARTS
 - SERIE THÉÂTRE-MUSIQUE

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- MARIA COMȘA, *Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII—X de la Bucov — Ploiești)*, 1978, 181 p., 30 lei.
- PETRE DIACONU, *Les Coumans au Bas-Danube au XI-e et XII-e siècles*, 1978, 158 p., 8,25 lei.
- ION HORĂȚIU CRIȘAN, *Burebista and his Time*, 1978, 235 p., 22 lei.
- ALEXANDRU DUȚU, *Romanian Humanist and European Culture. A contribution to comparative cultural history*, 1978, 196 p., 12 lei.
- MIHAIL KOGĂLNICEANU, *Opere*, IV, *Oratoric*, III, *Partea IV (1874—1878)*, 1978, 662 p., 49 lei.
- OLIMPIU MATICHESCU, *Rabocelala soldarnosti v Rumânii (1921—1944) gg 1978*, 232 p., 11 lei.
- SEBASTIAN MORINTZ, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii. I. Epoca bronzului în spațiul carpați-balcanic*, 1978, 216 p., 21 lei.
- BEATRICE MARINESCU, ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, AUREL DUȚU, *Bucureștii și epopeea Independenței 1877—1878*, 1978, 198 p., 12 lei.
- DAN BERINDEI, *Epoca Unirii*, 1970, 272 p., 16 lei.
- DUMITRU VIȚCU, *Diplomații Unirii*, 1979, 186 p., 24 lei.
- ILIE CORFUS, *Documente privitoare la istoria Româneli culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, 1979, 448 p., 29 lei.
- * * * *Independența Româneli. Bibliografie*, 1979, 307 p., 31 lei.
- VICTOR AXENCIUC, IOAN TIBERIAN, *Premise economice ale formării statului național unitar român*, 1979, 332 p., 27 lei.
- MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA, *Depozitele de bronzuri din România*, 1979, 390 p., 51 lei.
- ION BĂRNEA și colab., *Tropaeum Traiani, I. Cetatea*, 1979, 258 p., 38 lei.
- LIGIA BĂRZU, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, 1979, 138 p., 10 lei.
- RADU POPA, MONICA MĂRGINEANU-CĂRSTOIU, *Mărturii de civilizație medievală românească*, 1979, 162 p., 28 lei.
- * * * *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române, C. Transilvania, vol. II*, 1979, LXI + 475 p., 35 lei.

R M ISSN CO—3870

I.P. „Informația” c. 2571

www.dacoromanica.ro

43 856

Lei 10